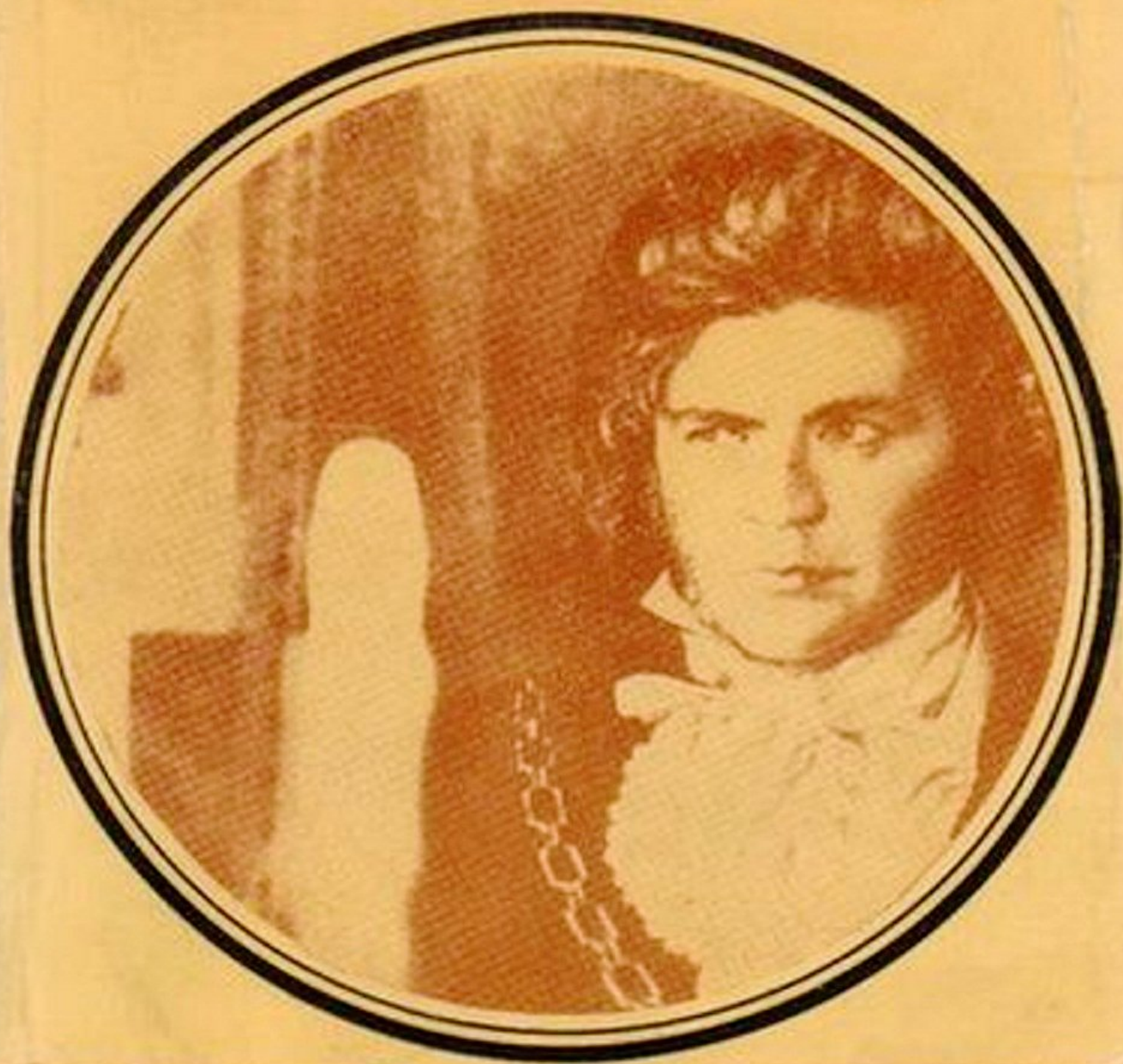

Томас Харди
Кметът
на Кастърбридж

ТОМАС ХАРДИ
КМЕТЪТ НА КАСТЪРБРИДЖ
ЖИВОТЪТ И СМЪРТТА НА
ЕДИН ВОЛЕВИ ЧОВЕК

Превод: Христо Кънев

chitanka.info

ПРЕДГОВОР

Ако читателите на този роман още не са достигнали средна възраст, бих ги помолил да имат пред вид, че в дните, за които става дума в моето повествование, родната ни търговия със зърнени храни, за която се говори доста в процеса на развитие на действието, беше от важност почти непонятна за хората, свикнали сега да си купуват хляба за шест пенса — напълно безразлични към това, какво е времето по жътва.

Описаните епизоди произтичат главно от три събития: в своята последователност и възникване те съвпадат почти напълно с истинската история на града, наречен Кастърбридж, и неговите околности. Това са: продажбата на жената от нейния съпруг, нестабилните пшеничени реколти, които непосредствено предхождат отменянето на законите за търговията със зърнени храни и посещението на кралската особа в гореспоменатия район на Англия.

Сегашното издание на книгата, както и предишното, съдържа почти цяла глава, която отпърво не фигурираше в нито един английски екземпляр, макар че този откъс беше отпечатан в серийно публикуваните части на романа, а го имаше и в американското издание. Този откъс бе възстановен по молба на някои добри специалисти от другата страна на Атлантика, които подчертаха категорично, че английското издание губи от достойнствата си поради това съкращение. Някои други пасажки с по-скромен обем и някои имена, пропуснати или изменени в началните варианти на английското и американското издание по причини, които вече не са в сила, също бяха възстановени или прибавени.

Фабулата, общо взето, разкрива делата и характера на един човек много по-задълбочено от образите в други мои творби, например „Картини от живота в Уесекс“. Бяха отправени възражения за шотландския говор на мистър Фарфри, втория по важност герой в „Кметът на Кастърбридж“; един негов сънародник си позволи да заяви, че хората от другата страна на река Туийд^[1] никога и никъде не

говорели като Фарфри. Тъй като съображенията на този господин по въпроса за изговора на Фарфри ме убедиха едва ли не още по-твърдо в правотата на южняшката ми позиция^[2], и поради това, че същността на забележката му остана непонятна за мен, ние двамата не можахме да отбележим никакъв напредък в изясняване на спора. Трябва да се има пред вид обаче, че шотландецът от моя роман е описан не както бе изглеждал на хората от други области. Освен това изобщо не съм се опитвал да пресъздавам говора му цялостно, а още по-малко този на героите от Уесекс. Ще добавя, че новото издание на книгата има неочакваното щастие да бъде прегледано критично от един професор по въпросния говор — човек с безспорна ерудиция; той призна, че сам е употребявал такива думи през първата година от живота си.

И още нещо: една очарователна дама от не шотландски произход, отличаваща се с необикновена искреност и рядка проникателност, съпруга на известен каледонец^[3], посети писателя наскоро след първата поява на книгата и пожела да се осведоми дали за образа на Фарфри не е бил използван нейният мъж, защото според нея той бил жив портрет на този (несъмнено) щастлив човек. А аз дори не съм си спомнил за съпруга ѝ, когато изграждах образа на Фарфри. Следователно разчитам Фарфри да бъде приет благосклонно, ако не като шотландец за шотландците, поне като шотландец за южняците.

„Кметът на Кастърбридж“ бе публикуван за пръв път в пълния си вариант в два тома през май 1886 г.

Февруари 1895 — май 1912 г.

Авторът

---

[1] Границата между Шотландия и Англия. — Б.пр. ↑

[2] Шотландците презрително наричат англичаните „Southrons“, южняци. — Б.пр. ↑

[3] „Каледония“ е поетичното название на Шотландия. — Б.пр. ↑

I

Една привечер в края на лятото — когато все още не бе изтекла първата третина от деветнадесети век — млад мъж и млада жена с дете на ръце доближаваха пеша голямото село Уейдън-Прайърс в Горен Уесекс. Двамата бяха простичко, но не и бедно облечени, макар че дебелият слой прах по обувките и дрехите — от дългия път, който несъмнено бяха извървели — им придаваше доста невзрачен вид.

Мъжът бе добре сложен, мургав, със сурови черти; в профил лицевият му ъгъл беше почти прав. Носеше късо сако от кафяво рипсено кадифе, по-ново от другите му дрехи, плюшена жилетка с бели рогови копчета, брич от същата материя, гети от щавена кожа и сламена шапка, облечена с черен плат. Бе метнал на рамо окачен на къс ремък тръстиков кош, от който стърчаха чаталеста дръжка на нож за орязване на сено и затегачка за връзване на сеното. Той вървеше с отмерената, тежка крачка на опитния земеделец, различна от неуверената, ленива походка на ратая; а начинът, по който стъпваше, издаваше упоритост и дръзко безразличие — то се проявяваше дори в ритмичното набръчкване и изглаждане на плюшените панталони ту на левия, ту на десния му крак.

Най-странното за тази двойка бе, че тя пристъпяше в дълбоко мълчание; това не би убягнало от погледа на случайния наблюдател, който в друг случай изобщо нямаше да ѝ обърне особено внимание. Вървяха редом, затова отдалеч приличаха на хора, свързани от общи интереси, които тихо и непринудено си бърбят; но по-отблизо проличаваше, че мъжът чете или се преструва на вдълбочен в листа с баладата, който държеше пред очи с известно усилие на ръката, провряна през клупа на ремъка. Дали наистина се бе зачел в баладата, или бе намерил предлог, за да избегне дотегналите му разговори — това само той би могъл да ни разкрие, — но мълчеше упорито и жената не изпитваше никакво удоволствие от присъствието му. Всъщност тя крачеше по пътя в пълна самота, ако не смятаме детето, което носеше на ръце. От време на време прегънатият лакът на мъжа

почти докосваше рамото ѝ, защото тя вървеше съвсем близо до спътника си, но както изглежда, бе твърде далеч от мисълта да го хване подръка, пък и той не помисляше да ѝ предложи ръката си. Не се учудваше ни най-малко на пренебрежителното му мълчание и явно приемаше този факт като нещо съвсем естествено. Ако в скромната им група отекваше нечий глас, това бе само шепотът на майката, която продумваше по нещичко на своето дете, момиченце с къса рокличка и сини плетени терлички, и бебешкият отговор на малката.

Главна, ако не и единствена прелест на младата съпруга бе живото ѝ лице. Когато тя погледнеше надолу, към момиченцето, се разхубавяваше, ставаше дори красива — наситеният цвят на залязващото слънце озаряваше с полегатите си лъчи лицето ѝ; клепачите и ноздрите изглеждаха прозрачни, а устните — рубиненочервени. Когато пък, замислена, мълчаливо навлезеше в сянката на някой жив плет край пътя, лицето ѝ приемаше строг и почти апатичен израз, характерен за човек, който очаква от Времето и Сполуката всичко, освен справедливост. Първият от двата израза жената притежаваше природно, вторият навярно бе плод на цивилизацията.

Едва ли някой би се усъмнил, че този мъж и тази жена са съпрузи и родители на малкото момиче. Такова беше и единственото обяснение за атмосферата на отдавнашна близост, която като нимб следваше тримата пътници.

Жената почти неотклонно, макар и без особен интерес, гледаше напред в далечината — а такъв пейзаж можеше да се види по това време на годината едва ли не във всяко кътче на което и да е английско графство^[1]: пътят не беше съвсем прав, но и не лъкатушеше; не беше равен, но не беше и планински; ограждаха го растения, дървета и живи плетове с онзи наситенозелен цвят, който е характерен за обречените листа, преди да посивеят, пожълтеят и почервенеят. Клоните на най-близката редица живи плетове и тревата в канавката бяха посивели от прахта, с която ги обсипваха забързаните каруци и коли — тя застилаше пътя и приглушаваше стъпките като килим; благодарение на нея, а също и на упоритото мълчание на пътниците всички звуци достигаха до тях съвсем отчетливо.

Дълго не се чу нищо, ако не смятаме едва доловимото чуруликане на някаква птичка, която си пееше обичайната вечерна

песен, несъмнено звучала тук в същия час и със същите трели, рулади и бревиси по залез през това време на годината в продължение на безброй столетия. Но като наближиха селото, дочуха глухи викове и шум, долитащи иззад една височинка, която листата на дърветата скриваха от тях. Щом се показаха първите къщи на Уейдън-Прайърс, насреща им изникна градинар, нарамил мотика; на края ѝ се люшкеше торба, в която носеше храната си. Мъжът, зачел се в баладата, бързо вдигна очи.

— Намира ли се работа във вашето село? — попита флегматично той и размахна листа към близките вече къщи. Реши, че градинарят не го е разбрал и прибави:

— За прибирането на сеното, да речем.

Но градинарят вече клатеше глава:

— Човече божи, де се е чуло и видяло да има такваз работа по туй време на годината в Уейдън?

— А някоя къщичка под наем — мъничка и нова, наскоро построена, дали би се намерила? — запита повторно мъжът.

Песимистът отново поклати глава:

— В Уейдън повече събарят, отколкото строят. Лани събориха пет къщи, а тая година още три; хората няма къде да се подслонят — даже колиба със сламен покрив няма да намериш. Ей тъй е при нас в Уейдън-Прайърс.

Земеделският работник — той очевидно бе такъв — кимна с леко пренебрежение и като обгърна селото с поглед, продължи:

— Какво става там във вашето село, а?

— О! Панаир. Само че тая шумотевица и щуране насам-нататък е празна работа: измъкват паричките на дечурлигата и на глупците, а свестните неща вече привършиха. Цял ден се трепах тук наблизо, но на панаира хич не съм стъпвал. Не е за мене тая работа.

Земеделецът и жена му продължиха пътя си и скоро се озоваха на панаирната площадка с места, оградени за животните, изложени за продан; стотици коне и овце бяха продадени до обед и почти всички вече бяха отведени от новите си стопани. По това време, както каза градинарят, „свестните“ неща бяха вече привършили — оставаше само да се продадат на търг няколко не дотам годни животни, които иначе не можеха да бъдат пласирани, защото по-солидните търговци, дошли тук рано и рано си тръгнали, категорично се бяха отказали от тях. Но

тълпата в момента бе дори по-голяма, отколкото през сутрешните часове: сега се бяха стекли по-лекоμισлените — свободни от работа занаятчии, двама-трима войници, дошли в отпуск, селските бакали и всякакви такива хора. Интересуваха ги паноптикумът, лавките с играчки, восъчните фигури, страховитите чудовища, безкористните лечители, странстващи от панаир на панаир за доброто на човечеството, професионалните мошеници, продавачите на изящни дреболийки и лакомства, гадателите на Бъдещето.

Тези неща не мамеха нашите пешеходци и те почнаха да се озъртат, да търсят сред гората от палатки, осеяли площадката, онази, в която ще могат да се подкрепят. В охреното сияние на гаснещите слънчеви лъчи две от най-близките палатки им се сториха еднакво съблазнителни. Едната беше от нов брезент в млечен цвят, с червени знаменца отгоре; надписът гласеше: „Екстра бира, домашно производство, тъмна и светла, и ябълково вино“. Другата палатка не беше толкова нова; зад нея стърчеше къс железен кюнец, а отпред се мъдреше надписът: „Вкусна пшеничена каша“. Мъжът претегли наум двата надписа и изпита желание да влезе в първата палатка.

— Не, не там — обади се жената. — Аз обичам пшеничена каша, Елизабет-Джейн също. Ще ти хареса и на тебе. Добре засища, а денят бе дълъг и изморителен.

— Никога не съм я вкусвал — каза мъжът.

Но той даде право на доводите на жена си и влязоха в палатката, където продаваха пшеничена каша.

Там завариха голяма компания, настанила се на дългите тесни маси, проснати покрай стените. В дъното имаше печка, която гореше с дървени въглища, а на нея бе поставен трикрак котел, с така охлузен ръб, че се виждаше отдолу камбанната мед, от която бе направен. До котела стърчеше жена на около петдесет години, прилична на вещица, запасала бяла престилка, която ѝ придаваше по-внушителен вид — бе така широка, че загръщаше едва ли не целия ѝ кръст. Жената бавно бъркаше кашата в котела, за да не загори. В палатката отекваше глухият, стържещ звук на голямата лъжица. Ястието съдържаше пшеничени зърна, брашно, мляко, стафиди, касис и какво ли не още. Съдовете с тези продукти се намираха току до нея, на застлана с бяла покривка маса.

Младият мъж и младата жена си поръчаха по една паница топла, изпускаща пара каша и седнаха, за да я изядат спокойно. За сега всичко вървеше добре: пшеничената каша, както твърдеше жената, беше хранителна и по-подходящо ястие не можеше да се намери в пределите на четирите морета^[2], макар че, право да си кажем, този, който не е свикнал с него отпърво едва ли би харесал набъбналите пшеничени зърна, големи колкото лимонови семки, плаващи на повърхността.

В тази палатка обаче ставаше нещо, което не биеше веднага на очи, но мъжът, подстроен от инстинкта на порочната си натура, веднага го надуши. Като се порови в кашата си, той започна с крайчеца на окото да следи движенията на вещицата и отгатна какво върши тя. Смигна ѝ, получи нейното съгласие с кимване ѝ подаде паницата си; тогава тя измъкна изпод масата някаква бутилка, скришом отмери известно количество и го изля в кашата му. Това бе ром. Мъжът също скришом ѝ даде парите.

Варивото, подправено със силния алкохол, му допадна много повече, отколкото в първоначалния си вид. Жена му с тревога наблюдаваше това, но той почна да я увещава да стори същото и след кратко колебание тя се съгласи, само че на по-малка доза.

Мъжът дояде кашата си и поиска втора порция, този път с повече ром. Много скоро питието започна да се отразява на поведението му и жената тъжно си помисли, че макар да бе успяла да преведе благополучно кораба си покрай скалите на другата палатка, където официално се сервираха спиртни напитки, сега се бе озовала в дълбок водовъртеж, а тук вилнееха онези, които продават алкохола скришом.

Детето забъбри нещо и жената няколко пъти повтори на мъжа си: — Майкъл, какво ще правим с жилището? Ако се забавим тук, може и да не намерим подслон.

Но той сякаш не чуваше тихия ѝ шепот, напомнящ чуруликане на птичка. Обърна се към компанията и заговори високо. Като запалиха свещите, момиченцето бавно обърна към тях замислените си черни очички, ала клепачите му веднага се затвориха, после се отвориха отново, пак се затвориха и детето заспа.

След първата паница мъжът премина в безгрижно състояние на духа; след втората се развесели; след третата здравата се разбъбри; след четвъртата в поведението му проличаха онези качества, които се подчертаваха от формата на лицето, присвиваните от време на време

устни и лудешките пламъчета в тъмните очи — той стана свадлив, дори предизвикателен.

Разговорът се водеше на висок глас, както често се случва в подобни моменти. Гибелта на добрите мъже по вина на лошите жени, крахът на смелите планове и надежди на много способни млади хора и угасването на тяхната енергия поради ранен и неразумно сключен брак — такава беше темата.

— И аз така се наредих — изрече земеделецът замислено и с горчивина, равносилна едва ли не на злоба. — Ожених се на осемнайсет години, като последен глупак, и ето последствията. — Посочи с ръка себе си и своето семейство, като че канеше всички да се полюбуват на жалката картина.

Младата жена, съпругата му, очевидно свикнала с подобни излияния, се правеше, че не го чува, и от време на време прошепваше по нещо нежно на рожбата си, която ту заспиваше, ту отново се събуждаше — беше още толкова мъничка, че майката се решаваше само за минутка да я остави до себе си на пейката, когато съвсем ѝ отмалееха ръцете. Мъжът продължаваше:

— Имам всичко на всичко петнайсет шилинга, а пък си разбирам добре от работата. Обзалагам се, че в Англия няма да се намери нито един човек, който да ме бие в прибирането на фуража, и да можех да се отърва от тегобата си, цената ми веднага ще скочи на хиляда лири! Но тези неща ги научавах твърде късно!

Отвън прозвуча гласът на един аукционист^[3], който продаваше стари коне на панаирната площадка:

— А ето и последния... Кой ще вземе последния, почти на безценица? За четирийсет шилинга. Породиста, многообещаваща кобилка, на пет години и мъничко отгоре; изобщо екстра конче, само дето хълбоците ѝ са малко хлътнали и лявото око избито — ритнала я друга кобилка, сестра ѝ, както си вървели по пътя.

— Ей богу, не разбирам защо един женен човек, щом жена му вече му е опротивяла, да не може да я натири, както циганите пропъждат старите си коне — продължаваше мъжът в палатката. — Или пък да я обяви за продан и да я продаде на търг на този, който има нужда от такава стока? А? Хей, аз бих продал веднага моята, стига някой да поиска да я купи!

— Ще се намерят купувачи! — отекна гласът на едного от присъстващите, вперил очи в жената, която съвсем не бе лишена от природни красоти.

— И аз тъй мисля! — додаде един господин, който пушеше лула; палтото му беше така излъскано на яката, лактите, по шевовете и на плещите, че приличаше не на дреха, а на стара мебел след дълга употреба. Ако се съдеше по външността му, той навярно някога е служил като коняр или кочияш в някое от близките имения. — Мога да кажа, че съм израсъл в най-добра среда — прибави той; — та друг ли ще знае по-добре от мене какво е истинското култивиране? Затова ви казвам, че и тази жена си има такава култивация; в кръвта ѝ се таи, както у всяка жена тук, на панаира, и рано или късно ще се прояви... само че трябва да се помогне малко на тая нейна култивация, за да се прояви. — Като изрече това, той преметна крак върху крак и пак се зае с лулата си, забил втренчено поглед в някаква точка в пространството.

Щом чу тази неочаквана похвала за жена си, опияненият млад съпруг широко отвори очи, сякаш се усъмни благоразумно ли е от негова страна да се отнася така с притежателката на подобни качества. Но бързо възвърна първоначалното си убеждение и грубо рече:

— Добре тогава, възползвайте се от удобния случай; готов съм да чуя колко ще предложите за това прелестно създание.

Жената се обърна към мъжа си и прошепна:

— Майкъл, ти и друг път си бърбил пред хората такива глупости. Шегата си е шегата, но гледай да не прекалиш.

— Знам какво говоря. Казвам го съвсем сериозно. Едно ми трябва: купувач.

В този миг през цепнатина в покрива на палатката нахлу една лястовица, закъсняла със заминаването си; бързо закръжи над главите на присъстващите и неволно прикова погледите към себе си. Всички следяха птицата, докато тя отлетя, затова не отговориха веднага на предложението на земеделеца и разговорът се прекъсна.

Но след четвърт час мъжът, който не преставаше да си налива ром в кашата и въпреки това — дали защото главата му бе много здрава, или беше толкова добър пияч — изглеждаше съвсем трезвен, поде старата песен, както в една музикална фантазия някой инструмент поддържа основната тема:

— Е, чакам да чуя какво ще кажете за моето предложение. Тази жена ми е съвсем ненужна. Кой иска да я вземе?

Компанията по това време беше вече съвсем пияна и сега въпросът бе посрещнат с одобрителен смях. Жената зашепна умоляващо и разтревожено:

— Да вървим, че вече притъмнява; стига с тези глупости. Ако не тръгнеш с мен, сама ще си изляза. Хайде, ставай!

Тя зачака, но той не се помръдна от мястото си. След десет минути мъжът отново наруши несвързания разговор на любителите на ром с пшеничена каша:

— Зададох ви въпрос, а отговор изобщо не получих. Има ли тук някой Джак Парцаланков или Том Сламенков, желаещ да купи моята стока?

В поведението на жената настъпи промяна и на лицето ѝ отново се появи предишното мрачно изражение.

— Майк, Майк — каза тя, — става сериозно вече. О... твърде сериозно!

— Искан ли някой да я купи? — попита мъжът отново.

— И аз бих искала някой да ме купи — твърдо изрече жената. — Сегашният ми притежател съвсем не ми е по вкуса!

— Както и ти по моя! — добави той. — Така че се споразумяхме. Чувате ли, господа? Споразумяхме се да се разделим. Ако иска, да си вземе дъщерята и да върви, където ще! А аз ще си нарамя инструментите и ще тръгна по своя път. Ясно и просто като светото писание. Хайде, Сузан, стани, покажи се на хората!

— Не прави това, дете мое! — прошепна една пълна жена с широки фусти, продавачка на шнурове за корсети, която седеше до Сузан. — Твоичкият не знае какво приказва.

Но Сузан все пак стана.

— А кой ще води търга? — извика земеделецът.

— Аз! — обади се веднага един нисък мъж, чийто нос приличаше на медна топка, гласът — дрезгав, а очите напомняха илици. — Кой ще предложи цена за тази дама?

Жената гледаше в земята и сякаш с огромни усилия се сдържаше да остане на мястото си.

— Пет шилинга — изрече някой, след което отекна смях.

— Моля без обиди! — каза мъжът. — Кой дава една гвинея^[4]?

Никой не отговори; тогава се намеси продавачката на шнурове за корсети:

— За бога, дръж се прилично, любезни! Какъв жесток мъж се е паднал на тази нещастница! Кълна се в спасението на душата си: на някои женици хлябът и постелята им излизат през носа!

— Качвай цената, аукционисте! — рече съпругът.

— Две гвинеи! — извика аукционистът; никой не се откликна на призива му.

— Ако не искат да я вземат на тази цена, след десет секунди ще се бръкнат по-якичко в джобовете — заплаши ги мъжът. — Чудесно! Хайде, аукционисте, прибави още една гвинея.

— Три гвинеи, дава се за три гвинеи! — извика човекът с дрезгавия глас.

— Кой дава повече — обади се мъжът. — Господи, та тя ми струва петдесет пъти по-скъпо. Качвай нагоре!

— Четири гвинеи! — извика аукционистът.

— Чуйте какво ще ви кажа: под пет гвинеи няма да я продам — заяви мъжът и така удари с юмрук по масата, че паниците подскочиха. — А за пет гвинеи ще я дам на всеки, който е съгласен да плати тази сума и да се отнася добре с нея. Ще си я получи за вечни времена, а за мене няма да чуе никога повече! Но за по-малко пари — няма да я бъде! Пак ви повтарям: пет гвинеи и тя е ваша! Сузан, ти съгласна ли си?

С най-дълбоко равнодушие жената кимна.

— Пет гвинеи — каза аукционистът, — иначе стоката ще бъде снета от търга. Кой дава пет гвинеи? Последна цена. Да или не?

— Да! — прозвуча силен глас откъм вратата.

Всички обърнаха очи натам. В триъгълния отвор, който служеше за врата на палатката, стоеше моряк, появил се незабелязано за останалите присъстващи преди около две-три минути. Мъртво мълчание посрещна репликата му.

— Казахте, че давате пет гвинеи? — попита мъжът и впери очи в него.

— Казах — отговори морякът.

— Едно нещо е да се каже, а друго — да се плати. Къде са парите?

Морякът се поколеба, още веднъж погледна към жената, влезе в палатката, разгърна пет шумолящи хартийки и ги хвърли върху покривката на масата. Това бяха банкноти, издадени от Английската банка, на стойност пет лири. Отгоре той прибави един по един и звънтящите шилинги — един, два, три, четири, пет.

Видът на парите, цялата сума, представена в отговор на призивите, която досега едва ли не изглеждаше напълно хипотетична, направи огромно впечатление на зрителите. Те впиха очи първо в лицата на главните участници, а после в банкнотите, които лежах на масата, затиснати отгоре с шилингите.

До този миг не можеше да се твърди с пълна сигурност, че въпреки драстичното си предложение мъжът говори сериозно. Всъщност зрителите се бяха отнесли към това събитие като към забавна шега и бяха заключили, че този мъж, останал без работа, се е озлобил срещу целия свят, срещу обществото и своите близки. Но щом в отговор на предложението се появиха пари в брой, веселото им настроение отлитна. В атмосферата на палатката сякаш се всели нещо трагично, изразът на всички присъстващи се промени. Насмешката изчезна от лицата на събралите се и те със зяпнали уста зачакаха.

— Е, Майкъл — каза жената, нарушавайки мълчанието, и тихият ѝ, равнодушен глас прозвуча отчетливо в тишината, — преди да кажеш още нещо, първо ме изслушай. Ако се докоснеш до тези пари, ние с дъщерята ще идем с този човек. Разбери, сега вече това не е шега.

— Шега ли? Разбира се, че не е! — извика съпругът; при думите ѝ злобата в него избухна с нова сила. — Аз взимам парите, морякът взима теб. Съвсем ясно е. Такива неща са ставали по други места, защо да не стане това и тук!

— Трябва първо да се изясни съгласна ли е младата жена — благо изрече морякът. — За нищо на света не бих желал да оскърбявам чувствата ѝ.

— Ей богу, и аз не бих желал! — каза мъжът. — Но тя е съгласна, стига този, който я купи, да вземе и детето ѝ. Онзи ден, когато отворих дума за това, тя сама ми рече тъй.

— Ще се закълнете ли? — обърна се към нея морякът.

— Да — отвърна жената, като преди това погледна мъжа си, но не откри в израза му признаци на разкаяние.

— Чудесно, той ще вземе детето заедно с теб и всичко е решено — заключи земеделецът.

Взе банкнотите на моряка, бавно ги сгъна и с вид на човек, който е решил категорично въпроса, ги скри заедно с шилингите в най-потайния си джоб.

Морякът погледна жената и се усмихна.

— Да вървим! — нежно каза той. — И детенцето с нас... Колкото повече хора, толкова по-весело ще бъде!

Жената се поколеба и го изгледа изпитателно. После отново сведе очи, мълчливо взе момиченцето на ръце и тръгна след моряка. Стигнаха до изхода, тя се обърна, свали венчалния си пръстен и го хвърли през цялата палатка в лицето на земеделския работник.

— Майк — каза тя, — живяхме две години и видях от тебе само лошо! Отсега нататък не съм вече твоя; ще си опитам щастието другаде. Ще бъде по-добре и за мене, и за Елизабет-Джейн. Така че сбогом!

Тя хвана моряка с дясната си ръка, а в лявата взе момиченцето и напусна палатката, горко ридаейки.

Тъпо, загрижено изражение се появи на лицето на мъжа, сякаш той все пак не бе очаквал такъв край; неколцина от гостите избухнаха в смях.

— Отиде ли си? — попита той.

— Отиде си и помен не остана от нея! — отвърнаха селяните, застанали до изхода.

Мъжът стана и се упъти натам с предпазливата походка на човек, който съзнава, че е прекалил в пиенето. Няколко души го последваха и се спряха на прага, взирайки се в здрача. Тук особено рязко се чувствуваше разликата между тихия покой на природата и обмисленото зло на хората. Какъв контраст с жестоката сцена, разиграла се току-що в палатката, представляваха конете, които бяха преплели шии и гальовно се потъркваха един о друг — те търпеливо чакаха да ги запрегнат, за да потеглят в обратния си път. Отвъд панаира, в долините и горите, всичко беше тихо. Слънцето наскоро бе залязло и западният небосвод бе заслан с розов облак, който изглеждаше неизменен, но всъщност бавно менеше очертанията си. По своето очарование тази картина можеше да се сравнява само с великолепните декори в затъмнена театрална зала. При вида на тази

сцена след онази, другата, всички изпитаха естествения подтик да се отрекат от човека, който петни лика на добрата майка — природа, но тутакси си спомниха, че на земята всичко се променя и че в една прекрасна нощ човечеството ще спи спокоен, кротък сън, а тъй тихата природа сега, тогава ще буйствува гръмко.

— Къде живее морякът? — попита един от очевидците, след като насъбралите се напразно се огледаха на всички страни.

— Дявол знае — отвърна човекът, живял в господарското имение. — Личи, че не е тукашен.

— Отби се преди около пет минути — намеси се продавачката на каша, която се бе присъединила към останалите и стоеше с ръце на хълбоците. — После си отиде, сетне пак дойде. Не изкарах от него нито пени.

— Тъй му се пада на мъжа й! — каза продавачката на шнурове за корсети. — Такава миловидна, прилична жена — какво му трябва повече на един мъж? И колко смела! Аз също бих се решила; ей богу бих се решила, ако мъжът ми така се отнасяше с мене! Ще го зарежа, пък нека да си вика подире ми, докато пресипне... И за нищо на света няма да се върна пак при него — не, няма, чак до второто пришествие!

— Е, на жената ще й е по-леко — обади се друг мъдрец. — За стриганите овчици моряците са тихо пристанище, пък този млад моряк си има и пари, а по всичко личи, че тя напоследък е живяла в оскъдица.

— Помнете ми думата, няма да тръгна подире й! — изрече земеделецът и упорито се запъти пак към мястото си. — Нека върви, където ще! Щом има наклонност към такива приумици, да си троши главата. Ама не трябваше да взема и момичето — то си е мое; ех, ако можеше това да се повтори, не бих й дал детето!

Скоро посетителите започнаха да се разотиват от палатката: подбуждани от смътно чувство на вина, че са помогнали за една недопустима сделка, или защото беше вече късно. Мъжът облегна лакти на масата, клюмна глава върху ръцете си и скоро захърка. Продавачката на каша, решила, че е време да затваря, се погрижи останалият ром, млякото, пшеницата, стафидите и другата стока да бъде натоварена в каруцата, после се приближи до мъжа, оборил глава на масата. Разтърси го, но не можа да го събуди. И тъй като тази вечер палатката нямаше да се разваля — панаирът продължаваше още два-

три дни, — тя реши, че спяцият, който явно не е скитник, може да остане тук за през нощта заедно със своя кош. Изгаси последната свещ, излезе, като спусна платницето над входа и си замина.

---

[1] Административна единица в Англия. — Б.пр. ↑

[2] Тоест във Великобритания. — Б.пр. ↑

[3] Официално лице, което провежда публичен търг. — Б.пр. ↑

[4] Английска златна лира, равна на двадесет и един шилинга по старата парична система. — Б.пр. ↑

II

Утринното слънце струеше през цепнатините на брезента, когато мъжът се събуди. Палатката бе изпълнена с топла светлина и във въздуха, бръмчейки напевно, кръжеше една голяма синя муха. Освен бръмченето на тази муха не се чуваше никакъв друг звук. Мъжът огледа всичко около себе си: пейките, масата, качена на магарета, коша с инструментите си, печката, на която се вареше предишния ден кашата, празните паници, разпилените пшеничени зърна, тапите, с които бе осеян тревистият под. Сред отпадъците той забеляза някакъв малък блестящ предмет и го вдигна. Това беше венчалният пръстен на жена му.

Смътният спомен за събитията от миналата вечер изплува в съзнанието му и той пъкна ръка в горния си външен джоб. Зашумоляха натиканите там банкноти на моряка.

Това ново потвърждение на мъглявите му спомени бе достатъчно: сега той знаеше, че не е било сън. Продължи още дълго да седи, забил поглед в земята.

— Трябва час по-скоро да се махна оттук — каза той решително накрая, като човек, който не може да улови мислите си, ако не ги произнесе на глас. — Отишла си е... да, разбира се, отишла си е с онзи моряк, който я купи, и с малката Елизабет-Джейн. Дойдохме тук, аз ядох пшеничена каша, а в кашата имаше ром... и продадох жена си. Да, така беше и ето ме сега още тук. Какво да правя, достатъчно ли съм изтрезнял, за да вървя?

Той стана, установи, че се намира в съвсем прилично състояние и може без усилие да потегли на път. Метна на гърба си коша и се убеди, че може да го носи; после повдигна края на платнището, който служеше за врата, и се озова навън.

С мрачно любопитство се огледа. Свежото септемврийско утро го оживи и ободри. Като дойдоха тук предишната привечер с жена му и дъщеря му, бяха уморени и почти нищо не забелязаха, затова той сега разглеждаше околността сякаш за пръв път. Стоеше на открито, високо

място, оградено с горичка от едната страна, към което водеше лъкатушен път. Долу се виждаше селото, дало името на това възвишение, където всяка година ставаше панаирът. Оттук започваше наклон към долините, а отвъд тях следваха други възвишения, осеяни с гробни могили и набраздени с останките на стари укрепления. Всичко се къпеше в лъчите на наскоро изгрялото слънце, неуспяло още да изсуши дори едно-едничко стъбълце на изобилно оросената трева там, където се бяха проточили дълги сенки на жълтите и червени фургони, разтеглените отражения, на чиито колела напомняха орбити на комети. Собствениците на разни павилиончета и всички цигани, останали да нощуват тук, се бяха настанили в палатките или в каруците си, или пък лежаха под тях, загърнати в конски покривала, тихо и неподвижно като в обятията на смъртта — само случайното изхъркване на някого издаваше присъствието му. Но Седмината Спящи^[1] са имали куче; такива кучета от неизвестни породи, които следват скитниците и представляват нещо средно между куче, котка и лисица, също лежаха наоколо. Някакво паленце изскочи изпод една каруца, джафна за авторитет и пак си легна. То бе единственият свидетел на обстоятелството, че земеделският работник напуска уейдънския панаир.

Несъмнено това хармонираше с желанието на нашия герой. Той крачеше дълбоко замислен, без да забелязва нито овесарките, които прелитаха със сламчици в човките си над живите плетове, нито гуглите на гъбите, нито подрънкващите овчи звънци, чиито притежателки бяха имали щастието да не попаднат на панаира. Като излезе на една селска улица на около миля^[2] от мястото на действието от миналата вечер, мъжът отпусна коша на земята и се облегна на една вратня. Тежък проблем — а може би и не един — давеше неговите мисли.

„Споменах ли вчера името си на някого, или не?“ — помъчи се да си припомни той и накрая дойде до заключението, че не го е сторил. Беше учуден и огорчен, задето жена му се бе хванала за думите му и си бе отишла — това личеше и по израза на лицето му, и по това как хапеше една сламка, която бе измъкнал от живия плет. Разбираше, че жена му е постъпила така в яда си, освен дето, изглежда, е решила, че тази сделка я задължава да спази условието. Той бе почти напълно убеден в последното, защото познаваше натурата ѝ, чужда на

лекомислие, и крайната примитивност на нейното съзнание. При това под маската на обичайното ѝ спокойствие можеше да се затаят безразсъдна решителност и чувство на обида, заглушили мимолетните съмнения. Веднъж, когато той, по време на едно напиване, ѝ каза, че ще се избави от нея по начина, по който бе постъпил вчера, тя му отговори със спокойния тон на фаталистка, че тъкмо тъй ще стане и няма да му се наложи да ѝ го повтаря още много пъти...

— Но нали знае, че в такива мигове не мисля онова, което ми дойде на устата! — възкликна той. — Е, ще трябва доста да поскитам, за да я открия... Дявол да го вземе, да беше помислила по-хубаво, преди да ме срами така! — изрева той. — Та тя не бе пияна като мен. Такава идиотска простота — съвсем в характера на Сузан! Покорността ѝ... тази покорност ми докара по-голямо зло, отколкото най-сприхавият нрав!

Успокоил се малко, той се върна към първоначалното си убеждение, че е длъжен да открие жена си и малката Елизабет-Джейн и доколкото му е възможно да се примири с позора си. Сам си го бе навлякъл и трябваше да носи бремето му. Но най-напред реши да си даде обет — такъв велик обет, какъвто не бе давал досега, а за изпълнението на тази клетва по подходящ начин му беше нужно и подходящо място и обстановка, тъй като вярванията на този човек се отличаваха с известен фетишизъм.

Сложи коша на гърба си и продължи напред, като оглеждаше, както вървеше, местността с изпитателни очи; на три-четири мили пред себе си забеляза покривите на някакво село и камбанарията на черква. Насочи се към тази камбанария. В селото цареше тишина, онзи безмълвен час, който настъпва във всекидневния живот, щом мъжете отидат на полето да се трудят и който свършва с пробуждането на жените и дъщерите им — те стават от леглата и се залавят да приготвят храна на своите съпрузи, бащи и братя за завръщането им от полето. Затова земеделският работник достигна черквата съвсем незабелязан и влезе в нея безпрепятствено — вратата бе затворена само с мандало. Остави коша си до купела, прекоси кораба до оградката на олтара и като отвори вратичката, влезе в светилището и се почувствува някак странно, но после коленичи на подиума, склони глава върху евангелието, оставено на престола, и изрече високо:

— Аз, Майкъл Хенчард, тази сутрин, на шестнайсети септември, тук, на това священо място, давам клетва пред бога, че няма да вкуся нито глътка силен алкохол в продължение на двайсет и една години от днес нататък — колкото съм живял до този миг. Кълна се в лежащото пред мене евангелие; и нека онемея, ослепея и осакатея, ако престъпя клетвата си!

Като произнесе тези думи и целуна голямата книга, земеделецът се изправи и сякаш почувствува облекчение, стъпил на новия си път. Поспря се на площадката пред входа, забеляза гъстия стълб дим, който бликна от червения комин на най-близката къщурка, и разбра, че обитателката ѝ току-що е запалила огнището си. Доближи вратата и стопанката се съгласи да му приготви закуска срещу скромно заплащане. Като се подкрепи, той пристъпи към издирването на жена си и детето.

Много скоро Хенчард се убеди, че задачата е трудна. Макар да проверяваше и питаше навсякъде, да обикаляше насам-нататък ден след ден, такива хора, каквито той описваше, не бяха срещани от вечерта на панаира. Задачата му ставаше още по-трудна поради факта, че не знаеше името на моряка, отвел жена му. И тъй като средствата на Хенчард бяха оскъдни, той реши след кратко колебание да пожертвува парите на моряка за целта на своето издирване; но и това се оказа безполезно. Свенеше се да огласи открито постъпката си, а то му пречеше да вдигне около тази работа шума, който бе необходим, за да може издирването да даде желанния резултат. И навярно точно затова не постигна нищо, макар да направи всичко, което не пораждаше след себе си нуждата от обяснение при какви обстоятелства е изгубил жена си.

Седмиците прераснаха в месеци, а той все продължаваше да търси, като в промеждутъците се залавяше за случайна работа, за да се изхранва. След известно време стигна до едно морско пристанище и там успя да получи сведението, че лицата, отговарящи донякъде на неговото описание, наскоро са напуснали страната. Тогава реши да преустанови търсенето и да се засели в район, който от известно време му беше легнал на сърцето. На следващия ден пое на югозапад, без да спира, освен за да ноцува, и вървя, докато достигна град Кастърбридж, разположен в най-отдалечения край на Уесекс.

[1] Герои на популярен мит от сирийски произход, заимствуван от християните през III в. на н.е. — Б.пр. ↑

[2] Английската сухопътна миля е равна на 1609 м. — Б.пр. ↑

III

Пътят за село Уейдън-Прайърс отново бе покрит с килим от прах. Както в незапомнени времена, така и сега дърветата бяха посивели и там, където някога бе крачило семейство Хенчард, състоящо се от трима души, сега вървяха две жени, свързани по известен начин с това семейство.

Всичко наоколо бе съвсем както преди — дори гласовете и шумът, които идваха отдолу, откъм съседното село — така че всъщност този ден съвсем естествено би могъл да настъпи и веднага след изложените вече събития. Промени се забелязваха само в подробностите, по които можеше да се установи, че е изтекъл дълъг ред години. Една от тези, които крачеха по пътя, беше същата жена, която някога бе младата невеста на Хенчард; сега лицето ѝ бе изгубило своята закръгленост, променила се бе и кожата ѝ, а косите, макар да бяха запазили цвета си, бяха чувствително оредели. Тя носеше вдовишки траур. Спътницата ѝ, момиче на около осемнадесет години, също в черно, показваше с пълна сила онова скъпоценно и бързопреходно обаяние на младостта, което е винаги прекрасно, независимо от цвета на лицето и вида на фигурата.

Един поглед бе достатъчен, за да открием в нея вече порасналата дъщеря на Сузан Хенчард. Средната възраст бе вече позагрубила лицето на майката, но времето беше запазило чертите, отличаващи я през годините на пролетния ѝ цъфтеж, в лика на спътницата ѝ — много изкусно. Дъщерята, непосветена в някои факти, известни на майката, за миг можеше да се стори на някого, припомнил си тези факти, като странно несъвършенство на способността на природата за непрекъснато възпроизводство.

Те вървяха, уловени за ръка, и личеше, че този техен жест е плод на непринудена сърдечност. Дъщерята носеше в свободната си ръка старовремска върбова кошница, а майката — син вързоп, който бе в странен контраст с черната ѝ вълнена рокля.

Като достигнаха края на селото, те се отбиха по същата пътека, както преди толкова години, и изкачиха стръмнината към панаира. И тук времето бе наложило печата на промяната. Въртележките и люлките бяха механично усъвършенствувани, имаше машини за измерване на силата и теглото на селяните, както и една постройка за стрелба по орехчета. Оживената търговия на панаира обаче бе значително намалела. В близките градове вече редовно се уреждаха големи пазари и това започна да се отразява неблагоприятно на търговията, кипяла тук от векове. Кошарките за овце и коневръзите с излаганите за продан коне, заемаха сега два пъти по-малка площ, отколкото преди. Палатките на шивачи, чорапчии, продавачи на платно, бъчвари и други занаятчии бяха почти изчезнали, дори каруците бяха чувствително намалели. Известно време майката и дъщерята се провираха сред множеството, после спряха.

— Защо дойдохме тук, само си губим времето! Мислех, че искаш да продължим нататък! — каза девойката.

— Да, мила Елизабет-Джейн — отвърна майката. — Но изведнъж ми хрумна да поспрем на този панаир.

— Защо?

— Тук за пръв път срещнах Нюсън, денят беше също като този.

— Пръв път си срещнала тук татко? Да, казвала си ми го. А сега той се е удавил в морето и го няма с нас! — При тези думи момичето извади от джоба си една картичка, погледа я и въздъхна. Картичката имаше по края черен бордюр, а в рамка, като на паметна плоча, беше изписано: „В памет на моряка Ричард Нюсън, загинал трагично в морето, месец ноември 184..., на възраст четиридесет и една години“.

— Тук — продължи нерешително майката — за последен път видях и онзи наш роднина, когото търсим... мистър Майкъл Хенчард.

— В какво родство сме с него, майко? Никой досега не ми го е обяснил.

— Той е, или е бил, защото може вече да е мъртъв, наш сродник по силата на брака — предпазливо изрече майката.

— Това си ми го казвала вече десетки пъти! — възкликна младото момиче и разсеяно се озърна наоколо. — Не ни е много близък, така ли?

— Съвсем не е.

— Бил е земеделец нали, когато за последен път си чула за него?

— Да.

— А мене той навярно изобщо не е виждал? — продължаваше да пита нищо неподозиращото момиче.

Мисис Хенчард се смълча за миг и после отговори с усилие:

— Не те е виждал, Елизабет-Джейн. Но нека да вървим нататък.

И майката се упъти към другия край на панаира.

— Мисля, че няма смисъл да питаме тук за когото и да било — забеляза дъщерята, като се озърташе наоколо. — Хората по панаирите се сменят както листата на дърветата. И освен тебе тук едва ли ще се намери поне един човек, който да е бил тогава също на този панаир.

— Не съм съвсем уверена в това — възрази мисис Нюсън (такова бе сегашното ѝ име), загледана с любопитство в някаква точка под един зелен склон наблизо. — Виж там.

Дъщерята погледна в указаната посока. Предметът, привлякъл вниманието на майката, бе един триножник от забити в земята пръти, на които висеше котел, загряван отдолу с тлеещи дърва. Над съда се бе привела старица, мършава, сбръчкана и едва ли не в парцали. Тя бъркаше съдържанието на котела с голяма лъжица и от време на време грачеше с пресипналия си глас.

— Хайде на хубавата каша!

Това бе стопанката на палатката с пшеничената каша. Някога тя беше преуспяваща търговка, спретната, с бяла престилка, парите ѝ дрънчаха в джоба, а сега палатката я нямаше, жената беше мръсна, липсваха маси, пейки и клиенти, ако изключим двете русоляви, помургавели от слънцето хлапета, които я доближиха и казаха:

— Две малки порции, ама сипи ни повечко!

Тя им отсипа каша в две нащърбени жълти паници от най-проста глина.

— Старата беше тук и тогава — изрече мисис Нюсън и пристъпи нататък.

— Не говори с нея, това е неприлично! — опита се да я възпре дъщерята.

— Само една думичка ще ѝ продумам... А ти почакай тук.

Момичето не се възпротиви и тръгна към павилиончетата с цветните басми, а майката се насочи към възрастната продавачка. Щом я зърна, бабичката почна да ѝ предлага стоката си и удовлетвори молбата на мисис Хенчард-Нюсън да ѝ даде каша само за едно пени с

такъв ентузиазъм, с какъвто на времето се отзоваваше на молби за порция от шест пенса. Когато тази soi-disant^[1] вдовица взе от ръцете ѝ лицата с рядка и безвкусна полутечност, заменила гъстата каша от едно време, старата вещица отвори една кошничка, оставена зад огъня, и като измери клиентката си с лукав поглед, прошепна:

— А някоя и друга капка ром?... Скришом ще го сипна, нали разбирате... да кажем, за два пенса... И кашата ще стане блага-блага, като ликьорче!

Клиентката горчиво се усмихна, припомнила си старата уловка, и поклати глава с такъв вид, че старицата нищо не разбра от жеста ѝ. Като взе подадената ѝ оловна лъжица, мисис Нюсън почопли кашата и престорила се, че яде, каза предразполагащо на старата вещица:

— Имали сте и по-добри времена, нали?

— О, мадам... и още как! — отвърна бабичката и разтвори шлюзовете на своето сърце. — Трийсет и девет години как съм на тоя панаир, бях момиче, после булка, сетне пък вдовица, и отлично разбрах какво значи да имаш работа с най-бездънните търбуси в околността! Мадам, едва ли ще повярвате, че някога си имах не палатка, а цяла шатра, истинска примамка за посетителите на тоя панаир! И всеки, който дойдеше тъдява, не си отиваше, без да е опитал от пшеничената каша на мисис Гудинаф. Умеех да угаждам и на духовните пастири, и на богатите контета, умеех да угаждам както на града, тъй и на селото, дори на грубите, безсрамни женоря. Но проклета да съм, хората не ценят това! Честната търговия не носи доход... в днешно време печелят само хитреците и мошениците!

Мисис Нюсън се озърна — дъщеря ѝ още се залисваше при най-отдалечените павилиони.

— А не си ли спомняте — предпазливо запита тя старицата — как точно преди осемнайсет години във вашата палатка един мъж продаде своята жена?

Вещицата се замисли и леко поклати глава.

— Да беше се вдигнал шум около тая работа, начаса щях да си припомня — рече тя. — Помня всеки бой между съпрузи, всяко убийство, умишлено или неволно, даже всяко джебчийство — поне по-едно; — всичко туй съм го видяла с ей тез очи. Но продажба на жена? Трябва съвсем тихо и кротко да е станало.

— Да, може би. Така изглежда.

Продавачката на пшеничена каша отново леко поклати глава.

— Чакайте... Чакайте! Спомних си! — възкликна тя. — Поне си спомням за човека, който направи такова нещо; беше с рипсено сако и носеше кош с инструментите си. Таквиз неща обикновено не задържа в главите си. Ама този човек съм го запомнила само защото на следващата година пак беше тук на панаира и ми каза един вид тайно: ако някаква жена дойде да пита за него, да ѝ предам, че е отишъл... де беше то... а, да, в Кастърбридж! Но, боже, съвсем не мислех, че ще си го припомня!

Мисис Нюсън щеше да възнагради старицата според оскъдните си средства ако не помнеше, че ромът, сипан в кашата от тази безскрупулна личност, бе станал причина за падението на мъжа ѝ. Тя кратко благодари на събеседницата си и отиде при Елизабет, която я посрещна с думите:

— Майко, да вървим вече... едва ли е прилично да ядеш при тази жена. Виждам, че при нея се отбиват само най-долнопробни хора.

— Затова пък научих каквото ме интересуваше — спокойно отговори майката. — Когато нашият роднина бил за последен път на този панаир, ѝ казал, че живее в Кастърбридж. Това е далеч-далеч оттук, и го е казал преди толкова години, но все пак ще тръгнем натам.

След тези думи на мисис Нюсън те напуснаха панаира и се упътиха към селото, където получиха подслон за през нощта.

---

[1] Така наречена мнима. (фр.). — Б.пр. ↑

IV

Жената на Хенчард действуваше с най-добри намерения, но се озова в затруднено положение. Сто пъти се бе готвила да разкаже на дъщеря си, Елизабет-Джейн, историята на своя живот, трагичен момент, в който бе сделката на Уейдънския панаир, когато тя бе малко по-възрастна от момичето, което сега крачеше до нея. Но все не можеше да се реши. Така девойката, не подозирайки това, растеше с убеждението, че отношенията между веселия моряк и майка ѝ са най-обикновени, каквито ѝ изглеждаха. Възможността да отчужди дъщеря си, да всели в главата ѝ смущаващи мисли — заплаха, която растеше заедно с възрастта на момичето, — изглеждаше на мисис Хенчард твърде голям риск, на който тя не се решаваше. За нея бе същинско безумие да разкрие на Елизабет-Джейн истината.

Но опасенията на Сузан Хенчард, че изповедта може да я лиши от привързаността на горещо обичаната дъщеря, не бяха свързани с чувството за собствената ѝ вина. Благодарение на своето простодушие, породило на времето онова презрение в Хенчард, тя живееше с убеждението, че Нюсън, който я бе купил, е придобил над нея морално оправдани и напълно естествени права, макар смисълът и законните граници на тези права да не ѝ бяха съвсем ясни. За по-изтънчения интелект щеше да изглежда странно как една млада и здравомислеща жена може да повярва в сериозността на такава сделка; и ако нямаше много други такива примери за подобна убеденост, всеки би се усъмнил в това. Но мисис Хенчард съвсем не беше нито първата, нито последната селянка, която се е смятала за обвързана със своя купувач от прекалено християнско смирение.

Животът на Сузан Хенчард през този период може да се опише само с две-три думи. Напълно безпомощна, тя бе отведена в Канада, където семейството прекара няколко години, без да постигне значителни успехи, макар че се трудеше неуморно, за да има в дома ѝ радост и да не липсва в него нищо. Когато Елизабет-Джейн бе на около дванадесет години, тримата се върнаха в Англия и се заселиха във

Фалмът, където Нюсън бе в продължение на няколко години лодкар и сърчен докер.

След това постъпи на един търговски кораб, който пътуваше до Нюфаундланд — по това време Сузан се опомни. Разказа историята си на една приятелка и тя ѝ се присмя заради сляпото покорство, с което бе приела съдбата си. И душевният покой на Сузан приключи. Когато Нюсън се върна в къщи в края на зимата, той откри, че заблудата, която така грижливо бе поддържал, вече е разкрита.

Настъпиха дни на мрачно униние и в един такъв ден тя му довери опасенията си: не може да живее повече с него. Нюсън замина за поредния си рейс до Нюфаундланд. А малко по-късно вестта за гибелта му реши проблема, превърнал се в мъчение за уязвимата съвест на Сузан. Морякът завинаги изчезна от живота ѝ.

За Хенчард те не чува нищо. Отрудените хора в тогавашна Англия имаха чувството, че населяват огромен континент, а милята за тях бе цял географски градус.

Елизабет-Джейн рано се разви. Веднъж, около месец след известието за смъртта на Нюсън край бреговете на Нюфаундланд, когато момичето бе вече на осемнадесет години, то седеше на върбовия стол в къщурката, която още обитаваха, и плетеше рибарска мрежа. Майка му, в далечния ъгъл на стаята, вършеше същото. Като изпусна голямата дървена игла, в която вдяваше връвта, майката замислено се вгледа в дъщерята. Слънчевите лъчи струяха през вратата, озаряваха лицето на младото момиче и проникваха в разпуснатите му коси като в лешников гъстак. Това лице бе бледо и още неоформено, но обещаваше да стане красиво. То подсказваше прелест, само загатната в променливите, незрели черти, позагрозени от трудния живот на майката и дъщерята. Телосложението бе приятно, но нещо не достигаше, за да го окачествим като красиво. А може би девойката нямаше да стане хубавица — затова трябваше да се измъкне от тежкия живот, преди лицето ѝ да придобие завършен вид.

Спряла поглед върху момичето, майката бе обзета от тъга — не смътна, а възникнала в резултат на логични заключения. И двете още носеха усмирителната риза на бедността, от която майката толкова пъти се бе опитвала да се избави заради Елизабет. Жената отдавна бе забелязала как пламенно и упорито се стреми да се разгърне младият интелект на дъщеря ѝ; обаче и сега, когато тя бе вече на осемнадесет

години, той още не беше докрай развит. Съкровено желание на Елизабет-Джейн — желание трезво, но потискано — бе да вижда, да слуша, да разбира. И тя постоянно питаше майка си какво трябва да направи, за да стане по-знаеща жена, която да се ползува с по-голямо уважение — да стане „по-добра“. Опитваше се да проникне в същността на нещата по-дълбоко от другите девойки, които като нея се трудеха в бедност, а майката въздъхваше, чувствувайки, че е безсилна да помогне на дъщеря си в нейния стремеж.

Морякът, загинал или не, беше сега завинаги загубен за двете. От Сузан вече не се изискваше твърда, благочестива привързаност към него като към съпруг — привързаност, която бе продължила до момента, в който направи своето прозрение. И тя се питаше дали сегашният момент, когато отново е свободна, не е най-благоприятният за нея в света, в който всичко се стича така неблагоприятно, за да се реши на отчаяна постъпка и помогне на Елизабет да успее в живота. Разумно или не, но ѝ се струваше, че ако потисне гордостта си и потърси първия си мъж, това ще бъде най-правилната начална стъпка. Възможно бе той така да се е пропил, че вече да е в гроба. Но може и да бе намерил сили да се удържи, защото през съвместния им живот рядко му се случваше да се напие, а от хроническо пиянство не страдеше.

Във всеки случай едно бе правилно: тя трябва да се върне при него, ако е жив. Трудността на издирването се криеше в необходимостта да открие истината на Елизабет, а майката не смееше и да помисли за такова нещо. Накрая тя реши да почне търсенето, без да посвети дъщеря си в предишните си отношения с Хенчард, и да остави на него, ако го намерят, грижата да постъпи, както намери за добре. Така можем да си обясним разговора между двете на панаира и почти пълното неведение, в което се намираше Елизабет.

Жените продължиха своя път, разполагайки единствено с онова оскъдно сведение за местонахождението на Хенчард, което получиха от продавачката на каша. Парите трябваше старателно да се пестят. Движеха се само пеш. Понякога ги качваше на своята каруца някой фермер или колар във фургона си. Така доближиха Кастърбридж. Елизабет-Джейн установи с тревога, че здравето започва да изневерява на Сузан, а в думите ѝ непрестанно звучаха отчайващите нотки, че ако

не е дъщеря ѝ, тя на драго сърце ще се прости с живота, превърнал се в непосилно бреме.

Към средата на септември, в петък, когато вече бе започнало да се здрачава, приближиха върха на един хълм, който отстоеше на около миля от целта им. Тук пътят минаваше между високи насипи, оградени с живи плетове; майката и дъщерята изкачиха зеления склон и седнаха на тревата. От тази височина се виждаше градът и неговите околности.

— Ех, че старомодно кътче! — каза Елизабет-Джейн, обръщайки се към мълчаливата си майка, заета в момента с мисли съвсем далечни от топографията на местността. — Къщите наблъскани една в друга и всичко оградено от стена дървета в квадрат, сякаш е градина по края с чемшири...

Тази квадратност беше всъщност най-характерната черта на старинния градец Кастърбридж; в онези времена, макар и не толкова отдавнашни, той ни най-малко не бе засегнат от новите вкусове. Беше плътно изпълнен като кутия с домино. Нямахше никакви предградия в истинския смисъл на думата. Геометрично права линия отделяше града от полето.

На птиците, зареяли се във висините, Кастърбридж навярно изглеждаше в тази прекрасна вечер като мозайка от кафяви и сини камъчета в меки тонове и сивкави кристали, поместени в квадратна, наситенозелена рамка. За човешкия поглед обаче той беше неясна маса отвъд гъстата ограда на липите и кестените, израсла сред ширналия се на много мили заоблен хълм и равните поля. Лека-полека окото започваше да различава сред тази маса кули, фронтони, комини и прозорци; стъклата на горните етажи мътно проблясваха, като кървясали очи, които отразяват бакърения огън на залеза, лумнал иззад подпаления облак на западния небосклон.

От средата на всяка страна в този квадрат, ограден с дървета, започваха алеи, които продължаваха на цяла миля в източна, западна и южна посока към необятния простор от ниви и долчинки. По една от тези алеи се готвеха да продължат пътя си и Сузан, и Елизабет. Но преди да станат и потеглят покрай живия плет минаха увлечени в спор двама мъже.

— Наистина — каза Елизабет, когато мъжете се отдалечиха, — тези двамата споменаха името Хенчард... името на нашия роднина.

— И на мене така ми се стори — отвърна мисис Нюсън.

— Значи, той е все още тук.

— Да.

— Ще изтичам след тях да ги разпитам за него.

— Не, не, не! За нищо на света. Кой го знае, може сега да е в поправителен дом или да е в затвора, окован.

— Боже мой, какви ти идват на ума, майко!

— Просто ми хрумна и го рекох! Трябва по-предпазливо да разпитаме за него.

Като си починаха добре, те тръгнаха по здрач надолу. Гъстите дървета по алеята хвърляха тъма като в тунел, въпреки че от двете ѝ страни, в полето, още мъждееше дневната светлина; те крачеха сред полунощен мрак, ограден от две по-светли ивици. Сега градът, с чиито обитатели им предстоеше да се запознаят, започна живо да интересува майката на Елизабет. Като приближиха, те видяха, че редицата от възлести дървета, които ограждаха Кастърбридж, е също алея, прокарана по нисък тревясал насип или стръмен склон, пред който се мерзелееше ров. Покрай алеята и насипа имаше почти непрекъснатата стена, а отвъд нея бяха струпани къщите.

Двете жени естествено не знаеха, че тази стена и насипът бяха служили някога за укрепление, а сега се бяха превърнали в място за разходки.

Зад опасалите града дървета заблещукаха фенери; те създаваха впечатлението за голям уют и придаваха на неосветените поля странно уединен и пустинен облик въпреки близостта им до живота. Контрастът между града и полето се подсилваше и от звуците, които заглушаваха сега всичко останало — музиката на духов оркестър. Пътничките завиха по Главната улица, където се редяха дървени къщи с надвиснали горни етажи; малките им ромбични прозорци бяха засенени от памучни перденца, нанизани на шнур, а под дебелите корабни греди се люшкаха на лекия ветрец отколешни паяжини. Имаше и къщи с паянтов скелет, запълнен с тухлена зидария, които дължаха устойчивостта си на това, че се крепяха на съседните сгради. Покривите бяха с шиферни плочи, тук-там закърпени с керемиди или от керемиди, закърпени с плочи. По-рядко се срещаха сламените покриви^[1].

Градът съществуваше благодарение на труда на земеделците и скотовъдците — това личеше по нещата, изложени по витрините на

магазините. Търговецът на железария предлагаше коси, сърпове, ножици за стригане на овце, градинарски ножове, белове, търнокопи и мотики; бъчварят — кошери, качета за масло, буталки за масло, столчета и ведра за доене, гребла, бакъли и кошници за засяване на семена; сарачът — щранги за каруци и амуниция за оран; майсторът на колела и механикът — двуколки, градински колички и принадлежности за мелене; аптекарят — всякакви мазила за конете; ръкавичарят и кожарят — ръкавици за градинска работа, наколенници за редачите на сламени покриви, навуца за орачи, налъми и обувки с дървени ходила.

Майката и дъщерята приближиха посивялата от времето черква с масивна квадратна камбанария, която се издигаше в притъмнялото небе; в долната ѝ част, осветена от най-близките фенери, времето и природните стихии бяха изренили цялата мазилка, крепяща камъните, и в зейналите дупки чак до бойниците над последния корниз стърчаха снопчета тлъстига и трева. Часовникът на кулата удари осем и тутакси след него отекнаха настойчивите, резки звуци на камбаната. В Кастърбридж все още имаше вечерен звън^[2] и жителите го използваха като сигнал за затваряне на магазините. Едва се понесе плътният камбанен ек и веднага захлопаха кепенците по цялата Главна улица. След няколко минути търговският живот на Кастърбридж приключи за този ден.

Постепенно удариха осем и всички останали часовници: мрачно отзвуча часовникът, който украсяваше затвора; удари и другият, който бе поставен на фронта на старопиталището, като изхърка тежко преди това и хъркането му се чу по-ясно от самия звън; часовниците във високите лакирани кутии, наредени в магазинчето, също се присъединиха към звъна в минутата, когато се затваряха пред тях кепенците — като артисти, крило произнасят последните си реплики, преди да се е спуснала завесата; след тях на пресекулки изпълни „Химнът на сицилианските моряци“ музикалният часовник^[3] — с една реч, по-припрените измервачи на времето бяха вече значително напреднали към следващия час, докато представителите на старата школа тепърва благополучно завършваха своето дело.

През незастроеното място срещу черквата вървеше жена, запретнала ръкави така високо, че се виждаше крайчеца на бельото ѝ; тя бе събрала полите си и пропъхнала краищата им през една дупка на

джоба. Под мишницата носеше хляб, от който чупеше късчета и ги даваше на следващите я жени, а те критично ги опитваха на вкус. Картината напомни на мисис Хенчард-Нюсън и дъщеря ѝ, че и за тях е време да похапнат и те попитаха жената, къде е най-близката хлебарница.

— Днес в Кастърбридж ще найдеш свестен хляб, колкото манна небесна — отвърна, тя, като ги упътваше. — Ония едно си знаят: да си надуват музиките, да думкат тъпаните и да устройват пиршества — и тя махна с ръка към улицата, в дъното на която се забелязваше духовият оркестър, разположил се пред някаква осветена сграда — пък ние, щем не щем, ще трябва да се примирим, че в града ни няма хляб като света. Днес в Кастърбридж се намира по-трудно хубав хляб, отколкото прилична бира.

— А калпавата бира пък е повече от хубавата — обади се някакъв мъж, пъхнал ръце в джобовете си.

— Защо да нямате тук хубав хляб? — попита мисис Хенчард.

— Защо ли? Ами че зарад житаря; всичките ни мелничари и пекари взимат стоката си от него, а той им продал покарала пшеница. Те викат, че не са видели, дето била покарала; чак когато тестото се разляло из пещта им като живак, тогава се усетили. Затова и хлябът ни е сплеснат като пита, а отвътре пък съвсем на нищо не прилича — добави същата жена. — И булка съм била, и майка, ама такъв лошав хляб като сегашния в Кастърбридж не съм и чувала... Вие май не сте тукашна, щом не знаете защо през тая седмица коремите на бедняците от града набъбнаха като надути свински мехури.

— Да, не съм тукашна — плахо потвърди майката на Елизабет.

Тъй като не желаше да привлече вниманието към себе си преди момента, в който ще узнае какво бъдеще я очаква тук, тя заедно с Елизабет се отдалечи от събеседницата си. Купиха си от посочената хлебарница няколко сухара за вечеря и инстинктивно се упътиха натам, където свиреше музиката.

---

[1] Повечето от тези стари къщи след време бяха съборени (1912 г.). — Б.а. ↑

[2] Камбанен звън, с който в миналото се известявало на гражданите да гасят огъня и да си лягат. Този обичай се запазил из някои кътчета на Англия до края на миналия век. — Б.пр. ↑

[3] Такива черковни часовници с музика отдавна вече не звучат по родните места. — Б.а. ↑

V

След петдесетина ярда^[1] те доближиха мястото, където градският оркестър тресеше прозорците със звуците на „Ростбифът на Стара Англия“.

Къщата, пред чиято врата музикантите бяха разположили стойките с нотите си, беше най-добрият хотел в Кастърбридж, „Кралският герб“. Широкият еркер надвисваше над главния вход, а от разтворените прозорци долиташе глъчка, звън на чаши и шум от вадене на тапи. Никъде транспарантите не бяха спуснати; всичко, което ставаше в салона, можеше да се види от най-горното стъпало на каменните стълби пред отсрещния вход на агенцията на дилижансите и поради тази удобна близост там се бе събрала купчина зяпачи.

— Дали да питаме... за нашия роднина мистър Хенчард? — прошепна мисис Нюсън, която, щом пристигна в Кастърбридж, някак изведнъж изгуби сили и изглеждаше постоянно развълнувана. — Това е може би най-подходящото място за такъв въпрос... Трябва да разберем какво положение заема той в града, ако е тук, а аз съм сигурна, че е тук. Все пак попитай ти, Елизабет-Джейн... Така съм уморена, че нищо не ми се ще... Но първо си спусни воала.

Тя седна на долното стъпало, а Елизабет-Джейн покорно доближи зяпачите.

— Какво става там? — попита девойката, избрала да зададе въпроса си на някакъв старец, но първо постоя край него в мълчание за по-голям авторитет.

— А, ти сигурно си чужденка — досети се старецът, без да откъсва очи от прозореца. — Тая вечер дават голям прием с угощение за важни личности и големци, а тържеството ръководи самият кмет. Нас, по-обикновените, не ни поканиха, ама оставиха капациите отворени, за да можем да надникнем поне с едно оценце. Ако се качите на горното стъпало, и вие ще ги видите. Ей там, на края на масата, с лице към вас седи мистър Хенчард, кметът. От дясната и от лявата му

страна са членовете на съвета... Ех, много от тях, когато си започваха живота, не бяха повече от мен, какъвто съм сега!

— Хенчард ли? — възкликна с почуда Елизабет-Джейн, без обаче да възприеме изцяло значението на това откритие, и се качи на най-горното стъпало.

Майка ѝ, макар да бе оклюмала глава, успя да долови достигащия от прозореца на странноприемницата глас, още преди да чуе думите на стареца: „... мистър Хенчард, кметът“. Тя се изправи, и като се мъчеше да не показва особена припряност, отиде при дъщеря си.

Пред нея се разкри столовата на хотела, където вечерящите се бяха разположили на маси, отрупани с чаши и прибори. Обърнат с лице към прозореца, на почетното място седеше мъж на около четиридесет години с внушителна фигура, едри черти и властен глас; той правеше впечатление на човек по-скоро грубо, отколкото добре сложен. Имаше мургава кожа с отгънка на мед, искрящи черни очи, тъмни, гъсти вежди и тъмна коса. Когато му се случеше да се изсмее силно в отговор на забележката на някой от гостите, голямата му уста се разтваряше така широко, че под полилеите блясваха най-малко двадесет от всичките му тридесет и два здрави бели зъба, с които той очевидно все още можеше да се гордее.

За непосветените този смях не действуваше ободрително и, изглежда, бе добре, че звучеше рядко. За него можеше да се създаде каква ли не теория. Той намекваше, че притежателят му е чужд на състраданието и слабостта, но е готов безпрекословно да се подчини на всякакво величие и сила. Ако този човек можеше все пак да е добър, то тази доброта навярно идваше на пориви — бе му присъщо по-скоро случайното, почти гнетящо великодушие, отколкото кротката и постоянна благодетелност.

Съпругът на Сузан Хенчард — все още такъв по силата на закона — седеше срещу тях, но това бе вече зрял мъж с оформен характер, ясно изразен в чертите на лицето, сдържан и замислен — с една дума, по-възрастен. Елизабет, необременена, за разлика от майка си от никакви спомени, го гледаше с живо любопитство и интерес, неизбежно породени от неочакваното откритие, че роднината, когото отдавна търсят, заема такова обществено положение. Той бе облечен в старомоден фрак, в риза с гофриран нагръдник върху широките гърди,

на яката си имаше подвижни копчета със скъпоценни камъни, а на шията — масивна златна верига. Три чаши стояха отдясно до приборите му, но жена му откри с изненада, че двете от тях — за вино — са празни, а третата е до половина пълна с вода.

Когато бяха заедно за последен път, той, с кадифено рипсено сако, плюшена жилетка и панталони, с кожени гети на краката, седеше преданицата си с топла пшеничена каша. Времето, този вълшебник, се бе потрудило доста за неговото преобразяване. Като наблюдаваше мъжа си и си спомни миналите дни, тя така се развълнува, че инстинктивно се сниши и опря гръб на входната врата на агенцията, закъдето водеха стълбите; там цареше полумрак, който щеше да скрие издайническия израз на лицето ѝ. Тя забрави за дъщеря си и едва когато Елизабет-Джейн я докосна, се отърси от вцепенението си.

— Майко, видя ли го? — прошепна момичето.

— Да, да! — бързо отвърна тя. — Видях го и това ми стига! Сега бих искала да си отида... да изчезна... да умра!

— Но защо... защо? — Момичето се приближи и прошепна на ухото на майка си: — Мислиш, че той няма да ни се притече на помощ? А на мен ми се стори, че е великодушен. И какъв изискан господин! Как святкат брилянтните му копчета! Странно е все пак: ти казваше, че може да е окован в затвора, да е в поправителен дом или умрял! А излезе съвсем друго! Боиш ли се от него? Аз съвсем не се боя. Ще отида при него, само че... той може и да отрече, че има такива далечни роднини.

— Не знам... изобщо не мога да реша как да постъпя. Чувствувам се зле...

— Не се отчайвай, майко, нали най-сетне постигнахме целта! Почини си тук мъничко... а аз ще се огледам наоколо и ще се постарая да науча още нещо за него.

— Едва ли ще намеря сили да се срещна някога с мистър Хенчард. Не очаквах да го видя такъв... Изненадата е твърде силна. Не искам да го виждам повече.

— Почакай малко... помисли си...

Никога досега Елизабет-Джейн не бе преживявала такива интересни мигове, както сега — отчасти това се обясняваше с възторженото настроение, което я обзе, като научи за родството си със знатната особа. И тя отново се загледа през прозореца. По-младите

гости оживено разговаряха и се хранеха с апетит; по-възрастните си избираха по-вкусни късчета и като ги помиришеха, изгруктяваха над чиниите си като прасета, които търсят жълъди. Очевидно трите вида напитки, сервирани на масата, бяха традиционни за компанията — портвайн, шери и ром; едва ли някой би предпочел друг вид питие.

По едно време на масата се появи дълга редица старинни купи с гравирани на тях фигури. Всеки получи лъжица и купите бяха мигом напълнени с толкова горещ грог, че можеше да се уплашиш за всичко, подложено на действието на неговите пари. Но Елизабет-Джейн забеляза, че макар всички купи да бяха напълнени най-старателно, никой не напълни купата на кмета, който продължаваше да отпива от водата в чашата си, заобиколена от кристалните бокали, предназначени за вино и друг вид алкохол.

— Те не наливат вино на мистър Хенчард — дръзна да каже тя на съседа си, стареца.

— Разбира се! Нима не знаете, че той се слави с трезвеността си, и то съвсем заслужено? Не се докосва и до най-желаните напитки... капчица не слага в уста! О, има сила той за такова нещо! Чувал съм, че някога се заклел над евангелието и оттогава не е престъпил клетвата си. Но и никой не го насилва да пие, защото знае, че не е редно... Туй е клетва пред евангелието, сериозна работа.

Като чу тези думи, друг възрастен човек се намеси в разговора с думите:

— А дълго ли още ще се мъчи той, Соломон Лонгуейс?

— Казват, че две години му оставали. Не знам защо и по каква причина си е определил такъв срок, на никого досега не е разказвал. Но се говори, че му остават още тъкмо две години по календара. Голяма воля трябва, за да устискаш толкоз време!

— Прав си... Но надеждата е велика сила. Когато знаеш, че след двадесет и четири месеца оброкът ти ще свърши, ще си възнаграден за всичките страдания, които си понесъл, и ще си пиеш пак колкото ти душа иска... какво да ти приказвам — това крепи човека.

— Така е, Кристофър Коуни, така е. А той има нужда от нещо, което да го крепи, нали е сам-самин, вдовец — отвърна Лонгуейс.

— Кога е умряла жена му? — попита Елизабет.

— Не я познавам. Било е, преди да дойде тук в Кастърбридж — осведоми я Соломон Лонгуейс категорично и решително, сякаш

фактът, че нищичко не знаеше за тази мисис Хенчард, бе достатъчна причина да не проявява интерес към нейната съдба. — Но знам друго: че той е в Дружеството на трезвениците и ако някой от туй дружество реши да сръбне малко алкохол, Хенчард го наказва така сурово, както сам бог би сторил с разгулно пируващи юдеи.

— А има ли много ратаи? — попита Елизабет-Джейн.

— Много? Мило мое момиче, та той в общинския съвет е най-главният и пръв човек в цялата околност. Нито една голяма сделка — за пшеница, ечемик, овес, сено и прочие — не се е сключвала до ден-днешен, без да участва в нея мистър Хенчард. По едно време намисли да се занимава и с други работи, ама сгреси. Беше гол като тояга, когато дойде тук, а сега е опора на града! Вярно, тая година го поразклати историята с лошата пшеница, дето я доставиха по неговите договори. Шейсет и девет години гледам как слънцето изгрява над дърноувърското блато и макар че мистър Хенчард никога не ме е хокал без причина, откак съм му работник — нали ме вижда, че съм мъничък, нищо и никакъв човечец, — трябва да призная: до тоя час не се е случвало да ям такъв калпав хляб, какъвто пекат напоследък от пшеницата на Хенчард. Покарала е толкова, че вече се е превърнала в склад, а долната кора на хляба е дебела колкото подметка.

В този миг оркестърът засвири нова мелодия, а когато спря, вечерята бе привършила и бе настанало време за речите. Ноцта бе тиха, прозорците, както преди — отворени и тези речи прозвучаха съвсем ясно. Гласът на Хенчард се извиси над другите: разказа за една своя сделка със сено, когато бе надхитрил някакъв мошеник, който пък непременно искал него да надхитри.

— Ха-ха-ха! — откликнаха слушателите му, като завърши разказа, и се смяха дотогава, докато не отекна нечий глас:

— Всичко това е чудесно, но какво ще кажете за лошия ни хляб?

Гласът долетя от другия край на масата, където седяха неколцина по-дребни търговци; макар те да бяха попаднали в компанията, личеше, че са по-нискостоящи по своето обществено положение от останалите, имаха си свои възгледи и думите им звучаха в известен дисонанс с разговорите в челото на масата — така някой път в западното крило на църквата упорито пеят не в тон и не в такт с водещите гласове в олтара.

Забележката за лошия хляб достави пълно удовлетворение на зяпачите от улицата; някои от тях бяха в настроението, когато човек изпитва удоволствие от състоянието на ближния, изпаднал в неловкост; ето защо те съвсем невъзмутимо се обадиха:

— Да! Какво ще кажете за лошия ни хляб, господин кмете?

И неограничени от задръжките, които сковаваха участниците в пиршеството, си позволиха да добавят:

— Би трябвало да ни разкажете за тоя хляб, любезни господине!

Това вече не можеше да бъде оставено от кмета без внимание.

— Признавам, че пшеницата излезе лоша — рече той, — но след като я закупих, бях смаян не по-малко от пекарите, които я получиха от мен.

— А също и бедните хорица, които, щат не щат, трябва да се хранят с нея — продължи непримиримият човек отвъд прозореца.

Лицето на Хенчард потъмня. Под тъмната покривка на благодушието му се криеше буен нрав — същият нрав, който преди около двадесет години го бе накарал, разгорещен от алкохола, да прогони жена си.

— Не бива да забравяме, че може да има и неуспехи при сключването на големи сделки. — Спомнете си, че по време на жътвата времето бе толкова лошо, колкото от години не е било. Но аз взех мерки да си помогнем в бедата. Работата ми се разрасна и не мога да се справям вече сам, без помощници, затова дадох обявление, че търся опитен човек, който да поеме върху себе си грижата за пшеницата. Щом намеря такъв човек, сами ще се убедите, че подобни грешки няма повече да има... и работата ще се оправи.

— А какво смятате да предприемете, за да ни обезщетите за загубите, които понесохме? — запита мъжът, задал и другите въпроси, навярно пекар или воденичар. — Ще замените ли с по-хубаво зърно покаралото, което и досега ни се мотае из ръцете?

При тези думи лицето на Хенчард стана още по-мрачно и той отпи вода от чашата, сякаш искаше да се успокои или да спечели време. Но вместо да отговори пряко, изрече хладно:

— Ако някой ме научи как се превръща покаралата пшеница в хубава, на драго сърце ще си я взема обратно. Но това е невъзможно.

Той явно нямаше намерение да каже нещо повече. Изрече тези думи и си седна.

---

[1] Един ярд е равен на 91,44 см. — Б.пр. ↑

VI

През последните минути към групата отвън се присъединиха и други лица — сред тях имаше почтени собственици на магазини и техни помощници; затворили кепенците за през нощта, те бяха излезли да подишат чист въздух; имаше и хора по-нискостоящи. Забелязваше се и един мъж пришълец — съвсем млад и с много приятна външност; стискаше в ръка пътна чанта от килимена тъкан на ярки цветчета, от каквато се правеха пътните чанти по онова време.

Той беше румен, белолик, светлоок и строен. Ако появата му не бе съвпаднала с разговора за пшеницата и хляба, може би щеше да отмине, без да спре, или да постои за половин минута, колкото да хвърли бегъл поглед към прозореца, и тогава нямаше да се случи нищо от онова, за което ще стане дума по-долу. Но предметът на разговора сякаш го прикова на място, той шепнешком зададе няколко въпроса на стоящите край него и се заслуша.

Като чу заключителните думи на Хенчард: „Това е невъзможно“, той не въздържа усмивката си, извади бележник и на светлината, идваща от прозореца, надраска в него няколко думи. После откъсна листа, сгъна го, написа името на този, комуто го изпращаше, и се приготви да го подхвърли на банкетната маса през перваза на прозореца, но размисли и си запробива път през тълпата зяпачи към вратата на хотела, където стоеше, лениво облегнал се, един от келнерите, прислужвали преди това на масата.

— Дайте това веднага на кмета — рече той и подаде набързо надрасканата бележка.

Елизабет-Джейн го видя и чу думите му, които привлякоха вниманието ѝ не само със своя смисъл, а и с акцента, чужд за този край. Акцентът бе необичаен, северен.

Келнерът взе бележката, а младият непознат продължи:

— И бихте ли могли да ми посочите някоя прилична странноприемница, по-евтина от вашия хотел?

Келнерът равнодушно се озърна нагоре-надолу по улицата.

— Казват, че „Тримата моряци“, ей там надолу... е хубаво местенце — изрече флегматично той. — Но аз самият никога не съм отседнал в нея.

Шотландецът — защото несъмнено това бе шотландец — благодари и бавно тръгна към „Тримата моряци“, явно по-загрижен за странноприемницата, отколкото за съдбата на своята бележка, щом вече удовлетвори краткотрайното си желание да я напише. Шотландецът бавно крачеше по улицата, а келнерът се отдръпна от вратата и Елизабет-Джейн видя с известно любопитство как той занесе бележката и я подаде на кмета.

Хенчард небрежно я погледна, разгъна я с една ръка и бегло я прочете. Но впечатлението, което тя му направи, бе съвсем неочаквано. Обиденият, смръщен израз, който се изписа на лицето му в мига, когато засегнаха въпроса за житните му сделки, се промени и отстъпи място на напрегнато внимание. Той бавно препрочете бележката и се потопи в мисли, не мрачни, а напрегнато — съсредоточени, като човек, запален от някаква идея.

Сега тостовете и речите се смениха с песни; всички забравиха пшеницата. Мъжете, по двама — по трима, бяха доближили глави и си разказваха весели истории, бъдещи пантомимичен смях, който силно разкривяваше лицата им. Някои имаха такъв вид, сякаш не знаеха как са попаднали тук, с каква цел присъствуват и как ще се приберат в къщи; те продължаваха да седят с усмивка на недоумение. Широкоплещестите здравеняци се бяха стърбили като камили; тези, които обикновено се държаха с достойнство, бяха изгубили осанката си, чертите им се бяха деформирали и изкривили на една страна; главите на неколцина, хранили се с голяма съсредоточеност, сега бяха хлътнали в раменете, а ъгълчетата на устата и очите им изглеждаха извърнати нагоре от това ново положение. Единствен Хенчард не бе се променил: седеше изправен и внушителен, обзет от размисъл.

Часовникът удари девет. Елизабет-Джейн се обърна към спътницата си:

— Вече е съвсем тъмно, майко — каза тя. — Как смяташ да постъпим?

И откри с изненада, че майка ѝ е обзета този път от странна нерешителност.

— Трябва да намерим място, където да се подслоним за през нощта — измърмори тя. — Видях... мистър Хенчард; това бе едничкото, в което исках да успея.

— За днес е предостатъчно — успокоително отвърна Елизабет-Джейн. — А утре можем да решим как да постъпим с него. Сега най-важното е да си намерим подслон за през нощта.

Майката не отговори и Елизабет-Джейн си спомни думите на келнера, който бе казал, че „Тримата моряци“ е евтина странноприемница. Щом една препоръка е подходяща за едного, защо да не подхожда и за другиго?

— Да вървим нататък, където се упъти онзи млад човек — рече тя. — Видът му бе приличен. Какво ще кажеш, майко?

Спътницата ѝ изрази съгласие и двете тръгнаха по улицата.

През това време кметът продължаваше да мълчи, унесен в мисли, явно породени от бележката; накрая той прошепна на съседа си да се премести на неговия стол — намерил бе възможност да напусне председателското място. Това стана почти веднага, след като жена му и Елизабет-Джейн тръгнаха за „Тримата моряци“.

Отвъд вратите на тържествената зала той видя келнера, извика го с ръка и го попита кой е донесъл бележката, която бе получил преди четвърт час.

— Един млад човек, сър... някакъв пътник беше. Приличаше ми на шотландец.

— Не ти ли каза кой му я е връчил?

— Сам си я написа, сър, както стоеше отвънка, до прозореца.

— О!... Сам, значи... И този млад човек тук ли е отседнал, във вашия хотел?

— Не, сър. Май че тръгна към „Тримата моряци“.

Кметът сложи ръце отзад под пешовете на фрака си и закрочи напред-назад из преддверието, сякаш искаше да вдъхне по-чист въздух от този в душната банкетна зала. Но личеше, че всъщност го вълнува новата още идея... каквато и да беше тя. Най-сетне той отиде до вратите на столовата, послуша се и се убеди, че песните, тостовете и разговорите продължават успешно и в негово отсъствие. Членовете на корпорацията^[1], гражданите, търговците — едри и дребни, — дотолкова се бяха налели с успокояващите напитки, че бяха забравили напълно не само за кмета, но и за всичките политически, религиозни и

социални различия, с които бяха принудени да се съобразяват във всекидневната си работа и които ги разделяха един от друг като желязна решетка. Забелязал това, кметът взе цилиндъра си, облече с помощта на келнера тънката си ленена връхна дреха, излезе и се спря на входа.

Сега навън имаше съвсем малко минувачи и очите му под въздействието на някаква особена притегателна сила се устремиха надолу по улицата и се спряха на една сграда на сто ярда от него. Това бе странноприемницата „Тримата моряци“, където се отпрати авторът на бележката — виждаха се двата изпъкнали фронтона в Елизабетински стил, еркерният прозорец и светлината в коридора. Кметът кратко задържа поглед върху странноприемницата, а после бавно пое нататък.

Това странно здание, където намираха подслон хора и животни, но днес за съжаление не съществува, бе изградено от мек пясъчник, отворите на прозорците, всеки разделен наполовина от колонка от същия пясъчник, бяха явно неперпендикулярни на основата на сградата. Еркерната стая, издадена над улицата и твърде популярна сред посетителите на странноприемницата, бе със затворени капаци; на всеки от тях имаше отвор с формата на сърце, малко по-тясно в областта на двете камери, отколкото нормалното. Зад тези осветени отвори, на разстояние само три инча^[2], се намираха в този час, както беше известно на всеки минувач, румените физиономии на стъкларя Били Уилс, обуцаря Сمارт, търговеца на най-различни стоки Бъзфорд и други по-второстепенни личности — до един по-нискостоящи от посетителите на „Кралският герб“; всеки държеше дълга глинена лула.

Над входа се издигаше арка на четири колони в стил Тюдор, а над нея бе поставена табелата, върху която падаше в момента светлината на отсрещния уличен фенер. Моряците, изобразени на нея от художника само в две измерения, тоест плоски като сенки, стояха в редица и напомняха парализирани. Понеже се намираха откъм слънчевата страна на улицата, тези трима приятели бяха много пострадали: сгърчени, напукани, избелели, спечени, те се бяха превърнали в едва забележима картинка на табелата, съставена от дървесни жилки, съкове и гвоздеи. Това състояние на нещата бе предизвикано не толкова от небрежността на Станидж — притежателя на заведението, колкото от невъзможността да се намери в градчето

живописец, който би се заел да реставрира тези станали традиционни фигури.

До странноприемницата се стигаше по дълъг, тесен и слабо осветен проход, където се разминаваха конете, водени към обора зад сградата, и пристигащите или заминаващи гости, при което гостите доста рискуваха някой кон да ги настъпи. Приличните конюшни и чудесната бира на „Моряците“ — макар че беше доста трудно да се добереш и до едното, и до другото поради този тесен проход, се ползуваха въпреки всичко с постоянно внимание от страна на мъдрите стари глави, които знаеха кое е хубаво и кое лошо в Кастърбридж.

Хенчард постоя за малко пред вратата, после прикри, доколкото бе възможно, официалното си облекло, като закопча догоре връхната си дреха, за да не се вижда нагръдникът на ризата му, и приел обикновения си, ежедневен вид, влезе в странноприемницата.

---

[1] Орган на местната градска управа в Англия, съществувал до 1835 г. — Б.пр. ↑

[2] Един инч е равен на 2,54 см. — Б.пр. ↑

VII

Елизабет-Джейн и майка ѝ пристигнаха тук около двадесет минути преди него. Те спряха пред входа, премисляйки дали дори това скромно заведение, макар препоръчано като евтино, няма да се окаже твърде обременително с цените си за тънката им кесия. Но накрая събраха смелост, влязоха и се насочиха към притежателя на странноприемницата Станидж, мълчалив човек, който точеше и разнасяше по стаите заедно с прислужничките си чаши пенеста бира. За разлика от момичетата обаче той се движеше бавно, както прилича на всеки, решил да се заеме по своя воля с някоя незадължителна дейност. А той не би се занимавал с това, ако не го изискваше стопанката на хана, която седеше зад тезгяха неподвижно, но долавяше със зорко око и остър слух през разтворената врата неотложните нужди на клиентите, които съпругът ѝ не забелязваше, въпреки че се намираше по-близо. Елизабет и майка ѝ бяха приети равнодушно за гости и отведени в малка стая под един от фронтоните, където приседнаха да си починат.

Очевидно съдържателите на този хан смятаха за необходимо да възнаграждават клиентите си заради липсата на модерна обстановка, кривата сграда и неугледните коридори, подове и прозорци с изобилие от ленено бельо за спане и покривки на масите; то веднага биеше на очи и смая нашите пътнички.

— Тук е толкова хубаво; ясно, че не ни е по джоба! — рече по-възрастната и огледа плахо стаята, щом останаха сами.

— Аз също се боя, че е така — отвърна Елизабет. — Но трябва да се спази приличието.

— Първо трябва да платим, а после да си мислим за приличието — възрази майка ѝ. — Страхувам се, че мистър Хенчард заема твърде високо положение, за да успеем да му натрапим нашето познанство; с други думи, трябва да разчитаме единствено на своята кесия.

— Знам какво трябва да направя — каза Елизабет-Джейн и изчака известно време, докато там, долу, като че ли съвсем забравиха

за техните нужди, заети с неотложната си работа. И като излезе от стаята, тя слезе по стълбите и се упъти към тезгяха.

Сред многото добри качества, характерни за това чистосърдечно момиче, имаше и едно по-ярко изразено от останалите — готовност да пожертвува удобството и достойнството си за общото благо.

— Тази вечер май имате повече работа и тъй като майка ми е бедна, ще се съгласите ли да ви помогна, за да ни намалите част от разноските? — попита тя стопанката.

Последната, която продължаваше да седи все така неподвижно в креслото, сякаш я бяха излели там в огнетечно състояние и беше се втвърдила на мястото си, опря ръце на облегалките и изгледа момичето от главата до петите с изпитателни очи. Такива уговорки бяха доста чести по селата, но въпреки че Кастърбридж бе старомоден град, тук този обичай бе почти забравен. Все пак стопанката на хана беше сговорчива с клиентите си и не възрази. И Елизабет, на която мълчаливата стопанка с кимане и жестове посочваше къде да намери това и онова, затича нагоре-надолу по стълбите, носейки необходимите за тяхната вечеря с майка ѝ неща.

В този миг някой горе дръпна с все сила шнура на звънеца и дървената преграда по средата на постройката се разтърси до самите си основи. Звънецът долу отекна много по-слабо, отколкото трептенето на жиците и лостовете, които го бяха раздвижили.

— Това е господин шотландецът — рече стопанката с вид на всезнаеща личност и обърна очи към Елизабет. — Ще погледнете ли дали е готов подносът с вечерята му? Ако всичко е готово, отнесете му горе. Стаята му е над тоя салон, откъм улицата.

Елизабет-Джейн, макар самата да бе гладна, отложи за известно време грижата за себе си, отиде в кухнята да получи подноса с вечерята и го понесе нагоре към посочената стая. Площта на „Тримата моряци“ съвсем не беше толкова голяма, въпреки че бе използвано значително пространство. Изобилието от носещи и тавански греди, прегради, коридори, стълбища, ненужни печки, грамадни пейки и кровати с балдахини заемаха такова място, че хората почти нямаше къде да се даянат. При това описваният от нас момент се отнася до онези времена, когато дребните гостилничари още не бяха се отказали от бирата домашно производство и в заведението, където стопанинът както някога свято се придържаше към дванадесетбушеловата^[1] опора

на бирата си, а качеството на тази напитка бе главната примамка за клиентите, всичко трябваше да отстъпи площ за инвентара и процедурите, свързани със споменатото пивоварство. Ето защо Елизабет установи, че шотландецът е настанен в стая, съседна на стаичката, отредена за нея и майка ѝ.

Тя влезе и разбра, че вътре се намира не друг, а младият човек, когото бе видяла край прозореца на хотел „Кралският герб“. Сега той четеше лениво местния вестник и не усети влизането ѝ, затова девойката можа спокойно да го огледа и не пропусна да забележи как блести челото му там, където върху него падаше светлината; колко добре е подстригана косата му и какъв кадифен мъх има на тила си; как изящно е извита бузата му, която със съвършената си форма напомняше част от сфера; колко ярко са очертани клепачите и ресниците, които скриваха наведените му очи.

Елизабет-Джейн остави подноса, сервира вечерята и си излезе, без да каже нито дума; Когато слезе долу, стопанката, която беше толкова добра, колкото дебела и ленива, забеляза, че момичето изглежда уморено, а то, горейки от желание да бъде полезно, бе забравило дори самата мисъл за нуждите си. Тогава мисис Станидж настоя Елизабет и майка ѝ да вечерят, ако изобщо имат такова намерение.

Елизабет тръгна за скромната вечеря, както направи това за шотландеца, и като достигна стаичката, където бе оставила майка си, побутна с края на подноса вратата и безшумно я отвори. За нейно изумление майка ѝ, която, когато тя излизаше, бе полегнала на кревата, сега стоеше права, полуотворила уста. При появата на дъщеря си тя предупредително повдигна пръст.

Смисълът на този жест скоро стана ясен. Помещението, отредено на двете жени, някога бе служило за тоалетна стая към спалнята на шотландеца — това личеше по вратата, сега закована и покрита с тапети. И както честичко се случва дори в по-претенциозните странноприемници от „Тримата моряци“, всяка дума, изречена в едната стая, съвсем ясно се чуваше в другата. В този миг от съседната стая ехтяха гласове.

Подчинявайки се на заповедта на майка си, Елизабет-Джейн мълчаливо остави подноса; майката прошепна, когато тя доближи:

— Това е той.

— Кой? — попита девойката.

— Кметът.

Всеки човек на мястото на Елизабет-Джейн, дори съвсем непосветен в истината, би предположил, че трепетът в гласа на Сузан Хенчард е предизвикан от някаква по-близка връзка с кмета, отколкото далечно родство.

В съседната стая наистина разговаряха двама души — младият шотландец и Хенчард, влязъл в хана, когато Елизабет-Джейн беше в кухнята за своята вечеря, и почтително съпроводен нагоре от самия домакин, мистър Станидж. Девойката все така тихо свали от подноса чиниите със скромната вечеря и със знак предложи на майка си да се присъедини към нея, което мисис Хенчард извърши механично, защото вниманието ѝ беше приковано към разговора отвъд вратата.

— Отбих се тук на път за в къщи, да ви попитам за едно нещо, което възбуди любопитството ми — с небрежно добродушие изрече кметът. — Но, както виждам, още вечеряте.

— Да, обаче, ей сега ще свърша! Няма защо да си ходите, сър. Сядайте. Привършвам вече, затова не се притеснявайте.

Хенчард очевидно седна на предложения стол и след миг отново заговори:

— Най-напред бих искал да попитам вие ли написахте това?

Чу се шумолене на хартия.

— Да, аз — отвърна шотландецът.

— В такъв случай — каза Хенчард — съдбата ни събира тъкмо навреме, вместо да изчакаме до утре сутринта, нали така? Аз се казвам Хенчард. Предполагам, че вие сте отговорили на съобщението, дадено от мен във вестника, с което обявявам, че търся помощник за търговията със зърнени храни; и несъмнено сте дошли да преговаряте с мене по този въпрос.

— Грешите — отвърна с известна почуда шотландецът.

— Не, вие сте човекът, — уговорил срещата си тук с мен! — продължи настойчиво Хенчард. — Джошуа, Джошуа, Джип... Джош... подобно беше името.

— Грешите — повтори младият мъж. — Аз се казвам Доналд Фарфри. — Вярно е, че също се занимавам с пшеница, но не съм давал отговор на никакво обявление и с никого не съм си уговарял среща. Минавам оттук на път за Бристол, а оттам — на другия край на света,

да си опитам щастието сред необятните поля на Запада, където отглеждат толкова пшеница! Имам си известни открития, полезни за този бранш: но тук нямам простор да се разгърна.

— В Америка... да, да... — изрече Хенчард с толкова разочарован тон, че това веднага се почувствува като полъх на влажен въздух. — А бях готов да се закълна, че вие сте същият човек!

Шотландецът отново избъбри „грешите“; след това настъпи тишина, а после Хенчард каза:

— И все пак искрено и дълбоко съм ви признателен за няколко думи, които сте ми написали.

— Дреболия, сър.

— Да, но сега това за мене има огромно значение. Шумът, който се вдигна заради моята покарала пшеница, ми е крайно неприятен, макар че, кълна се в бога, не знаех, че тази пшеница е лоша, докато хората не почнаха да се оплакват. Имам още няколко стотин куортъра^[2] от нея... И ако вашият оздравителен процес може да я направи доброкачествена... ще разберете от каква беда сте в състояние да ме избавите! Изведнъж почувствувах, че в думите ви може би се крие истина. Но бих желал да имам доказателства, а вие, разбира се, няма да ми съобщите всички подробности на процеса, докато не ви платя добре.

Младият човек се позамисли.

— Защо не — рече той. — Отивам в друга страна, а там не смятам да се занимавам с оздравяването на покълнала пшеница. Добре, ще ви обясня всичко: тук ще извлечете от това по-голяма полза, отколкото аз в чужбина. Минутка внимание, сър. Ще ви покажа всичко с образците, които нося в пътната си чанта.

Чу се изщракване на ключалка, после някакво отсяване и шумолене, а след това разговорът се насочи към въпроса колко унции^[3] са нужни за всеки бушел, как трябва да се суши, охлажда и прочее.

— Тези няколко зърна са достатъчни, за да ни покажат целия процес — отекна гласът на младежа и след пауза, през която и двамата, изглежда, внимателно следяха някаква манипулация, той възкликна:

— Е, сега може да го опитате на вкус.

— Прекрасно! Напълно доброкачествено зърно... или, да кажем, почти доброкачествено...

— От такова зърно може да се получи прилично брашно второ качество — каза шотландецът. — Да се постигне повече, е невъзможно: природата не ще допусне такова нещо, но подобрението е все пак значително. Това е целият процес, сър. Не държа чак толкова на тайната си, защото тя почти е безполезна в страните, където времето е по-устойчиво, отколкото у нас. Но много ще се радвам, ако вие извлечете полза.

— Чуйте... — изрече Хенчард. — Аз търгувам със зърно и със сено. Но отначало бях само обикновен работник и от сеното разбирам най-много, макар че сега ми се налага по-често да имам работа със зърно. Ако постъпите при мен, ще ви предоставя изцяло грижата за търговията със зърно и освен заплатата ще получавате и комисиона.

— Вие сте много, много щедър, но... не, не мога! — продума със съжаление младият човек.

— Е, тогава постъпете, както сте решили! — отсече Хенчард. — А сега да поговорим за друго. На доброто се отвърща с добро. Оставете тази жалка вечеря! Елате у дома, ще ви предложи нещо по-добро от студена шунка и такава бира.

Доналд Фарфри благодари, но добави, че за съжаление трябва да откаже... заминавал рано сутринта на другия ден.

— Добре — изрече бързо Хенчард, — както искате. Но преди това чуйте, млади човече: ако съветът ви даде също такива добри резултати не само върху образците, а и върху всичката пшеница, тогава значи, сте спасили репутацията ми, а сте за мене съвсем непознат. Колко ще искате да ви платя за тези сведения?

— Нищо, съвсем нищо. Едва ли ще ви се наложи често да се ползвате от тях, пък аз не държа чак толкова на тайната си. Реших, че няма да е зле да ви я открия, щом сте изпаднали в затруднение и толкова ви измъчват тукашните заради това.

Хенчард се замисли.

— Дълго ще го помня — каза той след малко. — Иди, че вярвай — от съвсем непознат да ми дойде такава добрина!... Все още не ми се вярва, че не сте този, когото съм наел! Той, мислех си, знае кой съм аз и иска да ми се представи по този начин. А излиза, че съвсем не сте човекът, отговорил на моето известие: че сте напълно непознат.

— Да, да, така е — потвърди младият шотландец.

Хенчард отново замълча, а после замислено поде:

— Вашето чело, Фарфри, ми напомня челото на клетия ми брат — той вече не е между живите, — пък и носът ви е досущ като неговия. Висок сте сигурно пет фута и девет инча^[4]. А аз съм шест фута и инч и половина^[5]. Е, каква полза от това? Вярно, в работата ми са нужни сила и енергия. Но главно — здрав разум и вещица. За съжаление, драги мой Фарфри, в науката съм слаб, слаб в смятането, хич не ме бива за тази работа. А вие съвсем не приличате на мене, личи си. Вече две години търся човек като вас, пък сега излиза, че не сте за мен. Така че, преди да си тръгна, ще ви задам такъв въпрос: не е ли все едно, макар да не сте другият човек, за когото съм ви взел? Бихте могли все пак да останете, а? Толкова ли твърдо сте решили да вървите в Америка? Ще ви кажа откровено: чувствавам, че за мен ще бъдете незаменим — излишно е дори да го говоря; та, казвам, останете тука, бъдете мой управител и няма да съжалявате.

— Решил съм окончателно — обезсърчи го с думите си младият мъж. — И аз си имам планове, а вече достатъчно дълго приказвахме за тях. Но въпреки това — ще пийнете ли с мене, сър? Тази кастърбриджка бира чудесно сгрива стомаха.

— Не, не; бих искал, но не мога — сериозно отговори Хенчард и отмести стола си; по този звук подслушващите разбраха, че той се готви да си тръгва. — На младини обичах да си сръбвам, доста си посръбвах и това едва не ме погуби! От пиянство извърших нещо, за което ще ме е срам до гроба. Така ме беше срам тогава, че се зарекох да не вкусвам нищо по-силно от чая толкова години, на колкото бях в момента на оброка си. И не престъпих клетвата си, Фарфри; макар понякога в горещи дни да ме измъчва страшна жажда и да ми се иска да пресуша цяла кофа бира, спомням си за обещанието и не се докосвам до никакъв алкохол.

— Щом е така, няма да настоявам, сър... няма да настоявам. Уважавам клетвата ви.

— Е, разбира се, ще си намеря някакъв управител — изрече разчувствувано Хенчард, — но едва ли ще открия човек, който да ми подхожда толкова, колкото ми подходите вие!

Младият мъж несъмнено се трогна дълбоко от мнението на Хенчард за качествата му. Той мълча, докато не доближиха вратата.

— Бих искал да остана... съвсем искрено го казвам — рече той. — Но... не, не бива! Не бива. Искам да видя широкия свят.

---

[1] Бушелът се равнява на 36,35 л. — Б.пр. ↑

[2] Куортърът е обемна мярка за ронливи тела, равна на 291 л. —
Б.пр. ↑

[3] Унцията се равнява на 31,1 г. — Б.пр. ↑

[4] 175,26 см. Футът е равен на 30,48 см. — Б.пр. ↑

[5] 186,69 см. — Б.пр. ↑

VIII

И така, те се разделиха, докато Елизабет-Джейн и майка ѝ вечеряха, погълнати от своите мисли, при което лицето на майката странно просия, когато Хенчард направи признание, че се срамува от една своя постъпка. Скоро преградата затрепери от горе до долу, защото Доналд Фарфри отново позвъни — несъмнено, за да приберат съдовете, в които му бе поднесена вечерята; оживеният разговор и пеенето на събралата се долу компания го притегляха с неудържима сила, той закрачи напред-назад из стаята и си затананика нещо. После излезе на площадката и тръгна надолу по стълбите.

Елизабет-Джейн събра съдините от стаята му и от другата стая, която заемаше с майка си, и с подноса в ръце слезе в салона, а там работата по обслужването на посетителите бе голяма, както винаги в тоя час. Девојката изпитваше нежелание да помага тук; тя само мълчаливо наблюдаваше и всичко наоколо ѝ изглеждаше ново и необикновено след уединения живот в къщичката край морето. В просторната гостилница бяха наредени две-три дузини столове с масивни облегалки, допрени до стената; на всеки от тях седеше по някой весел посетител; подът бе посипан с пясък; до вратата имаше грамадна дървена скамейка с висока облегалка, която преграждаше отчасти входа, затова Елизабет можеше да вижда всичко в салона, като самата тя оставаше почти незабелязана.

Младият шотландец току-що се бе присъединил към посетителите. Почтените едри търговци се ползуваха с привилегията да заемат местата в еркера и недалеч от него; по-маловажните гости се бяха разположили в неосветения край на помещението на най-обикновени пейки до стената и пиеха не от стъклени чаши, а от купи. Сред селяните, насядали там, девојката разпозна неколцина от онези, които стояха край прозореца на „Кралският герб“.

Зад тях на стената имаше малък прозорец с вграден в едно от стъклата кръгъл вентилатор, който ту започваше да се върти с дрънчене, ту спираше, а после пак започваше да се върти.

Елизабет-Джейн наблюдаваше крадешком всичко, което ставаше наоколо, стараейки се да не привлеча към себе си вниманието; но изведнъж пред високата солидна пейка някой запя песен с красива мелодия, произнасяйки думите с акцент, изпълнен със своеобразно очарование. Песни звучаха и преди девойката да бе слязла в салона, но сега шотландецът, бързо успял да се приспособи към новата среда, прие молбата на неколцина едри търговци да направи удоволствие на присъстващите, като им изпее някоя песничка.

Елизабет-Джейн обичаше музиката и остана да послуша. Колкото повече слушаше, толкова повече се възхищаваше. За пръв път чуваше такава пеене, а и повечето от останалите присъстващи рядко бяха имали удоволствието да слушат нещо подобно; затова възнаградиха певеца с много по-голямо внимание, отколкото обикновено. Те не си шепнеха, не пиеха, не мокреха мундщучите на лулите си в бирата, не побутваха каната към съседите си. А певецът така се разчувствува, та на Елизабет се стори, че в очите му нахлуха сълзи, когато поде строфата:

*О, към родния край бих политнал сега,
о, към родния край, към дома на брега.*

*Ще изгрее усмивка една, две очи ще заплачат за мен,
ако мина през Анан^[1] с другари пак някой ден.
Щом цветята напънят и върбата отрони мъзга,
ще ми пее авлига по пътя за дома на брега.^[2]*

Отекна взрив от ръкопляскания, после настъпи дълбока тишина, още по-красноречива от самите аплодисменти. Тишината бе толкова дълбока, че когато старият Соломон Логуейс, един от хората, насядали в полутъмния край на салона, примлясна шумно с твърде дългата си лула в уста, всички решиха, че това е груба и непочтителна проява. После вентилаторът в прозореца спазматично се завъртя и дълбокото впечатление от песента на Доналд се позаличи.

— Не беше лошо... съвсем не беше лошо! — избъбри Кристофър Коуни, който също седеше там. И като измъкна лулата от устата си, но

я задържа на един пръст разстояние от своето лице, добави гръмко: — Хайде, карайте и следващия куплет, млади господине, молим ви!

— Тъй де... Попейте още веднъж, непознати момко — обади се един стъклар, едър мъж с глава като крина и с бяла престилка, навита на кръста му. — По нашите места хората не умеят тъй да се възторгват. — И като се обърна към съседите си, попита полугласно: — Кой е тоя млад човек? Шотландец ли, казвате?

— Да, дошъл направо от планините на Шотландия, струва ми се — отвърна Коуни.

Младият Фарфри повтори последния куплет. Нямахше съмнение, че в „Тримата моряци“ отдавна не бе звучала такава вдъхновена песен. Особеният акцент на певеца, вълнението му, дълбокото му вникване в текста на песента, сериозността, с която той достигна най-висока изразителност, бяха омаяли тези хора, свикнали да потискат чувствата си с ирония.

— Проклет да съм, ако тукашният край заслужава тъй да се пее за него! — продължи стъкларят, след като шотландецът отново изпя куплета и гласът му бавно затихна при думите „за дома на брега“. — Ако извадим от сметката всички глупци, мошеници, негодници, безпътни жени, немарливки и тям подобни, в Кастърбридж, както и в цялата околност, ще останат съвсем малко хора, които заслужават да ги възвеличим с песен.

— Тъй, тъй — подкрепи го и търговецът Бъзфорд, втренчил се в жилките на дървената маса. — Кастърбридж е старо, отколешно кътче на злото, няма съмнение. В една история от преди сто-двеста години пише, че сме се разбунтували по римско време срещу императора и че много наши съграждани били обесени на Галоус Хил^[3] или им отсекли главите, ръцете и краката и късовете им били разпращани из цялата страна като месо за продан; аз твърдо вярвам в това.

— А защо вие, млади господине, напуснахте родния си край, щом сте толкова привързан към него? — попита седналият в дъното Кристофър Коуни с тон на човек, който предпочита да се върне към първоначалната тема на разговора. — Честно слово, не си е струвало да тръгвате оттам заради нас, защото, както рече мистър Били Уилс, ние тука сме хора омърсени — и най-добрите от нас се случва да не постъпят съвсем честно: но какво да се прави: зимите са тежки, много гърла има за изхранване, а всемогъщият бог ни праща съвсем

ситнички картофи, с които да утоляваме глада си. Мигар имаме време да мислим за цветенца и лица на хубавици — къде ти! Мислим си единствено за цветното ни зеле и за свинските зурли.

— Не може да бъде! — почуди се Доналд Фарфри и с искрено огорчение се взря в хората около себе си. — Казвате, че и най-добрите от вас не са докрай честни... как е възможно? Нима тук някои обсебват чуждото?

— Какво говорите! Не; разбира се, че не! — отвърна с мрачна усмивка Соломон Лонгуйс. — Той тъй си ги приказва: щукне му нещо и току го изтърси. Открай време си е такъв — все задни мисли се роят в главата му. — Обърна се към Кристофър и прибави с упрек: — Недей да фамилиарничиш така пред господина, с когото почти не се познаваш... и който идва комай от Северния полюс.

С това затвориха устата на Кристофър Коуни и не срещнал в никого съчувствие, той изрази с мърморене онова, което го вълнуваше:

— Проклет да съм, но ако обичах родното си място дори и два пъти по-малко от този младок, щях да се захвана да чистя кочините на съседите си, вместо да тръгна по чужди пътища! Макар че обичам родината си толкоз, колкото и Ботани Бей^[4].

— Хайде да помолим сега младия човек да допее баладата докрай, иначе ще трябва да останем тук до сутринта — каза Лонгуйс.

— Изпях я цялата — отговори шотландецът, сякаш се извиняваше.

— Дявол да го вземе, тогава изпейте друга! — извика търговецът на най-различни стоки.

— А не бихте ли изпели нещо и за нас, дамите, сър? — попита една пълна жена с лилава престилка на фигурки, връзките на която се губеха в гънките от тлъстини.

— Нека първом си отдъхне... да си отдъхне, майко Къксъм. Още не се е отморил — намеси се стъкларят.

— Починах си вече! — възкликна младежът. И веднага започна „О, Нани“, изпя я безпогрешно, а след нея още две-три, също тъй прочувствени, като завърши концерта си, изпълнявайки по молба на публиката „Оулд Ланг Сайн“^[5].

До този миг той бе напълно завладял сърцата на посетителите в „Тримата моряци“, дори сърцето на стария Коуни. На моменти певецът ставаше необикновено сериозен и това им изглеждаше смешно; но те

вече го виждаха като обгърнат от златно сияние, избликнало от самата му душа. Кастърбридж не бе лишен от чувствителност... и от романтика, но чувствителността на този пришълец бе по-различна от местната. Навярно разликата беше само външна; сред тукашните жители шотландецът изигра ролята, която изиграва поет от нова школа, грабнал отведнъж съвременниците си; той всъщност не казва нищо ново — само изразява онова, което дотогава смътно са чувствували неговите слушатели.

Дойде и мълчаливият стопанин, облегна се на голямата пейка и заслуша пеенето на младия човек; дори мисис Станидж успя да се откъсне от креслото си и да стигне чак до самата врата: движението ѝ напомняше търкалянето на бъчва по ръба на дъното, без да я накланят много встрани, както правят това опитните каруцари — превозвачи.

— Ще поостанете ли в Кастърбридж, сър? — попита тя.

— О, не! — отвърна шотландецът с тъжна решителност в гласа. — Само минавам оттук! Отивам в Бристол, а оттам — в чужбина.

— Много съжаляваме, задето е така — намеси се Соломон Лонгуейс. — Толкова рядко ни попада славей като вас, че ни е мъчно да се разделим с него. А и всеки ден ли срещаме човек, дошъл от толкова далече, чак от земята на вечните снегове, тъй да се каже, дето вълци, глигани и други опасни зверове се срещат в изобилие като косовете по нашите места: и когато такъв човек си отвори устата, ние, тукашните домоседи получаваме от него много полезни и достоверни сведения.

— Да, само че грешите за моята родини — деликатно възрази младежът и обгърна посетителите с печален и замислен поглед, но след малко очите му се оживиха и бузите запламтяха от неудържимо желание да ги избави от заблудата. — По нас няма вечен сняг и много вълци... Сняг вали през зимата... е, случва се да падне за малко и през лятото, но рядко. А гладни вълци се прокрадват само по един — по два тук-там и не са чак толкова опасни. Идете през лятото в Единбург, вижте Трона на Артър^[6] и всичко наоколо, а после езерата и нашите планини — през май и юни, — и ще престанете да мислите, че Шотландия е страна на вълци и вечен сняг!

— Ние и сега не мислим така... от само себе си се подразбира — рече Бъзфорд. — Само голото невежество може да породи такива

мисли. Той е простичък и недодялан и не става за такава хубава компания... не ни се сърдете зарад него, сър.

— А носите ли си дюшек, юрган, лъжици, паници и прочие неща? Или сте без багаж в ръцете, свободен като волна птица, ако бих могъл тъй да се изразя — продължи да любопитствува Кристофър Коуни.

— Пратих си багажа напред... макар че не е много; нали ме чака дълъг път. — Очите на Доналд сякаш се зареяха в някаква далечина и той прибави: — Казах си: „Няма да постигна нищо в живота, ако остана тук!“ И реших да отпътувам.

Всички присъстващи, като включим в тях и Елизабет-Джейн, никак не желяеха да се разделят с Фарфри. Загледана в него иззад високата масивна пейка, девойката реши, че разсъжденията му показват интелект, а очарователните мелодии, които изпълняваше — сърдечност и плам. Възхищаваше се от дълбочината, с която той се отнасяше към сериозните неща. Фарфри не намираше нищо смешно в двусмислените закачки и шегите на кастърбриджките пияници; и с пълно право — те наистина не бяха смешни. На девойката не ѝ се нравеше жалкият хумор на Кристофър Коуни и на останалите от пиянската компания; Фарфри също не го харесваше. Струваше ѝ се, че младият шотландец се отнася към живота и околните също както нея и вижда всичко по-скоро в трагична, отколкото в комична светлина; той навярно считаше, че макар понякога да си във весело настроение, такива мигове са само интермедии, а не са част от истинската драма на живота. Двата необикновено си подхождаха във възгледите.

Макар че беше още рано, Доналд Фарфри изрази желание да се оттегли и стопанката прошепна на Елизабет да изтича горе и да му приготи леглото. Девойката взе свещник и се зае със задачата си, която не ѝ отне повече от няколко минути. Когато, със свещта в ръка, тя излезе отново на площадката, мистър Фарфри се показва на долната площадка и започна да изкачва стълбите. Елизабет не можеше да избегне срещата си с него; разминаха се точно по средата.

Елизабет-Джейн навярно привлече вниманието на шотландеца въпреки скромното си облекло, а може би и тъкмо затова: имаше сериозен, спокоен израз на лицето и на този израз много подхождаше семплата рокля. Девойката се изчерви, смутена от неочакваната среща, и отмина момъка с поглед, прикован в пламъка на свещта, която

носеше съвсем близо до лицето си. Фарфри ѝ се усмихна. А после, както постъпва дори сериозният човек в мигове на весело разположение, когато в него напират някаква мелодия, той тихичко подхвана една стара народна песен, извикана в паметта му от срещата с момичето:

*Щом стигнах бащиния дом,
сгъсти се мракът лек
и мигом стъпките дочух
на мойта сладка Пег.*

Елизабет-Джейн още повече се смути и забърза надолу, а гласът на шотландеца заглъхна, щом влезе в стаята си и затвори след себе си вратата, макар че продължаваше да пее.

Така срещата завърши и чувствата, които породиха замряха за известно време. Скоро девойката се върна при майка си и отново я завари дълбоко замислена — подбудата за тези мисли съвсем не беше песента на младия шотландец.

— Сгрехихме — прошепна тя на дъщеря си (за да не я чуят от съседната стая). — Съвсем не биваше да прислужваш долу тази вечер. Не заради самите нас, а заради *него*. Ако се сбlijим и ни вземе под свое покровителство, а след това научи, че си помагала в кръчмата на тоя хан, той ще се наскърби и ще пострада гордостта му, нали е кмет.

Ако Елизабет знаеше каква е връзката на майка ѝ с този кмет, навярно щеше да се разтревожи повече и от нея, но тъй като не знаеше, тя никак не се обезпокои. Защото нейният „той“ бе друг човек, не този, който вълнуваше клетата ѝ майка.

— Не бих имала нищо против да се потрудя малко и за него — отбеляза девойката. — Той е толкова почтен и добре възпитан — съвсем различен от останалите посетители в странноприемницата. Те сигурно го смятат за много ограничен, щом не се възхищава от грубите им шеги един към друг. А той, разбира се, не беше възхитен — човек така изискан в помислите си не може да харесва такива глупости!

Това бе нейната защита.

А „той“ на майка ѝ не беше толкова далече, колкото можеха да допуснат дори нашите герои.

Като излезе от „Тримата моряци“, Хенчард бавно се заразхожда нагоре-надолу по безлюдната Главна улица и няколко пъти мина покрай странноприемницата. Щом шотландецът запя, гласът му стигна до ушите на Хенчард през сърцевидните отвори на прозоречните капаци и го накара да се спре за дълго.

„Да, странно, странно, как ме привлича този млад човек! — каза си той. — Навярно защото съм така самотен. Готов съм да му дам третина от дела си в търговията, само и само да остане!“

---

[1] Река в Шотландия, която се влива в Ирландско море. — Б.пр.

↑

[2] Стиховете в романа са превод на Евгения Начева. ↑

[3] Хълмът с бесилките. — Б.пр. ↑

[4] Ботани Бей е залив в Австралия, открит от Кук през 1770 г.; седемнадесет години по-късно там започват да изпращат престъпници, осъдени в Англия на каторжен труд. — Б.пр. ↑

[5] Известна шотландска песен по стихотворение на Робърт Бърнс. — Б.пр. ↑

[6] Хълм близо до Единбург. Името му е свързано с Артър, легендарния крал на британците, възпят в английската средновековна литература. — Б.пр. ↑

IX

Когато на сутринта Елизабет-Джейн отвори прозореца, облъхна я хладен въздух и тя усети приближаването на есента почти толкова ясно, колкото ако се намираще не в този град, а в най-глухото селце. Кастърбридж бе своеобразно продължение на заобикалящата го природа, а не нейна противоположност в онзи смисъл, в който обикновено противопоставяме града на селото. Пчели и пеперуди прелитаха тук от пшеничните ниви, опасали града от едната му страна, към ливадите, които го ограждаха от другата, летяха не около града, а по самата Главна улица и съвсем не подозираха, че са се озовали над непознати ширини. Всяка есен леките мъхави топчета на семенцата на магарешкия бодил плаваха из тази улица, лепяха се по фасадите на магазините и падаха в канавките, а безбройните ръждиви и жълти листа пълзяха по паважа, промъкваха се през вратите в коридорите на къщите, шумоляха плахо по пода като полите на стеснителните посетителки.

Девојката дочу гласове — един от тях звучеше съвсем близо; — тя се поотдръпна и притаила се зад завеските на прозореца, се заозърта навън. Мистър Хенчард — сега той бе облечен не като важна личност, а като заможен търговец — спря посред улицата, а шотландецът се надвеси от прозореца до този на Елизабет. Несъмнено Хенчард бе забелязал познатия си от вчера чак след като бе отминал странноприемницата. Той се върна няколко крачки назад, а Доналд Фарфри широко разтвори прозореца.

— Скоро ли тръгвате? — попита Хенчард, загледал се нагоре.

— Да... тъкмо се готвя да излизам, сър — отвърна Доналд. — Искам да се поразтъпча... дилижансът ще ме настигне.

— В каква посока сте?

— В същата, накъдето крачехте и вие.

— Да вървим тогава заедно до края на града.

— Моля, почакайте малко — отговори шотландецът.

След няколко минути той излезе на улицата с пътната си чанта в ръка. Хенчард я погледна като враг. Очевидно младият човек наистина се готвеше да заминава.

— О, приятелю, ако бяхте наистина разумен, щяхте да останете при мен — каза Хенчард.

— Да, да... сигурно така щеше да бъде по-разумно — съгласи се Доналд, впил поглед в най-далечните къщи. — Право да ви кажа, още се колебая как да постъпя.

Отдалечиха се от странноприемницата и Елизабет-Джейн вече не чуваше думите им. Но виждаше, че продължават да разговарят, и Хенчард, като се обръщаше от време на време към своя събеседник, подсилваше с жест изречената фраза. Така отминаха хотела „Кралският герб“, покрития пазар, черквата „Свети Петър“ и достигнаха края на дългата улица — сега двамата изглеждаха смалени като две пшеничени зърна, — после внезапно свърнаха надясно, към пътя за Бристол, и се скриха от очи.

„Той е добър човек... а ето, че... замина — помисли си девойката. — Не ми обърна никакво внимание, а и защо ли му е нужно да се сбогува с мен.“

Това разсъждение, малко обидно за самата нея, ѝ хрумна поради един дребен факт: излязъл на улицата, шотландецът случайно погледна нагоре, видя я, после отвърна очи, без да ѝ кимне, без да се усмихне, без да проговори нито дума.

— Ти пак си се замислила дълбоко, майко — продума Елизабет, отдръпвайки се от прозореца.

— Да, мисля си за това, че на мистър Хенчард много му допадна този млад човек. Такъв си е той открай време. И все пак, щом сърдечно се отнася към съвсем чужд човек, може би ще се отнесе така и към роднините си.

В това време по улицата минаха пет огромни каруци със сено, което достигаше до прозорците на втория етаж на странноприемницата. Те идваха откъм полето и конете изпущаха пара, защото навярно бяха превозвали сеното почти цяла нощ. За оковете бяха прикачени дъсчици, на които пишеше с бели букви: „Хенчард. Търговец на зърно и сено.“ Като съзря тези каруци, жената на Хенчард разбра по-ясно от всеки друг път, че се налага да направи нещо за бъдещето на своята дъщеря.

По време на закуската те продължиха да говорят на същата тема и накрая мисис Хенчард реши за добро или за лошо да прати при Хенчард Елизабет-Джейн, която да му съобщи, че роднината му Сузан, вдовицата на моряка, е тук, в града, и нека той сам реши признава ли я за своя близка, или не. Към това решение я подтикнаха две неща. Говореше се, че Хенчард е самотен вдовец, а и той сам бе казал, че се срамува от някаква своя постъпка в миналото. И двете неща даваха повод за надежди.

— Ако каже „не“ — напътствуваше тя дъщеря си, застанала пред нея с шапка на глава, готова да тръгне вече, — ако смята, че щом е достигнал тук такова високо положение, не му прилича да признае... да ни позволи като на... негови далечни роднини да му се обадим, ти му кажи: „В такъв случай, сър, няма да ви безпокоим; ще си отидем от Кастърбридж също тъй незабелязано, както дойдохме тук, ще си отидем там, откъдето сме дошли...“ Почти ми се иска той да ни откаже, нали не съм го виждала толкова години, а сме и... в такова далечно родство с него!

— Но ако каже „да“? — попита оптимистично настроената девойка.

— Тогава ще го помолиш да ти напише една бележчица, в която да ми обади къде и как иска да се срещне с нас... или с мене — отвърна предпазливо мисис Хенчард.

Елизабет-Джейн се упъти към стълбите.

— Кажи му още — продължи майката, — че напълно разбирам това, дето с нищо не ми е задължен... че се радвам на успехите му и се надявам той да живее дълго и честито... Хайде върви!

Така без особена охота, почти против волята си, изпрати при Хенчард нищо неподозиращата си дъщеря тази нещастна, ала простила всичко жена.

Беше пазарен ден, към десет часа сутринта; Елизабет-Джейн вървеше по Главната улица, без да бърза: защото тя смяташе себе си за най-обикновено бедно момиче, изпратено при богат роднина. Топлото есенно време бе разтворило широко входните врати на почти всички къщи — гражданите не се безпокояха от мисълта, че някой може да открадне чадърите им. Вратите разкриваха дълги коридори, прилични на тунели, а още по-навътре — обрасли в мъх градини, пъстреещи с ярките цветчета на латинки, фуксии, червени мушката, пламъчета,

зайчета, гергини, и този губер от цветя аленееше на фона на сивите каменни стени — останка от някогашен Кастърбридж, по-древен от днешния старинен град. Старовремските фасади на къщите, чиито задни стени бяха още по-отколешни, стигаха до самия тротоар, а над него, като бастиони, се издигаха еркери — те принуждаваха бързачия минувач да прави на няколко крачки по една красива танцова фигура, която се нарича „шасе-дешасе“. Освен това всеки пешеходец трябваше да прави и други танцови фигури, за да заобикаля стъпалата на входовете, железните скоби за чистене на обувки, капациите на мазетата, черковните контрафорси и надвисналите стени на къщите, които някога не са пречили на движението, но сега се бяха изкривили и килнали встрани.

Освен от тези неподвижни препятствия, които съвсем красноречиво свидетелствуваха колко малко са се притеснявали строителите от размерите на домовладенията, тротоарите и уличните платна бяха задръстени от какви ли не подвижни предмети — най-вече фургоните, които минаваха през Кастърбридж, потеглили от Мелсток, Уедърбъри, Хинтокс, Шъртън-Абас, Кингсбиър, Оувъркоум и много други градове и села от околността. А притежателите им се събираха в такова количество, че се равняваха на цяло племе; те тъй рязко се отличаваха от останалите хора, като да бяха представители на друга раса. Каруците бяха току-що пристигнали и се бяха прилепили една подир друга от двете страни на улицата така плътно, че образуваха на някои места стена между тротоара и платното. Освен това продавачите излагаха половината си стока на дървени магарета и в сандъци по самия тротоар; и всяка седмица разширяваха площта на излаганите стоки, пренебрегвайки съветите на двамата стари полицаи; така че стоката се бе врязала в самата улица и каруците трябваше да минават в крива върволица посред платното, а каруцарите имаха пълната възможност да покажат доколко майсторски владеят юздите. В добавка към всичко описано дотук по слънчевата страна на улицата над тротоара надвисваха сенници, поставени така, че да избиват шапките от главите на минувачите; тези шапки литваха, сякаш грабнати от невидимите ръце на някой приказен вълшебник.

Конете, доведени за продан, нареждаха в редица на коневръзите с предните крака на тротоара, а със задните на улицата — и те понякога захапваха за раменете момченцата, които отиваха на

училище. Всички удобни ниши пред къщите, скромно отстъпили от пределите на улицата, бяха заети от търговците на свине, превърнали ги в истински свинарници.^[1]

Дребните земевладелци, продавачите на млечни продукти и гражданите, дошли по работа на тези старинни улици, разговаряха не само с помощта на членоразделната реч. В големите градове, ако не чувате думите на събеседника, няма да разберете какво иска да ви каже. А тук лицето, ръцете, шапката, бастунът, цялото тяло говореха ведно с езика. Търговецът от Кастърбридж показваше задоволството си, като издуваше бузи, премрежваше очи, отмяташе рамене — и хората чак от другия край на улицата го разбираха добре. Изразеше ли той някаква почуда, дори да громолят край него всички каруци и фургони на Хенчард, непременно ще доловите почудата му — ще зърнете червеното небце и ококорените му очи. А колебанието си изразяваше в яростни атаки срещу мъха, покрил околните стени, който той къртеше с края на бастуна, променяйки положението на хоризонтално наложената шапка с друго, не толкова хоризонтално; в мигове на досада тялото му се отпускате, коленете се разтваряха встрани и можеше да се вмести куб помежду тях, ръцете се изкривяваха в конвулсии. Измамата и мошеничеството несъмнено бяха рядко явление по улиците на този честен град и се говореше дори, че адвокатите в съда, когато защитават интересите на своите клиенти, понякога изтъкват тежък довод в полза на противната страна от чисто великодушни подбуди (макар че всъщност това се случваше неволно).

С други думи Кастърбридж бе почти във всяко отношение своеобразен полюс, център или нервен възел на околната полска местност, което силно го отличаваше от многото фабрични градове осеяли като чужди тела или големи речни камъни равнината, зеления простор, с който те нямат нищо общо. Кастърбридж се препитаваше от земеделие и изворът му на препитание бе едва на крачка по-далеч от този на съседните села. Гражданите му вземаха присърце всички превратности на селския живот, защото те влияеха на доходите им така, както и на доходите на всеки земеделец; по същите причини те споделяха и скърбите и радостите на аристократичните семейства, които живееха на десетина мили от града. И дори на официалните вечери у деловите хора гостите говореха най-вече за пшеницата, болестите по добитъка, сеитбата и прибирането на реколтата, живите

плетове и насажденията; политическите събития оценяваха не като граждани — хора с предимства и особени права, — а както най-обикновени селски труженици.

Тези традиционни особености на старинния пазарен град, които привличаха околните със своята пъстрота и трезвост, изглеждаха столична новост за неопитната Елизабет-Джейн, която съвсем доскоро плетеше мрежи в къщурката край морето. Почти не ѝ се наложи да пита за пътя. Домът на Хенчард, с фасада от убито — червени и сиви тухли, бе един от най-хубавите в града. Предният му вход беше отворен и също като при останалите къщи разкриваше градината отвъд коридора, ширнала се почти на четвърт миля.

Мистър Хенчард не бе в къщи, а в търговския си двор. Преведоха девойката през потъналата в мъхове градина към една вратичка в стената, обсипана с ръждиви гвоздеи — личеше, че край нея са израсли много поколения плодни дръвчета. Вратичката отвеждаше в двора и тук предоставиха на Елизабет сама да намери стопанина. В двата края на този двор имаше плевници и сега ги пълнеха с тонове балиран фураж от каруците, които бяха минали сутринта покрай странноприемницата. Другите два края бяха заети от дървени житници на каменни подпори и с външни стълби, както и от хамбар на няколко етажа. Любопитното око, надникнало през отворените врати на зърнохранилищата, откриваше, че са натъпкани с тежки чували пшеница — осигуровка срещу евентуален глад, който все не настъпваше.

Момичето вървеше през двора и малко се вълнуваше при мисълта, че ще се срещне с Хенчард; накрая, уморено от напразните си търсения, то дръзна да попита едно хлапе къде може да намери стопанина. Хлапето я упъти към кантората, която Елизабет не беше забелязала, почука на вратата и чу отговора:

— Влез!

Елизабет натисна дръжката и видя пред себе си човек, който стоеше до масата, наведен над торбички с образци зърно, но това не беше Хенчард, а мистър Фарфри, младият шотландец; той пресипваше пшеничените зърна от едната си длан в другата. Шапката му висеше на стената зад него, а розите на чантата му от килимен плат сияеха в ъгъла.

Очаквала да види Хенчард и да говори с него, но насаме, девойката изпадна в смут.

— Какво желаете? — попита шотландецът с вид на човек, който отдавна се занимава тук с цялата работа.

Тя каза, че иска да се види с мистър Хенчард.

— О, да, почакайте малко. В момента е зает — отвърна младежът, който явно не се сети, че това е същата девойка, която бе видял в странноприемницата.

Придвижи към нея един стол, предложи ѝ да седне и отново се зае с торбичките с образците. Докато Елизабет-Джейн седи в очакване, доста учудена от срещата си с младия човек, ние накратко ще разкажем как попадна Фарфри там.

След като двамата с Хенчард свърнаха сутринта по пътя за Бат и Бристол и се скриха от погледа ни, те известно време вървяха мълчаливо и рядко си разменяха по някоя незначителна забележка, докато не навлязоха в алеята, която водеше по градските стени и се наричаше Тебеширената алея — към онзи ъгъл, образуван между северния и западния вал. От това високо място се разкриваше обширна гледка. Една пътечка се спускаше стръмно по зеления склон и свързваше сенчестата алея върху градските стени с пътя в подножието на вала. Тъкмо по тази пътечка трябваше да слезе шотландецът.

— Ей там ви очаква успехът — изрече Хенчард и протегна десница на младия човек, а с лявата ръка се облегна на портичката, която преграждаше пътеката. Грубоватото му движение изразяваше уязвеното самолюбие на човек, неуспял да постигне желаното. — Често ще си спомням за тези дни и за това, че дойдохте тук тъкмо навреме и ми помогнахте в моите затруднения.

Все още стискаше ръката на Фарфри. Помълча, а после изрече твърдо:

— Чуйте, не съм от тези, които се отказват от намисленото, без да опитат да разубедят другия. И няма да ви позволя да си заминете завинаги, преди да ме изслушате докрай! Повтарям: искате ли да останете? Говоря прямо, искрено. Разберете, настоявам не само заради собствената си изгода; работата ми не се води по строгата наука и не изисква необикновени умствени заложи. Ако не вие, ще се намерят други. Навярно мисля мъничко и за собствената си изгода, но не единствено за нея, а и за нещо друго — да не го повтарям повече.

Останете при мен и сам ми изтъкнете вашите условия. На драго сърце ще ги приема, няма да се пазаря, защото, дявол да ме вземе, Фарфри, ти страшно много ми допадна!

Минута-две ръката на младия мъж лежа неподвижно в дланта на Хенчард. Фарфри погледна плодородната земя, разстилаща се в краката му, после обърна взор към сенчестата алея, която водеше към центъра на Кастърбридж. Лицето му пламтеше.

— Не очаквах това... не го очаквах! — каза той. — Същинско провидение! Та може ли някой да му се противи? Не, няма да отида в Америка; оставам тук и ще ви служа!

Ръката му, която досега бе отпусната в дланта на Хенчард, отвърна със силно стискане.

— Решено ли е? — промълви Хенчард.

— Да, решено — отвърна Доналд Фарфри.

Лицето на Хенчард излъчваше такава радост, че изглеждаше чак страшно.

— Сега си мой приятел! — възкликна той. — Връщаме се у дома и още начаса се уговаряме за всичките условия, та да сме спокойни.

Фарфри взе пътната си чанта и двамата с Хенчард поеха обратно по Северозападната алея. Хенчард изпита непреодолимо желание да разкрие на младия шотландец душата си.

— Ако някой човек не ми харесва — започна той, — умея както никой друг да го държа на разстояние. Но пък допадне ли ми, завладява ме изцяло. Струва ми се, няма да откажеш да закусим още веднъж. Толкова рано си станал, че едва ли си успял да хапнеш както трябва, дори и да са имали там, в странноприемницата, с какво да те нагостят, а те, разбира се, нищо не са имали; така че да вървим в къщи и да похапнем до насита, пък ако искаш, ще напишем всичките условия черно на бяло, макар че като кажа нещо, държа на думата си. Обичам сутрин ячко да си хапвам. Имам чудесен студен пай с гълъбово месо. Можеш да опиташ и домашната ми бира, ако желаш.

— Не бива да се почва с пиене от сутринта — отвърна Фарфри с усмивка.

— Както обичаш. Аз се зарекох да не пия, но се налага да варя бира за работниците си.

Така, увлечени в разговор, те се върнаха в града и влязоха в дома на Хенчард от задния, търговския му вход. Сключиха сделката по

време на закуската и Хенчард с голяма щедрост пълнеше чинията на младия шотландец. Той не се успокои, докато Фарфри не написа до Бристол молба да му върнат багажа в Кастърбридж и не изпрати писмото до пощата. После, подчинявайки се на внезапно избликнало желание, той заяви, че новият му приятел трябва да живее в дома му — поне докато си намери подходяща квартира.

Разведе го из всичките си стаи и му показа складовете за зърно и другите постройките, като накрая влязоха в кантората, където Елизабет завари шотландеца.

---

[1] Едва ли е необходимо да се напомня, че времето и напредъкът почти напълно изличиха описаните по-горе старинни черти във физиономията на града. — Б.а. ↑

Х

Докато тя седеше край шотландеца, на вратата се показва някакъв човек и влезе точно в момента, когато Хенчард отваряше вратата на кабинета си, за да приеме Елизабет. Мъжът пристъпи така, като че бе най-пъргавият измежду сакатите на Витезда^[1], изпревари Елизабет и се пъкна преди нея в стаята. Тя го чу как каза на Хенчард:

— Представя ви се Джошуа Джоуп, сър — новият управител.

— Новият управител!... Той си е в кантората изрече Хенчард рязко.

— В кантората ли? — повтори човекът стъписан.

— Писах да се явите в четвъртък — започна Хенчард — и щом не се явихте в посочения ден, наех си друг управител. Дори го сбърках с вас. Или мислите, че работата ми може да почака.

— Сър, писали сте „в четвъртък или в събота“ — възрази новопристигналият и извади едно писмо.

— Така или иначе, сте закъснели — отвърна житарят. — Край на разговора.

— Но нали вие почти ме наехте? — избъбри човекът.

— При условие, че се споразумеем окончателно, след като се срещнем — възрази Хенчард. — Много съжалявам... много, уверявам ви. Но нищо не може да се направи.

По-нататъшният разговор бе съвсем излишен и човекът си тръгна. Когато мина покрай Елизабет-Джейн, тя забеляза, че устните му треперят от гняв, а на лицето му е изписано горчиво разочарование.

Сега в кабинета влезе Елизабет-Джейн и застана пред стопанина. Тъмните му очи равнодушно надникнаха изпод черните вежди — в тях винаги блестяха червени искри, макар че всъщност това бе само привидно — и се спряха на девойката.

— Какво обичате, момичето ми? — попита меко той.

— Може ли да поговоря с вас... по една лична работа, сър? — изрече Елизабет.

— Да... разбира се.

Вече я гледаше с внимание.

— Изпратиха ме да ви кажа, сър — продължи тя простичко, — че вашата далечна роднина, Сузан Нюсън, вдовицата на моряка, е тук, в града, и иска да узнае желаете ли да я видите.

Мургавото лице на Хенчард леко побледня.

— Тъй значи... Сузан... значи още е жива? — изрече той с мъка.

— Да, сър.

— И вие сте дъщеря й?

— Да, сър... единствената нейна дъщеря.

— А как се казвате?... Как ви е името?

— Елизабет-Джейн, сър.

— Нюсън?

— Елизабет-Джейн Нюсън.

Хенчард веднага разбра, че сделката, сключена на уейдънския панаир две години след брака му, не е вписана в семейния летопис. Това той не бе очаквал. Жена му се бе отплатила за злото с добро и не бе разказала за своята обида нито на дъщеря си, нито на други хора.

— Аз... много съм заинтересуван от думите ви — промълви той — и тъй като ни предстои не делови разговор, а по-приятен, каня ви в своя дом.

С учудваща за девойката вежливост той я преведе от кабинета през съседната стая, където Доналд Фарфри се ровеше в сандъци и образци пшеница с любознателността на всеки новоназначен. Хенчард преведе девойката през вратичката в стената и картината изведнъж се промени: те се озоваха в градината и поеха сред цветята към къщата. В столовата, където Хенчард покани Елизабет, още не бяха прибрани остатъците от обилната закуска, с която той бе гощавал Фарфри. Стаята бе отрупана с тежки мебели от махагоново дърво с най-тъмно червено-кафяв оттенък. Край стените имаше разтегателни маси с отпуснати дъски, толкова дълги, че достигаха почти до пода; краката им напомняха крака на слонове, а на една от масите лежаха три грамадни тома във фолио размер: семейна библия, *Книгата на Йосиф и Пълният кодекс на нравствените задължения*. Полукръглата вдлъбната решетка на камината бе украсена с чугунени барелефи на урни и гирлянди, а столовете бяха в онзи стил, прославил по-късно имената на Чипъндейл и Шератън, но такъв модел, който навярно не са и сънували прочутите майстори на мебелното изкуство.

— Сядай Елизабет-Джейн... сядай — каза Хенчард и гласът му потрепери, когато изрече името ѝ; после седна и той и като отпусна ръце между коленете си, заби очи в килима. — Та, значи, майка ти е здрава?

— Много се измори от пътя, сър.

— Вдовица на моряка... а кога почина той?

— Баща ми изчезна миналата пролет.

Хенчард трепна при думата „баща“.

— Вие с нея идвате от чужбина... от Америка или Австралия? — попита той.

— Не. Вече няколко години как сме в Англия. Бях на дванайсет, като дойдохме от Канада.

— Аха, разбирам...

И той започна да разпитва момичето как са живели и узна за всичко, което бе забулено досега за него с такава дълбока тъма, защото отдавна бе свикнал с мисълта, че те и двете са умрели. Като се порови в миналото, той пак се върна към сегашното:

— А къде е отседнала майка ти?

— В странноприемницата „Тримата моряци“.

— Значи, ти си нейната дъщеря Елизабет-Джейн? — повтори Хенчард. Той стана, доближи я и се взря в лицето ѝ. — Мисля — прибави той и изведнъж отвърна очи, защото в тях нахлуха сълзи, — че трябва да ти дам една бележка за майка ти. Искам да я видя... Покойният ѝ мъж я остави почти без средства, нали?

Погледът му се спря на облеклото на Елизабет — приличен чер костюм, най-хубавият от всичките ѝ дрехи, но явно старомоден дори за Кастърбридж.

— Да, почти без средства — отвърна момичето, доволно от това, че той сам се сети и не се наложи то да подхваща разговор на тази тема.

Хенчард седна на масата и написа на едно листче няколко реда, сетне извади от портфейла си банкнота от пет лири и я сложи в плика заедно с бележката, но размисли и добави още пет шилинга. Грижливо запечата писмото и написа адреса: „Мисис Нюсън. Странноприемница «Тримата моряци»“, след което го връчи на Елизабет.

— Моля да ѝ го предадеш лично — заръча той. — Драго ми беше да те видя тук, Елизабет-Джейн... много драго. И ми се ще да

поговорим повечко с теб... но не сега.

На сбогуване Хенчард пое ръката ѝ и я стисна така сърдечно, че момичето, почти не срещало досега от никого такова топло отношение, се трогна и сълзи нахлуха в небесно сивите му очи. Веднага след излизането на Елизабет Хенчард даде воля на чувствата си. Затворил след нея вратата, той седна и дълго остана неподвижен и изправен, впил очи в стената срещу себе си, сякаш четеше там историята на живота си.

— Ей богу! За това дори и не помислих — възкликна той внезапно и скочи от мястото си. — Ами ако са измамнички... а Сузан с детето си отдавна да е умряла?

Но Елизабет-Джейн притежаваше нещо, което скоро го накара да не се съмнява поне в нея. След няколко часа щяха да се разрешат и всичките му съмнения относно майка ѝ: в бележката си той ѝ предлагаше да се срещнат още същата вечер.

— Бедата никога не идва сама! — рече си гласно Хенчард.

Неочакваното събитие притъпи силния му интерес към новия приятел шотландеца и целия този ден Доналд Фарфи почти не зърна работодателя си, който го изуми със своето непостоянство.

А през това време Елизабет се върна в странноприемницата. Вместо да грабне писмото с нетърпението на бедна жена, която очаква помощ, майка ѝ, щом го зърна, се развълнува необикновено. Тя не го отвори веднага да го прочете, а помоли дъщеря си да ѝ разкаже как я е приел мистър Хенчард и какво по-точно ѝ е казал. Майката разпечата писмото, когато Елизабет бе с гръб към нея. В него пишеше:

Ако ти е възможно, ела довечера в осем часа на Арената по пътя за Бъдмът. Лесно ще те упътят как да отидеш там. Засега не мога нищо повече да кажа. Поразен съм от новината. Момичето както изглежда, не подозира нищо. Не го осведомявай, докато не се срещнем.

М. Х.

Не обясняваше защо е сложил петте гвиней в писмото. Тази сума се стори на Сузан многозначителна — с това Хенчард, изглежда, желаше да ѝ даде да разбере, че пак си я откупва. Дочака с вълнение

настъпването на вечерта, а на дъщеря си каза, че мистър Хенчард желае да се срещнат двамата; затова ще излезе сама. Но скри от нея, че той ѝ определя среща не в дома си, и не показа на Елизабет писмото.

---

[1] Купел в Ерусалим, в която болните получавали изцеление (Евангелие на Йоана, V, 2 — 4). — Б.пр. ↑

XI

Под „Арената“ в Кастърбридж разбираха, ако не най-хубавият римски амфитеатър, то поне един от хубавите в Британия, запазил се от стари времена.

Кастърбридж напомняше за древния Рим с всяка своя улица, алея и околности. Той беше чисто римски, носеше печата на древноримското изкуство, таеше в своите недра и мъртъвци на древния Рим. В околните градини и поля, ако направиш копки в земята на един-два фута, непременно ще се натъкнеш на останките от някой едър воин на Римската империя, прекарал тук в безмълвен покой, без да смущава никого, хиляда и петстотин години. Обикновено откриваха война в кредния пласт, в овалната яма, легнал на едната си страна, като пиле в яйчена черупка — коленете присвити до гърдите; понякога до ръката с парче от копие то му, с фибула или бронзова плочка на гърдите или челото, урна до коленете, кана до гърлото, бутилка до устата — и към него се насочваха пълните с какви ли не догадки очи на кастърбриджките хлапаци и възрастни, случайно минали край тленните останки и се отбили да позяпат познатата картина.

Впечатлителните местни хора щяха да бъдат неприятно изненадани, ако изровеха в градината си някой скелет от по-ново време вместо белите останки от древността. Защото тези покойници бяха живели толкова отдавна, времето им е било така различно от сегашното, надеждите и стремежите им също толкова различни от днешните, че между тях и живите зееше най-широката от всички пропасти, през която не би прелитнал дори призрак.

Амфитеатърът беше грамадно кръгло съоръжение с два срещуположни прохода на север и на юг. Би му прилягало названието „Плювалникът на великаните“, защото трибуните за зрителите стръмно се спускаха към манежа. За Кастърбридж амфитеатърът беше също, каквото са останките на Колизея за Рим в наши дни, и беше почти толкова грамаден. Правилна представа за този паметник на древността можеше да се получи единствено по здрач. Като застанеш

по това време в средата на манежа, лека-полека осъзнаваш колко големи са неговите размери, защото ако го огледаш бегло отгоре, особено по пладне, той създава измамно впечатление. Мрачен, величествен, разположен на уединено място и същевременно достъпен от всяко кътче на града, този амфитеатър от древно време често служеше за място на потайни срещи. Тук се започваха интриги; тук идваха да се сдобряват предпазливо лица, живели в разделение и разпри. Но най-разпространеният вид срещи, тези на щастливите влюбени, рядко се определяха в амфитеатъра.

Интересно защо хората, макар да знаеха, че това място, разположено на чист въздух, е близо до града, усамотено и много удобно за срещи, все пак не искаха да правят радостните си свиждания сред развалините на амфитеатъра. Може би понеже той излъчваше нещо злоещо. Обяснението се коренеше в неговата история. Като оставим настрана кървавите игри, устройвани тук в древността, с миналото му бяха свързани следните събития: в един от ъглите му стояха близо двадесет години градските бесилки; през 1705 година една жена, убила мъжа си, бе удушена, но не до смърт, и после изгорена тук в присъствието на десет хиляди зрители. Според преданието по време на екзекуцията сърцето на осъдената се пръснало и за ужас на всички присъстващи изскочило от тялото ѝ, след което нито един от десетте хиляди очевидци не можел да гледа печено месо. В добавка към тези трагедии от някогашно време тук в оградената арена ставали дуели на живот и смърт; отвън Арената бе недостъпна за погледа, като изключим горните части на трибуните, а там почти никой от заетите с делничните си грижи жители на Кастърбридж не си правеше труд да се изкачва, затова въпреки близостта на римската останка до големия път, тук можеше да извършиш престъпление посред бял ден и да си останеш незабелязан.

Напоследък хлапетата се опитваха да оживят развалините като превърнаха централния манеж в игрище на крикет. Но играта обикновено вървеше скучно поради гореизложените причини: играчите се чувствуваха потиснати от принудителната изолация в този кръгъл земен вал, който ги отделяше от познатите им минавачи, от възторжените погледи и викове на зрителите, от всичко, освен небето, а да се играе в такава обстановка е все едно да даваш представление в празен салон. Възможно е и друго: момчетата да изпитват страх,

защото според разказите на възрастните имало случаи, когато лете сред ярките лъчи на слънцето хората, увлекли се там в четене на книга или задрямали, внезапно вдигали очи и виждали на трибуните легион воители на Адриан, наблюдаващи битката на гладиаторите, или чували глъчката на възбудените им гласове; но това видение обикновено траело само миг, като проблясък на мълния, и после пак изчезвало.

Говореше се, че под южния вход още стояли клетките за дивите зверове и за атлетите, които вземали участие в игрите. Манежът си оставаше все така гладък и кръгъл, сякаш доскоро на него са се провеждали игри. Стръмните пътеки, по които зрителите се изкачвали до своите места, и сега изпълняваха същата задача. Но цялото съоръжение бе обрасло с трева и днес, в края на лятото, повехналите й метлички се полюшваха при полъха на вятъра, за миг задържаха летящите пухчета на магарешкия бодил и шумоленето им напомняше звуците на еолова арфа.

Хенчард избра това място за срещата с отдавна отхвърлената си жена, защото тук почти не съществуваше опасност някой да ги види и в същото време дори непознаващият местността човек можеше лесно да намери Арената в здрачината. Като кмет на града, който държи на репутацията си, Хенчард се боеше да покани жена си в къщи, преди да са решили как трябва да постъпят.

Малко преди осем Хенчард приближи запустелия амфитеатър и влезе в него през южния проход, който се изкачваше над развалините на помещенията за зверовете. Скоро той видя една женска фигура да се промъква предпазливо през широкия северен проход — входа за публиката. Срещнаха се в средата на манежа. Отпърво и двамата стояха мълчаливи — не изпитваха желание да говорят — и бедната женица само се притисна в Хенчард, а той я прегърна.

— Вече не пия — тихо проговори той накрая с пресекващ глас, изпълнен с разкаяние. Чуваш ли, Сузан?... Вече не пия... от онази вечер.

Това бяха първите му думи.

Хенчард усети как тя наведе глава, за да покаже, че го е разбрала. След минута-две той продължи:

— Ако знаех, че си жива, Сузан! Но имах всички основания да мисля, че и ти, и детето не сте вече между живите. Какво не направих, за да ви открия!... Къде ли не търсих... помествах обявления. Накрая

реших, че сте заминали с онзи човек за някоя колония и сте се удавили по пътя. Защо не се обади оттогава?

— О, Майкъл!... Заради него... за какво друго? Мислех, че дългът ми налага да му бъде вярна до гроб... Аз, глупавата, смятах, че тази сделка е законна и ме обвързва; мислех си, че нямам право да го напусна, щом той на драго сърце бе платил за мене толкова пари. Сега се срещам с тебе като негова вдовица... смятам се за негова вдовица и нямам никакви права над тебе. Ако той не бе умрял, никога нямаше да дойда тук... никога! Сигурен бъди в това.

— Ш-ш-ш-т! Как можеш да бъдеш такава глупачка?

— Не зная. Но щеше да бъде много лошо... ако разсъждавах по-иначе — избъбри Сузан почти с плач.

— Да... да... така е. Затова и вярвам, че в нищо не си виновна. Но... да ме поставиш в такова положение!

— В какво положение, Майкъл? — попита тя обезпокоена.

— Помисли си колко трудно е да се съберем отново, пък и Елизабет-Джейн вече е голяма. Защото не можем да ѝ разкажем всичко... ще презре и двама ни... Не мога да го понеса!

— Затова не съм ѝ казвала нищичко за тебе. И аз не бих понесла това.

— Хм... ще трябва да помислим как да наредим нещата така, че тя както досега да не подозира нищо. Научи ли, че тук се занимавам с голяма търговска дейност, че съм кмет на града, църковен настоятел и прочее, и прочее?

— Да — прошепна тя.

— Заради това — пък и защото момичето не трябва да открие нашия позор — се налага да действуваме с най-голяма предпазливост. Вие не можете открито да се върнете при мене като жена и дъщеря, които някога съм оскърбил и отблъснал от себе си, в това е трудността на работата.

— Веднага ще си тръгнем. Дойдох само да разбера...

— Не, не, Сузан, няма да си отидеш... не ме разбра! — прекъсна я той с нежна строгост. — Ето какво съм намислил: ще си наемете с Елизабет в града някоя къщичка, при което ще се представиш като „вдовицата мисис Нюсън с дъщеря си“, аз „ще се запозная“ с тебе, ще те ухажвам и ще се оженим, а Елизабет-Джейн ще влезе в дома ми като доведена дъщеря. Всичко е така естествено и просто, и може да се

каже, че вече наполовина е готово. По този начин никой не ще узнае нищо за моята невзрачна, вироглава, позорна младост — тайната ще знаем само ти и аз... И с радост ще приема единственото си дете и моята съпруга.

— Майкъл, предавам се в твоите ръце — изрече покорно жената. — Дойдох тук заради Елизабет, а колкото до мен самата, кажи ми още утре сутринта да си замина завинаги оттук и никога повече да не се видим с тебе — ще го направя.

— Е, стига, стига, защо са тези думи? — меко я упрекна Хенчард. — Никъде няма да заминаваш. Помисли някой и друг час за това, което ти предлагам, и ако не измислиш нещо по-добро, ще сторим, както казвам. За съжаление ми се налага да отсъствам за ден-два от града по работа, но през това време ти ще можеш да си наемеш квартира; в града има само едно подходящо жилище за вас — онова, което се намира над магазинчето за порцелан на Главната улица; може да си избереш и някоя къщурка.

— Щом тази квартира е на Главната улица, значи, е скъпа.

— Нищо... ако *желаеш* плановете ни да се осъществят, трябва още от начало да покажеш, че спадаш към доброто общество. За парите ще мисля аз. Ще имаш ли достатъчно до моето завръщане?

— Напълно — отвърна тя.

— Удобно ли ви е в странноприемницата?

— О, да.

— А момичето няма ли да разбере по някакъв начин за своя и за нашия позор?... Това най-много ме безпокои.

— Не можеш да предположиш колко далеч от истината е тя. Пък и как би й дошла в главата такава мисъл!

— Права си!

— Радвам се, че ще се венчаем за втори път — каза мисис Хенчард след кратко мълчание. — При всичко, което стана, това според мен ще бъде най-правилното. А сега е време да се връщам при Елизабет-Джейн и да й кажа, че нашият роднина, мистър Хенчард, любезно ни предлага да останем в града.

— Чудесно... постъпй както намериш за добре. Ще те изпратя донякъде.

— Не, не. Не бива да рискуваш! — възрази с тревога жена му. — Сама ще се прибера в къщи — още не е късно. Моля те, позволи ми да

си тръгна сама.

— Добре — съгласи се Хенчард. — Но преди това чуй още една дума. Прощаваш ли ми, Сузан?

Тя измърмори нещо в отговор; но личеше, че ѝ е трудно да намери подходящите думи.

— Нищо... всичко ще се оправи след време — изрече той. — Съдй ме според бъдещите ми дела... довиждане!

Пое обратно, но се поспря край горния вход за амфитеатъра, докато жена му излезе през долния, мина под израслите там дървета, свърна към града и се изгуби от очи. Тогава и самият Хенчард пое към дома си и закрачи тъй бързо, че достигнал своята врата, едва не се изравни с жената, с която току-що се беше разделил. Загледа как тя се отдалечава нагоре по улицата, после си влезе в къщи.

XII

Като изпрати с очи жената и влезе в дома си през главния вход, кметът пое по коридора, приличен на тунел, за към градината, а оттам през малката вратичка се озова в двора, където бяха хамбарите и другите търговски помещения. Прозорецът на кантората му светеше, той нямаше завеса и Хенчард видя, че Доналд Фарфри още седи на мястото си и се готви за функциите си на управител, като преглежда търговските книги. Хенчард влезе и каза късо:

— Ако смяташ да останеш тук до късно, няма да ти преча.

Постоя зад стола на Фарфри, загледан как младият шотландец опитно разпръсква мъглите от цифри, които толкова се бяха сгъстили в търговските му книги, че понякога объркваха и проницателния Фарфри. На лицето на житаря се изписа възхита, примесена с известна доза съжаление, което той изпитваше към всички, които показваха охота да се ровят в такива дреболии. Самият Хенчард нито с качествата на своя ум, нито физически би бил способен да се справи в тези канцеларски тънкости; той бе откърмен като някакъв съвременен Ахил и писането бе за него мъка.

— За днес достатъчно — каза той накрая, поставяйки върху листа голямата си длан. — И утре е ден. Да вървим сега в къщи, ще вечеряме заедно. Непременно! Държа на това. — И затвори счетоводните книги с приятелска безцеремонност.

Доналд се готвеше да се отправи към жилището си, но вече бе разбрал, че новият му приятел и работодател не познава задръжки в своите желаниа и пориви, затова отстъпи, без да възрази. Харесваше му пламенността на Хенчард, дори когато тя го притесняваше, а голямото различие в техните характери засилваше симпатията му към търговеца — житар.

Заклучиха кантората и младият човек последва спътника си през вратичката, която водеше направо за градината на Хенчард, така че само крачка бе достатъчна, за да се премине от полезното към прекрасното. Градината тънеше в тишина, напоена бе с роса и

преливаше от аромати. Тя заемаше голямо пространство зад къщата, започваше като морава и после се превръщаше в лехи с цветя; отвъд цветята се редяха плодни дървета, стари колкото самата къща, яки, наблъскани едно в друго и възлести; при растежа си те бяха измъкнали от земята колчетата, за които са били завързани, и сега стояха разкривени, като че се бяха сгърчили от болка — същински Лаокоони^[1] в одежди от листа. Цветята, които ухаеха тъй сладостно, не се забелязваха в мрака; двамата мъже минаха покрай тях и влязоха в къщата.

Хенчард нагости младежа щедро, както сутринта, и след вечерята каза:

— Доближи креслото си до камината, драги мой, и нека я запалим... не мога да понасям угаснали камини дори и през септември.

Той поднесе огън към наредените в камината дърва и скоро лумна весел пламък.

— Странно е все пак — изрече Хенчард; — срещат се двама души... като нас с тебе... на чисто делова основа и още в края на първия ден от това познанство ти се иска да поговориш с другия по свой интимен въпрос. Дявол го взел, та аз съм всъщност толкова самотен, Фарфри, няма с кого думица да продумам; защо тогава да не го споделя с тебе?

— На драго сърце ще ви изслушам, и бих помогнал, стига да съм в състояние — отвърна Доналд и разсеяно огледа сложното украшение от дърворезба на каминната полица, изобразяващо глава на бик, от която се редуваха в две посоки обвити с гирлянди лири, щитове и колчани; те завършваха от едната страна с нисък барелеф на главата на Аполон, а от другата — на Диана.

— Невинаги съм бил такъв, какъвто съм сега — продължи Хенчард и твърдият му, плътен глас леко затрепери. Той явно бе изпаднал в онова особено душевно състояние, когато хората понякога разкриват на своя нов приятел нещо, което никога не биха доверили на стария. — Бях по-преди земеделски работник и на осемнайсет години се ожених, както подобава на такъв човек. Учудваш ли се, че съм женен?

— В града говорят, че сте вдовец.

— Е, да, разбира се, говорят... Преди деветнадесет години изгубих жена си — по своя собствена вина... Ето как стана това. През една лятна вечер, както бяхме тръгнали да търсим работа — жена ми беше с мен, с детето на ръце, единственото ни дете, — приближихме една палатка на селски панаир. Тогава пиех.

Хенчард поспря за миг, отпусна енергично гръб на стола и като опря лакът на масата, заслони чело с ръка, но не успя да скрие напрегнатия ход на мислите, наложили печата си върху застиналите му черти; и заразказва най-подробно историята на сделката с моряка. Лицето на шотландеца отпърво показва равнодушие, което скоро се смени с внимание.

Хенчард разказа и за опитите си да намери по-сетне жена си, за своя оброк и за самотния живот, който бе водил през последните години.

— Деветнайсет години не престъпих клетвата си — рече той — и накрая достигнах сегашното си положение.

— О!

— Така че... през цялото това време нищо не знаех за жена си и тъй като падам малко женомразец, лесно ми беше да стоя настрана от тоя пол. Повтарям, нищо не знаех за жена си до ден-днешен. А ето че... тя се завърна.

— Нима се върна?

— Тази сутрин... днес. Как да постъпя?

— Не бихте ли могли да я вземете при себе си и да заживеете отново с нея, като се помъчите някак да изкупите миналото?

— Точно това реших да ѝ предложа. Но, Фарфри — и в гласа на Хенчард прозвуча тъга, — ако постъпя справедливо със Сузан, ще засегна една друга, невинна жена.

— Как така?

— Животът е тъй устроен, Фарфри, че човек от моя тип почти не може да изкара двацет години, без да допусне груба грешка. Много пъти съм бил на остров Джързи по работа, особено в сезона на картофите и зеленчука. Водя с този остров голяма търговия. Един път, есен беше, когато живеях там, заболях тежко и докато боледувах, ме обзе униние, което ме спохожда и сега в някои моменти, защото съм самотен в личния си живот. В такива дни светът ми става черен като ад и също като Йов съм готов да прокълна деня на раждането си.

— Аз никога не съм изпитвал такова нещо — добави Фарфри.

— Моли се на бога, момко, то да те отмине. Та като бях в онова си състояние, над мене се съжали една жена, по-точно една млада дама, защото беше от добро семейство, отлично възпитана и образована — дъщеря на вятърничав офицер, който изпаднал в затруднения и след това започнали да му удържат цялата заплата. По онова време обаче той бе вече мъртъв, майката също бе умряла и момичето беше самотно като мен. Живееше в пансиона, където бях отседнал аз, и като легнах на легло, започна да се грижи за мен. И взе, че се влюби от чиста глупост в мене. Бог знае как можа — съвсем не заслужавах любовта ѝ. Но нали живеехме в една и съща къща, пък това момиче бе и пламенно, та съвсем естествено се и сблизихме. Няма да говоря подробно за нашите отношения. Достатъчно е да кажа, че искрено желаехме да се оженим. Стана обаче един скандал; той не навреди на мене, а както можеше да се очаква, злепостави нея. Между нас казано, Фарфри — говоря като мъж с мъж, — кълна се, не знам дали това е добродетел или порок, никога не съм бил женкар. Момичето съвсем не се стараеше да спазва приличие, а аз — още по-малко: бях крайно потиснат; това и породило скандала. Но оздравях и си заминах. След заминаването ми ѝ се наложило много да изтърпи заради мен, разказваше ми всичко в писмата си, които ми изпращаше едно след друго; най-сетне аз разбрах, че с нещо съм ѝ задължен... реших, че след като толкова години нямам вест за Сузан, трябва на тази другата, да дам единственото възможно за мен обезщетение, ако, разбира се, тя поеме риска да се омъжи за женен човек (впрочем какъв ти риск, мислех си аз, защото не допусках, че Сузан може да е още жива). Момичето изпадна във възторг и ние сигурно щяхме скоро да се оженим... и ето изведнъж изникна Сузан!

Доналд не скри тягостното впечатление, което му направи тази заплетена история, така необикновена за скромния му личен опит.

— И гледай каква пакост мога да сторя с това на околните! На младини извърших отвратителна постъпка — говоря за онази на панаира, — но ако после не бях се показал егоист и не бях допуснал онова лекомислено момиче от Джързи да се привърже към мене във вреда на доброто си име, всичко щеше да бъде наред. И ето ме сега принуден да поднеса горчиво разочарование на едната от тези две

жени, а именно на втората, защото преди всичко се налага да изпълня дълга си към Сузан: няма място за никакви колебания.

— Да, печално е положението и на двете наистина! — възкликна тихо Доналд.

— Именно! За себе си не мисля... за мене краят е един. Но те двете... Хенчард млъкна и се замисли. — И с втората, и с първата трябва да постъпя така справедливо, както трябва да постъпи един мъж в подобен случай.

— Няма друг изход! — изрече събеседникът му с философска печал. — Трябва да пишете на онова момиче и честно и ясно да му изложите причините, поради които не може да ви стане жена, защото се е завърнала вашата съпруга. Пишете, че срещите ви с нея трябва да се прекратят и че... ѝ желаете щастие.

— Не е достатъчно. Бог вижда, че съм длъжен да направя повече. Длъжен съм — макар тя постоянно да се хвали с богатия си вуйчо или леля и се надява да получи от тях наследство — трябва да изпратя на тази клетница прилична сума... един вид като малка компенсация... Ти ще се съгласиш ли да ми помогнеш: да ѝ обясним това, което току-що разказах, но по-деликатно? Не съм майстор в писането на писма.

— Съгласен съм.

— Но още не съм ти казал всичко. Жена ми Сузан е довела със себе си и моята дъщеря — същата, която носеше тогава на ръце, когато вървахме към панаира — и момичето знае за мен единствено това, че им се падам някакъв роднина. Тя мисли още от дете за свой баща и мъж на майка си онзи моряк, комуто аз продадох майка ѝ и който сега бил мъртъв. Майка ѝ винаги е смятала — а сега и двамата така мислим, — че не бива да се позорим пред момичето, да му разкриваме истината... Как би постъпил ти?... Дай ми съвет.

— Струва ми се, че бих рискувал да ѝ кажа истината. Тя ще прости и на двама ви.

— Никога! — възрази Хенчард. — Истината няма да ѝ кажа. Ще се ожения пак за майка ѝ и това ще ми помогне не само да запазим уважението на дъщеря ни, но и да стане всичко по-прилично. Сузан смята себе си за вдовица на моряка; тя за нищо на света не ще се съгласи да заживее с мене без повторна венчавка... и смятам, че е права.

Фарфри нищо не отвърна на това. Като подбираше грижливо думите, той написа писмо на младата жена от остров Джързи и така завърши разговорът. Хенчард му каза на раздяла:

— Цяла планина се смъкна от плещите ми, Фарфри, след като ти разказах всичко, приятелю! Сега виждаш, че душата на кастърбриджкия кмет не е чак толкова спокойна, както изглежда, ако се съди по кесията му.

— Виждам. И ви съчувствувам! — отговори Фарфри.

Когато младият шотландец си отиде, Хенчард преписа черновата, сложи в писмото чек и излезе да го отнесе на пощата; на връщане вървеше към дома си замислен. „Нима всичко ще се уреди така леко! — казваше си той. — Бог знае... Клетата!... А сега ще се постарая да изкупя вината си пред Сузан.“

---

[1] Лаокоон според древногръцката митология бил Аполонов жрец в Троя. Когато гърците, отстъпвайки от Троя, оставили пред стените ѝ огромен дървен кон (Троянския кон), Лаокоон посъветвал троянците да не вкарват коня в града. Заради това богиня Атина, която помагала на гърците, изпратила две огромни морски змии, които удушили него и синовете му. Смъртта на Лаокооните е пресъздадена в прочутата мраморна скулптура, над която са работили Агезандър, Атенодор и Полидор; днес тя се намира във Ватиканския музей. — Б.пр. ↑

XIII

Къщата, която Майкъл Хенчард нае за жена си Сузан, под името Нюсън, бе разположена в горната, западната част на града, до Римската стена и сенчестата алея. Наесен тук вечерното слънце като че сияеше по-ярко, отколкото на всяко друго място в града; по залез то проникваше сред долните клони на яворите и заливаше първия етаж на жилището — със зелени капаци на прозорците — в потоци светлина, която ме можеше да проникне в горните етажи, засенчени от гъстите листа. В пролуките между яворите, израсли по градските стени, се виждаха от гостната стая гробните могили и землените укрепления по далечните плата. Това бе чудесно кътче, обвито в лека печал, както всички места, които носят отпечатъка на миналото.

Веднага щом майката и дъщерята се настаниха в дома, където за тях се грижеше прислужница с бяла престилка и разполагаха с всичко необходимо за домакинството си, Хенчард ги посети и остана на чай. По време на този чай той и майката грижливо се стремяха да заблудят Елизабет, поддържайки разговор на най-общи теми, и това не тревожеше кой знае колко Хенчард, но не беше особено приятно за жена му. Кметът продължи с характерната си делова решителност да навестява майката и дъщерята, явно решил да следва линията на строгата формална справедливост по отношение на първата жена, която имаше права към него, и във вреда на втората, както и в разрез със своите чувства.

Един следобед, когато дъщерята не беше в къщи, Хенчард дойде и каза сухо:

— Е, Сузан, не е ли време да те помоля да определиш деня на щастливото събитие?

Бедната жена леко се усмихна; притесняваха я шегите за положението, в което доброволно се бе поставила заради доброто име на дъщеря си. Това дотолкова я огорчаваше, че ѝ оставаше само да недоумява защо бе приела измамата, вместо смело да признае на

дъщеря си всичко. Но плътта е слаба; и истинското обяснение дойде съвсем естествено с времето.

— О, Майкъл! — възкликна тя. — Неприятно ми е, че заради нас жертвуваш време и си създаваш главоболия; аз съвсем не бях очаквала подобно нещо.

И тя го погледна в лицето, погледна хубавия му костюм и скъпата мебелировка, купена за тази стая, която ѝ изглеждаше претрупана и прекалено разкошна.

— Съвсем не — възрази Хенчард с грубоватата си доброта. — Това е най-обикновена къща, тя почти нищо не ми струва. Колкото до времето — и при тези думи смуглото му лице се озари от радост, — с моите дела сега се занимава един прекрасен млад човек: такъв за пръв път срещам. Скоро ще мога да предам на грижите му всичко и ще разполагам с повече свободно време, отколкото през всичките последни двайсет години.

Хенчард така често и така редовно посещаваше дома, че скоро в Кастърбридж започнаха да шушукат, а после заговориха открито, че властният и деспотичен кмет е заплепен и очарован от благородната вдовица мисис Нюсън. Високомерното му, известно на всички равнодушие към дамите, мълчаливото му нежелание да общува с тях, засилваха още повече интереса към това ухажване, на което никой никога не би обърнал внимание, ако той беше друг човек. Бе необяснимо защо се е спрял на такава жалка, крехка женица и годежът им се преценяваше като история, в която любовта не играе роля: защото на всички бе известно, че годеникът и годеницата са донякъде роднини. Сузан беше толкова бледа, че хлапаците я нарекоха „Призрака“. Случваше се и Хенчард да дочуе тази дума, когато вървяха двамата по „Булевардите“ — така бяха наречени алеите по градските стени — и тогава лицето му помръкваше и ставаше свирепо, което не предвещаваше нищо добро за присмехулниците, но той запазваше мълчание.

Хенчард бързаше с подготовката за своето свързване, или по-точно повторния брачен съюз, с тази бледа жена — бързаше с упоритата решителност, която правеше чест на съвестната му натура. Никой не би се досетил по поведението му, че нито пламък на страстта, нито любовен трепет вдъхновява трескавата атмосфера в неговата мрачна, огромна къща — всъщност него нищо не го

вдъхновяваше, ако не смятаме трите важни решения, които беше взел: първо — да изкупи вината си пред изоставената Сузан, второ — да даде дом на Елизабет-Джейн, да я обгради с удобство и бащини грижи; и трето — да се бичува с тръните, на което го обричаше изпълнението на този нравствен дълг, като един от тези тръни бе неговото убеждение, че ще изгуби доброто мнение на обществото, като се ожени за една толкова незначителна жена.

Сузан Хенчард за пръв път сядаше в карета, когато в деня на сватбата пред дома ѝ спря скромно превозно средство, запрегнато с единствен кон, за да отведе нея и Елизабет-Джейн в черквата. Беше тихо утро; ръмеше топъл ноемврийски дъжд, който се сипеше като брашно по шапките и палтата. До черковните врати стояха само няколко души, но вътре беше пълно с хора. Шотландецът, в ролята на шафер, бе тук единственият посветен в истината за бракосъчетаващата се двойка, освен самите виновници за тържеството. Но той бе така неопитен, добросъвестен и разсъдлив, така ясно съзнаваше сериозността на това събитие, че не забелязваше цялата му трагичност. Затова се изискваха по-подходящите качества на Кристофър Коуни, Соломон Лонгуйс, Бъзфорд и техните приятели. Но те съвсем не подозираха тайната; когато дойде време новобрачните да излязат от черквата, цялата компания се събра на близкия тротоар и започна разговор за събитието от своя гледна точка.

— Ето вече четирийсет и пет години как живея в този град — рече Коуни, — но гръм да ме удари, ако съм виждал друг път човек толкова дълго чакал, да получава тъй малко! След всичко това може да се каже, че ти, Нане Мокридж, не бива да губиш надежда!

Последните думи той отпрати към жената, застанала зад него; същата, която показваше на всички лошия хляб на Хенчард, когато Елизабет и майка ѝ пристигнаха в Кастърбридж.

— Проклетата да съм, ако се омъжа за някой като него или като тебе — отвърна тази дама. — Тебе, Кристофър, те знаем колко пари струваш и колкото по-малко кажеш, толкова по-добре. А пък за него... така де... — тя понижи глас — казват, че бил бедняк, слугувал и черквата го издържала по бедност... Не ми се ще да отварям дума за това... но той наистина е бил най-жалък прислужник и когато почнал живота си самостоятелно, имал толкова блага, колкото една черна врана.

— А сега всеки миг му капва по някоя печалба — избъбри Лонгуейс. — Щом казват за някого, че получава толкова печалба всеки миг, не може да не се съобразяваш с него!

Той се обърна и видя кръглото, покрито с мрежа от бръчки лице на онази усмихната дебелана, която бе помолила шотландеца в „Тримата моряци“ да им изпее още една песен.

— Я кажи, майко Къксъм — започна Соломон Лонгуейс, — каква е тая работа? Мисис Нюсън е същински скелет, не жена... пък си хвана втори мъж, а ти, женице с такъв тонаж, не успя.

— Притрябвало ми е. За какво ми е втори мъж, та да ме бие... Или си мислиш, че като го няма Къксъм, в къщата ми не витае мъжки дух?

— Да, тъй си мисля!

— На мене, старата, не ми приляга втори стопанин — продължи мисис Къксъм. — Но да пукна ей тук, на мястото си, ако и аз не съм родена в почтено семейство като нея.

— Наистина! Майка ти беше много добра жена... и досега я помня. Земеделското дружество я награди, задето бе родила сума ти здрави дечица и си ги отгледа без помощта на черквата, а също и за другите ѝ прекрасни добродетели.

— Да, ама тъкмо тъй ни попречи да се замогнем: голяма челяд от гладници.

— Аха. Където кочината е препълнена помията не стига.

— Помниш ли, Кристофър, каква певица беше майка ми? — продължи мисис Къксъм, развълнувана от спомените. — А като ходихме с нея на увеселението в Мелсток, помниш ли? При старата Ледлоу, леля на фермера Шайнар? Викахме ѝ още Жабешката кожа, защото лицето ѝ бе жълто и луничаво.

— Помня, хи-хи, как не! — отговори Кристофър Коуни.

— И аз добре си спомням: нали тогаз бях се вече замомила — нито момиче, нито жена, както се вика. А ти не си забравил... — и тя го мушна с пръст в рамото и очите ѝ заблестяха в прозирките между клепачите, — не си забравил за хереса и сребърните ножички за фитилите на свещите и как на Джоун Дъмет ѝ призля, като се връщахме обратно, а Джак Григс, ще не ще, трябваше да я носи из калта; и как я изтърва в кравешките лайна в двора на млекаря

Суийтапъл, та трябваше да ѝ изтриваме дрехата с трева... каква бъркотия беше, а?

— Да... не съм забравил... хи-хи! Такива лудории сме правили в отдавнашните дни, здраве му кажи! И колко мили изминавах, а сега едва-едва прекрачвам някоя бразда.

Потокът на спомените им бе прекъснат от появата на младоженците и Хенчард измери зяпачите с онзи двусмислен поглед, в който се примесваха самолюбие и ядно пренебрежение.

— Да... те не са един за друг, макар че той се перчи като трезвеник — забеляза Нане Мокридж. — Бая ще си изпати, преди да е успяла да се отърве от него. С нещо ми напомня той Синята брада и до ще време, току-виж, показал си рогата.

— Ами, добър си е човекът! На някои все не им стига щастието — искат с масло да го кусат. Ако можех да избирам от цял океан мъже, пак нямаше да си поискам по-добър от тоя. Като я гледам каква е гърчава... туй е същински божи дар за нея, пък и пристигна тука гола-голеничка.

Скромната мъничка карета потегли и се изгуби в мъглата, а зяпачите се пръснаха кой накъдето види.

— Да, в днешно време хич не знаеш какво да мислиш за нещата! — каза Соломон. — Вчера недалеч оттук някакъв човек паднал и умрял, и като си помислиш за това, пък и времето е толкоз влажно, съвсем не ти се иска да се заловиш за каквато и да е сериозна работа. Така ми падна настроението през тия десетина дни — пийвах сегиз-тогиз по за девет пенса малки чашчици, — че ми се ще ей сегинка да отскоча да се сгрея в „Тримата моряци“, като мина нататък.

— Не знам, но ми се ще и аз да дойда с тебе, Соломоне — рече му Кристофър; — размекнал съм се от тая влага като охлюв.

XIV

Истинска втора младост настъпи в живота на мисис Хенчард, когато влезе в големия дом и в кръга на почтените познати на съпруга си, и щастието ѝ бе така безоблачно, както хубавите дни през някой топъл ноември. Мъжът ѝ се страхуваше тя да не зажадува за повече привързаност, отколкото той можеше да ѝ даде и затова полагаше усилия да ѝ показва поне външна прилика с любовта. Сред многото неща, които предприе, той нареди да боядисат в яркозелен цвят железните перила, които бяха помътнели от дебелия ръжда на своето осемдесетгодишно съществуване и имаха твърде окаян вид, а прозорците от времето на крал Джордж, с тежки железни пречки и мънички стъкла, които се отваряха нагоре, също грейнаха от трите слоя бяла боя. Хенчард се отнасяше към жена си много деликатно, както е способен на това само един истински човек, кмет и църковен настоятел. Къщата бе просторна, стаите — с високи тавани, стълбищните площадки широки, и двете непретенциозни обитателки изглеждаха едва забележимо допълнение към обстановката.

Тези дни бяха много щастливи за Елизабет-Джейн. Свободата, с която тя се ползуваше, снизхождението, с което се отнасяха към нея, надминаха очакванията ѝ. Спокойният, безгрижен и охолен живот, настъпил след бракосъчетанието на Сузан, сложи началото на големи промени в Елизабет-Джейн. Тя разполагаше с толкова красиви вещи и накити, а както гласи една средновековна поговорка „Да придобиеш, имаш и запазиш, са три приятни думи“. Заедно с душевното спокойствие разцъфна и цялото ѝ същество, а с това разцъфване дойде и хубостта. Познание за живота — следствие на силно вродена интуиция — не ѝ липсваше, но маниерите, умението да се държи в общество — това за съжаление девойката не притежаваше. С отминаването на зимата и пролетта измършавялото лице и слабичкото тяло се поналяха, започнаха да придобиват по-закръглена и мека форма; бръчиците и гънките по младото чело се изгладиха, а нездравият тен, който тя смяташе, че има от рождение, изчезна, когато

животът ѝ се промени; тя вече се радваше на изобилни материални блага и на страните ѝ се появи руменина. Понякога в сивите замислени очи припламваше лукава веселост, но това бе твърде рядко — мъдростта, която бе наситила очите ѝ, беше в контраст с безгрижието в израза. Както всички, познали тежки мигове, веселостта за нея беше нещо неразумно и излишно, на което не искаше да се поддава — освен рядко, в порив на лекомислие; тя толкова отдавна бе свикнала с тревожната си разсъдливост, че не можеше отведнъж да се отърве от нея. Елизабет-Джейн не познаваше онези полети и скърби на духа, които безпричинно се явяват; нямаше случай в душата ѝ да се промъкне печал — цитирам един съвременен поет — и тя да не знае защо я е споходило такова чувство; а ако сега преливаше от радост, за това имаше сериозни основания.

Естествено е всяко момиче, което бързо се разхубавява, живее в доволство и за пръв път разполага със свои собствени пари, да започне да се гизди без задръжки. Но в този случай не бе така. Разумността в поведението на Елизабет-Джейн личеше най-ярко в облеклото ѝ. Да не задоволяваш своите капризи — е навик толкова полезен, колкото и да оставаш верен на възможностите си, когато става дума за дела. Простодушното момиче постъпи тъкмо по този начин, водено от своята вродена прозорливост. През пролетта то не пожела внезапно да разцъфне като водна лилия и да се украси с буфани и разни финтифлюшки, както биха постъпили много девойки в Кастърбридж на негово място. Възторжените чувства на Елизабет се регулираха от предвидливост: макар да знаеше, че бъдещето ѝ е осигурено, тя, както преди, като същинска полска мишка избягваше плуга на съдбата — подобен страх изпитват по-разумните, които от деца са жертви на бедността и тиранията на околните.

„Аз няма да се самозабравя от веселост за нищо на света — казваше си тя. — Все едно да предизвикам провидението, което може отново да тласне мен и майка ми в бездната на нищетата и да ни прати отново наказание.“

Сега Елизабет-Джейн носеше черна копринена шапка, кадифена наметка или копринено жакетче и тъмна рокля, а в ръката си слънчобран. Слънчобранът ѝ беше много семпъл; тя му бе махнала ресните и го затягаше с пръстенче от слонова кост, когато бе затворен. Досега никога не бе изпитвала нужда от слънчобран, но откак лицето ѝ

стана по-бяло, а бузите започнаха да руменяят, откри, че кожата ѝ е вече по-чувствителна към слънчевите лъчи. Елизабет започна старателно да пази страните си от слънцето — смяташе загарата несъвместим с женствеността.

Хенчард много се привърза към нея и сега тя излизаше по-често с него, отколкото с майка си. Веднъж му се стори необикновено хубава и той я огледа критично.

— Имах такава панделка, затова си я заших — плахо изрече Елизабет-Джейн, помислила, че може би Хенчард не харесва прекалено ярката гарнитура, появила се за пръв път на роклята ѝ този ден.

— Да... разбира се... защо не? — отвърна той с великодушна снизходителност. — Постъпвай както искаш, или, по-точно, както те съветва майка ти. Бог ми е свидетел, че не съм против!

За в къщи тя се срещаше на прав път, който започваше от едното ухо и свършваше до другото, извит като бяла небесна дъга. Гъсти къдрици покриваха челото ѝ, а на тила косите бяха пригладени и прибрани в кок.

Веднъж, когато семейството закусваше, Хенчард както обикновено беше се загледал мълчаливо в разкошните къдрици на момичето — те бяха кестеняви; не тъмни, а по-скоро светли.

— Мислех, че косата на Елизабет-Джейн... ти не ми ли каза, когато дъщерята беше малка, че като порасне, косата ѝ ще потъмнее — обърна се той към жена си.

Сузан се смути, предупредително го побутна с крак и избъбри:

— Така ли съм ти казала?

Веднага щом Елизабет отиде в стаята си, Хенчард възобнови разговора:

— Дявол да го вземе, одевете насмалко да се изтърва! Исках да кажа, че когато дъщерята бе кърмаче, ми се струваше, че косата ѝ ще стане по-тъмна, отколкото е сега.

— Да, но цветът на косата така лесно се мени — отговори Сузан.

— Потъмнява, това ми е известно... и все пак не очаквах, че може да става по-светла.

— Може.

На лицето ѝ отново се изписа тревога, която по-късно щеше да се изясни. Но този тревожен израз изчезна, щом Хенчард каза:

— Е, още по-добре. И друго нещо, Сузан: искам да я наричат мис Хенчард, а не мис Нюсън. И сега мнозина я назовават по погрешка Хенчард, а това е всъщност истинското ѝ име, така че по-добре момичето да го приеме... Не ми харесва родната ми дъщеря да носи друго фамилно име. Ще поместя за това обява в кастърбриджкия вестник — така се прави. Тя едва ли ще възрази.

— Не. Разбира се. Но...

— Чудесно. Значи, точно така ще направя — прекъсна той жена си с категоричен тон. — Ако самата тя не е против, ти ще желаяш същото не по-малко от мен, нали?

— Разбира се... в случай че Елизабет се съгласи, ще го направим непременно — отвърна Сузан.

След тези думи мисис Хенчард се държа малко непоследователно, бихме казали дори фалшиво, ако целият ѝ облик не издаваше вълнение и онази вътрешна мобилизация, която притежават хората, обичащи да постъпват така, както им диктува съвестта, макар да знаят, че се излагат на голям риск. Отиде при дъщеря си, завари я да шие във всекидневната си на горния етаж и ѝ предаде, че Хенчард иска тя да промени името си.

— Би ли се съгласила... Няма ли с това да покажеш неуважение към паметта на Нюсън... сега, когато той не е сред живите?

Елизабет се позамисли.

— Не мога да реша веднага, майко — рече тя.

Като срещна по-късно Хенчард, Елизабет веднага заговори на тази тема, без да скрива, че споделя мнението на майка си.

— Сър, вие много ли държите да променя името си? — попита тя.

— Дали много държа? Боже мой, какъв шум вдигат жените за дреболии! Просто предложих... това е всичко. Чуй, Елизабет-Джейн, постъпи, както желаяш. Проклет да съм, ако не ми е все едно какво ще сториш. Добре ме разбери, а не се съгласявай само за да ми угодиш.

С това разговорът свърши; повече нищо не беше казано, нищо не бе направено и всички продължиха, както дотогава да наричат Елизабет-Джейн „мис Нюсън“, а не „мис Хенчард“, със законното и име.

В същото време търговията със зърно и сено, с която се занимаваше Хенчард, процъфтя като никога под ръководството на

Доналд Фарфри. Всичко се бе развивало неравномерно преди това, а сега вървеше гладко като смазана каруца. Фарфри отмени старите и примитивни *viva voce*^[1] методи на Хенчард, който за всичко се осланяше на паметта си, а сделките си сключваше единствено словесно. Писмата и главните счетоводни книги сега напълно замениха устните обещания: „Ще го направя“ и „Ще го доставя“, и както винаги когато настъпват полезни изменения, грубото своеобразие на допотопния метод изчезна заедно със своите неудобства.

Стаята на Елизабет-Джейн бе на горния етаж, от нея се откриваше широка гледка към плевниците и хамбарите отвъд градината и девойката можеше да наблюдава всичко, което се вършеше там. Тя забеляза, че Хенчард и мистър Фарфри са неразделни. Разхождайки се с управителя си, Хенчард фамилиарно слагаше ръка на рамото му, сякаш Фарфри му беше по-малък брат, и така тежко се облягаше на него, че слабичкото тяло на младежа се огъваше под непосилния товар. Понякога Елизабет дочуваше как Хенчард по повод на забележка от страна на Доналд избухваше в канонада от смях, а самият Доналд, очевидно недоумяващ за повода на този смях, оставаше невъзмутим. Притеснен от самотата си, Хенчард безспорно виждаше в младия човек не само делови съветник, а и приятен събеседник. Острият ум на Доналд будеше възхищение у житаря не по-малко, отколкото в първия ден от запознанството им. Пренебрежителното и зле прикрито мнение за телосложението, малката физическа сила и прекалената енергичност на слабичкия младеж се уравновесяваше с огромното уважение към неговия интелект.

Кротките очи на Елизабет съзираха колко силно Хенчард е привързан към шотландеца и как неспирният му стремеж да бъде неразделен с него понякога избива в желание да го подчини на волята си — желание, което той потискаше, щом Фарфри му дадеше да разбере, че се е засегнал. Веднъж, като ги гледаше отгоре, а те стояха до вратичката, която свързваше градината с двора, тя чу как Доналд каза, че навикът навсякъде да ходят и пътуват заедно, напълно унищожава ползата, която биха имали от „второто око“ на управителя там, където стопанинът отсъства.

— По дяволите! — извика Хенчард. — Не искам и да знам! Нужен ми е човек, с когото да си говоря. Да вървим да вечеряме и не си тъпчи главата с разни глупости, защото ще ме ядосаш.

От друга страна, Елизабет-Джейн, разхождайки се с майка си, често забелязваше, че шотландецът ги наблюдава с някакъв особен интерес. Той едва ли можеше да се дължи на срещата им в „Тримата моряци“, защото онази вечер Фарфри даже не вдигна очи, когато Елизабет-Джейн влезе в стаята му. Освен това той за голямо разочарование на девойката — разочарование полуосъзнато, наивно и оправдано — повече се вглеждаше в майката, отколкото в дъщерята. Тя не можеше да отдаде вниманието му на своята привлекателност, затова реши, че може би така ѝ се струва: мистър Фарфри навярно имаше навика да заглежда хората.

Момичето не подозираше, че, без да ще, се е поддало на суетно чувство, а вниманието на Доналд просто се дължи на факта, че Хенчард му е доверил тайната си от миналото и му е разказал как е постъпил с майката — бледата изстрадала женица, която крачеше сега до нея. Но представата на Елизабет за миналото не отиваше по-далеч от смътните догадки, почиващи на онова, което случайно бе видяла и дочула; тя предполагаше, че Хенчард и майка ѝ са се обичали на младини, но са се скарали и разделили.

Както вече стана дума за квадратните очертания на Кастърбридж, градът приличаше на кубче, поставено сред житните нивя. Той нямаше предградия в по-съвременния смисъл на думата, нямаше и покрайнини, където градът се слива със селото и образува нещо средно между тях. Кастърбридж се възправяше сред тази просторна, плодородна земя, рязко очертан, изпъкващ, като шахматна дъска върху зелено сукно. Синчето на някой фермер, настанило се под кръстците ечемик, можеше да хвърли камък през прозореца в кантората на градския писар; жътварите, превили гръб над снопите, кимаха на своите познати, застанали на ъгъла на улицата; съдията с червена тога, осъдил грабителя за кражба на овце, изричаше присъдата сред силното блеене, което долиташе в залата отвън: оредялото стадо пасеше някъде наблизко; по време на екзекуции тълпата бе изпълвала ливадата, откъдето току-що бяха пропъдили кравите, за да се осигури повече място за наблюдаващите.

Пшеницата, добивана по възвишенията край града, събираха в хамбарите си фермерите, които населяваха източната покрайнина на Кастърбридж, наречена Дърноувър. Тук купите с кръстци се трупаха по стария римски път и върховете им опираха в черковната камбанария; хамбарите със зелени тръстикови покриви и врати, високи като дверите на Соломонов храм, се намираха на самия главен път. Те бяха много, редуваха се през пет-шест къщи. Тук живееха граждани, които всеки ден излизаха на оран, и овчари, намерили приют в тесните хижи. Улица от фермерски имоти, улица, подчинена на кмета и градския съвет, огласяна от тътена на млатилото^[2], пърпоренето на веячката и съскацията ромон на млякото, потекло във ведрото — улица, която с нищо не напомняше град — така изглеждаше Дърноувър, предградиято на Кастърбридж.

Както може да се предполага, Хенчард имаше оживени връзки с този най-близък обект на своята търговия, истинско гъмжило от дребни фермери, и каруците му често се насочваха натам. Веднъж, когато той извозваше пшеница от някаква тамошна ферма, Елизабет-Джейн получи по човек бележка, в която любезно я молеха веднага да отиде в един хамбар на Дърноувърския хълм. Това бе същият хамбар, от който Хенчард в момента извозваше пшеница, и девойката реши, че молбата, отправена към нея, има някаква връзка с дейността на Хенчард, затова си сложи шапката и без да губи нито миг, тръгна натам. Хамбарът бе издигнат на каменни подпори, високи колкото човешки бой, в двора на фермата, до самите ѝ врати. Те бяха разтворени, но на двора нямаше никой. Въпреки това Елизабет влезе и зачака. Скоро тя видя, че някой приближава вратите — това бе Доналд Фарфри. Той вдигна очи към часовника на черковната камбанария и влезе в двора. Подтикнато от необяснима стеснителност, от нежелание да се срещне тук с него насаме, момичето бързо изкачи стълбата, долепена до стените на хамбара, и влезе вътре, преди шотландецът да я бе забелязал. Фарфри доближи хамбара, уверен, че е сам; и когато зароси дъжд, той се премести на сушината, където до преди малко бе стояла Елизабет-Джейн. Облегна се на една от каменните подпори и се въоръжи с търпение. Личеше, че той също чака някого; нима чакаше нея? И ако е така, защо? След няколко минути Фарфри погледна часовника си, после извади една бележка — същата като тази, която получи Елизабет-Джейн.

Положението бе доста неловко и притеснението на Елизабет растеше с всеки миг. Ако излезе от хамбара над самата глава на Доналд, слезе по стълбата и с това покаже, че се е крила тук, ще бъде много глупаво, затова тя не се решаваше да го направи. Наблизо до нея имаше една вейчка и Елизабет в стремежа си да отслаби някак напрежението, лекичко потегли дръжката; вдигна се облак пшеничени люспи, които полетяха към лицето ѝ, осеяха роклята и шапката и се набиха в кожената ѝ наметка. Младежът навярно долови шума; хвърли поглед нагоре и се изкачи по стълбата.

— А... вие ли сте, мис Нюсън? — каза той, като я огледа в здрача на хамбара. — Не знаех, че сте тук. Дойдох на срещата и съм готов да ви бъда полезен.

— О, мистър Фарфри — изрече смутено тя, — аз също. Но не допусках, че вие сте пожелали да се срещнете с мен, иначе...

— Да се срещна с вас? Грешите... тоест, искам да кажа, че тук навярно има някакво недоразумение.

— Значи, не вие сте ме помолили да дойда? Не вие сте ми писали?

И Елизабет му подаде бележката.

— Не. Не съм и мислил даже! А вие... не сте ли вие ме поканили на това място? Не е ли това вашият почерк?

И той ѝ показа своята бележка.

— Не, не е моят почерк.

— Виж ти загадка! Значи, някой иска да ни види и двамата. Сигурно трябва да почакаме още малко.

Решиха да почакат и останаха, а Елизабет-Джейн придаде на лицето си израз на свръхестествено спокойствие, докато младият шотландец, щом чуеше на улицата стъпки, надничаше, за да види дали човекът ще влезе в двора и ще заяви, че той ги е извикал тук с девойката. Младите хора следяха редките дъждовни капки, които се стичаха от върха на отсрещната купа, от сламчица на сламчица, докато стигнеха до долу; но никой не дойде, а покривът на хамбара протече.

— Този човек май няма да дойде — каза Фарфри. — Сигурно си е направил с нас шега и в такъв случай е глупаво да си пилеем времето, когато сме толкова заети.

— Някой си е позволил голяма волност — изрече Елизабет.

— Права сте, мис Нюсън. Един ден всичко ще се изясни, не се съмнявайте, и ще узнаем чия е тази волност. Бих махнал с ръка и я забравил, ако не бяхте въввлечена и вие, мис Нюсън...

— Не се чувствавам... чак толкова засегната — отвърна тя.

— Аз също.

Отново замълчаха.

— Сигурно много ви се иска да се върнете в Шотландия, мистър Фарфри — попита тя.

— Съвсем не, мис Нюсън. Защо мислите така?

— Просто ми се стори, че много ви се иска, когато пеехте в „Тримата моряци“... онази песен за Шотландия и бащиния дом... Помислих си, че много дълбоко обичате родния си край — с цялото си сърце, и ние всички тогава изпитахме съчувствие към вас.

— Да... наистина пях там... пях. Но, мис Нюсън — и приятният глас на Доналд напевно зазвуча в пределите на два полутона, както винаги когато говореше сериозно, — добре е поне за няколко минути да поживееш с песен, ако очите ти са пълни със сълзи; а след като замлъкне песента, каквото и да си чувствувал, вече не го помниш и не мислиш за тази песен по-сетне. Не, не, съвсем не смятам да се връщам там! Но с удоволствие ще ви изпея тази песен, когато пожелаете. И сега нищо не ми пречи да я изпея!

— Много съм ви благодарна, но за съжаление е време да си ходя... макар и в този дъжд.

— Така ли! Тогава, мис Нюсън, по-добре недейте да споделяте с никого за тази хитрина и не ѝ отдавайте внимание. А ако авторът на бележката ви каже нещо, бъдете любезна с него или с нея, като че съвсем не сте обидена... и тогава желанието да си прави смях ще се изпари у този умник или умница. — Той говореше, без да откъсва очи от роклята ѝ, осяяна с пшеничени люспи. — Цяла сте в прах и в люспи. Сигурно не сте го забелязали? — изрече той с крайно деликатен тон. — Не бива да се ходи по дъжда, когато си обсипан с тези люспи. Той ще накваси плата и люспите ще го развалят. Разрешете да ви помогна... да ви издухам.

Елизабет не изрази съгласие с молбата му, но и не отказа и Доналд Фарфри почна да духа косата ѝ откъм тила и отстрани, врата ѝ и шапката, и кожената ѝ наметка, а Елизабет изричаше „О, благодаря ви“ след всяко духване. Накрая той издуха от нея почти всички люспи,

ала очевидно престанал да се тревожи заради случилото се недоразумение, не бързаше да си върви.

— Чакайте... ще ида да ви донеса чадър — изрече Фарфри.

Тя не прие това, излезе на дъжда и се упъти към къщи, а Доналд бавно я последва, замислено загледан в нейната смяляваща се фигура, и тихичко си свирукаше песента „Когато минах през Каноуби“.

---

[1] Устни; изразени гласно (лат.). — Б.пр. ↑

[2] Млатило — старовремска ръчна вършачка. — Б.пр. ↑

XV

Отначало разцъфващата красота на мис Нюсън не пробуди голям интерес в Кастърбридж. „Доведената дъщеря на кмета“, както я наричаха сега, вече привличаше вниманието на Доналд Фарфри — но единствено на него. Истината е, че тя беше всъщност бледо подобие на ироничното определение на пророк Барух: „Девицата, която постоянно беше с весел лик“.

Когато се разхождаше по улиците на града, изглеждаше изцяло погълната от скритите си мисли, и почти не се интересуваше от видимия свят. Тя бе взела своеобразно решение да не носи модни, ярки рокли, защото смяташе, че миналото ѝ не позволява да разцъфти крещящо, щом вече е започнала да разполага с пари. Но няма нищо поковарно от превръщането на дребните капризи в желания, а желанията в потребности. Веднъж през пролетта Хенчард подари на Елизабет-Джейн кутия ръкавици в нежни тонове. Искаше ѝ се да ги носи, за да покаже колко е трогната от добротата му, но нямаше шапка в подходящ за ръкавиците цвят. Отстъпвайки пред изискванията на добрия вкус, реши да си купи такава шапка. Когато я купи се оказа, че не притежава рокля, която да е в хармония с шапката. Необходимо бе да се довърши започнатото; тя си поръча роклята, но се сети, че няма чадърче, подходящо за роклята. Щом си се хванал на хорото — ще го играеш докрай; тя купи и чадърчето и с това попълни целия комплект.

Всички бяха очаровани, а някои казаха, че предишната ѝ простота е чисто и просто умишлена хитрост — „тънка измама“, както се е изразил Ларошфуко: че е искала да направи впечатление с контраста и го е постигнала преднамерено. Всъщност причината бе различна, но донесе своя резултат; защото Кастърбридж, като реши, че тази девойка е изкусна, заключи, че тя заслужава внимание.

„За пръв път в живота ми се възхищават така от мене — мислеше си Елизабет, — макар че може би от мен се възхищават само тези, чието отношение ми е напълно безразлично.“

Но Доналд Фарфри също ѝ се възхищаваме и за Елизабет настъпи много вълнуващ период; никога досега в нея не се беше събуждал така силно полът — преди тя беше едва ли не съвсем безстрастна и това ѝ пречеше да проявява женствеността си. Веднъж, след изключително голям успех, тя се прибра в къщи и като се качи в стаята си, се хвърли на кревата по очи, забравила, че може с това да си измачка роклята и да я похаби.

— Боже мой, няма е истина? — прошепна тя. — Превръщам се в първата красавица на града!

Когато се замисли над това, обзе я някаква тревога, че се заблуждава, като надценява случилото се, и изпадна в дълбока печал.

— Нещо тук не е в ред — продължаваше да разсъждава тя; — ако знаеха колко съм необразована — не мога да говоря италиански, от глобусите нищо не разбирам и въобще нямам представа какво се учи в пансионите, — как щяха да ме презират всички! По-добре да продам тези труфила и да си купя граматика, речници и история на всички философии!

Тя надникна през прозореца и видя в стопанския двор Хенчард и Фарфри; те разговаряха и думите на кмета се отличаваха с онази пламенна сърдечност, а младият човек показваше онази мека скромност, характерна за отношенията им един към друг. Мъжка дружба; и каква сурова сила имаше в нея! Ала семето, на което беше съдено да подкопае основите на тази дружба, вече бе пуснало кълнове в една пукнатина на нейната конструкция.

Беше към шест часа и работниците един след друг се пръснаха по домовете си. Последен си тръгна един изгърбен, мижав момък на около двадесет години, чиято уста зейваше широко при най-малък повод — навярно затова, че нищо не я крепеше, защото брадичката му липсваше. Хенчард високо му извика, когато той вече бе минал през вратата:

— Хей, Ейбъл Уитъл... ела тук!

Уитъл се обърна и дотича при стопанина си.

— Да, сър! — задъхан избъбри той с умоляващ тон, сякаш знаеше какво ще последва.

— Отново ти повтарям, утре сутринта, ела навреме. Виждаш какви са задълженията ти, знаеш какво изисквам, затова ти казвам: няма да търпя повече да закъсняваш.

— Да, сър!

Ейбъл Уитъл си тръгна, тръгнаха си и Хенчард с Фарфри и Елизабет-Джейн ги изгуби от очи.

Трябва да отбележим, че Хенчард смъмри Уитъл с пълно основание. „Бедният Ейбъл“, както всички го наричаха, си имаше непреодолим навик: постоянно се успиваше и закъсняваше за работа. Той от все сърце желаше да идва сред първите, но ако другарите му забравеха да дръпнат връвчицата, която намотаваше за през нощта на палеца на крака си, прекарвайки другия край през прозореца, желанието му не можеше да се изпълни. И закъсняваше.

Често работеше като помощник при тегленето на сеното, или на макарата, която вдигаше чувалите, или го пращаха с други работници в някое село да извозва с каруците закупената стока: било кръстци, било фураж, затова недостатъкът му създаваше на всички големи неудобства. През последната седмица той два пъти ги накара да го чакат сутринта почти цял час; така можем да си обясним заплахата на Хенчард. Утрешният ден щеше да покаже подействувала ли е тази заплахата на момъка, или не.

Удари шест часът, но Уитъл го нямаше. В шест и половина Хенчард влезе в двора; конете бяха впрегнати, каруцата, с която трябваше да тръгне Ейбъл, и другият човек го чакаха вече двадесет минути. Хенчард изруга, в този миг Уитъл дотича запъхтян, господарят се отправи към него и се закле, че това закъснение ще му бъде последно: успи ли се още веднъж, сам ще отиде да го изрита от леглото.

— Не съм в ред, господарю! — отвърна на думите му Ейбъл. — Има ми нещо, защото преди да съм изрекъл най-късата молитва, и бедният ми глупав мозък се вдървява като пън. Да... Започна, откогато се отръсках като момчурляк, още преди да ми бяха дали пълна надница. Не смея да приближа постелята: легна ли — и вече съм заспал, събудя ли се — отдавна е трябвало да стана. Туй много ме съсипва, господарю, ама що да сторя? Ето и снощи, изядох само парче сирене, преди да си легна, и...

— Млъкни! — изрева Хенчард. — Утре каруците потеглят в четири и ако пак те няма тук, внимавай! Да не започна и аз да те вдървявам!

— Но, господарю, позволете да ви обясня...

Хенчард се отвърна от него.

— Сам почна да ме пита и разпитва, а после хич не ще да слуша — продума Ейбъл, обърнал се към двора като към общ слушател. — Сега не ми остава друго: ще подскачам цяла нощ в постелята като голямата стрелка на градския часовник, тъй ме е страх от него!

Следният ден каруците трябваше да тръгнат на дълъг път, за Блакмуърската долина, и в четири часа по двора вече крачеха хора с фенери. Но Ейбъл не беше сред тях. Преди работниците да се сетят и отърчат да го събудят, Хенчард влезе през градинската вратичка.

— Къде е Ейбъл Уитъл? Значи, пак го няма въпреки това, което му казах. Е, кълна се в дедите си, че този път ще спазя своята дума... иначе все тъй ще си я кара! Отивам при него.

Хенчард напусна двора и скоро беше вече в жилището на Ейбъл — скромната къщурка на Задната улица, чиято врата никога не се заключваше, защото нямаше какво да се открадне от обитателите ѝ. Хенчард доближи леглото и извика така силно, че Ейбъл веднага се събуди; като видя застаналия над него господар, той се замята като бесен, опитвайки се да намери дрехите си, за да се облече, но все не можеше.

— Ставай от леглото и марш на работа, ако не искаш да си уволнен от днес! И ще ти държи влага за много време. Марш! Тичай навън, макар че си по долни гащи!

Клетият Уитъл нахлузи на раменете си жилетката с ръкави и чак на последното стъпало на стълбата успя да си намъкне обувката, а Хенчард му нахлупи шапката. И ето Уитъл вече ситнеше по Задната улица, а Хенчард го следваше с твърди стъпки.

В това време Фарфри, потърсил Хенчард в къщи не успял да го намери, излезе от задните врати и зърна нещо бяло, което потрепваше в утринната дрезгавина; скоро той разбра, че това са пешовете на ризата на Ейбъл, които стърчаха под жилетката му.

— Господи боже мой, какво е това чудо? — изрече Фарфри, влизайки в двора след Ейбъл; Хенчард бе поизостанал.

— Виждате ли, мистър Фарфри — забъбри едва разбираемо работникът с усмивка на покорство и уплаха, — той каза, че ще почне да ме вдървява, ако не стана по-рано, и ето че наистина го стори! Виждате ли, няма какво да се прави, мистър Фарфри, всяко нещо може да ти се случи при тоя господар. Да!... Та ще пътувам до

Блакмуърската долина комай без дрехи, щом така е заповядал той; сетне ще трябва да посегна на живота си, защото мога ли да преживея тоз позор: нали всички женоря по пътя ще зяпат от прозорците моето безчестие и ще се присмиват — „Хе, гледайте го тоя мъж без гащи!“ Разбирате ли какво ще ми навлече туй нещо, мистър Фарфри, и какви отчаяни мисли ще ми навее в главата. Да... аз ще сторя нещо със себе си... туй вече не се търпи!

— Върви си в къщи да си обуеш панталоните и ела на работа в приличен вид! Ако не тръгнеш, зле ще си изпатиш!

— Не смея! Мистър Хенчард каза...

— Не ме интересува какво е казал мистър Хенчард или който и да било! Глупаво е да се изисква такова нещо. Веднага бягай в къщи и се обличай, Уитъл.

— Я чакайте! — изрече Хенчард и ги доближи отзад. — Кой го праща в къщи?

Работниците обърнаха погледи към Фарфри.

— Аз — каза Доналд. — Според мен шегата е отишла твърде далеч.

— А според мене не! Качвай се в каруцата, Уитъл!

— Не, няма да се качи, докато съм тук управител — изрече Фарфри. — Или той ще тръгне за дома си да се облече, или аз завинаги напускам това стопанство.

Хенчард почервения и го погледна строго. Помълча за миг, впил поглед в очите на шотландеца. Доналд направи няколко крачки към него, забелязал, че Хенчард е започнал да се разкайва за извършеното.

— Чуйте — каза Доналд спокойно, — не бива да постъпва така човек с вашето положение, сър! Това е тирания, а тя не ви подхожда.

— Съвсем не е така! — отсече Хенчард като обидено момче. — Трябва да му се даде урок, та да си има обица на ухото! — И след кратка пауза добави с тон на дълбоко засегнат човек: — Защо говориш така с мен пред тях, Фарфри? Можеше да почакаш, докато останем насаме. Но... причината ми е известна! Посветих те в тайната на своя живот — какъв глупак съм! — и вече се възползуваш от това в моя вреда!

— Не, съвсем не съм го имал пред вид — простичко се оправда шотландецът.

Хенчард наведе очи и без да каже нито дума, си отиде. Този ден Фарфри научи от работниците, че Хенчард цяла зима е изпращал на възрастната майка на Ейбъл възглиця и енфие и това отслаби недоволството му към стопанина. Но Хенчард си остана все тъй мрачен и умислен, а когато един работник го попита трябва ли да качи овеса на по-горен етаж на хамбара, Хенчард кратко отговори:

— Попитай мистър Фарфри. Той е тук стопанинът!

Всъщност бе точно така; нямаше място за съмнения. Хенчард, този доскоро най-уважаван в средата си човек, сега изгуби част от предишното уважение. Веднъж дъщерята на един починал фермер от Дърноувър поиска да узнае колко струва тяхната купа сено и пратиха при мистър Фарфри едного с молба да направи оценката. Пратеникът — мъничко момче — срещна в двора не Фарфри, а Хенчард.

— Добре, ще дойда — каза Хенчард.

— Кажете, моля, а мистър Фарфри ще дойде ли? — попита момченцето.

— Аз имам път към вас... Защо ти трябва точно мистър Фарфри? — любопитствува Хенчард и замислено огледа детето. — Защо всички търсят винаги все Фарфри?

— Защото сигурно той много им харесва... така говорят.

— Аха... разбирам... значи, всички така говорят... а? Харесва им, защото е по-умен от мистър Хенчард и знае повече. С други думи, мистър Хенчард не става и за слуга на мистър Фарфри.

— Да, прав сте, сър... и това говорят.

— О, значи и други неща говорят? Да, разбира се! И какво поточно? Хайде кажи и ще ти дам шест пенса да си купиш нещо.

— Казват, че и характерът му бил по-добър, пък Хенчард в сравнение с него пет пари не струвал. А когато едни жени се прибираха в къщи, чух да си приказват: „Златен момък... мек като памук... няма по-добър от него... ей такова мъжле ми трябва за дома.“ Рекоха и туй: „От тях двамата той е далеч по-разбран. Ето кой би трябвало да бъде стопанинът, не Хенчард.“

— Глупости дрънкат! — отвърна Хенчард, мъчейки се да скрие недоволството си. — Е, можеш да си вървиш. А за оценката на сеното ще дойда аз, чуваш ли?... Аз.

Момчето си тръгна и Хенчард измърмори:

— Искат той да бъде стопанин тука... виж ги ти!

И се отправи за Дърноувър. Настигна по пътя Фарфри. Тръгнаха заедно и Хенчард почти не откъсна поглед от земята.

— Не се ли чувствувате добре? — поинтересува се Фарфри.

— Ами, съвсем здрав съм — отвърна Хенчард.

— Но нещо не сте в настроение... сигурно. Днес обаче нямаме повод за тъга! Стоката, която докарахме от Блакмуърската долина, се оказа великолепна. Да не забравя, едни хора от Дърноувър искат оценка на сеното си.

— Да. Там отивам.

— Ще дойда с вас.

Хенчард не отговори и Доналд започна *sotto voce*^[1] да си тананика песен, но като наближиха дома на починалия фермер, се сети и каза:

— Какъв човек съм! Баща им е умрял, а аз си пея песни. Как ми щукна от ума!

— А много ли се вардиш да не засегнеш някого? — отбеляза Хенчард с горчива усмивка. — Е, да, разбира се... известно ми е... най-вече мен не искаш да засегнеш.

— Простете, ако съм ви обидил, сър — отговори Доналд и се спря, а на лицето му се изписа разкаяние. — Но защо говорите така... и защо го мислите?

Облакът засенчил челото на Хенчард, се разпръсна и когато Доналд млъкна, стопанинът се извърна към него, загледан не в лицето му, а в гърдите.

— Подочух едно друго и то ме огорчи — призна той. — Затова говорих с тебе рязко, забравяйки какъв си всъщност. Реших да не се занимавам с това сено... ти, Фарфри, ще успееш да се справиш по-добре от мен. Без друго искаха ти да им го оцениш. А мене ще ме чакат на заседанието на градския съвет в единайсет, приближава уреченият час.

Те се разделиха, възстановили приятелските си отношения, и Фарфри не попита какво значат не съвсем понятните за него думи на Хенчард. А Хенчард отново се успокои, но оттогава винаги си мислеше за Доналд със смътен страх и често съжаляваше, задето му бе разкрил душата си и го бе посветил в съкровената си тайна.

---

[1] Полугласно, тихо (ит.) — Б.пр. ↑

XVI

По тази причина Хенчард несъзнателно започна да се отнася по-сдържано с Фарфри. Беше вежлив с него — прекалено вежлив — и Фарфри недоумяваше, забелязал за пръв път колко добре е възпитан стопанинът му, когото той до този миг бе смятал за искрен и сърдечен, но несдържан. Сега житарят твърде рядко слагаше ръка на рамото на младия шотландец, който се огъваше под непосилния товар на тези вече машинално изразени чувства. Престана да посещава квартирата на Доналд и да извиква от коридора:

— Ей, Фарфри, приятелю, ела да вечеряш с нас! Не бива да стоиш сам-самин като затворник!

Но в деловите им отношения почти нищо не се промени.

Така протече животът им до момента, когато бе предложено да се организират из цялата страна увеселения по повод на едно предстоящо събитие с важно значение за Британия.

Известно време Кастърбридж, по природа бавен, не се отзова на предложението. Ала един ден Доналд Фарфри заговори на тази тема с Хенчард и го помоли да послужи на него и още неколцина — да им даде от платницата, с които покриваха купите, защото в деня на празненството искал да организира с приятелите си танци, а за това им трябвало закрито място, че да събират входна такса от еди-колко си пари на човек.

— Вземи, колкото ти трябват — отвърна Хенчард.

Управителят тръгна за платницата, а Хенчард бе обзет от желание да му съперничи. Естествено той като кмет бе направил голям пропуск, че не насрочи досега заседание, на което да бъде обсъдено как ще се отпразнува събитието. А Фарфри, с присъщата си бързина, го изпревари и старовремски мудните градски първенци не успяха първи да вземат инициативата. Все пак не беше още съвсем късно и като поразмисли, Хенчард реши да се заеме сам с организирането на развлеченията, при условие че останалите членове на градския съвет изразят съгласие да му бъде възложено това. Съветниците твърде

охотно се съгласиха, защото самите те почти без изключение бяха закостенели старци и избягваха да се обременяват с грижи.

И така, Хенчард се зае с организирането на едно великолепно празненство — достойно за този старинен град. А за танците на Фарфри той почти забрави и само от време на време, като си спомнеше за тях, си казваше:

„Да се взема входна такса от еди-колко си пари на човек!... Чисто по шотландски!... Кому ще дойде на ума да даде нещичко за входна такса?“

Той, кметът, бе решил, че урежданите от него развлечения ще са безплатни.

И вече толкова бе свикнал да се осланя за всичко на Доналд, че трудно се въздържа да не го повика за съвет. Но надви желанието си и не се посъветва с него. Не, мислеше си той, Фарфри с проклетия си остър ум ще предложи такива новости, че аз горкият, ща не ща, ще се сведа до ролята на втора цигулка и само ще пригласям на находчивия си управител.

Всички с ентузиазъм одобриха предложените от кмета веселби, особено когато се разбра, че поема разносните за своя сметка.

Близо до града се издигаше тревист хълм, ограден от древен квадратен насип от пръст (такива насипи, квадратни или не, се срещаха в тази местност често — като къпиновите храсти) и тук кастърбриджци си правеха увеселения, събрания и овчи пазари, за които на улиците беше твърде тясно. Един от склоновете на хълма се спускаше към река Фрум и от всяко кътче на този склон се откриваше просторна гледка на много мили разстояние. Това живописно място щеше да стане арена на подвизите на Хенчард.

Той разгласи из града с дълги розови обяви, че на хълма ще бъдат устроени най-различни игри, и пусна в действие малък батальон работници, които сам се залови да надзирава. Те побиха намазани с мас прътове за катерене, а по върховете им поставиха пушени бутове и буци сирене местно производство. Наредиха в редици бариери за бягане с препятствия, а през реката прехвърлиха хлъзгава върлина и на отвъдния бряг завързаха една жива свиня, отгледана в околностите; тя щеше да стане притежание на онзи, който успее да премине по върлината на другия бряг и да стигне до нея. Приготвиха и градински колички за надбягване, магарета за същата цел, издигнаха платформа

за бокс, борба и други кървави двубои, събраха и чували за надбягване. Освен това Хенчард, верен на принципите си, реши да уреди грандиозен чай и канеше всички жители на града на безплатно угощение. Разположиха масите успоредно на вътрешния скат на вала и над тях поставиха навес.

Като вървеше из града, кметът съзря непривлекателната външност на приспособлението на Фарфри, издигнато на Западната алея — опънати платнища с най-различни цветове и размери, привързани надве-натри за сводообразните клони на дърветата. И Хенчард се успокои, изпълнен с надеждата, че се е подготвил за празника много по-добре от Фарфри.

Настъпи утрото на очаквания ден. Небето, необикновено ясно до преди един-два дни, сега се покри с облаци, времето заплашваше да се развали, подушна влажен вятър. Хенчард съжали, задето беше толкова уверен, че хубавото време ще се задържи. Но вече беше късно да се променя или отлага празненството и то започна. На пладне заваля; ситен, но упорит, дъждът ръмеше; той така неусетно се засилваше, както дойде, и трудно можеше да се определи по-точно кога настъпи краят на сухото време и от кой момент започна дъждовитото. След около час дребният дъждец прерасна в монотонна стихия, разразила се върху земята — небето лееше потоци, които сякаш изобщо нямаше да спрат.

Малцината присъстващи геройски останаха на мястото на празненството, но към три часа следобед Хенчард разбра, че инициативата му е обречена на неуспех. От бутовете капеше по прътите кафява течност — примесена с вода чернилка от опушването на месото, — свинята трепереше на вятъра, грапавините на чамовите дъски, от които бяха сковани масите, личаха под мокрите покривки, прилепнали за тях, защото дъждът проникваше свободно под навеса, а да се прикрепят странични брезентни стени бе вече безполезно. Местността отвъд реката се изгуби от очи; вятърът изпълняваше импровизации по въжетата на платнището като с еолова арфа; накрая той задуха така силно, че цялото съоръжение се килна към земята и онези, които бяха потърсили там убежище, трябваше да се измъкват изпод платнището на четири крака.

Към шест часа обаче бурята утихна и сух ветреца отръска влагата от тревните стъбла. Породи се надежда, че набеязаната програма все

пак ще се изпълни. Наново издигнаха навеса; извикаха духовата музика от укритието, където тя се беше приютила през дъжда, и ѝ наредиха да свири, а там, където по-рано бяха масите освободиха място за танцуващите.

— Но къде са хората? — попита Хенчард, след като в продължение на половин час танцуваха само двама мъже и една жена. — Всички магазини са затворени. Защо никой не идва?

— Отидоха на Западната алея, да танцуват при Фарфри — отвърна един от членовете на съвета, останал на тържеството при кмета.

— Отишли са неколцина. А къде са другите?

— Всички, които излязоха от домовете си, са там.

— Значи са глупци!

Хенчард смръщен се отдалечи. Двама-трима младежи доблестно се покатериха по прътовете, за да не пропаднат пушените бутове, но нямаше публика за тях и цялата картина създаваше такова тъжно впечатление, че Хенчард даде заповед за прекратяване на тържеството, отмени чая и нареди да се раздаде храната на градските бедняци. Скоро на мястото на празненството не остана нищо, като изключим препятствията, платнищата и прътовете.

Хенчард се прибра в къщи и като пи чай с жена си и дъщеря си, отново излезе. Вече бе паднал здрач. Той скоро забеляза, че всички разхождащи се, се насочват към едно определено място и реши да се отправи и той натам. От палатката на Фарфри долитаха звуци на струнен оркестър — той я бе нарекъл „павилион“ — и като приближи, Хенчард видя огромната шатра, хитро изградена без пръти и въжета. За нея бе избрано най-заслоненото място на яворовата алея — там, където гъсто преплетените клони образуваха свод; за клоните бе завързан брезентът и се беше получило нещо като купол. Изложената на вятъра страна на шатрата бе защитена с допълнително платнище, срещуположната страна оставаше открита. Хенчард заобиколи шатрата и надникна вътре.

Помещението напомняше кораб на катедрала с една фронтонна стена по-малко, но това, което ставаше вътре, съвсем не можеше да се сравни с богослужение. Играеха някакъв шотландски танц — „рийл“ или „флинг“ — и вечно сдържаният Фарфри с носия на шотландец бе център на участниците в танца: скачаше ту на една, ту на друга страна

и се въртеше в такт с музиката. Хенчард не успя да въздържи смеха си, но само за минута. После забеляза по лицата на жените колко горещо се възхищават от управителя му; когато танцът свърши и започна нов, а Доналд, изчезнал за известно време, се появи в обичайните си дрехи, той разполагаше с неограничен брой евентуални партньорки, защото всички момичета бяха очаровани от усета му към танца.

Целият Кастърбридж се бе стълпил на тази алея; гражданите му не бяха и помисляли за такава необикновена бална зала. Сред зрителите бяха и Елизабет и майка ѝ; момичето замислено, но с жив интерес наблюдаваше гледката и в очите му се долавяше някаква дълбока замечтаност — като че Природата, която ги бе създала, бе взела образа от Кореджо. Танците продължиха с неотслабващо въодушевление, а Хенчард се разхождаше напред-назад, очаквайки мига, в който жена му ще пожелае да си тръгнат. Стремеше се да избягва осветените места, но като се отдръпна в мрака, се почувствува още по-зле, защото тук дочу разговори на онази тема, която хората в последно време обсъждаха много често.

— Празникът на мистър Хенчард пет пари не струва в сравнение с тоя — казваше някой. — Само един магарешки инат може да си втълпи, че хората ще се помъкнат на такъв стръмен пущинак, и то в лошо време.

Пригласяйки му, друг изрече мисълта, че по всеобщо мнение кметът прави грешки не само по подобни работи.

— А какво щеше да стане с търговията му, ако не беше този млад човек? Може да се каже, че едва ли не самата съдба го изпрати на Хенчард. Тефтерите му бяха същинска гора тилилейска, когато при него постъпи мистър Фарфри. Като си водеше сметка за чувалите, Хенчард драскаше чертички с тебешир — в един и същи ред, като ограда; купните измерваше с обхвати, балите — като ги повдигнеше с ръка, сеното опитваше на дъвкане, а цената определяше с ругатни. Докато този образован млад човек извършва всичко с цифри и с мерки. А пшеницата — хлябът ни понякога така смърдеше на мишки, че по тая миризма можеше безпогрешно да се определи породата им — Фарфри така ще я пречисти, та никой няма и да си помисли, че по преди из нея се е стрелкала четиринога гад... Всеки много го цени и мистър Хенчард бая зор ще види да го задържи при себе си, помнете ми думата! — заключи той.

— И все пак дълго няма да го задържи — намеси се трети.

„Да — каза си Хенчард, прикрил се зад едно дърво, — а задържа ли го, ще се простя напълно с авторитета и положението, които си създадох през тези осемнайсет години!“

Тръгна обратно към „павилиона“. Фарфри танцуваше с Елизабет нещо простичко, но оригинално — стар народен танц, единствения, който тя знаеше, — и макар че младежът деликатно забавяше своите движения, нагаждайки се към по-бавните ѝ стъпки, шарката от блестящи кабари на подметките на обувките му непрекъснато се набиваше в очите на зрителите. Девојката стана да танцува, запленена от музиката — темпераментна и игрива мелодия (ниските звуци ту бръмчаха на басовата струна на всяка цигулка, ту прескачаха на квинтата — сякаш тичаха надолу и нагоре по някаква стълба); мистър Фарфри каза на Елизабет, че това е песента „Мис Маклауд от Еър“, много известна в родината му.

Скоро танцът свърши и девојката погледна Хенчард, очаквайки от него одобрение, но не го получи. Той като че ли изобщо не я виждаше.

— Слушай, Фарфри — изрече Хенчард с такъв вид, сякаш мислите му бяха някъде далеч, — утре сам ще тръгна за големия панаир в Порт Вреди. А ти остани: да прибереш костюма си в сандъка и да дадеш на краката си почивка след безумствата, на които ги подлагаш. — Той впери в Доналд враждебен поглед, макар че бе започнал да говори с усмивка.

Наобиколиха ги други граждани и Доналд се оттегли настрана.

— Какво има, Хенчард? — попита градският съветник Тъбър и заби палец в кмета, сякаш пробваше сирене. — Намери си ти еша за противник, а? Каквото повикало, такова се обадило! Изтласка те той на задна линия, нали?

— Виж, мистър Хенчард — обади се адвокатът негов доброжелателен приятел, — грешката ти е в това, че избра място толкова далече от града. Трябваше да вземеш пример от него и да организираш твоите спортни развлечения на ей такова закътано място като тукашното. Но ти не си помислил, а той пък е помислил и затова те надви.

— Скоро той ще вземе връх във всичко и всичко ще отиде в неговите ръце — добави веселият мистър Тъбър.

— Не — мрачно възрази Хенчард. — Няма да успее, защото скоро ще се раздели с мен. — И погледна Доналд, който отново го беше доближил. — Службата на мистър Фарфри като мой управител приближава края си... нали така, Фарфри?

Младият човек бе свикнал да разчита бръчките и гънките по суровото лице на Хенчард като писмо; той спокойно отвърна утвърдително, а когато после хората със съжаление го питаха защо е станало така, им отговаряше, че мистър Хенчард вече не се нуждае от неговите услуги.

Хенчард се прибра в къщи явно удовлетворен. Но още на следващото утро завистта му се изпари и сърцето му се сви болезнено при мисълта за това, което бе изрекъл и направил вчера. Безпокойствието му се засили, като разбра, че Фарфри твърдо е решил да приеме думите му съвсем сериозно този път.

XVII

Поведението на Хенчард подсказа на Елизабет-Джейн, че е допуснала някаква грешка, участвайки в танците. Душевната простота ѝ пречеше да разбере каква е тази грешка, докато една позната жена не ѝ обясни причината. Тя, доведената дъщеря на кмета, била нарушила приличието с това, че е танцувала сред пъстрата тълпа на хората, събрали се в павилиона.

Ушите, страните и брадичката на Елизабет пламнаха като червени въглени: тя реши, че нейните склонности очевидно не са достойни за общественото ѝ положение и ще ѝ донесат позор.

Почувствува се много нещастна и затърси с очи майка си, но мисис Хенчард, която по-слабо и от Елизабет-Джейн разбираше кое е прилично и кое не, вече си бе отишла, предоставяйки на дъщеря си да се прибере в къщи, когато намери за добре. Девојката навлезе в една от онези стари, тъмни алеи с гъсти клони — сводове от живи дървеса, които ограждаха града; тук тя се спря, погълната от мисли.

Няколко минути по-късно след нея тръгна някакъв мъж; той веднага я позна, тъй като върху лицето ѝ падаше светлина от шатрата. Това бе Фарфри, тръгнал си оттам след разговора с Хенчард, от който бе узнал за своето уволнение.

— Вие ли сте, мис Нюсън?... Навсякъде ви търсих! — рече той, превъзмогнал тъгата си, че ще се раздели със своя работодател. — Мога ли да ви изпратя до ъгъла на вашата улица?

В главата на девојката се мярна мисълта, че и тази нейна постъпка може да бъде изтълкувана като неблагоприлична, но не отказа. Тръгнаха заедно отпърво по Западната алея, а после по Крикетната и след известно време Фарфри наруши мълчанието:

— Изглежда, скоро ще се разделям с Кастърбридж.

— Защо? — плахо попита Елизабет-Джейн.

— Ей тъй... по делови причини... нищо друго. Но по-добре да не говорим за това... Всяко зло за добро. Напразно съм се надявал да потанцувам с вас още веднъж:

Тя отговори, че не умее да танцува... както трябва.

— Грешите, можете! Приятно е да се танцува не с онези, които са се научили да правят разните там стъпки, а с човек, който чувствава танца... Страхувам се, че разгневих баща ви, като намислих тези танци! А сега навярно ще ми се наложи да замина накрай света!

Тази възможност се стори на девойката толкова печална, че тя въздъхна, но така, че спътникът ѝ да не забележи нищо. Мракът предразполага хората към излияния и шотландецът (той може би все пак бе чул въздишката на момичето) продължи в порив на откровение:

— Ако бях по-богат, мис Нюсън, и ако вашият втори баща не ми се бе разсърдил, скоро щях да поискам нещо от вас... да, щях да го поискам още тази вечер. Ала сега не смея!

Какво е щял да поиска, той не разкри, а тя поради своята неопитност не се досети да го поощри и не изрече нито дума. Така, стеснявайки се един от друг, те вървяха по градските стени, докато приближиха края на Крикетната алея; след двадесетина крачки редиците дървета свършваха и вече се показаха пресечката и уличните фенери. Съзнавайки това, те спряха.

— Изобщо не научих кой се пошегува с нас и ни изпрати тогава в дърноувърския хамбар — започна Доналд с приятния си глас. — А вие научихте ли, мис Нюсън?

— Не — отвърна тя.

— Интересно с каква цел бе сторено!

— Навярно заради шегата.

— Причината е по-скоро друга. Може би на някого му се е искало да постоим там, да почакаме и да си поговорим. Е, нищо! Надявам се, че кастърбриджци няма да ме забравят, ако си замина.

— Сигурна съм. Няма да ви забравим! — Изрече тя сериозно. — На мене... много ми е мъчно, че заминавате.

Доближиха едно място, осветено от фенер.

— Ще си помисля, още за това — каза Доналд Фарфри. — Няма да ви изпратя до вкъщи, а ще се разделим тук, иначе баща ви ще се разсърди още повече.

Разделиха се: Фарфри отново навлезе в тъмната Крикетна алея, а Елизабет-Джейн продължи по улицата. Съвсем несъзнателно тя затича с всички сили и спря едва когато достигна вратата на дома си. „О, господи, какво ми става?“ — помисли тя, задъхана тежко.

Като си влезе, девойката се вгълби в значението на загадъчните думи на Фарфри, казал, че желае, но не смее да ѝ поиска нещо. Елизабет, момиче наблюдателно и мълчаливо, отдавна беше забелязала как расте авторитетът на младия шотландец сред гражданите и вече опознала натурата на Хенчард, се опасяваше, че дните на Фарфри като управител са преброени; затова разривът им никак не я учуди. Но навярно, мислеше си тя, мистър Фарфри все пак ще остане в Кастърбридж въпреки думите си и въпреки своето уволнение. И тогава по неговото поведение тя ще успее да разгадае тайнствените му намеци.

Следващият ден бе ветровит — така силно ветровит, че като се разхождаше в градината, Елизабет намери късче от черновата на някакво делово писмо с почерка на Доналд Фарфри, изхвъркнало от кантората и прелитайки над стената, попаднало тук. Тя занесе в къщи това ненужно късче и почна да рисува буквите, възхищавайки се от хубавия почерк на Доналд. Писмото започваше с думите „Уважаеми сър“ и като написа на друг къс хартия „Елизабет-Джейн“, момичето наложи върху „сър“ името си и се получи „Уважаема Елизабет-Джейн“^[1]. От това съчетание страните ѝ в миг поруменияха, тя пламна цяла в жар, макар че никой друг не бе свидетел на това, което направи. Бързо накъса листчето и го изхвърли. Успокои се и ѝ стана смешно заради самата нея; разходи се из стаята и отново се разсмя — не весело, а по-скоро печално.

В Кастърбридж бързо се разчу, че Фарфри и Хенчард са решили да се разделят. На Елизабет-Джейн много ѝ се искаше да разбере ще си замине ли наистина мистър Фарфри от града и дори се разтревожи, защото вече не можеше да се самоизмамва и да крие от самата себе си причината. Накрая тя научи, че Доналд не възнамерява да замине. Един търговец, който се занимаваше с покупко-продажба на зърно и сено като Хенчард, но в много по-скромни размери, прехвърли правата си на Фарфри и той реши да започне самостоятелна търговия.

Сърцето на Елизабет-Джейн запърха като птиче, щом тя узна за това събитие, което означаваше, че Доналд ще остане; и все пак, мислеше си тя, ако поне малко я обича, щеше ли да се реши да обрече на неуспех своите намерения да се обвърже с нея, като започне конкуренция с мистър Хенчард? Не, разбира се; поддал се е на някакъв моментен порив, затова бе така нежен с нея.

Много ѝ се искаше да разбере дали външността ѝ онази вечер на танците не е породила краткотрайна любов от пръв поглед и за да провери, облече същите одежди — муселинената рокля, коприненото си жакетче, пантофките... взе слънчобрана и се изправи пред огледалото. Ликът, който се появи там, можеше според нея да породи само мимолетен интерес, не повече. „Достатъчно съм хубава, за да замая някому главата, но недостатъчно, за да задържа чувството му за по-дълго“ — дълбокомислено изрече тя и настроението ѝ помръкна, защото реши, че Фарфри вече е разбрал колко безинтересен и обикновен е вътрешният мир, скрит зад привлекателната ѝ външност.

Оттогава, всеки път, когато сърцето я потегляше към младия шотландец, тя си казваше с горчива ирония: „Не, не, Елизабет-Джейн... такива мечти не са за тебе!“ И се стремеше да не го среща и да не мисли за него. Първото ѝ се удаваше добре, но второто — не толкова.

Хенчард се огорчи, разбрал, че Фарфри не смята да се примирява занапред с характера му, но като узна, че младият човек е решил да му съперничи в търговията, се разгневи безкрайно. За този соуг^[2] на Фарфри — опитът да започне самостоятелна търговия в града — Хенчард научи в общината след едно заседание и изразявайки мнението си за това пред другите членове на съвета, викаше така високо, че гласът му се чуваше чак до градската помпа. Тези гръмовити изблици на Майкъл Хенчард, макар да беше кмет, църковен настоятел и така нататък, още през дългите години на неговото въздържане показваха, че и сега под маската на външното спокойствие в душата му клокочи буйният вулкан на страстите, както в онзи ден, когато продаде жена си на Уейдънския панаир.

— Да, той ми е приятел; а аз пък негов... не е ли така? Бог вижда: щом не съм му бил приятел, тогава какъв съм му бил, ако смея да попитам? В деня, когато дойде в Кастърбридж, obuщата му бяха съвсем окаяни. И нима не го задържах тук... не му помогнах да намери препитание... Помагах му и с пари, и с всичко, което му бе необходимо. Не съм се пазарил с него... казах му: „Сам си определи заплатата.“ По-рано бях готов да деля с младия човек последния си къшей хляб, толкова ми допаднаше! А сега да ме предизвиква така! Но проклет да е, ще премеря сили с него... в честна покупко-продажба, в честна! И ако не успея да изместя от пазара такъв младок като него, не струвам

пукнат грош! Ще видим ние кой познава работата си и кой не я разбира!

Колегите му от градската управа се отнесоха към него не особено съчувствено. Сега Хенчард не беше вече толкова популярен, както преди две години, когато го избраха за кмет поради необикновената му енергичност. Тази енергичност на житаря бе донесла полза на всички тях, но неведнъж ги бе и уязвявала — ту един, ту друг. Хенчард напусна кметството и пое по улицата сам.

Като пристигна в къщи, той си спомни нещо с горчиво задоволство. Повика Елизабет-Джейн. Влязла и видяла лицето му, тя се разтревожи.

— Ти за нищо не си виновна — каза той, когато забеляза безпокойството ѝ. Искам само да те предпазя, мила. Този човек... Фарфри... всъщност заради него те извиках. Два-три пъти забелязах, че разговаря с тебе... танцува с тебе на празника и те изпрати до къщи. Не се бой, не се бой, в нищо не те обвинявам. Но чуй: кажи ми, не му ли даде някое необмислено обещание? Не си ли отишла малко по-далеч от лекия, приятен разговор?

— Не. Нищо не съм му обещала.

— Чудесно. Добре е всичко, което има добър край. Обаче настоявам да не се срещаш повече с него.

— Ще го изпълня, сър.

— Обещаваш ли?

Тя се поколеба за миг, а после рече:

— Да, ако много искате това.

— Искам го. Той е враг на нашето семейство!

Щом тя излезе, Хенчард седна и с едрия си, груб почерк написа на Фарфри следните редове:

Сър... Моля Ви от днес нататък да прекратите познанството си с моята доведена дъщеря. Тя от своя страна ми обеща да не приема занапред ухажванията Ви и затова се надявам, че няма да ѝ се натрапвате за в бъдеще.

М. Хенчард

Изглежда, Хенчард притежаваше достатъчно прозорливост, за да разбере, че няма по-добър *modus vivendi*^[3] към Фарфри от това да поощри ухажването му и да го привлече за зет. Но упоритият кмет не бе способен да подкупи конкурента по такъв начин. Хенчард беше отчайващо чужд на всяка еснафска *finesse*^[4]. Обичаше ли или мразеше някого, той беше в дипломацията си към него непохватен като бивол; а жена му не се решаваше да му подсказе пътя, който тя сама по много причини би избрала с радост.

В същото време Доналд Фарфри започна самостоятелната си търговска дейност в една сграда на Дърноувърския хълм — колкото може по-далеч от складовете на Хенчард, защото твърдо бе решил да избягва клиентите на бившия си приятел и работодател. Младият човек смяташе, че на това поприще има колкото щещ работа и за двамата. Градът беше малък, но водеше сравнително голяма търговия със зърно и сено, а Фарфри притежаваше вродена далновидност и се надяваше, че с успех ще може да се включи и той в търговията.

Възприе правилото да не предприема нищо, което би се изтъкувало като опит да конкурира кмета и дори отказа на първия си клиент, богат фермер с добро име само защото Хенчард през последните три месеца бе имал работа с него.

— Доскоро той беше мой приятел — обясни Фарфри — и не мога да си позволя да му отнемам клиентите. Съжалявам, задето не оправдах очакванията ви, но не искам да действам във вреда на оногова, който беше толкова добър към мен.

Въпреки този достоен начин на действие, търговията на шотландеца нарасна. Дали защото енергията на човека от севера бе непреодолима сила, като я съпоставим с флегматичността на уесексци в деловите отношения или просто му вървеше, но всичко, за което се захванеше, завършваше с успех. Веднага щом той, също като Яков в Падан-Арам, скромно се задоволи с „кръгово петнистите и пъстрите кози“, тоест с не дотам многообещаващи сделки, „всяко петнисто и пъстро хайванче“ започна „да се плоди и се множи“.^[5]

Това почти не се дължеше на сляпата сполука. „Характерът е Съдба“, твърди Новалис, а Фарфри беше коренно различен по характер в сравнение с Хенчард, за когото също както за Фауст можеше да кажем: „Яростен и мрачен, той изостави пътя на обикновените хора и нито един лъч светлина не му показва истинския път.“

Фарфри получи писмото с искането да престане да ухажва Елизабет-Джейн. Но проявите му на внимание към нея бяха толкова незначителни, че това настояване се оказа почти излишно. Наистина тя много му харесваше, но след кратък размисъл той реши, че е по-добре за сега да не играе ролята на Ромео както в интерес на самата девойка, така и в свой собствен интерес. Резултатът пролича веднага — чувството му заглъхна още в зародиш.

Дойде момент, в който Фарфри, колкото и да се стремеше да избягва сблъсъците с бившия си приятел, бе принуден да прибегне до самозащита и да влезе с Хенчард в търговска битка на живот и смърт. Той вече не можеше да отбива стръвните атаки на Хенчард, като избягва схватката. Едва започна между тях войната на цените и тя възбуди интерес у всички, а някои предвидиха и изхода ѝ. Събитието се обясняваше донякъде с това, че прозрението на Севера се бореше с упорството на Юга, шотландският кинжал — с английската тояга, а оръжието на Хенчард бе такова, че ако не успееше да срази противника с първия или втория си удар, неговият притежател изпадаше почти в пълната власт над съперника.

Едва ли не всяка събота те се срещаха сред множеството фермери, които веднъж седмично се тълпяха на пазарния площад по работа. Доналд винаги бе готов и дори жадуваше да каже на Хенчард някоя и друга топла дума, но кметът неизменно гледаше встрани от доскорошния си приятел с гневния вид на човек, който много е изстрадал и изгубил заради него и за нищо на света няма да му прости злината — смутеното недоумение на Фарфри никак не го усмиряваше. В покрития пазар всички едри фермери, търговци на зърнени храни, мелничари, аукционисти и други имаха свои щандове, на които бяха изписани с боя презимената им; и когато към познатата редица „Хенчард“, „Евърдин“, „Шайнър“, „Дартън“ и така нататък се прибави името на Фарфри, написано с ярки букви, които привличаха окото, Хенчард изпита остра болка и като Белерофон^[6] се отдръпна от тълпата с наранена душа.

Оттогава името на Доналд Фарфои почти престана да се споменава в дома на Хенчард. Ако на закуска или на вечеря майката на Елизабет-Джейн се изгървеше да отвори дума за успехите на своя любимец, дъщерята с поглед я замолваше да млъкне, а мъжът ѝ я питаше:

— Как... значи, ти също си ми враг!

---

[1] В английския език няма родови окончания, затова първата дума остава както е била: „dear“ означава и „уважаема“. — Б.пр. ↑

[2] Действие, ход, постъпка (фр.). — Б.пр. ↑

[3] Тук: подход, път (лат.). — Б.пр. ↑

[4] Хитрина (фр.). — Б.пр. ↑

[5] Харди сравнява преуспяващия Фарфри с библейския Яков, добитъкът на когото, получен от Лаван, се плодял добре и му донесъл богатство. — Б.пр. ↑

[6] Според древногръцката митология Белерофон е герой, победил на коня си Пегас чудовището Химера и амазонките; Хенчард, отдръпнал се от тълпата с наранена душа, напомня на Харди Белерофон, който според Омир се оттегля самотен в Елейската долина, след като си е навлякъл гневът на боговете. — Б.пр. ↑

XVIII

Случи се нещастие, което Елизабет предчувствуваше от известно време тъй, както пътникът, седнал на капрата, очаква каруцата да подскочи, попаднала на дупка в пътя.

Майката на Елизабет се разболя — почувствува се така зле, че не можеше да излиза от стаята си. Хенчард, винаги добър към нея, освен в минутите на гняв, веднага прати да повикат най-богатия и известен лекар, когото смяташе за най-способен. Настъпи време да си лягат, но не изгасиха светлината цяла нощ. След ден-два болната се оправи.

Елизабет, немигнала до сутринта, на утрото не дойде на закуска и Хенчард седна на масата самичък. Изненада се, като видя писмо от остров Джързи, адресирано до него с добре познатия му почерк, който той най-малко от всичко очакваше да види отново. Взе писмото и го заразглежда като картина, като нещо призрачно, което му напомняше постъпки, извършени толкова отдавна; накрая го прочете като завършек на събития, лишени от значение за него.

Жената, изпратила писмото, му съобщаваше, че най-сетне е разбрала колко е безсмислено да продължават отношенията им сега, когато той наново се е оженил. Тя трябвало чистосърдечно да признае, че вторият му брак е единственият правилен изход за него.

„И тъй — продължаваше тя, — след като размислих трезво, аз ти прощавам от душа, задето ме постави в такова неудобно положение, понеже не съм забравила, че когато се завързваше нашето неразумно познанство, ти нищо не скри от мен; с присъщата си суровост ми изтъкна, че близостта с тебе крие известен риск, макар той да изглеждаше незначителен при петнадесет-шестнадесетгодишното мълчание на твоята жена. Затова смятам, че просто не ми е провървяло, а тебе не виня за нищо.

И така, Майкъл, моля те да забравиш писмата, с които ти досаждах ден след ден подтиквана от чувствата си. Те бяха написани по време, когато смятах, че ти постъпи с мен жестоко, но сега, като зная някои подробности относно положението, в което си изпаднал, виждам колко неоснователни са били упреците ми към тебе.

Ти, не се съмнявам, ще разбереш, че единственият начин, който може да осигури щастието ми в бъдеще, е да се запазят в тайна миналите ни отношения. Уверена съм, че няма да споделиш за тях с никого — нито устно, нито писмено. Ще спомена още една предпазна мярка: нищо, написано от мен, и никакви принадлежащи ми дреболийки не трябва поради небрежност или разсеяност да останат у теб. Затова те моля да ми върнеш всички мои вещи и особено писмата, написани под въздействие на бликналото чувство.

Сърдечно благодаря за щедрата парична помощ, с която ти се опита да облекчиш болките на моята рана.

Отивам в Бристол да се видя с единствената си роднина. Тя е богата и, надявам се, ще направи нещичко за мене. На връщане ще мина през Кастърбридж и в Бъдмът ще взема пощенския кораб. Би ли могъл да ме посрещнеш и да ми донесеш писмата и останалите дреболии? Идущата сряда ще бъда в дилижанса, който сменя конете си пред странноприемница «Антилопата» в пет и половина следобед; ще нося пъстър шал, червен в средата, така че лесно ще ме забележиш. По-добре не изпращай писмата и другите неща, а ми предай всичко на ръка.

Както винаги твоя навеки:
Лусета“

Хенчард въздъхна тежко.

— Клетата... по-добре да не беше се запознавала с мен! Кълна се от сърце и от душа, че ако някога имам възможност да се ожена за тебе, ще бъда длъжен да го направя... длъжен!

Под такава възможност той разбираше естествено смъртта на мисис Хенчард.

Изпълнявайки молбата на Лусета, Майкъл запечата писмата ѝ в един пакет, и го прибра в очакване на уречения ден; намисленият от нея начин — да получи всичко на ръка — несъмнено беше малка хитрост да си разменят две-три думи за миналите дни. Той предпочиташе да не се среща с Лусета, но сметна, че все пак няма да е кой знае каква беда, ако изпълни молбата ѝ, затова излезе в здрача и зачака срещу спирката на дилижанса.

Вечерта бе мразовита и колата закъсня. Хенчард приближи към нея в момента, когато сменяха конете, но Лусета не беше нито в дилижанса, нито край него. Предположил, че плановете ѝ са претърпели някаква промяна, той реши да не я чака повече и се завърна в къщи с чувство на известно облекчение.

Междувременно мисис Хенчард отпаднаше забележимо. Тя вече не можеше да излиза навън. Веднъж, след като дълго размишлява за нещо, което явно я вълнуваше, поиска перо и хартия за писане. Дадоха ѝ необходимите неща и я оставиха сама, както пожела. Тя писа кратко време, грижливо съгна листа, повика Елизабет-Джейн и я помоли да ѝ донесе свещ и червен восък, а после, отново отказвайки всякаква чужда помощ, запечата писмото, надписа го и го заключи в чекмеджето на бюрото си. То беше адресирано така:

„За мистър Майкъл Хенчард. Да не се отваря преди деня на сватбата на Елизабет-Джейн.“

Девојката седеше до леглото на майка си ноц след ноц, извикала на помощ всичките си сили. Няма по-бърз начин да се научиш на сериозно отношение към света от този да стоиш край постелята на болен в ролята на „бдящ“, както се изразяват селяните. От мига, в който минаваше край къщата последният пияница, до мига, в който изпърхваше най-ранобудното врабче, тишината на Кастърбридж, ако не смятаме редките викове на нощния страж, се нарушаваше за Елизабет само от часовника в спалнята, който се състезаваше отчаяно с големия часовник на стълбището; той тиктакаше тъй упорито и звънко, че накрая започваше да кънти в ушите като същински гонг; и тогава чувствителното момиче се питаше защо се е родило, защо седи в тази стая и примигва срещу свещта; защо всички предмети наоколо ѝ имат точно такава форма, а не някоя

друга. И защо те я гледат така безпомощно, сякаш очакват докосването на вълшебна пръчка да ги освободи от тяхната скованост; накъде я влече и как е възникнал хаосът, който носи името съзнание и сега кръжи в нея като пумпал. Очите ѝ се слепваха за сън; тя ту бодърствуваше, ту заспиваше.

Болната изрече някаква дума и Елизабет се стресна. Без всякакви предисловия, като че още продължаваше сцената, която се разиграваше в главата ѝ, мисис Хенчард каза:

— Помниш ли бележките, получени от теб и мистър Фарфри — онези, в които ви молеха да се срещнете с някого в Дърноувър... и как тогава си помислихте, че някой се е пошегувал с вас?

— Да.

— Никой не се бе пошегувал... това беше просто начин да се сблизите. Аз ги пратих.

— Защо? — попита Елизабет изненадано.

— Аз... исках ти да се омъжиш за мистър Фарфри.

— Майко! — И Елизабет-Джейн така ниско сведе глава, че почти я завря в скута си. Но майка ѝ мълчеше и девойката отново попита:

— Защо?

— Имах си причина. Един ден ще я разбереш. Искаше ми се това да стане, докато съм жива. Но какво да се прави — което го искаш, никога не се сбъдва! Хенчард го мрази.

— Може пак да се сдобрят — прошепна тихичко девойката.

— Не знам... не знам.

Майката притихна и задряма; и не каза нищо повече на тази тема.

Няколко дни по-късно, в неделя сутринта, Фарфри, като минаваше покрай дома на Хенчард, видя, че всички пердета на прозорците са спуснати. Дръпна ръчката на звънеца така леко, че той отекна само с една нота и с кратко, тихо отзвучаване, и тогава научи, че мисис Хенчард е починала... току-що издъхнала... същия този час.

При градската помпа той свари няколко възрастни кастърбриджци, които идваха там за вода, ако разполагаха, както в този ден, с повече свободно време, защото водата от този естествен извор бе по-хубава от домашната в кладенците им. Мисис Къксъм, застанала тук кой знае откога с глинената си кана, описваше с думите на болногледачката смъртта на мисис Хенчард:

— И побеля като същински мрамор — каза ми тя. — Такава мила женица... ах, бедната!... Та тя се притесняваше за всяка дреболия, която трябваше да се оправи. „Да — вика ми тя, — когато вече няма да ме има и спре последният ми дъх, отворете горното чекмедже на скрина, онзи в задната стая до прозореца, и в него ще намерите погребалните ми дрехи; парчето фланела постелете под мене, а онова, по-малкото, ми подложете под главата; и на краката ми обуйте новите чорапи — те са сгънати до тези две парчета. Там се намират всичките ми вещи. В чекмеджето има и четири пенита, всяка монета тежка по унция, най-тежките, с които успях да се сдобия — те са увити в ленени парцалчета. Ще ми ги сложите върху клепачите за тежест: две на дясното и две на лявото око. Когато престоят върху очите колкото е нужно, та да не се отворят, закопайте, добри хора, тези пенита в земята, но хич не си мислете да ги изровите и похарчите, защото много ще ми бъде мъчно. А щом ме изнесат от къщи, разтворете широко всичките прозорци и се погрижете да утешите Елизабет-Джейн.“

— Ох, бедната!

— Да, и Марта сторила всичко, както ѝ поръчала, и заровила тежките пенита в градината. Но няма да повярвате: Кристофър Коуни дошъл и ги изровил, и ги изпил в „Тримата моряци“. „За какъв дявол — викал — да се даряват на смъртта четири пенса? Смъртта не е чак толкоз важна, та да ѝ правиме такава почит“ — тъй викал Кристофър.

— Злодейска работа! — възмутиха се слушателите.

— А, не! Съвсем не съм съгласен! — възрази Соломон Лонгуйс. — И ще ви кажа, макар че днеска сме света неделя и не бива да се говори даже и за сребърна пара от шест пенса. Не виждам нищо лошо в това. Да уважаваш мъртъвците, туй е най-добрата възхвала на душите им. За нищо на света не бих захванал да продавам скелети — поне почтени скелети, та след това да ги лакират с анатомическа цел; само ако съм без работа, не дай си боже. Ама парите все не стигат, пък гърлото ти съхне, съхне. Та как са позволява смъртта да ни отнема четири пенса? Повтарям: нищо лошо не е направил той.

— Ох, клетата, не може да попречи на това, пък и на всичко друго — отбеляза майка Къксъм. — И всичките блестящи нейни ключове ще ги насъберат, ще ѝ отворят шкафовете, ще видят всички нещица, които си е скътала и не е искала никой да ги докосва, и ще се

свърши с всичките ѝ желания и навици — сякаш изобщо не я е имало на тоя свят!

XIX

Хенчард и Елизабет седяха и разговаряха край огъня. Бяха минали три седмици от погребението на мисис Хенчард; свещите още не бяха запалени и игривият, акробатично пъргав пламък ближеше нажежените въглени и ярко изписваше по тъмните стени формите на предметите, които можеха да отразяват светлината: старото трикрило огледало с позлатени колонки и масивен антаблеман, рамките на картините, разните топки и дръжки по вратите и месинговите розетки в края на шнуровете за звънеца, висящи от двете страни на каминната полица.

— Елизабет, често ли си спомняш за миналите дни? — попита Хенчард.

— Да, сър, често — отговори тя.

— И за кого си спомняш?

— За майка и за татко... почти за никой друг.

Всеки път, когато Елизабет-Джейн назовеше Ричард Нюсън свой баща, лицето на Хенчард се променяше — той сякаш полагаше усилие да превъзмогне болка.

— Тъй, тъй! А аз, значи, съм извън вниманието ти? — изрече той. — Нюсън добър баща ли беше?

— Да, сър, много добър.

Лицето на Хенчард прие израза на сурово отчуждение, но лека-полека чертите му се смекчиха.

— Представи си, че аз съм истинският ти баща, — рече той. — Би ли ме обичала като Ричард Нюсън?

— Не мога да си представя такова нещо — бързо отговори тя. — Никого друго не мога да си представя като свой баща.

Смъртта отне на Хенчард жена му; разривът с Фарфри му отне приятеля и помощника; Елизабет-Джейн му бе отнета поради собствената ѝ неосведоменост. Хенчард си мислеше, че от тримата ще може да доближи отново до себе си само момичето. Дълго се колеба между желанието да разкрие всичко на Елизабет и мисълта, че ще е

най-добре да остави нещата така, както са; накрая вече не можеше спокойно да седи на мястото си. Заразхожда се из стаята, после се спря зад креслото, на което бе седнала девойката, и се загледа в тила ѝ. Нямахме вече сили да удържа тайната в себе си.

— Какво ти разказваше майка ти за мене... за моя живот?

— Че сте роднини по сватовство.

— Трябвало е да ти разкаже повече... и то преди да ме срещнеш! Тогава задачата ми нямаше да бъде толкова трудна... Елизабет, аз съм твоят баща, а не Ричард Нюсън. Срамът попречи на нещастните ти родители да ти признаят това, докато още бе жива майка ти.

Главата на Елизабет остана неподвижна, а раменете дори не се помръдваха в такт с дишането. Хенчард продължи:

— Готов съм да понеса презрението ти, опасенията ти, само не и твоята заблуда — с нея не мога да се примиря! Майка ти и аз се оженихме млади. А сватбата, на която ти присъствува, бе нашата втора венчавка. Майка ти бе много честна. Смятахме се един-друг за мъртви... и... и Нюсън е станал неин мъж.

Не можеше да ѝ разкрие по-пълно истината, да ѝ разкаже всичко докрай. Ако този въпрос засягаше само него, той нямаше нищо да стаи; но Хенчард го премълча от уважение към пола и годините на младото момиче — девойката заслужаваше по-добра съдба.

Когато той се впусна в подробности (а те по странен начин се потвърждаваха от редица незначителни и непривлекли дотогава вниманието на Елизабет случки в живота ѝ), когато, с една дума, тя му повярва, обзе я силно вълнение, извърна се към масата, отпусна глава на нея и се обля в сълзи.

— Не плачи... не плачи! — рече Хенчард топло и прочувствено. — Не мога и не искам да го понеса. Аз съм баща ти, защо е нужно да плачеш? Нима съм ти толкова противен и ненавистен? Не ме отблъсквай, Елизабет-Джейн! — възкликна той и хвана мократа ѝ ръка. — Не ме отблъсквай... Вярно, бях някога пияница и грубо се отнасях с майка ти... но с тебе ще бъда по-нежен от Нюсън! Готов съм да направя всичко, само ти да се отнасяш към мене като към твой истински баща!

Тя искаше да стане и доверчиво да го погледне в очите, но не можеше — бе потисната като братята на Йосиф, след като той им се открива^[1].

— Не желая отведнъж да се привържеш към мен — сподавено изрече Хенчард, разтърсен като короната на грамадно дърво от ураганен вятър. — Не, Елизабет, не искам. Отивам си и няма да се видим с тебе до утре или докато ти сама не пожелаеш да ме видиш; тогава ще ти покажа документи, в които ще намериш доказателство за думите ми. Ето, оставям те сама и няма да те безпокоя повече... Та нали аз ти избрах и името, скъпа моя дъще, защото майка ти желаше да те наречем Сузан. Никога недей забравя, че аз ти дадох това име!

Излезе, като затвори лекичко след себе си вратата; след малко Елизабет-Джейн чу стъпките му в градината. Но той още не й бе казал всичко. Тя едва бе помръднала от мястото си и се посъвзела от сътресението след неговата изповед, когато той отново влезе.

— Още една дума, Елизабет — каза Хенчард. — Ще приемеш моето презиме... нали? Майка ти бе против; но аз желая от все сърце това. Защото по закон такава е името ти и вече знаеш, че е така. Но никой друг не бива да го знае. Ще се престориш, че по собствено желание искаш да промениш фамилното си име. Ще говоря с моя адвокат — защото не съм наясно как става това по закон, — а теб те моля: разреши ми да поместя във вестника обявление, че приемаш името ми.

— Щом това е моето име, значи ще трябва да го нося.

— Е, да, разбира се, такъв е обичаят.

— Странно защо майка ми е била против.

— Навярно, бедната, го е направила от някаква прищявка. Сега вземи един лист и напиши това, което ще ти продиктувам. Но по-напред нека запалим свещите.

— От камината идва достатъчно светлина — отговори тя. — Да... така е по-добре.

— Чудесно.

Тя взе лист, наведе се напред, за да е по-близо до каминната решетка, и написа под диктовката на Хенчард текста на обявлението, което той навярно бе прочел във вестника и го бе запомнил: в смисъл, че тя, долуподписаната, носила досега името Елизабет-Джейн Нюсън, от днес нататък ще се нарича Елизабет-Джейн Хенчард. Като свърши, запечата листа и написа адреса на редакцията на „Кастърбридж Кроникъл“.

— А сега — изрече Хенчард със самодоволство, което звучеше в думите му винаги когато успяваше да постигне някоя своя цел, макар в момента то да бе примесено с нежност — отивам на горния етаж да потърся онези документи, в които ще намериш потвърждение на думите ми. Но няма да те отегчавам с тях — това ще стане утре. Лека нощ, моя Елизабет-Джейн!

И той излезе, преди зашеметената девойка да разбере какво значи всичко това и да приспособи чувствата си на предана дъщеря към новия притегателен център. Тя бе благодарна, че Хенчард ѝ даде възможност да прекара вечерта сама и си остана до камината. Седеше безмълвна и плачеше — този път не за майка си, а за добрия моряк Ричард Нюсън: струваше ѝ се, че оскърбява с нещо неговата памет.

А Хенчард се изкачи на горния етаж. Държеше личните си документи в своята спалня, в едно чекмедже, което отключи. Не се зае веднага с документите, а се отпусна в креслото и се отдаде на спокоен размисъл. В края на краищата Елизабет е моя дъщеря, разсъждаваше той, а тя притежава толкова здрав разум и толкова добро сърце, че сигурно ще се привърже към мен. Той беше от онези хора, за които е почти необходимост да изливат някому чувствата си, било на радост, било на гняв. Още преди смъртта на Сузан сърцето му жадуваше отново да завърже най-нежните човешки връзки и сега той се поддаде на мощния инстинкт без колебания и без опасения. Наведе се над чекмеджето и запрелиства документите.

Сред другите книжа той държеше тук и всичко, което се пазеше в малкото бюро на жена му; ключовете му бяха предадени по нейна молба. Тук се намираше и писмото, адресирано до него с нарочното изискване: „Да не се отваря преди деня на сватбата на Елизабет-Джейн.“

Мисис Хенчард бе много по-спокойна от мъжа си, но нищо не умееше да върши както трябва. Написала писмото, тя по стар обичай бе минала без плик — просто бе сгънала листа и обилно бе заляла с червен восък само единия му край. Восъкът се бе пропукал и писмото всъщност бе отворено. Хенчард нямаше основания да предполага, че забраната да се отваря писмото преди сватбата на дъщерята е предизвикана от някаква важна причина; а той без друго не уважаваше кой знае колко покойната си жена. „Нещо ѝ е текнало на Сузан“ —

помисли той и без особено любопитство хвърли бегъл поглед върху редовете:

Скъпи Майкъл!... За доброто на трима ни аз скрих нещо от теб. Надявам се да разбереш причината; мисля, че ще разбереш, макар че навярно няма да ми простиш. Но, скъпи Майкъл, направих го за по-добро. Когато прочетеш тези редове, аз ще лежа в гроба, а Елизабет-Джейн ще влезе в новия си дом. Не ме проклинай, Майкъл, дай си сметка в какво положение бях изпаднала. Голямо е усилието ми да си наложа да ти напиша това, но все пак ще го напиша. Елизабет-Джейн не е твоята Елизабет-Джейн, не е същото момиченце, което носех на ръце, когато ме продаде. Тя умря три месеца по-късно, а тази, живата, е дете от втория ми мъж. Кръстих я с името, което дадохме на първото си чедо и тя запълни болезнената празнина след смъртта на първото дете. Майкъл, аз умирам и може би трябваше да си сдържа езика, но не е по силите ми. Сам ще решиш дали трябва да довериш това на мъжа й, или не, и прости, ако можеш, на жената, някога тежко оскърбена от тебе, както ти прости и тя.

Сузан Хенчард

Мъжът на покойната гледаше листа, като че беше прозоречно стъкло, през което се вижда далнина на много мили. Устните му трепереха и той цял се беше свил, сякаш така по-леко щеше да понесе удара. Обикновено не размишляваше жестоко ли постъпва съдбата с него; когато изпаднеше в беда, си казваше унило: „Както изглежда, предстоят ми мъки“ или: „Това тежко наказание за мен ли е отредено?“ Но в пламналата му глава сега бушуваше убеждението, че това зашеметяващо признание е удар, който той напълно заслужава.

И Хенчард разбра защо жена му така се бе възпротивила на желанието му Елизабет-Джейн да промени фамилното си име от Нюсън на Хенчард. Това бе последно потвърждение на честността в безчестието, с която се бе отличавала покойната и в други случаи.

Остана така час-два — разстроен и бездеен, после изведнъж промълви:

— Съмнявам се... дали това е вярно.

Скочи от стола, изхлузи пантофите си, отиде със свещ в ръка до вратата на Елизабет-Джейн, прилепи ухо до ключалката и се послуша. Момичето дишаше дълбоко и равномерно. Хенчард лекичко натисна дръжката и засенил с ръка пламъка на свещта, пристъпи към леглото. Бавно приближавайки свещта иззад завеската, той я спря в положението, при което пламъкът да осветява косо лицето на спящата, за да не ѝ блести в очите. И впи поглед в нейните черти.

Цветът на лицето ѝ бе светъл, а неговият мургав. Но това не беше най-главното. Когато хората спят, лицата им разкриват дълбоко вкоренените в тях наследствени особености, чертите на прадеди, покойници — с една реч всичко, което денем остава скрито и замаскирано от движенията им. В спокойното, застинало като на статуя лице на девойката безпогрешно проличаваха чертите на Ричард Нюсън. Хенчард не издържа мъчението и побърза да излезе.

Скръбта го бе научила да не ѝ се поддава, а да запази гордостта си. Жена му бе починала и първият му порив — да ѝ отмъсти — угасна при мисълта, че тя е въвн от неговата власт. Взираше се в нощта като в коварен враг. Хенчард, както всички хора от неговия тип, беше суеверен и неволно си помисли, че веригата събития от вечерта е предизвикана от някаква зловеща сила, намислила да го накаже. Но нали тези събития се бяха развили съвсем естествено? Ако не бе разказал на Елизабет за миналия си живот, нямаше да се рови в документите в чекмеджето и така нататък. Гаврата се криеше във факта, че почти веднага след като убеди момичето да потърси пристанище в бащината му любов, узна, че то е дъщеря на друг.

Иронията на съдбата, проявила се в последователността на тези събития, го възмущаваше, сякаш бе зла шега на близко същество. Както в случая с презвитер Йоан, масата му бе сложена, но демоничните харпии отнесоха храната. Излезе от къщи и мрачно заброди напосоки, озова се на моста в края на Главната улица. Свърна по една странична пътека, която следваше брега на реката, опасала североизточните покрайнини на града.

Тези околности олицетворяваха всички печални страни от живота на Кастърбридж, а южните — радостните. Слънцето не

проникваше тук дори през лятото; напролет белият скреж не се стопяваше дори в дните, когато по другите места димеше пара от затоплената пръст, а зиме това бе разсадник на всякакви зарази, ревматични болки и мъчителни спазми. Ако я нямаше североизточната част на този град, кастърбриджките лекари щяха да линееят от недояждане.

Бавната, безшумна и тъмна река, „Schwarz-wasser“^[2] на Кастърбридж, течеше под ниска скала и двете, реката и скалата, представляваха естествено отбранително съоръжение; от тази страна не беше нужно да се издигат вал и насипи. Тук още стояха развалините на малкия францискански манастир и неговата воденица, където струите минаваха през задния савак с шум, напомнящ отчаяни вопли. На отвъдния бряг, високо над скалата, имаше купчина постройки, а пред тях в небето се врязваше нещо четвъртито, подобно на куб. Приличаше на пиедестал без статуя. Казано направо, липсващият елемент, без който композицията изглеждаше недовършена, бе някой човешки труп, защото квадратното приспособление бе платформа на бесилка, а в големите постройки отзад се помещаваше затворът на графството. Всеки път, когато бе предстояла екзекуция, на ливадата, по която сега крачеше Хенчард, се бе събирала тълпа, дошла да наблюдава зрелището сред шума на водата в яза на мелницата.

Нощната тъма внушително подчертаваше мрачността на тази местност и упражни върху Хенчард по-силно въздействие, отколкото той очакваше. Всичко тук хармонираше зловец на неговите преживявания, макар че той обикновено не се поддаваше на такива ефекти, сцени и смътни предчувствия. Тогава парещата болка премина в тъга и той възкликна:

— За какъв дявол се домъкнах тук?

Мина край къщичката, в която местният палач бе живял и умрял в онези времена, когато в Англия професията му още не беше монополизирана от един-единствен господин; после се изкачи по стръмна, глуха уличка в града.

Хенчард наистина бе достоен за съжаление, защото тежко преживяваше в тази нощ мъката си от горчивото разочарование. Приличаше на човек в полусъзнание, който не може нито да се съвземе, нито да премине в пълно безчувствие. Жена си той осъждаше с думи, но не и със сърце и ако бе изпълнил мъдрата ѝ препоръка,

написана върху писмото, още дълго, а може би и никога не би изпитал тази болка, защото Елизабет-Джейн очевидно не се стремеше да изостави безопасния си и самотен девически живот и да го замени с рискования път на брака.

Отмина нощта на силните вълнения, настъпи утрото, а с него дойде и необходимостта от план за действие. Хенчард бе твърде упорит, за да отстъпи от заетата позиция, особено ако това бе свързано с унижение. Той бе признал девойката за своя дъщеря и тя трябваше да се смята отсега нататък за такава, колкото и да му се налагаше да лицемери.

Но той лошо се подготви за първата си крачка в новата обстановка. Веднага щом влезе в стаята, където закусваха, Елизабет доверчиво го приближи и хвана ръката му.

— Цяла нощ мислех непрестанно за това — откровено призна девойката. — И разбрах, че всичко трябва да стане така, както каза ти. Аз ще се отнасям към теб като към баща и ще престана да те наричам мистър Хенчард. Сега за мене всичко е съвсем ясно. Наистина ми е ясно, татко. Иначе ти щеше ли да направиш и половината от това, което стори за мене, да ми позволяваш във всичко да постъпвам, както искам и да ми купуваш подаръци, ако ти бях само доведена дъщеря! Той, мистър Нюсън, за когото клетата ми майка се е омъжила по някаква странна грешка — и Хенчард се зарадва, задето не ѝ беше признал всичко, — беше много добър... о, толкова добър! — В очите ѝ нахлуха сълзи. — Но все пак не ми е бил истински баща... Е, татко, закуската е готова! — изчурулика весело девойката.

Хенчард се наведе и я целуна по страната. Този миг, тази постъпка той бе очаквал много седмици с голямо вълнение, но сега, когато мечтата му се сбъдна, целувката на Елизабет не го зарадва. Възвърна на майката на това момиче предишното ѝ положение главно заради дъщерята, а ето че всичките му усилия излязоха напразни.

---

[1] Съгласно повествованието за Йосиф и неговите братя в Египет; кн. Битие, гл. 45. — Б.пр. ↑

[2] „Черната вода“ (нем.). — Б.пр. ↑

XX

От всички загадки, с които би могло да се сблъска едно младо момиче, едва ли имаше поне една, подобна на тази, която Елизабет трябваше да разгадава, след като Хенчард се обяви за неин баща. Той го изрече толкова пламенно и развълнувано, че почти спечели обичта ѝ; и изведнъж, още на другия ден, започна да се държи с нея така хладно, както никога дотогава.

Студенината му скоро се смени с чести упреци. Елизабет имаше един сериозен недостатък — понякога употребяваше простонародни изрази; и макар те да звучаха от устата ѝ мило и колоритно, за хората, които се стремят към изискано държане, такива думи са ужасни.

Хенчард и Елизабет обядваха — сега те се срещаха само по време на ядене — и той вече ставаше от масата, когато Елизабет, изведнъж решила да му покаже нещо, рече:

— Изтрай малко, татенце, ей сега ще го донеса.

— Да изтрая? — остро я иронизира той. — Боже мой, как може да употребяваш такава дума! Или си годна само да носиш помия на свинете?

Тя почервеня от срам и от обида.

— Исках да кажа: „Почакай малко, татенце“ — обясни тя тихо и смирено. — Е, ще се помъча да си служа с по-отбрани думи.

Той не отвърна и напусна стаята.

Острата забележка постигна целта си и след време Елизабет вместо „да смогна“, вече употребяваше „да успея“; не наричаше земните пчели „бръмчилки“; не казваше за някои млади влюбени, че „ходят заедно“, а че са „сгодени“; „камбанките“ се превърнаха в „див зюмбюл“; а ако ѝ се случеше да спи лошо някоя нощ, на сутринта не обясняваше на прислужницата, че я е „мъчила вещица“, а че е „имала болки поради лошо храносмилане“.

Като разказваме за тези успехи, постигнати от нея, ние отиваме твърде напред. Сам недодялан, Хенчард се проявяваше като най-строг критик за пропуските на милото момиче, въпреки че сега те бяха вече

съвсем дребни, защото тя жадно четеше всичко, което ѝ попаднеше. И все пак веднъж ѝ се наложи да изтърпи незаслужено тежко мъчение заради своя почерк. Една вечер тя се отби за нещо в столовата. Отвори вратата и видя, че там седят кметът и някакъв непознат, дошъл по работа.

— Чуй, Елизабет-Джейн — рече Хенчард, като я огледа, — ела да ми напишеш нещо, което ще ти продиктувам, само няколко думи — спогодба, която трябва да подпишем с този господин. Знаеш, че не ме бива много в перото.

— Мен, също, да пукна, ако лъжа! — поде и непознатият.

Девојката донесе папка с попивателни, хартия и мастило и се приготви да изпълни поръката на Хенчард.

— Започвай. Най-напред ще напишеш: „Спогодба, сключена тази година, през октомври... на шестнайсетото число...“

Перото на Елизабет потегли със слонска тромавост по листа. Тя имаше великолепен, едър и четлив почерк, за който в по-късни времена биха я нарекли „истинска щерка на Минерва“. Но в годината на нашето събитие господствуваха съвсем други вкусове. Хенчард смяташе, че възпитаните млади девојки трябва да имат „бисерен“ почерк; освен това той вярваше, че умението да се пишат тесни, остри букви също е характерно за жената с изтънчено възпитание, което трябва да ѝ е присъщо, както самият неин пол. И така, когато Елизабет-Джейн вместо като принцеса Ида да надраци

*със почерк, сякаш вятърът южняк
превива лудо нива с класове,*

изрисува ред, подобно на верижка от кръгчета и овали, — Хенчард, почервенял от гняв и срам заради нея, властно изрече: „Остави... сам ще го напиша“ — и веднага я отпрати.

Грижовността ѝ към другите се превърна в спънка за самата нея. Трябва да признаем, че от време на време тя сякаш напук се обременяваше с физически труд, без каквато и да е нужда. Вместо да позвъни на прислугата, сама отиваше в кухнята, „за да не принуждава Фийби да се качва за втори път на горния етаж“. Когато котката събореше кофата с въглища, Елизабет веднага коленичеше с лопатката

в ръка — да събере разпръснати буци; освен това упорито благодареше за най-дребната услуга на камериерката, докато един път Хенчард не избухна след излизането ѝ: „Кога най-сетне ще престанеш да благодариш на простото момиче, като че е някаква богиня! Нали затова ѝ плащам цял фунт на месец, за да ти прислужва!“

Елизабет така се сви при виковете му, че само след няколко минути Хенчард се разкая и рече, че сам не знае как са се изтръгнали от него грубите думи.

Тези семейни сцени напомняха пластове, разкрили се на повърхността, по които можеш само да се досещаш какво се крие в земните недра. Впрочем избухванията на Хенчард не бяха толкова страшни за Елизабет, колкото неговата студенина. Проявите на тази студенина ставаха все по-чести и девойката с тъга разбираше, че неприязненото му чувство към нея расте от ден на ден. Колкото по-привлекателни ставаха външността и маниерите ѝ под смекчаващото въздействие на културата, към която тя вече можеше да се приобщи — и благоразумно се приобщаваше, — толкова повече се отчуждаваше той от нея. Понякога девойката забелязваше, че той я гледа смръщено и недоброжелателно, и ѝ беше много трудно да понесе това. Тя не бе посветена в тайната му, и си мислеше каква жестока насмешка се крие във факта, че за пръв път възбуди враждебността му точно в момента, в който прие фамилното му име.

Но най-тежкото изпитание тепърва предстоеше. Напоследък Елизабет-Джейн бе възприела навика след пладне да поднася чаша ябълково вино или бира и парче хляб със сирене на Нане Мокридж, която балираше сеното в склада. Отпърво Нане приемаше даренията с благодарност, а после като нещо, което ѝ се полага съвсем естествено. Веднъж Хенчард, когато беше в двора, забеляза, че доведената му дъщеря влезе в плевника при Нане и понеже там нямаше къде да се остави донесеното, веднага се зае да измайсторява маса от две бали сено, а Нане Мокридж стоеше с ръце на хълбоците и лениво поглеждаше към тези приготовления.

— Елизабет, ела тук! — извика я Хенчард и момичето се приближи до него.

— Как може така да се самоунижаваш? — рече той, едва сдържайки огромното си възмущение. — Поне петдесет пъти съм ти казвал! Казах ти, нали? Да слугуваш на една обикновена работничка, и

то с такова лошо име като нея! Ти ме позориш, кал хвърляш върху мене!

Тези думи той каза така силно, че Нане, застанала на вратата на плевника, ги чу и мигом кипна, подразнена от оскърбителния намек за опетненото ѝ име. Отиде до вратата и закрепця, без да мисли за последствията:

— Щом натам отива работата, мистър Майкъл Хенчард, мога да ви заявя, че тя е прислужвала и на някои къде-къде по-калпави от мене!

— Значи, е милостива, само разум в главата не ѝ достига — отвърна Хенчард.

— Ами, ами! Съвсем не от доброта прислужваше, а за пари, при това в кръчма — тук, в нашия град!

— Лъжеш! — извика Хенчард възмутен.

— Тогаз попитайте самата нея — отвърна Нане, скръствайки голите си ръце така, че спокойно да може да си чеше лактите.

Хенчард погледна Елизабет-Джейн и румено — бялото ѝ лице, досега старателно прикривано от слънцето, като че веднага потъмня.

— Какво значи това? — попита той. — Има ли поне малко истина в тези думи?

— Има — отговори Елизабет-Джейн. — Но то беше само...

— Прислужвала ли си наистина? Къде беше това?

— В „Тримата моряци“, една вечер, за малко, когато бяхме току-що пристигнали и отседнали там.

Нане хвърли тържествуващ поглед на Хенчард и хлътна в плевника — твърдо убедена, че веднага ще я уволнят от работа, тя реши да извлече докрай всичко, което можеше, от своята победа. Обаче Хенчард не каза, че ще я уволни. Болезнено чувствителен към такива изобличения заради миналото си, той напомняше човек, оскърбен до крайност; Елизабет виновно го последва, но като се прибра в къщи, тя никъде не го намери. Не го видя до края на деня.

Хенчард, уверен, че простъпката на Елизабет фатално накърнява авторитета му и положението му в града — макар до този миг да не беше дочул една-едничка дума по свой адрес, — вече не криеше неудоволствието си, когато зърнеше чуждата дъщеря. Сега той почти винаги вечеряше с фермерите в търговския салон на един от двата най-хубави хотела в града, оставяйки Елизабет съвсем сама. Ако можеше

да види как тя прекарва тези самотни часове, навярно би променил мнението си за нея. Тя непрекъснато четеше и си водеше бележки, събирайки знания с мъчителна старателност, без да се отказва от задачата, която си бе поставила. Започна да учи латински, подтикната към това от останките на древноримската цивилизация в града, в който живееше. „Ако не стана достатъчно образована, вината няма да е моя“ — говореше си тя през сълзи, които се стичаха по прасковено нежните ѝ страни, когато се затрудняваше от помпозните, мъгляви фрази на някои учебници.

Така живееше Елизабет — чувствителна, мълчалива, недоумяваща и никой от околните не ѝ разясни загадките — живееше с търпение и кураж, потиснала в себе си зародилото се влечение към Фарфри, защото то, според нея, бе лишено от взаимност, бе неразумно и не подобаваше на една девойка. Наистина по причини най-добре известни на самата нея, след уволнението на Фарфри тя се премести от стаята си към двора (където дотогава ѝ бе така приятно да живее) в стая с прозорци към улицата, но младият човек, ако случайно минеше оттам, рядко поглеждаше към къщата.

Настъпваше зима, времето бе непостоянно и Елизабет-Джейн оставаше все по-дълго в къщи. Но през ранна зима в Кастърбридж имаше дни, когато след яростните югозападни ветрове небесата като че се изтощаваха и ако грееше слънце, въздухът ставаше кадифен; Елизабет-Джейн използваше всеки такъв ден, за да отиде на гроба на майка си в гробището на стария древноримско-британски град, което, колкото и странно да изглежда, и досега изпълняваше предназначението си. Прахът на мисис Хенчард бе смесен там с праха на жените, които почиваха в земята, украсени с кехлибарени огърлици и стъклени фиби, и с праха на мъжете, с пъхнати в уста монети от времето на Адриан, Постум и Константините.

Елизабет-Джейн обикновено ходеше там в десет и половина сутринта, по времето, когато кастърбриджките улици бяха така безлюдни, както улиците на Карнак^[1]. Трудът отдавна бе преминал там и се вселил в обичайните си кътчета, а Свободният живот още не шестуваше по улиците на града. Елизабет-Джейн вървеше, зачела книга, и само сегиз-тогиз откъсваше очи, за да помисли върху нещо; така най-сетне тя достигна гробището.

Доближила гроба на майка си, тя видя на посипаната с дребни камъчета пътека някаква жена с тъмна рокля. Жената също се бе зачела, но не в книга — бе я привлякъл надписът върху надгробния камък на мисис Хенчард. Тя беше в траур, както Елизабет-Джейн, с почти същия ръст, на същите години и изобщо можеше да мине за нейна двойница, ако не бе облечена доста по-добре. Обикновено Елизабет-Джейн почти не обръщаше внимание на хорското облекло, освен случайно, но елегантната външност на тази дама привлече погледа ѝ. Походката ѝ беше плавна — но явно личеше, че не е заучена, а си е такава по природа. За Елизабет това бе същинско откровение, защото съвсем не подозираше, че хората могат да доведат външността си до такова съвършенство. Стори ѝ се, че самата тя за миг се е лишила от цялата си свежест и изящество, озовала се редом с една такава жена, макар че напоследък Елизабет минаваше за красавица, докато младата дама беше просто хубава.

Ако Елизабет-Джейн беше завистлива, сигурно би изпитала омраза към другата жена; но това не стана; тя гледаше непознатата с искрен възторг. Девойката се питаше откъде ли е пристигнала тази дама. Повечето местни жителки ходеха тромаво и целеустремено, както провинциалната добродетелност изисква от жените; те бяха облечели или просто, или безвкусно и това бе сериозно доказателство, че дамата не е от Кастърбридж; още повече, че в ръцете си държеше книга, която напомняше пътеводител.

Скоро непознатата се отдели от надгробния камък на мисис Хенчард и се изгуби зад ъгъла на оградата. Елизабет се приближи до гроба: на пътеката личаха ясно две стъпки, което означаваше, че дамата е стояла на това място дълго. Девойката се върна в къщи, замислила се за всичко, което бе видяла, също както би могла да мисли за дъгата или за северното сияние, за някоя рядка пеперуда или камея.

Ако извън пределите на своя дом тя бе успяла да види нещо интересно, в къщи ѝ предстоеше тежък ден. Изтичаше двегодишният мандат на Хенчард като кмет и му бяха дали да разбере, че няма да бъде включен занапред дори в списъка на съветниците, а Фарфри вероятно ще влезе в състава на градския съвет. Затова Хенчард изпита такава силна болка от мисълта, че Елизабет е прислужвала по масите в същия град, където той е кмет. Сам направи справката и вече знаеше, че тя страшно се е унижила, поднасяйки вечеря на Доналд Фарфри,

този коварен новобогаташ. И макар че мисис Станидж явно не придаваше значение на тази случка, а веселяците в „Тримата моряци“ отдавна бяха обсъдили всестранно, Хенчард беше толкова високомерен, че простъпката на момичето — незначителна и предизвикана от пестеливост — му изглеждаше като същинска катастрофа, подронила общественото му положение.

От вечерта, в която се върнаха жена му и дъщеря ѝ, в самия въздух на града настъпи някаква промяна и щастието му изневери. Угощението с приятелите в „Кралският герб“ се превърна в същински Аустерлиц за Хенчард; успехите продължиха и след това, но на възхода му настъпи край. Знаеше, че вече няма да бъде сред градските съветници — най-видните хора на Кастърбридж, — и тази мисъл го огорчаваше дълбоко.

— Къде се губи досега? — попита той Елизабет с привидно нехайство.

— Разхождах се по алеите, ходих и на гробището, татко, и капнах от умора.

Тя се шляпна по устните, но беше късно.

Това бе достатъчно, за да вбеси Хенчард след неприятностите този ден.

— *Как смееш* така да ми говориш? — прогърмя той. — „Капнала“ била! Същинска ратайкиня във ферма! Ту научавам, че прислужваш в кръчма, ту чувам, че ломотиш като селяндурка. Ако продължава все така, няма да изтърпим заедно под този покрив!

След такива думи Елизабет би могла да заспи с приятни мисли само като си припомняше дамата на гробището и се надяваше отново да я види.

В същото време Хенчард до късно не си легна; мислеше си колко глупаво и ревниво постъпи, като забрани на Фарфри да ухажва девойката, която се оказа чужда, защото ако им бе позволил да се сближат, тя сега нямаше да му бъде в тежест. Накрая скочи от стола си, доближи бюрото и каза със задоволство:

— Е, Фарфри, разбира се, ще си помисли, че му предлагам мир и зестра — изобщо няма да му хрумне, че не желая повече да я държа в дома си и че той няма да получи нищо!

Изрекъл тези думи, Хенчард написа следното писмо:

До мистър Фарфри.

Сър, след дълги трезви размишления, реших да не се противопоставям на Вашето желание да ухажвате Елизабет-Джейн, щом тя Ви харесва. Ето защо снемам забраната си, но искам всичко между вас да става извън пределите на моя дом.

Ваш: М. Хенчард.

На другата сутрин времето бе хубаво и Елизабет-Джейн отново отиде на гробището, но както търсеше с очи вчерашната дама, зърна неочаквано Доналд Фарфри, който минаваше отвън край вратата, и се стресна от неговата поява. Младежът откъсна очи за миг от бележника си, в който, изглежда, нанасяше някакви цифри вървешком; с нищо не показва, че е забелязал девойката, и се изгуби.

Крайно потисната от съзнанието за своята незначителност, тя реши, че той навярно я презира, и отчаяна се отпусна на една пейка. Отдаде се на мъчителни размисли за положението си и без да ще, изрече гласно:

— О, по-добре да бях умряла заедно с милата си майка!

Земята зад пейката до оградата бе утъпкана и хората понякога минаваха оттам, а не по посипаната с чакъл пътека. Девойката усети, че някой се допря до пейката; огледа се и видя, че над нея се е надвесило лице, покрито с воал; и все пак то можеше да бъде разпознато — това бе лицето на младата жена, идвала тук вчера.

Елизабет-Джейн се смути за миг, като разбра, че отново са чули думите ѝ, но в смущението ѝ имаше и частица радост.

— Да, чух думите ви — изрече живо дамата в отговор на погледа на младото момиче. — Какво ви е постигнало?

— Аз не... не мога да ви кажа — избъбри Елизабет и закри лице с ръка, за да не забележат руменината, обагрила страните ѝ.

За няколко секунди и двете не помръднаха и не изрекоха ни дума; след това момичето усети, че дамата приседна на пейката.

— Сещам се какво ви е — изрече непознатата жена. — Тук почива майка ви. — И тя показа с ръка надгробния камък.

Елизабет я погледна така, сякаш се питаше дали бива да говори с нея откровено. Дамата я наблюдаваше съчувствено, с вълнение, и

девойката реши да ѝ се довери.

— Да, майка ми — призна тя. — Единственият ми приятел.

— Но нали баща ви, мистър Хенчард е още жив?

— Да, жив е — отговори Елизабет-Джейн.

— Зле ли се отнася с вас?

— Не бих искала да се оплаквам.

— Развалиха ли се отношенията ви?

— Малко.

— Може би вие самата сте виновна за това — предположи непознатата.

— Да... до голяма степен аз съм си виновна — въздъхна кротката Елизабет. — Веднъж сама пометох въглищата, макар че това е работа на прислужницата, а друг път казах, че съм „капнала“ и той ми се разсърди.

Този отговор явно породил топло чувство към Елизабет у младата жена.

— А знаете ли как аз си представям всичко, като изхождам от вашите думи? — попита тя замислено. — Струва ми се, че той е пламенен... малко горделив... и може би придирчив; ала не и лош.

Странно защо тя се мъчеше да намери оправдание за Хенчард и в същото време държеше страната на Елизабет.

— О, не; разбира се, че не е *лош* — честно призна момичето. — И доскоро се държеше много мило с мен... преди да умре майка ми. Но сега много трудно понасям отношението му. Всичко това е невярно заради моите недостатъци, а те се обясняват с миналото ми.

— Разкажете ми за вашия живот.

Елизабет-Джейн тъжно погледна събеседницата си. Забелязала, че другата я наблюдава, момичето наведе очи, но тутакси ги вдигна отново.

— Животът ми не беше весел, нито интересен — изрече тя. — И все пак мога да ви разкажа нещичко, ако наистина желаете.

Дамата потвърди желанието си и Елизабет-Джейн ѝ разказа всичко, което знаеше за живота си; разказът ѝ, общо взето, съответствуваше на действителността, липсваше само епизодът за продажбата на панаира.

Въпреки опасенията на Елизабет-Джейн този разказ не направи лошо впечатление на новата ѝ позната. Девойката се ободри и

настроението ѝ падна едва когато настъпи време да се връща у дома си, където с нея се отнасяха толкова грубо напоследък.

— Никак не ми се иска да се прибера — прошепна тя. — Искане ми се да се махна някъде. Но какво да направя? Къде да отида?

— Може би отношенията ви скоро ще се оправят — нежно изрече новата ѝ позната. — Затова, ако съм на ваше място, няма да замина надалеч. Какво ще кажете за едно такова предложение: готвя се да взема в дома си някого: отчасти икономка, отчасти компаньонка. Искате ли да дойдете при мен? Но може би...

— О, да! — възкликна Елизабет със сълзи на очи. — Разбира се!... Готова съм на всичко, само и само да бъда независима; защото тогава татко може би най-сетне ще ме обикне. Но, уви, вие едва ли ще ме вземете.

— Защо?

— Защото съм неука. А на вас ви трябва образована компаньонка.

— Не непременно.

— Така ли? Но аз понякога изричам, без да ща, простонародни изрази.

— Нищо, ще ми бъде даже интересно.

— И още нещо... О, не, знам, че съм неподходяща! — възкликна Елизабет с тъжна усмивка. — Случайно стана така, че се научих да пиша едри букви, а не ситнички като мъниста. Пък на вас, разбира се, ви трябва момиче, което умее да пише по-красиво.

— Не, не ми трябва.

— Как, не е ли задължително да се пише със ситен почерк? — радостно възкликна Елизабет.

— Съвсем не.

— А къде живеете?

— В Кастърбридж. По-точно, живея тук от днес... от обед.

Елизабет не скри почудата си.

— Няколко дни прекарах в Бъдмът, докато приведат в ред дома ми тук. Ще живея във Високата къща, както наричат онова старо каменно здание, което гледа към Пазарния площад. Две-три от стаите са вече подредени, те може да се обитават, и днес за пръв път ще ношувам там. Така че помислете си за моето предложение и нека се

срещнем на това място през първия хубав ден от идущата седмица, ако дотогава не се откажете.

Очите на Елизабет грейнаха при мисълта, че нейното непоносимо положение, изглежда, ще се промени; тя с радост даде съгласието си и събеседничките се разделиха на вратата на гробището.

---

[1] В околностите на село Карнак в Северозападна Франция се намират развалини, които будят голям интерес. От земята стърчат в редици огромни монолитни камъни, образувайки нещо като улици. — Б.пр. ↑

XXI

Повтаряме си често някоя поговорка още от детинство, без да се замисляме над същността ѝ, докато опитът ни в зряла възраст не потвърди нейната правота; така и Високата къща сега за пръв път привлече вниманието на Елизабет-Джейн, макар сто пъти да бе чувала това название.

Целият остатък от деня тя прекара в мисли за непознатата, за дома ѝ и за това ще ѝ се открие ли възможност да живее и самата тя в него. След обед излезе от къщи, за да плати някой сметки и да направи малки покупки; тогава узна, че новината, която ѝ се беше сторила едва ли не откритие, е известна вече на цялата улица. Във Високата къща, казваха хората, се извършва ремонт; скоро там ще се засели някаква дама; всичките търговци били научили за това и вече гадаели дали стопанката на този дом ще бъде тяхна клиентка, или не.

Все пак Елизабет-Джейн успя да допълни тези, общо взето, така нови за нея сведения. Тя извести, че дамата е пристигнала днес.

Когато запалиха уличните фенери, но комини, мансарди и покриви още не бяха се забулили в мрак, Елизабет, с чувство близко до влюбеност, реши да отиде да погледа Високата къща. И се упъти нататък.

Със сивата си фасада и парапета си Високата къща бе единствената солидна жилищна сграда, разположена почти в самия център на града. Различаваше се от съседните сгради по някои особености, присъщи само на полските имения: птичи гнезда по комините, влажни ниши, обрасли в плесен, неравни стени, оформяни от ръката на строителя. Природа. А нощем, на светлината на фенерите, бледите стени се изпъстриха с черните сенки на минувачите.

Тази вечер пред къщата имаше разпиляна слама, а и други признаци говореха, че скоро в нея ще дойдат нови обитатели. Изцяло изградена от камък, тя изглеждаше величествена, макар да не бе голяма. Това не беше аристократическо имение в пълния смисъл на думата, не биеше на очи с външния си вид, но неосведоменият

пришълец, като я гледаше, си мислеше неволно: „Въздигната е от Благородническа кръв и в нея обитава Богатството“ — макар да имаше съвсем смътна представа за едното и за другото.

И все пак странникът грешеше по отношение на обитателите на този дом, тъй като до самото пристигане тази вечер на новата стопанка домът бе пустял година-две, а и преди това го бяха обитавали само от време на време. Причината за неговата непопулярност можеше лесно да се отгатне. Някои от стаите му гледаха към пазарния площад, а такъв изглед не бе по вкуса на евентуалните обитатели.

Като погледна към горния етаж, Елизабет съзря в стаите светлина. Очевидно дамата бе вече пристигнала. Тя така силно бе заинтригувала любознателната девойка със светските си обноски, че на Елизабет, застанала под сводестия вход на отсрещната сграда, ѝ бе приятно да си представя тази очарователна жена там, вътре, зад тези стени, и се мъчеше да отгатне с какво се занимава в момента. Възхищението ѝ от архитектурата на дома изцяло се дължеше на неговата обитателка. Но тази архитектура наистина заслужаваше възхищение или поне интерес. Домът бе построен в стил Паладио и както повечето здания, издигнати след епохата на готиката, представляваше по-скоро механичен сбор от архитектурни елементи, отколкото единно решение. Но целесъобразността на конструкцията му правеше силно впечатление. Тя не бе разкошна и все пак беше достатъчно внушителна.

Осъзнал навреме пълната суета на архитектурата, както и на всички други творения на човека, създателят на тази сграда бе избягнал художествените излишества.

Току-що си бяха отишли хората, които внасяха пакети и сандъци през вратата, превръщайки коридора в същинска улица. Когато мръкна, Елизабет се вмъкна през отворената порта, но изплашена от своята дързост, бързо излезе през една друга отворена врата — във високата стена на задния двор. За своя почуда тя се озова на една от най-глухите улички в града. Огледа се към вратата, през която бе излязла, и видя на светлината на единствения фенер на тази уличка, че над входа има арка, много старинна — по-стара даже от самата къща. Вратата беше обкована с големи нитове, а на ключовия камък на свода, бе изсечена маска. И сега личеше, че някога тази маска е изобразявала смях, макар че цели поколения кастърбриджки хлапета я бяха замеряли, целейки се

в устата ѝ, и така бяха очукали нейните устни и челюсти, че те сякаш бяха разядени от болест. Мъждивата светлина на фенера придаваше на маската толкова зловещ вид, че Елизабет не можа да я гледа, и това бе първото ѝ неприятно впечатление от къщата.

Разположението на необикновената старинна врата и тази чудновата, усмихваща се маска, подсказваха преди всичко, че историята на този дом е свързана с интрига. Можеше незабелязано да се промъкнеш тук по глухата уличка от всяко кътче на града: от стария игрален дом, от стария говежди пазар, от старата арена за бой с петли, от езерото, където са изчезвали незаконородените отрочета. Високата къща безспорно можеше да се гордее с удобното си местоположение.

Елизабет се обърна, решила да тръгне за къщи по най-късия път — глухата уличка, — но дочу нечий стъпки и като не желаше да я видят в такова време на такова място, бързо отстъпи назад. Не ѝ оставаше друго, освен да се прикрие зад една тухлена колона, докато минувачът се отдалечи.

Голямо щеше да бъде изумлението ѝ, ако бе тръгнала след него. Щеше да види, че той приближавайки дома, се упъти право към сводестата врата, а когато спря, сложил ръка на резето, и светлината на фенера озари лицето му, би познала в него Хенчард.

Но Елизабет-Джейн така се сви в ъгъла си, че нищо не забеляза. Хенчард влезе в двора — не подозирайки за нейното присъствие, както и тя не знаеше кой е срещнатият от нея минувач — и се изгуби в мрака. Тогава Елизабет напусна своето укритие и забърза към къщи.

Грубите забележки на Хенчард, породили в нея опасението да не извърши нещо недостойно за една благовъзпитана девойка, попречиха и на двамата да се познаят един-друг в този критичен момент. Но нали, ако се бяха познали, последствията щяха да бъдат сериозни и у двамата щеше да възникне един и същи въпрос: защо е трябвало той или тя да идва тук?

Каквато и да бе причината за посещението на Хенчард в този дом, той се прибра в къщи само няколко минути след завръщането на Елизабет-Джейн. Тя се готвеше още тази вечер да му говори за това, че смята да напусне неговия дом — към тази постъпка я подтикваша събитията от изминалия ден. Но всичко зависеше от настроението му и тя тревожно очакваше реакцията му към нея. Забеляза, че сега неговото отношение е по-различно. Хенчард вече не изглеждаше

разгневен, но я заплашваше нещо още по-неприятно. Избухливостта му бе преминала в пълно равнодушие и той беше толкова хладен с момичето, че тази хладност повече от избухливостта му я подтикваше да го напусне.

— Татко, ще имаш ли нещо против да си отида? — попита тя.

— Да си отидеш? Не... никак. А къде се готвиш да отидеш?

Тя реши, че сега е нежелателно и съвсем излишно да разкрива намеренията си на човек, който толкова малко се интересува от нея. Той без друго скоро щеше да научи.

— Появи се възможност да си попълня образованието и да не живея в бездействие — изрече тя нерешително. — Предлагат ми място в един дом, където ще мога да се уча и да общувам с изискани хора.

— Тогава възползуй се от възможността си, за бога... щом не можеш да попълниш образованието си при мен.

— Не възразяваш ли, татко?

— Да възразявам? Аз? Не... не! Никак! — Помълча и добави: — Но без моята помощ няма да имаш достатъчно средства да изпълниш този многообещаващ план. Ако желаеш, готов съм да ти давам пари за дребни разходи, за да не си принудена да живееш само от нищожната заплата, която по всяка вероятност ще получаваш от тези изискани хора.

Тя му благодари за предложението.

— Добре е да сторим всичко както трябва — рече той след нова пауза. — Ще внесе на твое име малка сума и ти ще получаваш от нея годишна рента; така няма да зависиш от мен, а аз няма да имам грижа за тебе. Приемаш ли?

— Разбира се.

— Ще уредя това още днес.

Като се отърва по този начин от нея, той явно изпита облекчение и така въпросът за напускането ѝ бе решен. Сега Елизабет очакваше само срещата си с дамата.

Дойде уреченият ден и час, но валеше ситен дъжд. Елизабет-Джейн, решила да замени досегашния си безгрижен и осигурен живот с трудов път, заключи, че за човек като нея, лишен от сполука, времето е достатъчно хубаво, стига новата ѝ приятелка да сметне също, че то е хубаво, което беше малко вероятно. Девојката отиде в килера, където висяха дървените ѝ сандали, оставени там, когато настъпи нейният

апотеоз; свали ги и като намаза с черна вакса плесенясалите им каишки, ги обу, както ги обуваше в дните на бедността си. Така, със сандали на краката, с пелерина и чадър, тя тръгна към мястото на срещата, решила, че ако дамата не дойде, ще отиде да я потърси у дома ѝ.

Единият край на гробището, този откъм ветровитата страна, бе ограден от стара калена стена, покрита със слама, и тази слама стърчеше на един-два фута извън стената. Отвъд имаше склад със зърнохранилище и хамбари — същите хамбари, където Елизабет се бе срещнала с Фарфри преди много месеци. Някой стоеше под сламения покрив. Младата дама бе дошла.

Присъствието ѝ така окрили светлите надежди на девойката, че тя почти се изплаши от щастието си. И в най-трезвите умове има място за въображение. Тук, на това гробище, старо колкото самата цивилизация, в такова лошо време стоеше непознатата жена, странна и обаятелна — Елизабет за пръв път срещаше такава личност и нейното присъствие изглеждаше на младото момиче като магия. Елизабет се упъти към черковната камбанария, на чийто връх трополеше от вятъра възето на пилоната за знаме, и оттам тръгна към стената.

Въпреки дъжда дамата имаше толкова бодър вид, че Елизабет забрави своите фантазии.

— Е, решихте ли? — изрече дамата и белите ѝ зъби блеснаха зад черния воал, покриващ лицето ѝ.

— Да, окончателно — отвърна девойката с желание.

— Баща ви съгласен ли е?

— Да.

— Тогава елате у дома.

— Кога?

— Още сега... веднага щом ви е удобно. Искаше ми се да пратя да ви повикат направо у дома, защото смятах, че няма да дойдете в такъв вятър. Но обичам да се разхождам и реших преди това да мина насам и да се убедя сама дали сте тук.

— И аз така реших.

— Значи, ще се разбираме с вас. Елате още днес. Ще можете ли? В моя дом е толкова празно и тъжно, че ми се иска край мен да има друго живо същество.

— Смятам, че ще мога да се преместя днес — отвърна девойката замислено.

В този миг, надвили шума на вятъра и на дъжда, до тях достигнаха нечии гласове отвъд стената. Прозвучаха думите „чували“, „квартири“, „вършитба“, „плява“, „на пазара идната събота“, но останалите думи бяха заглушени от поривите на вятъра и всички фрази бяха осакатени като лице, отразено в счупено огледало. Жените се заслушаха.

— Кой са тези хора? — попита дамата.

— Единият от тях е баща ми. Той е взел под наем този двор, заедно с хамбара.

Дамата, явно забравила работата, за която бе дошла тук, се вслушваше в техническите термини на търговията със зърно. Но изведнъж изрече:

— Вие казахте ли му къде отивате?

— Не.

— О... как така?

— Мислех, че по-безопасно ще бъде първо да се преместя — защото той е така непостоянен.

— Може би сте права... При това не бях ви съобщила презимето си. Аз съм мис Темпълман... Отидоха ли си... онези хора... от другата страна?

— Не. Само влязоха в хамбара.

— Тук е влажно, тръгвам си. Ще ви очаквам днес... Довечера, да кажем, в шест часа.

— От коя врата да вляза, мадам?

— От предната — тази откъм улицата. Друга не съм забелязала да има.

Елизабет-Джейн си спомни за вратата, която водеше към глухата уличка.

— Щом не сте му казали къде отивате, най-добре ще е навярно да си мълчите за това до момента на тръгването си. Кой знае, може да се разколебае.

Елизабет-Джейн поклати глава.

— Не се страхувам от такова нещо — изрече тя нажалено. — Той съвсем изстина към мене.

— Е, добре. И тъй, в шест.

Когато излязоха на пътя и се разделиха, те с мъка удържаха огъващите се от вятъра чадъри. Въпреки това, минавайки покрай вратите на зърнения склад, дамата надникна вътре и за миг се спря. Но в двора нямаше никого, само купите, разкривеният хамбар, покрит с мъх като с възглавница, и високата житница пред черковната камбанария, на чийто връх въжето още шляпаше по пилона за знамето.

Хенчард не предполагаше, че Елизабет-Джейн ще си отиде толкова скоро. Завърнал се в къщи към шест часа и видял каретата от „Кралският герб“ пред входа си, а в нея доведената си дъщеря с всичките ѝ чанти и кутии, той не скри своята почуда.

— Но нали ми позволи да си отида, татко? — обясни му Елизабет-Джейн пред прозореца на каретата.

— Позволих!... Да. Но мислех, че се готвиш да тръгнеш след месец или идната година. Дявол да го вземе... Не си губиш напразно времето — знаеш си работата! Ето как се отплащаш за всичките ми грижи към теб!

— О, татко! Как можеш да говориш тъй? Това е несправедливо! — възрази тя пламенно.

— Е, добре, добре, постъпвай, както искаш — отвърна той.

Влезе си в къщи и като зърна, че още не всички вещи на Елизабет са свалени долу, се качи в стаята ѝ, за да надникне и там. Не беше влизал в тази стая от деня, в който Елизабет-Джейн я зае. Тук още личаха следите на нейното самообразование, старанията ѝ да украси своето кътче: книги, рисунки, географски карти, скромни дреболийки. Хенчард нищо не знаеше за тези опити. Той погледна всичко това, внезапно се обърна и слезе на площадката пред входа.

— Чуй, не си отивай! — започна той с променен глас (вече не я наричаше по име). — Може би ти говорех доста грубо... но заради тебе понесох много тежки дни... имаше за това причина.

— Заради мен? — попита тя силно разтревожена. — Какво съм направила?

— Сега не мога да ти отговоря. Но ако останеш да живееш при мене като моя дъщеря, след време ще ти кажа всичко.

Ала предложението му беше закъсняло с десет минути. Елизабет-Джейн седеше в каретата, обаче мислено се намираще вече в дома на онази жена, която бе така очарователна за нея.

— Татко... — поде тя, стремейки се да говори колкото може по-внимателно, — струва ми се, че и за двама ни ще бъде по-добре, ако си отида. Сигурно няма да остана там за дълго; ще се намирам недалеч оттук и ако съм ти много нужна, скоро ще се върна пак.

Той отговори на думите ѝ с едва забележимо кимване — нищо повече.

— Казваш, че ще бъдеш някъде наблизко. Дай ми адреса си, в случай че намисля да ти пиша. Или не бива да го зная?

— Разбира се, че може. Ще живея тук, в този град... Във Високата къща.

— Къде? — попита Хенчард и лицето му се вкамени.

Тя му повтори адреса си. Хенчард не помръдна, нито пророни дума, а тя най-приятелски му махна с ръка и даде знак на кочияша да тръгва.

XXII

За да си обясним поведението на Хенчард, ще се върнем за малко към онова, което се случи предишната вечер.

В часа, когато Елизабет-Джейн възнамеряваше тайно да извърши разузнавателното си наминаване до жилището на очаровалата я жена, Хенчард много се изненада, като получи по един човек писмо, адресирано с добре познатия му почерк на Лусета. Този път съдържаността и покорността пред съдбата, звучали в предишната бележка, бяха изчезнали напълно; тя пишеше с онази лекота на мислите, присъща ѝ по времето на някогашното им познанство.

Високата къща

„Скъпи мистър Хенчард, не се учудвай. Заради твое и, надявам се, и свое благо, аз се преселих в Кастърбридж — дали за дълго, не зная. Това зависи от друг един човек, а той е мъж, търговец, кмет и има повече права над моите чувства от всички други.

Сериозно, mon ami^[1], аз не съм толкова лекомислена, колкото може да се предполага от тези редове. Пристигнах тук, защото научих за смъртта на жена ти, която ти смяташе за мъртва още преди толкова години! Бедната жена, изглежда, много е страдала, без да се оплаква, и макар да е била с ограничени умствени качества, съвсем не е била побъркана. Радвам се, че си постъпил с нея справедливо. Веднага щом узнах, че вече не е между живите, съвестта ми много настойчиво пожела от мен да се опитам да разпръсна сянката, която аз със своето *etourderie*^[2] хвърлих върху името си и ме подтикна да се обърна към теб с молба да изпълниш даденото пред мен обещание. Надявам се, че си съгласен с мен и ще предприемеш стъпки в тази насока. Но тъй като не зная как

живееш сега и какво е станало след нашата раздяла, реших да дойда и се заселя тук, а едва след това да ти пиша.

Предполагам, че възгледите ни по това се схождат. Ще мога да се видя с теб след ден-два. А дотогава — сбогом.

Твоя: Лусета.

П. П. Не можах да изпълня обещанието си да се срещна с теб за няколко минути, когато минах неотдавна през Кастърбридж. Плановете ми се промениха поради едно семейно събитие, за което, като научиш, много ще се изненадаш.“

Хенчард вече бе чул, че Високата къща се ремонтира в очакване на нови обитатели. Изумен, той попита първия срещнат:

— Кой ще живее във Високата къща?

— Май някаква си дама на име Темпълман, сър — отговори запитаният.

Хенчард се замисли. „Навярно Лусета е нейна близка — каза си той. — Да, дължен съм да ѝ създам прилично положение, безспорно.“

Сега това негово морално задължение вече не го гнетеше както преди — напротив, той гледаше на него с интерес, ако не с жар. Бе изпитал горчиво разочарование, като узна, че Елизабет-Джейн не му е дъщеря и че той няма свое дете; от това в душата му възникна празнота, която несъзнателно се стремеше да запълни. В такова настроение, но без прилив на силни чувства, Хенчард крачеше по глухата уличка и влезе във Високата къща през задната врата, където Елизабет едва не се сблъска с него. Мина в двора и попита някакъв човек, който отваряше едно сандъче с порцеланови съдове, живее ли тук мис Льо Сьюор. Когато се запозна с нея, Лусета — по онова време тя се наричаше Люсет — носеше презимето Льо Сьюор.

Човекът отвърна отрицателно и допълни, че е пристигнала само мис Темпълман. Хенчард си отиде, решил, че Лусета още не е дошла в града.

Това бяха единствените сведения, с които той разполагаше, когато на другия ден се сбогува със заминаващата Елизабет-Джейн. Научил бъдещия ѝ адрес, внезапно му дойде в главата странна идея, че

Лусета и мис Темпълман са едно и също лице: той си спомни, че по време на близостта им Лусета му беше споменала, че имала някаква богата роднина, мисис Темпълман, която той, кой знае защо, смяташе едва ли не за митично същество. Хенчард не се стремеше към голяма зестра, но все пак мисълта, че Лусета може би е станала богата, след като е получила значително наследство от своята роднина, ѝ придаваше допълнително очарование. Той вече бе почти на средна възраст, когато материалните блага завладяват все повече духа на индивида.

Но Хенчард бързо се отърси от своето недоумение. Лусета много обичаше да пише, както вече ни е известно от пороя писма, с които го засипваше след онова *fiasco*^[3] на своите надежди за брак с него, и едва Елизабет замина, ето че в дома на кмета се получи друго писъмце от Високата къща.

„Вече се настаних — пишеше Лусета — и тук ми е удобно, но местенето бе много уморително. Може би вече знаеш това, което искам да ти разкажа. Добрата ми леля Темпълман, вдовица на банкиер — онази същата, в чието съществуване и още повече в нейното богатство ти се съмняваше на времето, — почина наскоро и ми завеща част от състоянието си. Няма да се впускам в подробности — ще ти кажа само, че приех фамилното ѝ име, за да се отърва от своето и от всичко неприятно, с което то е свързано.

Вече господарка сама на себе си, аз реших да се заселя в Кастърбридж — наех Високата къща, за да можеш без особени трудности да се срещаш с мен, ако пожелаеш. Отпърво не ми се искаше да ти съобщавам за промените в живота ми, докато не се срещнем случайно на улицата, но след това размислих.

Навярно знаеш за уговорката ми с твоята дъщеря и безспорно си се посмял на — как да се изразя? — шегата, която си позволявам (въпреки чувствата ми към теб), като я вземам да живее в моя дом. Но първия път се срещнах с нея съвсем случайно. Знаеш ли, Майкъл, защо ти устроих

все пак това? Отчасти, с цел да ме посещаваш заради нея и така да установим нормална връзка помежду ни. Тя е мило, добро момиче и смята, че се отнасяш с нея незаслужено сурово. Възможно е да си постъпвал така в гнева си, но не умишлено — в това съм убедена. Впрочем, щом тя е вече в моя дом, никак не съм склонна да те упреквам.

Нетърпелива да те видя скоро, оставам
завинаги твоя: Лусета.“

Вълнението, завладяло мрачната душа на Хенчард, когато прочете тези редове, бе повече от приятно. Той дълго седя замислен на масата за вечеря и чувствата му, не намерили обект след разрива с Доналд Фарфри и Елизабет-Джейн, без да са изтлели, почти механично се прехвърлиха върху Лусета. Съмнение не можеше да има — тя се стремеше да се омъжи. Но какво друго би могло да се очаква от една клетница, която така безумно му бе отдавала времето и сърцето си, че изгуби доброто си име? Навярно не само привързаност, а и угризения на съвестта я бяха довели тук. Изобщо той не я осъждаше.

„Хитро момиче!“ — рече си той усмихнат (при мисълта колко ловко и мило Лусета е постъпила с Елизабет-Джейн).

Изпита непреодолимо желание да види Лусета, тозчас да се упъти към дома ѝ. Сложи си шапката и излезе. Доближи главния вход между осем и девет часа. Съобщиха му, че тази вечер мис Темпълман е заета, но с радост ще го приеме утре.

„Прави се на важна! — обясни си го негласно той. — А нали двамата с нея...“ Впрочем тя не го бе очаквала и той прие спокойно отказа. И въпреки това реши да не я посещава на следващия ден. „Проклети жени!... Няма в тях ни капка последователност.“ — продължи да разсъждава той наум.

Но нека последваме хода на мислите на мистър Хенчард като пътеводна нишка и надникнем във Високата къща, за да научим какво се случи там онази вечер.

Когато Елизабет-Джейн пристигна, някаква възрастна жена лениво ѝ предложи да се качи на горния етаж и там да се съблече. Девойката отказа енергично — за нищо на света не би желала да създава такова безпокойство, — веднага свали в коридора шапката и

пелерината си. После я отведеха до най-близката врата на площадката и я оставиха сама да си намери пътя.

Стаята, в която се озова, беше красиво обзаведена и служеше за будоар или малка гостна, а на софата с две цилиндрични възглавници се бе изтегнала тъмнокоса симпатична жена, явно францужойка по баща или майка. Тя очевидно беше с няколко години по-възрастна от Елизабет и големите ѝ очи блестяха необикновено. До софата имаше масичка, а на нея бяха разпилени карти с фигурите нагоре.

Младата жена лежеше в такава непринудена поза, че дочула как някой отваря вратата, скочи като пружина.

Позна Елизабет и се успокои, а после тръгна към нея с нехайна походка и само вродената ѝ грациозност попречи нейните движения да изглеждат твърде резки.

— Защо така късно? — попита тя и взе ръцете на Елизабет-Джейн в своите.

— Наложил ми се да прибирам много дреболии...

— Сигурно сте страшно уморена и отпаднала. Сега ще ви забавлявам с интересни фокуси, които научих, за да си убивам времето. Седнете тук и гледайте.

Дръпна масичката към себе си, събра картите и започна бързо да ги разпределя, като предложи на Елизабет да си избере няколко от тях.

— Избрахте ли си? — попита тя и хвърли на масичката последната карта.

— Не — запъна се Елизабет, откъсната от своите мечтания. — Съвсем забравих — мислех си за вас... и за себе си... и колко е невероятно, че съм тук.

Мис Темпълман погледна любопитно Елизабет-Джейн и остави картите на масичката.

— О, нищо! — каза тя. — Ще си полегна, а вие седнете край мен и нека си побъбрим.

Елизабет безмълвно, но с нескрито удоволствие седна до горния край на софата. Личеше, че е по-млада от стопанката, но се държи и гледа на живота по-благоразумно. Мис Темпълман се разположи на софата в предишната изящна поза, заслонила глава с ръката си като модел на Тициан, и заговори, без да гледа към Елизабет-Джейн.

— Трябва да ви кажа нещо — изрече тя. — Питам се дали сте се досетили. Всъщност аз отскоро съм стопанка на голяма къща и

притежателка на голямо състояние.

— Така ли? Отскоро? — прошепна Елизабет-Джейн и лицето ѝ леко помръкна.

— Като малка живеех с баща си по градовете, където той беше на гарнизон, и по разни други места; затова станах толкова безгрижна и непостоянна. Той беше офицер. Нямах да споменавам за това, ако не мислех, че е по-добре да знаете истината.

— Да, да.

Елизабет-Джейн замислено обгърна с очи стаята — малкото квадратно пиано с медни украшения, завесите на прозореца, лампата, червените и черни попове и дами на масичката за карти — и накрая насочи погледа си към извърнатото лице на Лусета Темпълман; големите ѝ искрящи очи изглеждаха много странни за наблюдаващата ги отгоре Елизабет-Джейн.

Стремежът на Елизабет да знае повече я преследваше с почти болезнена натрапчивост.

— Вие навярно свободно говорите френски и италиански — каза тя. — А аз стигнах само до най-елементарния латински.

— Е, щом това ви интересува, ще ви открия, че на острова, където съм живяла, френският не се цени чак толкова, дори обратно.

— А как е името на този остров?

Мис Темпълман отговори без особено желание.

— Джързи. Там от едната страна на улицата говорят френски, от другата английски, а по средата — на някаква смесица от двата. Но отдавна не съм била там. Родителите ми произхождат от Бат, но прадедите ми от Джързи са спадали към най-доброто общество, не по-лошо от това в Англия. Фамилията им се е наричала Лъо Суюор — старинен род, който на времето извършил не едно славно дело. Върнах се на Джързи, живях там след смъртта на баща ми. Но не държа чак толкова на миналото и самата аз съм истинска англичанка по вкусове и убеждения.

Бъбривостта на Лусета за миг взе връх над нейната дискретност. Тя бе пристигнала в Кастърбридж, твърдейки, че идва от Бат, и по добре известни причини искаше Джързи да изчезне от живота ѝ. Но с Елизабет ѝ се доця да поговори откровенно и така тя не изпълни взетото решение.

Дори да се бе изпуснала, Лусета смяташе, че го е направила пред човек, който няма да я издаде. И все пак тя не задълбочи откровенията си и от този ден нататък вече толкова внимаваше какво ще каже, че нямаше основание да се страхува да не би някой да познае в нея онази млада дама от Джързи, която в трудни за нея дни е била любяща приятелка на Хенчард. И най-забавното: от предпазливост реши да избягва употребата на френски думи, които по-рано първи ѝ се натрапваха на езика, изпреварвайки английските със същото значение. Френските изрази тя отрече в миг — съвсем като онзи малодушен апостол, когато му казали: „Твоята реч те издава!“

На другия ден сутринта лицето на Лусета изразяваше трескаво нетърпение. Тя се наканти за мистър Хенчард и развълнувана очакваше до обед посещението му: но той не се появи, а тя напразно го чака и целия следобед. Не призна пред Елизабет обаче, че чака нейния баща.

Седяха до двата съседни прозореца в същата стая на голямата каменна къща на Лусета, плетяха и не откъсваха очи от пазара, който представляваше неповторима гледка. Елизабет зърна долу сред тълпата шапката на своя баща, но съвсем не предполагаше, че и Лусета следи същия предмет, и то с много по-силен интерес. Хенчард беше сред най-гъстото множество, в онзи край на пазара, който наподобяваше мравуняк; на другия край, където бяха павилионите със зеленчуци и плодове, бе много по-спокойно. Въпреки блъсканицата и опасността да попаднат под конете или колелата на минаващите превозни средства, фермерите имаха навик да сключват сделките си не в отреденото за тях мрачно, покрито помещение, а на кръстопътя, под открито небе. Тук те се тълпяха веднъж седмично, образувайки своя малък свят от кожени гети, камшици и торбички с мостри на семена; мъже с грамадни кореми, издадени като планински склон; или такива, главите на които се люшкаха като дървета в ноемврийска буря; в разговора те постоянноменяха позата си и приклякаха, разкрачили колене и пъхнали ръце в джобовете на старомодните си жилетки. Лицата им излъчваха тропически зной и ако във фермата цветът на кожата им се променяше в зависимост от годишното време, тук, на пазара, лицата им пламтяха като въглени, през цялата година.

Горни дрехи те носеха по изключение, по принуда, като притесняваща необходимост. Някои мъже бяха добре облечени, но

повечето имаха небрежно облекло и се появяваха в избелели от слънцето костюми, по които можеше да се пресъздаде многогодишната история на всички дела и ежедневната борба на притежателите им. Обаче мнозина носеха в джобовете си оръфани чекови книжки и сумата на влоговете им в банката достигаше най-малко четирицифрени числа. Всъщност най-характерното за тези неугледни човешки фигури бяха парите в брой — парите, които винаги бяха налице у тях — те не ги очакваха на следната година, както благородниците, и не ги държаха в банката като търговците, а ги стискаха в широките си длани.

Този ден измежду тях се възвишаваха две-три високи ябълки, сякаш израсли на самото място; после ставаше ясно, че са ги изложили за продан жителите на районите, където се вари ябълково вино, донесли тук и калта на своето графство, полепнала по обувките им. Елизабет-Джейн, която често поглеждаше към тях, каза:

— Интересно дали донасят тук всяка седмица едни и същи дръвчета.

— Какви дръвчета? — попита Лусета, погълната от интереса си към Хенчард.

Елизабет отвърна неопределено, защото нейното внимание бе отклонено от нещо неочаквано. Зад една от тези ябълки стоеше Фарфри и оживено разговаряше с някакъв фермер за неговото зърно. Хенчард неочаквано се озова до самия Фарфри, на чието лице можеше да се прочете въпросът: „Ще говорим ли един с друг?“

Девојката видя как в очите на баща ѝ лумна пламък, който означаваше: „Не!“ И тя въздъхна.

— Интересува ли ви някой от тези хора? — попита Лусета.

— О, не — отвърна компаньонката ѝ и поруменя.

За щастие Фарфри изведнъж се бе изгубил зад ябълката.

Лусета изпитателно погледна момичето.

— Наистина ли? — попита тя.

— Разбира се — отвърна Елизабет-Джейн. Лусета пак надникна през прозореца.

— Всички тези хора фермери ли са?

— Не. Онзи е мистър Бълдж — винар, а другият до него Бенджамин Браунлет — търговец на коне; там са и Китсън — свинар, и Йопър — аукционист; освен тях присъствуват пивовари, мелничари... и други.

Фарфри сега стоеше настрана и ясно се виждаше, но тя не спомена за него.

Така безцелно мина съботният ден. Часът на житарските сделки на пазара се смени с друг — часа, в който се водят празни разговори, преди всеки да си тръгне за дома. Хенчард не се отби при Лусета, макар да беше съвсем наблизко. „Изглежда, много е зает — помисли си тя. — Ще дойде в неделя или понеделник.“

Настъпиха и тези дни, но гостът не се явяваше, а Лусета продължи да се гизди все така старателно. Настроението ѝ спадна. Трябва веднага да изтъкнем, че сега Лусета не беше вече толкова привързана към Хенчард, колкото в началото на познанството им, защото нещастното стечение на обстоятелствата бе силно охладило нейната любов. Но тя още лелееше в душата си стремежа да свърже живота си с него (сега за това нямаше пречка) и така да утвърди положението си в обществото — жадувано щастие за нея. Тя имаше сериозни причини да иска този брак, а Хенчард нямаше причина да отлага, още повече, че бе успяла да получи богато наследство.

Във вторник откриха големия Сретенски панаир^[4]. На закуска Лусета каза на Елизабет-Джейн с най-невъзмутим тон:

— Очаквам баща ви да дойде днес да ви види. Той сигурно е тук наблизко, на пазарния площад, сред другите търговци на жито.

Елизабет-Джейн поклати глава.

— Няма да дойде.

— Защо?

— Настроен е против мен — изрече девойката с развълнуван глас.

— Значи, разривът ви е по-сериозен, отколкото съм предполагала?

Елизабет, в стремежа си да защити от обвинението в неестествена враждебност към нея човека, когото смяташе за свой баща, отговори:

— Да.

— Значи, той винаги ще избягва дома, където живеете?

Елизабет кимна с тъга.

Лусета я погледна безизразно, после красивите ѝ вежди и уста конвулсивно трепнаха и тя истерично зариде. Какъв удар! Остроумният ѝ план се беше провалил напълно!

— О, скъпа моя мис Темпълман... какво ви стана? — изрече компаньонката.

— Така ми е приятно с вас! — отвърна Лусета, веднага щом можа да проговори.

— Да, да... и на мене с вас — повтори Елизабет-Джейн в стремежа си да я успокои.

— Но... но... — Лусета не довърши думите си, макар естествено да ѝ се искаше да каже, че щом Хенчард е така зле настроен към момичето, както се изясни сега, тя трябва да се раздели с Елизабет-Джейн... неприятно е, но трябва да го стори.

Временният изход от положението обаче сам дойде.

— Мис Хенчард... бихте ли могли да излезете по моя работа веднага щом закусим?... Чудесно, много сте любезна. Ще можете ли да ми поръчате... — и тя даде на Елизабет няколко задачи за изпълнение в разни магазини, което щеше да я задържи вън от къщи най-малко за час-два.

— А ходили ли сте в музея?

Елизабет-Джейн не беше посещавала музея.

— Тогава непременно трябва да отидете. Можете да отидете там накрая, преди обед. Това е старинна сграда на една от малките улички в града... не помня точно къде е, но вие ще я намерите... там има толкова интересни неща: скелети, зъби, старинни съдове, старовремски обувки, птичи яйца... всичко невероятно занимателно. Няма да ви се излиза оттам, докато не ви прималее съвсем от глад.

Елизабет бързо се облече и излезе. „Интересно защо толкова много желае да се отърве днес от мен?“ — помисли си с тъга девойката. Колкото и трудно да ѝ беше да отгатне причината за поведението на Лусета, Елизабет-Джейн въпреки наивността си успя да се досети, че сега имат нужда не от услугите и знанията ѝ, а от нейното отсъствие.

Не минаха и десет минути, след като тя излезе, и една прислужница на Лусета тръгна към дома на Хенчард с бележка. Тя беше кратка:

„Скъпи Майкъл, днес ти ще бъдеш по работа час-два край моя дом, затова отбий се, моля, да се видим. Горчиво

съм разочарована от това, че не дойде преди — и как да не се безпокоя, щом нашите отношения са още неопределени... Особено сега, когато богатството на леля ми ме издигна в първите редици на обществото? Може би ме избягваш, защото тук живее дъщеря ти: затова днес я изпратих навън и тя няма да се върне преди пладне. Кажи, че идваш по работа — сама съм в къщи.“

Лусета

Когато пратеничката се върна, господарката ѝ каза, че ако дойде един мъж, трябва да го приемат незабавно и зачака.

Тя не жадуваше чак толкова горещо да види Хенчард — той проявяваше нежелание за брак с нея и това ѝ бе досадно, но все пак посещението бе необходимо; и като се отпусна в креслото с въздишка, тя зае живописна поза — първо една, сетне друга, после седна така, че светлината да пада върху главата ѝ. Но изведнъж се хвърли на софата, легна извита като сума-recta^[5] тази поза много ѝ отиваше — и с ръка на челото насочи поглед към вратата. Така според нея изглеждаше най-добре и остана да лежи в същата поза, докато не чу мъжки стъпки по стълбата. Тогава Лусета, забравила за „лебедовата“ си поза (природата в нея засега бе по-силна от чувството за грация), скочи, изтича до прозореца и в пристъп на плахост се скри зад една от завесите. Страстта ѝ наистина бе намалела, но все пак имаше за какво да се вълнува: не беше виждала Хенчард от деня на временната им (тогава тя така си мислеше) раздяла на остров Джързи.

Чу как прислужницата въведе госта в стаята и затвори след него вратата, предоставяйки му сам да открие стопанката, Лусета отметна завесата и припряно поздрави. Но мъжът пред нея не беше Хенчард.

---

[1] Приятелю (фр.). — Б.пр. ↑

[2] Безразсъдство (фр.). — Б.пр. ↑

[3] Крах, провал, неуспех (ит.) — Б.пр. ↑

[4] На празника Сретение господне, празнуван на 2 февруари. — Б.пр. ↑

[5] Цима-ректа (лат.) — архитектурен профил, представляващ съчетание на две криви, първата от които изпъкнала, а втората —

вдълбната. — Б.пр. ↑

XXIII

В момента, когато Лусета отмяташе завесата, в главата ѝ проблесна мисълта, че гостът може би съвсем не е този, когото тя очакваше, но беше късно да се направи каквото и да било.

Непознатият бе много по-млад от кмета на Кастърбридж — светлокос, строен, хубавец. Носеше елегантни сукнени гети с бели копчета и грижливо лъснати високи обувки с безброй капси за връзките, бричове от светло рипсено кадифе, сако от чер велветин^[1] и жилетка, а в ръката — камшиче със сребърна дръжка. Лусета пламна от смущение и полунацупила устни, полуусмихната изрече:

— О, направих грешка!

За разлика от нея гостът нямаше никакво желание да се усмихне.

— Извинете, моля — каза той с виновен тон. — Дойдох и попитах за мис Хенчард, а ме въведоха при вас; иначе не бих се осмелил така грубо да се вмъкна в стаята!

— Аз бях груба — отговори тя.

— Може би съм сгрешил къщата, мадам? — попита мистър Фарфри, примигвайки от смущение и нервно потупвайки гетите си с камшичето.

— О, не, сър... седнете. Щом сте вече тук, елате по-близо и сядайте — любезно го покани Лусета, стремейки се да го избави от чувството на неудобство. — Мис Хенчард скоро ще дойде.

Това, разбира се, не беше съвсем вярно, но нещо в този млад човек — някаква северняшка стегнатост, привлекателност и очарование, които ѝ напомняха добре настроен музикален инструмент — онова, което възбуди към него интереса на Хенчард, Елизабет-Джейн и веселата компания от „Тримата моряци“, също допадна на Лусета, така че неочакваната му поява ѝ бе приятна. Гостът се поколеба, хвърли поглед към стола, реши, че няма да бъде кой знае каква беда, ако остане (тук той сгреши), и седна.

Внезапното нахълтване на Фарфри се обясняваше с това, че Хенчард му разреши да се среща с Елизабет-Джейн, ако има сериозни

намерения. Отпърво Доналд не обърна внимание на безцеремонното писмо на Хенчард, но една изключително успешна сделка го постави в добра позиция към всички и той разбра, че сега може да си позволи да се ожени, щом пожелае. А коя девойка бе толкова мила, скромна и подходяща във всяко отношение, ако не Елизабет-Джейн? В добавка към личните ѝ качества женитбата с нея щеше да доведе и до примирение с бившия приятел Хенчард. Затова Фарфри прости на кмета за неговата рязкост и тази сутрин, на път за панаира, се отби в дома му, където научи, че Елизабет сега живее у мис Темпълман. Амбициран, задето не я намери очакваща и готова да се срещне с него — мъжете са толкова суетни! — той побърза към Високата къща и там попадна не на Елизабет, а на нейната господарка.

— Днес, изглежда, има много голям панаир — каза Лусета, защото погледите и на двамата естествено бяха привлечени от оживлението на площада. — Много са ми интересни многолюдните ви панаири и пазари. Мисля си за толкова неща, като ги гледам от прозорците си!

Той не знаеше какво да отговори на това, но ето че до тях достигна глъчката на тълпата — гласовете звучаха като шум на мънички вълни в притихнало море; от време на време някой глас се открояваше сред другите.

— Често ли гледате през прозореца? — попита Фарфри.

— Да... много често.

— И навярно търсите с очи някой ваш познат?

Кой знае защо, тя му отвърна следното:

— Просто наблюдавам всичко като на картина. Но сега — и тя се извърна любезно към него — сега може би... ще търся вече вас. Често идвате тук, нали? О,... шегувам се! Но е толкова забавно да търсиш сред тълпата познат човек, дори ако не ти е нужен! Но това разпръсва ужасната потиснатост, която те обзема, ако нямаш поне един познат сред множеството — тогава то ти е напълно чуждо.

— Имате право!... Вие, изглежда, сте много самотна, мадам.

— Никой не би могъл да си представи колко съм самотна.

— Обаче се говори, че сте богата.

— Дори да е така, аз не умея да се наслаждавам на своето богатство. Преселих се в Кастърбридж, решила, че ще ми е приятно да живея тук. Но не съм сигурна дали не съм се лъгала.

— Откъде пристигнахте, мадам?

— От околностите на Бат.

— А аз съм от околността на Единбург — изрече тихо той. — По-добре да живееш в родния си край — това е неоспорима истина; но се налага да отидеш там, където ще изкарваш препитанието си. Тъжен факт, обаче няма спасение от него! И все пак тази година успях да се замогна тук. О, да — продължи той с искрено въодушевление. — Виждате ли онзи човек с кашмиреното сако? Тази есен купих от него голямо количество пшеница, когато цената беше ниска, а сетне, когато цените поотскочиха, продадох всичко, с което разполагах! Тогави това ми донесе незначителна печалба, но се оказа, че фермерите са задържали пшеницата си в очакване на по-високите цени; да, задържали са я, макар че плъховете опустошаваха купите със зърно. И ето че веднага щом продадох моята пшеница, цените на пазара паднаха и аз изкупих запасите на онези, които я бяха задържали — взех я още по-евтино, отколкото предишния път. А после — темпераментно възкликна Фарфри с грейнало лице — след няколко недели я продадох, когато цената ѝ пак се повиши! По такъв начин аз не търсех веднага реализирането на голяма печалба, а я трупях лека-полека и за кратко време спечелих петстотин фунта... Тъй беше! — Забравил къде се намира, Доналд удари с ръка по масата. — А тези, които задържаха стоката си, не изкараха нищо!

Лусета го погледна критично, ала с интерес. За нея той бе човек от съвсем нов тип. Накрая Фарфри премести очи върху домакинята и погледите им се срещнаха.

— Но аз, разбира се, ви отегчих ужасно! — възкликна той.

— Съвсем не — отвърна тя и леко поруменя.

— Наистина ли?

— Наистина. Вие сте много интересен.

Сега Фарфри се поизчерви.

— Под това „вие“, което употребих, разбирам всички вас, шотландците — побърза да се поправи тя. — Не изпадайте в крайностите, присъщи на южняците. Докато ние, обикновените хора сме или страстни, или равнодушни, пламенни или студени. А вие имате в себе си и двете температури едновременно — високата и ниската.

— Какво искате да кажете с това? Моля, обяснете ми, мадам.

— Вие сте необикновено жизнени... мислите сериозно за вашето преуспяване. След миг, ако изпитате тъга, си припомнете Шотландия и своите приятели.

— Да, понякога си мисля за родното гнездо — съгласи се простодушно той.

— И аз също... доколкото ми е възможно. Защото съм родена в стара къща, която събориха да не грози града, и всъщност няма какво да си припомням вече.

Лусета скри от него — а би могла да му разкаже, — че родната ѝ къща е била не в Бат, а в Сент-Елие.

— Но планините, мъглите и скалите са останали! Това не е ли равносилно на роден дом?

Тя поклати глава.

— А за мен е така... за мен е така... — прошепна той. И се вгълби в мисли за своя роден север. Както и да си обясним това — с националността на Фарфри или с индивидуалността му, — Лусета беше права, като каза, че нишката на живота му е изплетена от две влакна — търговското и романтичното — понякога твърде лесно отличими едно от друго. Като отделни цветове в пъстър шнур тези противоположности се преплитаха, без да се слоят.

— Желаете ли да се върнете в родината? — попита тя.

— О, не, мадам! — отвърна Фарфри, като бързо се опомни.

Отвъд прозорците пазарът сега бе в пълен разгар, многолюден и шумен. Всяка година на него наемаха работна ръка и днес тълпата рязко се отличаваше от онази, която бе тук преди няколко дни. Отдалеч тя изглеждаше светлокафява, изпъстрена с бели точки, защото основната ѝ маса представляваха ратаите, дошли да търсят работа. С белите одежди на каруцарите се омесваха големите бонета на жените, същински чергила, памучните им рокли, и карираните шалове — тук наемаха и жени. В тълпата, на ъгъла на тротоара, стоеше стар овчар, който привлече вниманието на Лусета и Фарфри с неподвижността си. Той бе явно сломен човек. Животът му бе тежък най-вече поради това, че бе съвсем изнемощял. Така се бе прегърбил от тежката работа и старостта си, че ако го доближеше някой изотзад, нямаше да забележи главата му. Овчарят бе забил гега в канавката и се опираше на кривия ѝ край, излъскан от многото години триене в дланта на притежателя ѝ и блестящ като сребро. Старецът бе забравил къде се намира и защо е

дошъл тук; той не откъсваше очи от земята. Недалеч от него се водеше пазарлък, който пряко го засягаше, но той не дочуваше нищо и в главата му, изглежда, витаеха приятни спомени за успешното спазаряване на младини, когато бе майстор в работата си и лесно го наемаха за всяка ферма.

Спазаряването се водеше между един фермер от далечно графство и сина на стареца. И стигна до задънена улица. Фермерът не искаше само кора без средина — с други думи, стареца без младия, а пък синът, във фермата, където работеше сега, си имаше любима, която стоеше до него, очаквайки резултата с пребледнели устни.

— Тежко ми е да се разделя с тебе, Нели — изрече младежът развълнувано. — Но виждаш: не мога да обрека на глад баща си, а той след Благовец ще е без работа. Само на трийсет и пет мили ще съм от тебе.

Устните на момичето затрепериха.

— Трийсет и пет мили! — прошепна то. — Никак не е близко! Едва ли ще те видя повече!

И наистина тридесет и пет мили са отчайващо голямо разстояние, ако си поразен от стрелата на Купидон; защото и в Кастърбридж младежите си бяха като всички млади хора.

— О, не... няма да те видя, знам — повтори девойката, когато той стисна ръката ѝ, а тя извърна лице към дома на Лусета, за да не види любимият сълзите в очите ѝ. Фермерът каза, че дава на младежа половин час да си помисли и като се сбогува с нажалената двойка, се отдалечи.

Лусета погледна Фарфри с очи, плувнали в сълзи. За нейно учудване и неговите очи бяха навлажнени.

— Колко жестоко е това! — изрече тя със силно чувство. — Не бива влюбените да се разделят! Ако зависеше от мен, щях да позволя на всички да живеят и се обичат, както пожелаят!

— Може би ще успея да наредя така, че те да не се разделят — каза Фарфри. — Имам нужда от млад каруцар, а може би ще наема и стареца... да, ще го наема; той няма да ми коства кой знае какви разноски и все ще ми послужи за някаква работа.

— О, колко сте добър! — възкликна тя възторжено. — Идете да поговорите с тях и ме уведовете, ако всичко се нареди добре!

Фарфри излезе и тя видя как той заговори с тримата. Очите им блеснаха от радост и скоро уговарянето свърши. Фарфри се върна при Лусета веднага след това.

— Постъпихте великодушно — рече Лусета. — Доколкото зависи от мен, аз ще позволя на всичките си слуги да имат любими, ако желаят! Последвайте и вие моя пример!

Фарфри веднага стана сериозен и леко поклати глава.

— Принуден съм да бъда по-строг — каза той.

— Защо?

— Вие... вие сте богата, а аз съм търговец на зърно и сено, който тепърва си пробива път.

— Но аз съм много амбициозна.

— Не бих могъл да ви обясня съвсем ясно това. Защото не умея да разговарям с дами, амбициозни или не. Повярвайте — изрече Доналд с тон на дълбоко съжаление, — старая се да бъда любезен с хората... а на повече не смея да се надявам.

— Виждам, че сте наистина такъв, какъвто се представяте — забеляза тя, явно взела връх над него в размяната на излияния. Смутен от тази пронизателност, Фарфри отново се извърна към прозореца и устреми очи към гъстата тълпа на панаира.

Двама фермери се срещнаха, стиснаха си ръце и понеже застанаха под самия прозорец, думите им прозвучаха съвсем отчетливо:

— Виждал ли си младия мистър Фарфри тая сутрин? — попита единият фермер. — Обеща ми да се срещнем тук точно в дванайсет, а вече няколко пъти обходих целия панаир, но никъде не го открих, макар че той обикновено държи на думата си.

— Пък аз забравих за тази среща — измърмори Фарфри.

— Значи, ще трябва да си ходите, така ли? — попита Лусета.

— Да — отвърна Доналд. Ала не помръдна от мястото си.

— Вървете, вървете — подкани го тя — Ще си изгубите клиента.

— Е, мис Темпълман, ще ме накарате да се разсърдя! — възкликна Фарфри.

— Тогава не ходете, останете още малко.

Фарфри с безпокойство наблюдаваше търсеция го фермер — той вече се упъти натам, където стоеше Хенчард, а това не предвещаваше

нищо добро; младият шотландец откъсна очи от прозореца и погледна Лусета.

— Иска ми се да остана, но за съжаление трябва да вървя! — изрече той. — Работата не бива да се пренебрегва, нали?

— Нито за миг.

— Така е. Друг път ще се отбия пак... разрешавате нали, мадам?

— Разбира се — потвърди тя. — Колко странно е това, което стана тази сутрин между нас.

— Ще има за какво да си мислим, като останем сами, нали?

— Хм, не зная! Всъщност в това нямаше нищо особено.

— Не, не съм съгласен. О, не!

— То вече отмина, както и да гледаме на него, а пазарът налага да си тръгнете.

— Да, да. Пазарът... работата! Бих искал на света да няма никаква досадна работа!

Лусета едва не се разсмя и щеше да го стори, ако не беше в момента леко развълнувана.

— Колко сте непостоянен! — каза тя. — Не бива така бързо да променяте желанията си.

— До тази сутрин няхах дори и помисъл за такива неща — изрече шотландецът, загледан в нея: изпитал простодушен свян от слабостта си, той като че се извиняваше за тази слабост. — Това е само от момента, когато дойдох тук и ви видях!

— В такъв случай не бива да се виждате с мене повече. О, боже, чувствавам, че съм ви отклонила от правилния път!

— Но дори да не ви срещам, ще продължавам да ви виждам в мислите си. Отивам си... благодаря ви за любезното гостоприемство.

— А аз ви благодаря, задето останахте при мен.

— Може би там, на улицата, след няколко минути отново ще мога да помисля за пазара — прошепна той. — Но не зная... не зная!

Когато Фарфри вече беше до вратата, Лусета каза с вълнение:

— След време вие навярно ще чуете за мене думи в Кастърбридж. Ако ви кажат, че съм кокетка, или се хванат за някои подробности от миналото ми, не бива да им вярвате, защото не е истина.

— Заклевам се, че няма да им вярвам! — горещо я увери той.

Така приключи първата им среща. Лусета очарова младия шотландец и сърцето му се изпълни с чувство към нея, а той пробуди в Лусета дълбока симпатия, понеже ѝ даде възможност по нов начин да осмисли своето бездействие. Защо стана така? То бе необяснимо и за самите тях.

В най-ранната си младост тя едва ли би обърнала внимание на някой търговец. Но нейните успехи и несполуки и най-вече непредпазливото ѝ поведение на остров Джързи, когато срещна Хенчард, така ѝ повлияха, че престана да обръща внимание на общественото положение на хората. Докато беше бедна, обществото, към което Лусета принадлежеше по рождение, не я приемаше, а сега тя вече не желаше да се сближава с него. Жадуваше за кътче, където да се приюти и да се радва на покой. Беше ѝ все едно дали там постелката ще бъде мека или твърда, искаше само топлинка.

Фарфри излезе, без да си спомни, че бе дошъл тук да се види с Елизабет. Лусета го наблюдаваше от прозореца как се промъква сред гъстата тълпа от фермери и ратаи. Тя усети по походката му, че чувствува погледа ѝ върху себе си, и сърцето ѝ, трогнато от скромността му, изпита влечение към него... и приобщи на своя страна разума, който твърдеше, че не бива да допуска Фарфри отново да я посети. Младият шотландец влезе в покрития пазар и Лусета го изгуби от очи.

Три минути по-късно, когато стопанката на Високата къща вече се бе отдръпнала от прозореца, прокънтяха няколко силни удара по входната врата и в стаята дотича прислужницата.

— Кметът — съобщи тя.

Лусета, изтегнала се на софта, мечтателно се взираше в разперените си пръсти. Тя не отвърна веднага и прислужницата повтори думите си, като прибави:

— Казва, че разполага с малко време.

— Така ли? Е, тогава му кажи, че ме боли глава и е по-добре да не го задържам днес.

Прислужницата отиде да предаде на госта нейните думи и Лусета чу как вратата се затвори.

Лусета бе дошла в Кастърбридж, за да засили чувствата, които изпитваше към нея Хенчард. И ги засили, но вече не се радваше на успеха си.

Сега тя не мислеше както сутринта, че Елизабет-Джейн ѝ пречи и не чувствуваше остра необходимост да се отърве от девойката, за да привлече към себе си втория ѝ баща. Когато Елизабет се върна, без изобщо да предполага поради невинността си, че нещата са взели друг обрат, Лусета я доближи и каза искрено:

— Много се радвам, че се завръщате. Ще останете при мене дълго, нали?

Елизабет в ролята на куче — пазач, което трябва да пропъжда баща си — това беше новата идея, изпълнила Лусета с приятно чувство. Хенчард я бе пренебрегнал, въпреки че я бе невероятно компрометирал в миналото. А най-малкото, което той трябваше да направи, след като вече е свободен, а тя е станала богата, беше горещо и бързо да откликне на поканата ѝ.

Вълната на чувствата ѝ се надигаше, спадаше, къдреше се на бръчкави извивки и извиваше в душата ѝ тревожни опасения. Така измина за Лусета този ден.

---

[1] Памучно кадифе. — Б.пр. ↑

XXIV

Бедната Елизабет-Джейн, тя съвсем не подозираше, че зловещата ѝ звезда вече е погубила още неразцъфналото влечение на Доналд Фарфри към нея и предложението на Лусета да остане задълго много я зарадва.

Защото в дома на Лусета тя не само намери подслон: оттук тя можеше да наблюдава пазарния площад, който я интересуваше не по-малко, отколкото интересуваше Лусета. Този кръстопът — пазарят — напомняше традиционна театрална сцена с всичко, което се извършваше там, оказваше неизбежно влияние върху хората, живеещи наблизо. Фермери, търговци, мандраджии, знахари, амбулантни продавачи се струпваха на пазара всяка събота, а вечер си отиваха. Тук бе пресечната точка на всички орбити.

Двете млади жени живееха сега не от единия ден до следващия, а от събота до събота. Образно казано, те сякаш не съществуваха в интервала между съботите. Където и да ходеха през другите дни от седмицата, в пазарния ден непременно си стояха в къщи. И двете крадешком търсеха с очи от прозореца силуета на Фарфри. Лицето му рядко успяваха да видят, защото той избягваше да гледа към тях — било от стеснителност, било от опасение, че ще се отвлече от работата си.

Така се развиваха нещата, докато една пазарна сутрин им донесе неочаквано вълнение. Елизабет и Лусета закусваха докато пристигна от Лондон колет на името на Лусета с две рокли. Лусета повика Елизабет-Джейн от масата и девойката, влязла в спалнята на приятелката си, видя двете рокли, проснати върху леглото — едната вишнева, а другата яркочервена; върху маншетите на ръкавите имаше по една ръкавица, до якичките — по една шапка, върху ръкавиците — по едно чадърче, а Лусета стоеше край тези подобия на женски фигури и ги съзерцаваше.

— На ваше място аз нямаше тъй дълго да се колебая — рече Елизабет, като забеляза как се е замислила Лусета в стремежа да си

отговори на въпроса коя от двете рокли ще ѝ подхожда повече.

— Много е трудно да предпочетеш една нова дреха пред друга — каза Лусета. — Ще бъдеш или това — тя посочи едната рокля, — или онова — тя посочи другата, — съвсем различна от първата; и то ще продължава през цялата пролет, при което едната от тях — коя, засега е неизвестно — може да се окаже съвсем непривлекателна.

Накрая мис Темпълман реши, че представлява вишневата жена и да става каквото ще. Роклята ѝ прилегна отлично и Лусета мина в предната стая, чиито прозорци гледаха към улицата, а Елизабет я последва.

Утрото бе необикновено ясно за това време на годината. Слънцето ярко озаряваше тротоара и къщите от отгатышната страна на улицата; светлината, отразявана от тях, заливаше и стаите на Лусета. Изведнъж отекна шум от колела; върху тавана заскачаха фантастични върволици от въртящи се сияйни кръгове и двете приятелки обърнаха очи към прозореца. Някакво невиджано возило спря изведнъж срещу тяхната врата, сякаш тук го бяха изложили на показ.

Това бе нов модел земеделска машина — конна редосеялка, която в този свой усъвършенствуван вид бе непозната в Южна Англия, където всички, както в годините на Хептархията^[1], още сееха с някогашната кошница. Появата на странната машина на житарския пазар предизвика такава сензация, каквато би могъл да породи летателен апарат на Чаринг Крос^[2]. Фермерите се струпаха край редосеялката, жените също я приближиха, децата се пъхаха под нея и в нея. Машината бе боядисана в ярки — зелени, жълти и червени — тонове и приличаше на нещо средно между силно уголемен стършел, скакалец и скарида. Би могла да се сравни и с пианино, на което липсва предната дъска. На Лусета ѝ хрумна точно тази прилика.

— Виж какво чудесно земеделско пиано — рече тя.

— Тази машина прави нещо с пшеницата — продума Елизабет.

— Кой ли е намислил да я докара тук?

И двете жени решиха, че този новатор може да бъде само Доналд Фарфри: макар че не беше фермер, той все пак беше тясно свързан със земеделието. Сякаш в отговор на мисълта им, той в този миг се появи изневиделица, хвърли поглед към машината, разходи се около нея и започна така да я оглежда, като че ли устройството ѝ му бе добре познато. Щом го зърнаха, двете наблюдателки трепнаха, а Елизабет се

отдръпна в дъното на стаята, застана там и усърдно се зае да изучава облицовката на стената, без да съзнава постъпката си; в същото време Лусета, развълнувана от двете обстоятелства — новата си рокля и появата на Фарфри, — изрече:

— Хайде да отидем и ние да разгледаме тази машина по-отблизо.

Елизабет-Джейн веднага си сложи шапката и шала и заедно с Лусета излезе вън. Сред събралите се земеделци само Лусета подхождаше за собственица на новата редосеялка, защото тя единствена ѝ съперничеше в яркостта на тоновете.

Приятелките любопитно заоглеждаха машината — редицата напъхани една в друга тръбички с разширени отвори и малките лопатки, подобни на въртящи се лъжички за сол, които хвърляха зърното във фуниестите тръби, а от тръбите то падаше на земята. Внезапно някой рече:

— Добро утро, Елизабет-Джейн.

Момичето вдигна очи и видя втория си баща.

Поздравът му беше сух и гръмогласен и тя, изгубила обичайното си спокойствие, плахо изрече първото, което ѝ дойде на езика:

— Това е дамата, при която живея, татко... мис Темпълман.

Хенчард свали шапка така енергично, че ръката му докосна коленете. Мис Темпълман се поклони.

— Драго ми е да се запозная с вас, мистър Хенчард — каза тя. — Необикновена машина.

— Да — отговори Хенчард и се зае да обяснява устройството на машината, като го осмя много язвително.

— А кой я е докарал тук? — попита Лусета.

— О, не ме питайте, мадам! — отвърна Хенчард. — Това нещо... изобщо няма да работи. Докарал я е тук един наш механик по съвета на един нахален новобогаташ, който си въобразява...

Той съзря умолителното изражение на Елизабет-Джейн и млъкна, навярно предположил, че ухажването на Доналд върви успешно.

Хенчард се обърна, готвейки се да си тръгне. И тогава се случи нещо, което накара доведената му дъщеря да предположи, че има халюцинация. Тя дочу шепот като че ли от устата на Хенчард и в този шепот различи думите: „Ти не пожела да ме приемеш!“, изречени с упрек към Лусета. Елизабет-Джейн не можеше да повярва, че те са

излезли от устата на втория ѝ баща — може да ги беше казал, обръщайки се към някой от стоящите наблизо фермери с жълти гети. Лусета мълчеше, а Елизабет скоро забрави тези думи, защото чу някаква тиха песен, която сякаш идваше от самата машина. Хенчард вече се бе изгубил в покрития пазар. Приятелките устремиха очи в редосеялката. Зад нея те откриха един човек, привел гръб и заврял глава във вътрешността ѝ, стремейки се да разгадае простите ѝ тайни. И тихичко си пееше:

*То беше летен следобяд,
току преди да падне мрак.
С премяна нова Кити пак
отиваше в Гаури.*

Елизабет-Джейн веднага позна певеца и лицето ѝ придоби виновен израз, без самата тя да знае защо. После и Лусета го позна и тъй като умееше да се владее по-добре, лукаво продума:

— Редосеялката пее „Момичето от Гаури“... виж ти чудо!

Като завърши най-последно огледа, младият човек се изправи и погледна приятелките.

— Дойдохме да видим чудната нова редосеялка — каза мис Темпълман. — Но от практична гледна точка тази машина е безполезна, нали? — попита тя, повлияла се от обясненията на Хенчард.

— Безполезна? Съвсем не! — сериозно отговори Фарфри. — Тук тя ще предизвика цяла революция! Сеячите ще престанат да хвърлят семената както им дойде, така че едни да падат на пътя, а други в трънака. Всяко зърно ще падне на точното си място и само там!

— Значи романтиката на сеитбата завинаги изчезва — отбеляза Елизабет-Джейн, доволна, че между нея и Фарфри има все пак нещо общо: навикът да се четат Библията. — „Който наблюдава вятъра, той няма да сее“, е казано в Еклесиаст^[3], но сега тези думи вече са изгубили значение. Как се променя всичко в живота!

— Да, да... Така и трябва! — съгласи се Доналд, устремил очи някъде в далечината. — Но такива машини вече са добре познати в Източна и Северна Англия — добави той, като че ли се оправдаваше.

Лусета не можеше да се включи в разговора им, защото познанството ѝ със светото писание бе твърде ограничено.

— Тази машина ваша ли е? — попита тя Фарфри.

— О, не, мадам — отвърна той, смутен и благоговеещ от самите звуци на гласа ѝ, докато в присъствието на Елизабет-Джейн се чувствуваше съвсем свободно. — Не, не... само препоръчах да я купят.

Настъпи мълчание, през време на което Фарфри, изглежда, не забелязваше никого, освен Лусета; очевидно той вече бе забравил Елизабет, привлечен от друга сфера, по-ярка от онази, в която витаеше тя. Лусета, доловила, че го вълнуват противоречиви чувства и че влечението към деловата дейност се е сблъскало в него с влечението към романтиката, изрече весело:

— Е, не пренебрегвайте машината заради нас — и се упъти към дома си заедно със своята компаньонка.

Елизабет-Джейн чувствуваше, че през цялото време е била излишна, но не разбираше защо. Лусета ѝ разясни недоумението, като ѝ каза, когато отново седнаха в гостната:

— Преди известно време случайно разговарях с мистър Фарфри, така че тази сутрин вече се познавахме с него.

Целия ден Лусета беше много мила с Елизабет-Джейн. И двете наблюдаваха как тълпата на пазара нараства, а после лека-полека оредя, когато слънцето се наклони към горния край на града и полегатите му лъчи се проснаха по дългата улица, озарявайки я първо откъм западната ѝ страна, а после — цялата. Двуколките и каруците изчезваха една след друга и накрая на улицата не остана нито едно превозно средство. Светът на колела изчезна, замени го светът на пешеходците. Ратаите с жените и децата си нахлуха от селата в Кастърбридж да пазаруват за цяла седмица и вместо громолящите колела и тропота на копита, които доскоро заглушаваха всички други звуци, сега се чуваше единствено шумът от тътренето на множество крака. Изчезнаха от погледа всички земеделски сечива, всички фермери, всички заможни хора. Търговията в града от едра се превърна в дребна и сега от ръка в ръка минаваха не фунтове, както през деня, а пенсове.

Лусета и Елизабет видяха всичко това, защото не затвориха капациите, макар че беше вече тъмно и по улиците светеха фенерите. На

слабия отблясък на камината те разговаряха по-свободно, отколкото на светло.

— Баща ви се държа с вас студено — каза Лусета.

— Да. — И забравила краткия миг, в който чу загадъчните думи на Хенчард, отправени навярно към Лусета, момичето продължи: — Това се обяснява с причината, че той ме смята за недостатъчно благовъзпитана. Стараех се да подобря маниерите си — не можете да си представите колко се стараех; — но всичко бе напразно! Разривът между моите родители ми се отрази тежко. Не знаете колко ужасно е да паднат такива сенки върху живота ти.

Лусета като че потрепна.

— Да, всъщност не съм преживявала подобно нещо — каза тя, — но човек може да изпита чувство на срам... на позор... поради други обстоятелства.

— Нима вие сте изпитвали такива чувства? — наивно попита младото момиче.

— О, не! — отговори бързо Лусета. — Но аз си мислех за... за това, че понякога се случва жената да попадне в деликатно положение от гледище на обществото, и то — не по своя вина.

— Такива жени навярно се чувствуват много нещастни.

— Те губят покой — защото другите жени са склонни да ги презират.

— Не чак да ги презират. Но нито ги обичат, нито ги уважават достатъчно.

Лусета пак потрепна. Дори тук, в Кастърбридж, тя трябваше да се страхува да не научат хората за миналото ѝ. Защото Хенчард не ѝ върна писмата, които тя бе писала и му бе изпращала някога, обзета от бурните си чувства. Той може би ги е унищожил; и все пак по-добре да не ги беше писала.

Срещата с Фарфри и отношението му към Лусета подтикнаха проникателната Елизабет да се вгледа по-отблизо в блестящата си и дружелюбна приятелка. И няколко дни по-късно, когато Лусета се готвеше да излезе, Елизабет веднага отгатна по очите ѝ, че мис Темпълман се надява да срещне привлекателния шотландец. Това бе ясно изписано на лицето и в очите на Лусета и не би убягнало от вниманието на всеки, който я познаваше добре, както сега започваше

да я познава Елизабет-Джейн. Лусета мина край нея и затвори след себе си вратата на главния вход.

Дух на ясновидство се всели в Елизабет, подтикна я да седне до камината и да предвиди по данните, с които разполагаше, събитията така безпогрешно, че те да се превърнат в достоверни факти. Девойката мислено вървеше след Лусета... видя как тя се срещна някъде с Доналд — уж случайно; видя особения израз, който лицето му приемаше при среща с жени — само че сега този израз бе още по-забележим, защото жената бе Лусета. Елизабет си представи колко увлечено говори той с нея; прозря как двамата се колебаят между нежеланието да се разделят и опасението да не ги видят заедно; представи си как си стискат ръце за сбогом, как се разделят, спокойно, с равнодушни лица и само в най-незначителните им движения проблясва искрата на страст, незабелязвана от никого, освен от тях самите. Елизабет, прозорливата и безмълвна ясновидка, още продължаваше да размишлява над това, когато ненадейно Лусета я доближи отзад и я стресна.

Всичко бе така, както го бе видяла мислено — можеше да се закълне в истинността му. По-силно от друг път блестяха очите и пламтяха бузите на Лусета.

— Срещнахте ли мистър Фарфри? — попита сдържано Елизабет.

— Да — призна Лусета. — Как познахте?

Тя коленичи до камината и стисна развълнувано ръцете на Елизабет. Но не й каза къде и как се е срещнала с Фарфри и какво й е говорил той.

Тази вечер Лусета беше неспокойна; на сутринта вълнението й прерасна в треска и на закуска призна пред компаньонката си, че е загрижена от нещо... нещо, което било свързано с едно лице, към което тя проявява особен интерес. Елизабет с желание се приготви да я изслуша и да й съчувствува.

— Това лице... една жена... веднъж много силно се увлякла в един мъж... твърде много — започна предпазливо Лусета.

— О! — възкликна Елизабет-Джейн.

— Те били интимни... доста. Той не бил така дълбоко привързан към нея, както тя към него. Но веднъж, под въздействието на момента, изключително повлиян от чувството за дълг, той й предложил да се омъжи за него. Тя се съгласила. Но възникнала една неочаквана

пречка; а тя била толкова компрометирана от този човек, че съвестта никога нямало да ѝ позволи да принадлежи на друг, дори да пожелаела такава нещo. После те се разделили, дълго не научили нищо един за друг и тя имала чувството, че животът вече е свършил за нея.

— О... бедното момиче!

— Тя много изстрадала заради този човек, макар че в името на истината било несправедливо да вини само него за всичко, което се случило. Накрая пречката, която ги разделила била премахната като по чудо — и той пристигнал, за да се ожени за нея.

— Чудесно!

— Но през времето, докато те не се срещали, тя — клетата ми приятелка — се запознала с друг човек, когото обикнала повече от първия. Сега се пита: може ли тя, без да накърни честта си, да се откаже от първия?

— Обикнала е друг... това е лошо!

— Да — каза Лусета, поглеждайки с печал едно момче, което натискаше с все сила дръжката на помпата, — лошо е! Но не забравяйте, че тя случайно се е забъркала в неприятната история с първия човек... той не бил толкова добре възпитан и образован, колкото втория, и... в първия тя открила черти на характера, които ѝ внушили мисълта, че той ще ѝ бъде по-неподходящ за мъж, отколкото е предполагала.

— Не мога да дам съвет — изрече замислено Елизабет-Джейн.
— Много е трудно. По такъв въпрос съвет може да даде само някой голям мъдрец като римския папа!

— А може би вие изобщо не желаете да го дадете? — попита Лусета и по умолителния ѝ тон личеше, че много държи на мнението на Елизабет.

— Да, мис Темпълман — призна Елизабет. — По-добре да не го давам.

Лусета обаче явно изпита облекчение от това, че е разкрила до известна степен истината, и тъжното ѝ настроение почна лека-полека да преминава.

— Донесете ми огледалото. — Какъв ми е видът? — попита тя с неѝа.

— Изглеждате... малко уморена — отвърна Елизабет, оглеждайки я с критичен поглед, сякаш съзерцаваше картина със

съмнителни достойнства; донесе огледалото и го задържа пред Лусета, докато другата тревожно се взираше в него.

— Интересно дали добре съм запазена за годините си? — отбеляза след малко Лусета.

— Да... сравнително добре.

— Къде ми е най-слабото място?

— Под очите... там, струва ми се, има леки тъмни кръгове.

— Да. Това е най-уязвимото ми място, зная. А как мислите, колко години ще изминат, преди да стана отчайващо непривлекателна?

Интересно е, че Елизабет, която бе по-млада от Лусета, трябваше да играе ролята на опитен мъдрец в подобни разговори.

— Може би след пет години — отсече трезво тя. — А ако живеете спокойно, може и след десет. Ако не се влюбите в никого, навярно ще изкарате десет. Ако никого не обикнете, може и десет години да изкарате с хубав вид.

Лусета явно прие това като окончателна, безпристрастна присъда. Тя нищо повече не разказа на Елизабет-Джейн за угасналата си любов, която приписа неумело на трето лице, а Елизабет, която въпреки житейската си философия, бе много чувствителна, въздиша цяла нощ в леглото при мисълта, че нейната хубавичка и богата Лусета не ѝ се доверява напълно, щом в изповедта си пропусна имена и дати. Защото Елизабет отгатна безпогрешно коя е „приятелката“, за която ѝ разказваше Лусета.

---

[1] Термин, въведен през XVI в. от английските историци, под който се разбира периодът в английската история от края на VI и началото на VII в. до IX в. — Б.пр. ↑

[2] Оживена пресечка между Трафалгарския площад и улица Уайтхол в центъра на Лондон. — Б.пр. ↑

[3] Библейската книга Еклесиаст, гл. XI, ст. 4. — Б.пр. ↑

XXV

Новото посещение на Фарфри — опит, проведен от него с явно вълнение — послужи за по-нататъшното изместване на Хенчард от сърцето на Лусета. Доналд разговаряше и с компаньонката на мис Темпълман, но само формално; за него присъстващата в стаята Елизабет почти не съществуваше. Той като че изобщо не я забелязваше и на умните ѝ забележки отговаряше кратко и равнодушно, защото вниманието и очите му не можеха да се откъснат от жената, която, за разлика от Елизабет напомняше Протей^[1] със своето многообразие, променливост на настроенията, мненията и принципите. Лусета упорито се опитваше да вмъкне Елизабет в техния затворен кръг, но компаньонката ѝ си остана извън него — блуждаеща трета точка, през която този кръг не можеше да мине.

Дъщерята на Сузан Хенчард понесе твърдо вледеняващата болка от раната, както понасяше и по-тежките си мъки, и се постара колкото може по-скоро незабелязано да се измъкне от стаята, в която третият бе излишен. Сега шотландецът не беше онзи Фарфри, който бе танцувал с нея и я бе придружил към къщи, завладян от някакво средно чувство между любов и приятелство — единственият период в историята на всяка любов, за който е характерно отсъствието на страдание.

Елизабет застана на прозореца на стаята си и впи очи с тъга в покрива на близката камбанария, сякаш там бе написана съдбата ѝ.

— Да! — рече тя накрая и удари с длан перваза на прозореца — Вторият мъж, за когото Лусета ми разказа, е той.

А през това време тлеещото в Хенчард чувство към Лусета поради развитието на обстоятелствата се разгаряше с буен пламък. Младата жена, към която той бе изпитвал някога само топло съчувствие, охладено след това почти напълно от разума, сега бе станала недостъпна и бе добила по-зряла хубост; тя му изглеждаше единственото същество, което може да му донесе радост в живота. Ден след ден нейното мълчание доказваше, че е безполезно да разчита на

сближение, ако продължава да се държи на разстояние от нея; предаде се и отново я навести — Елизабет-Джейн не беше в къщи.

Той прекоси с тежката си, малко тромава походка стаята, в която бе Лусета, устремил в нея упорит и жарък поглед — този поглед, съпоставен със скромния взор на Фарфри, приличаше на слънце в сравнение с луната, — и отношението му беше леко фамилиарно, за което той имаше известно право. Ала промяната в общественото положение сякаш бе превърнала Лусета в съвсем друго същество и тя му подаде ръка с такава хладна сдържаност, че той веднага стана попочтителен и изгубил част от своята самоувереност, зае предложения стол. Разбираше твърде малко от модно облекло, но все пак долови, че е недостатъчно елегантен за онази, която досега бе смятал едва ли не своя собственост. Тя с много любезни думи му благодари, задето е имал добрината да я посети. Това му помогна да си възвърне изгубеното равновесие. Някак особено я загледа в лицето и плахостта му лека-полека се изгуби.

— Как можех да не намина, Лусета? — започна той. — Нима допускаш такава нелепа мисъл! Прекрасно знаеш, че не бих могъл да се възпра, дори да искам... дори и да ми липсва всякаква учтивост. Дойдох да ти кажа, че съм готов, веднага щом традицията позволи, да ти дам името си като награда за твоята любов и за всичко онова, което ти изгуби заради нея, нехаейки за себе си и мислейки единствено за мене; дойдох да заявя, че ти с пълното ми съгласие можеш да определиш деня или месеца, в който ние според тебе ще можем да направим сватбата, без да накърним приличието: разбираш това по-добре от мен.

— Още е много рано — отвърна тя уклончиво.

— Да, да, навярно е така. Но ти знаеш, Лусета, когато бедната, изстрадала в живота Сузан почина и още беше рано да мисля за нов брак, все пак без колебание реших, че след всичко, което се случи между нас, дългът ми налага да се поправят колкото може по-скоро нещата. Обаче не побързах да дойда при теб, защото... прочее ти сама можеш да се досетиш как съм се чувствувал, знаейки, че си наследила такава състояние. — Гласът му звучеше все по-тихо: разбираше, че в тази стая неговите интонации и маниери изглеждат по-груби, отколкото на улицата. Озърна се, погледна модните завеси и изисканите мебели, с които се бе снабдила господарката на този дом.

— Честна дума, не знаех, че такава мебел може да се купи в Кастърбридж — изрече той.

— Не може — отговори Лусета. — И дълго няма да може... на този град му трябва поне още петдесет години цивилизация. Докарах мебелите с фургон, теглен от четири коня.

— Хм! Изглежда, разполагаш с доста пари.

— О, не. Не чак толкова много.

— И по-добре. Защото някак се стеснявам от тебе в тази обстановка.

— Защо?

Отговор не бе необходим и Хенчард нищо не отвърна.

— Да — продължи той, — на никой друг не бих пожелал такава богатство, както на теб, Лусета, и никому то не приляга толкова, колкото на теб. — Извърна се към нея, обзет от силно преклонение, и тя се смути, макар добре да го познаваше.

— Много съм ти благодарна за всичко, което каза — продума тя, сякаш искаше да спази някаква задължителна официалност.

Хенчард почувствува, че между тях вече не съществува някогашната взаимност, и веднага изрази огорчението си — никой не показваше така внезапно чувствата си като него.

— Благодарна ли си, или не, все ми е едно. В моите думи може би няма онзи блясък, който ти отскоро и за пръв път в живота си започна да изискваш от своите събеседници, но аз говоря искрено, милейди Лусета.

— И достатъчно грубо — изрече тя, нацупила устни и с гневен блясък в очите.

— Съвсем не! — разгорещено възрази Хенчард. — Но успокой се, не искам да се карам с теб. Дойдох с искреното предложение да затворя устата на враговете ти от Джързи и трябва да ми бъдеш благодарна за това.

— Как смееш така да ми говориш! — възкликна тя с ярост. — Отлично знаеш, че едничкото ми престъпление бе безразсъдната девическа любов към тебе, пренебрежението ми към всякакво приличие, и колкото и да са ме винули, аз никак не се смятам за виновна, а значи, няма и защо да ме обиждаш! Много изстрадах в онова скръбно за мене време, когато ти ми писа, че жена ти се е

завърнала и че ме изоставяш заради нея, и ако сега се радвам на някаква самостоятелност, заслужила съм я напълно!

— Да, имаш право — съгласи се той. — Но хората съдят за нас не по това какви сме всъщност, а по това какви им изглеждаме; с други думи, трябва да приемеш моето предложение... заради доброто си име. Защото онова, което се знае на родния ти остров Джързи, може да се разчуе и тук.

— Защо все за Джързи ми приказваш? Аз съм англичанка!

— Да, разбира се. И тъй, какво ще отговориш на предложението ми?

За пръв път, откакто се познаваха, Лусета получаваше възможност да направи крачка по своя инициатива, но тя се въздържа.

— Нека засега нещата си останат постарому — отвърна тя, изпитвайки неловкост. — Ще се държиш с мене като с обикновена позната и аз ще се държа с теб така. След време...

Тя млъкна и той не посмя да наруши й мълчанието отведнъж — защото те не бяха слабо познаващи се хора, които са принудени да поддържат разговора пряко воля.

— Значи, натам духа вятърът, а? — мрачно процеди той накрая и кимна, сякаш даваше отговор на собствените си мисли.

Жълт поток от отразени слънчеви лъчи изпълни стаята за няколко минути — край къщата премина каруца с прясно балирано сено, закупено в някое от селата, и на каруцата бе изписано името на Фарфри. Самият Фарфри яздеше на кон до нея. Лицето на Лусета стана такова, каквото става лицето на всяка жена, когато този, когото тя обича, ненадейно се яви пред нея като някакво видение.

Ако Хенчард бе повдигнал очи, ако бе надникнал бегло през прозореца, щеше да отгатне тайната на недостъпността на Лусета. Но той, замислил се над тона й, беше приковал очи в пода и не забеляза как пламна нейното лице, когато тя съгледа Доналд.

— Не предполагам... съвсем не, предполагам, че жените са такива! — изрече Хенчард бавно и категорично; освободен от вцепенението си, той стана, но Лусета, боейки се гостът да не заподозре истината, почна да го увещава да не бърза. Донесе ябълки и настоя да му обели една от тях.

Хенчард отказа ябълката.

— Не, не! Не е за мене тази работа — продума сухо той и тръгна към вратата.

Но преди да излезе от стаята, обърна очи към Лусета.

— Ти се пресели в Кастърбридж само заради мен — каза той. — А сега, когато си тук, не искаш да отговориш на предложението ми!

Преди Хенчард да бе слязъл по стълбите, Лусета се отпусна на софата, после скочи, обзета от отчаяние.

— *Аз ще обичам онзи!* — възкликна тя страстно. — А този... той е сприхав и суров, и като знаей тези му качества, да се обвързва с него е безумие. Не искам пак да стана предишната робиня... и ще обичам, когото пожелаея!

Би могло да се предположи, че, решила да скъса с Хенчард, тя ще потърси човек по-високостоящ от Фарфри. Но Лусета никога не разсъждаваше трезво: тя се боеше от резките упреци на хората, с които е била обвързана; нямаше никакви роднини; и с характерното си лекомислие приемаше на драго сърце всичко, което ѝ поднасяше съдбата.

Елизабет-Джейн, наблюдавайки през кристалната сфера на честната си натура Лусета и двамата ѝ обожатели, не пропусна да забележи, че баща ѝ, за какъвто тя смяташе Хенчард, и Доналд Фарфри от ден на ден се влюбват все по-горещо в приятелката ѝ. Фарфри изразяваше чувствата си с непринудената страст на младия човек. Хенчард — с изкуствено съгрятата надежда на зрялата си възраст.

Болката, предизвикана от почти пълното пренебрежение на двамата мъже към нея, в някои моменти се притъпяваше от комичните им прояви. Когато се случеше Лусета да си убодне пръста, и двамата поклонници се нажаляваха така силно, като че я виждаха на смъртен одър; когато Елизабет-Джейн заболееше сериозно или бе изправена пред някаква опасност, те, научили за това, любезно изразяваха съчувствието си и веднага я забравяха. Но отношението на Хенчард оскърбяваше и чувствата на Елизабет като дъщеря; и тя се питаше каква е вината ѝ, та баща ѝ толкова я пренебрегва след всичките си обещания, че ще полага грижи за нея. А поведението на Фарфри тя, като размисли безпристрастно, оцени като съвсем естествено. Какво е тя в сравнение с Лусета? „Нищо и никаква звезда хубавица, която помръква, щом луната засияе на небето“.

Девојката бе свикнала да се самоотрича и крахът на всекидневните желанија стана за неа така естествен, както слънчевия залез. Животът ѝ бе дал тврде пестелива възможност да опознае на книга философијата, но добре ја запозна с практичката ѝ страна. А и опитът ѝ в живота не се определеше толкова од разочарования в истинскиот смисъл на думата, колкото од замяна на едно с друго. Постоянно се случваше така, че та не получаваше онава, което искаше, а получаваше друго — което не бе желала. Затова си спомняше почти спокойно за онези вече невъзвратими дни, кога Доуалд беше неин таен обожател, и се питаше какви ли още нежелани дарове ќе ѝ изпрати небото в замяна на самиот него.

---

[1] Морски бог в древногръцката митологија, којто имал способноста да промена воншниот си вид. — Б.пр. ↑

XXVI

Случи се така, че в една ясна пролетна утрин Хенчард и Фарфри се срещнаха по кестеновата алея на южния градски вал. И двамата бяха току-що излезли от домовете си след ранната закуска и наблизко нямаше никой. Хенчард четеше полученото в отговор на бележката му писмо от Лусета, в което тя под някакъв претекст отказваше на молбата му за нова среща.

Доналд нямаше желание да започва разговор с бившия си приятел, защото сега бяха в обтегнати отношения, но не му се искаше и да го отмине, потънал във враждебно мълчание. Той кимна и Хенчард също кимна. Дватамата се отдалечиха на няколко крачки и тогава младият човек чу: „Фарфри“. Хенчард бе извикал името му — той стоеше и гледаше към Доналд.

— Помниш ли — започна Хенчард с такъв вид, сякаш неговите мисли, а не срещата с Фарфри го бяха подтикнали да почне разговор, — помниш ли, че ти разказах за онази втората жена... онази, която пострада заради безразсъдната си близост с мен?

— Помня — отговори Фарфри.

— Помниш ли, че ти разказах и как започна всичко и как завърши?

— Да.

— Затова сега, когато вече съм свободен, ѝ предложих да се омъжи за мен; но тя не иска аз да ѝ бъда мъж. Е, какво мислиш за нея? Искам да зная мнението ти.

— Щом така стоят нещата, вече с нищо не сте ѝ задължен — радушно каза Фарфри.

— Вярно е — съгласи се Хенчард и отмина.

Фарфри беше забелязал, че преди да го заговори, Хенчард четеше някакво писмо, затова никак не можеше да предположи, че става дума за Лусета. Впрочем общественото ѝ положение сега толкова се различаваше от положението на девойката от разказа на Хенчард, че то единствено беше достатъчно, за да го заблуди. Колкото до Хенчард,

той се успокои от думите и тона на Фарфри, защото те разсеяха проблесналото подозрение. Един съперник не би могъл да му отвърне с тези думи.

И все пак Хенчард бе твърдо убеден, че има някакъв съперник. Долавяше това в атмосферата около Лусета, съзря го в почерка на нейното писмо. Срещу него действуваше неизвестна сила и когато опита да се доближи до Лусета, имаше чувството, че е поел срещу течението. Все повече се убеждаваше във факта, че тук не се касае за женски каприз. Светлината в нейните прозорци сякаш го отблъскваше; завесите им като че висяха някак гузно — искаха да скрият нечие присъствие, което изместваше него, Хенчард. В стремежа си да узнае чие е това присъствие — на Фарфри или на някой друг, — Хенчард упорито се стремеше към нова среща с Лусета и накрая успя.

По време на това посещение, когато Лусета го гощаваше с чай, той направи опит тактично да се осведоми познава ли тя мистър Фарфри.

Да, познавала го, призна тя; та можела ли да не познава почти всички в Кастърбридж, след като живее на такова видно и оживено място, в самия център на града.

— Приятен млад човек — отбеляза Хенчард.

— Да — каза Лусета.

— И двете се познаваме с него — обади се добрата Елизабет-Джейн, която долови смущението на приятелката си и реши да я избави.

На вратата се почука три пъти силно и един път тихо.

„Кой ли чука по този начин; явно, че не е благородник, нито пък е човек от простолудието — помисли си житарят. — Няма да се учудя, ако е той.“ И след няколко секунди в стаята наистина се появи самият Доналд.

Лусета много се развълнува и засуети, с което подхрани съмненията на Хенчард, но не му даде доказателства за тяхната основателност. Хенчард се вбесяваше при мисълта в какво нелепо положение бе изпаднал спрямо тази жена. Тя го бе упреkwала, задето я изостави, когато бе оклеветена; на това основание бе изисквала внимание от негова страна; бе живяла в очакване да го срещне отново, при първата възможност изяви молба да стане негова съпруга и с това да се избави от деликатното положение, в което се бе озовала заради

него — ето как се бе държала тя тогава! А сега той седи на масата ѝ за чай, жадува за нейното внимание и изгарящ от любовен плам, смята другия неин посетител за негодник — същински влюбен до полуда хлапак.

В гъстеещия здрач двамата обожатели на Лусета седяха един до друг на масата сковани, като че бяха двамата ученици на Христа на вечерята в Емаус, изобразени на картина от Тосканската школа. Лусета — третата фигура с ореол на споменатата картина — бе срещу тях; Елизабет-Джейн, която не участвуваше в играта и не влизаше в състава на тази група, я наблюдаваше отдалеч като евангелиста, описал събитието; имаше дълги паузи в разговора, когато се дочуваше само тихият звън на чаените лъжички о порцелановите чаши, тракащите токове на минувачите по уличния тротоар, трополенето на ръчна количка или двуколка, подсвирването на кочияш, плисъкът на водата във ведрата, на жените край градската помпа отсреща; поздравите на съседките една към друга и скърцането на кобилиците, с които те отнасяха вечерния запас вода.

— Хапнете още хляб с масло — предложи Лусета на Хенчард и Фарфри едновременно, като им поднесе чинията с дългите филии хляб, намазани с масло.

Хенчард хвана една филия за крайчеца, а Доналд за другия ѝ край, защото всеки от тях беше убеден, че домакинята се е обърнала към него; никой от двамата не искаше да отстъпи филията на другия и тя се счупи по средата.

— О... извинете! — възкликна Лусета и нервно се разкиска.

Фарфри също опита да се разсмее, но беше така влюбен, че тази случка не можеше да не му изглежда трагична.

„Колко са смешни и тримата!“ — помисли си Елизабет.

Хенчард напусна дома, отнасяйки със себе си куп предположения и нито зрънце доказателство, че неговият съперник е Фарфри; затова не можа да стигне до никакъв извод в разсъжденията си. Но за Елизабет-Джейн бе ясно като бял ден, че Доналд и Лусета се обичат. Лусета, колкото и да се предпазваше, не успя да се възпре и погледът ѝ неведнъж стремително прехвъркваше към очите на Фарфри като птичка към своето гнездо. Ала Хенчард не беше наблюдателен и на вечерна светлина изпускаше такива подробности, които за него бяха

равносилни на тънкото бръмчене на насекомо, недоловимо за човешкото ухо.

Все пак той беше обезпокоен. И към откритото съперничество с Доналд в търговията се прибави мисълта за тайното им съперничество в любовта. Грубата материалност на конкуренцията придоби възпламеняващ дух.

Така разпаленият антагонизъм се претвори в действие: Хенчард изпрати да повикат Джоу, комуто бе отказал управителската длъжност при себе си заради пристигналия Фарфри. Хенчард често го срещаше в града, разбираше по облеклото му, че е изпаднал в крайна нужда, бе чул, че живее на Торвата улица — глухо място на края на града, осеяно с жалки бордеи, *pis aller*^[1] в Кастърбридж; и само по това бе достатъчно да се заключи, че Джоу е доведен до такова състояние, което няма да му позволи да се пазари.

Джоу дойде по мръкнало — мина през портите за склада и налучквайки пътя си между купите със слама и сено, стигна до кантората, където Хенчард седеше сам и го очакваше.

— Трябва ми помощник — рече му житарят. — В момента на работа ли си?

— Да, но тя е съвсем зле платена, сър.

— Колко искаш, за да дойдеш при мен?

Джоу изрече сума, която беше твърде скромна.

— Кога можеш да почнеш?

— Още този час и този миг, сър — отвърна Джоу. Той бе прекарал много дни по ъглите на улиците, с ръце в джобовете — дори сакото на плещите му бе избеляло от слънцето и позеленяло като дрипите на бостанско плашило, — и като наблюдаваше постоянно Хенчард на пазара, го претегли и основно опозна, защото безработният човек поради своята незаетост може да опознае заетия много по-добре, отколкото онзи познава сам себе си. Джоу имаше и още едно изгодно предимство: в Кастърбридж той единствен, освен самия Хенчард и мълчаливата Елизабет-Джейн знаеше, че Лусета е родом от Джързи и само временно е живяла в Бат.

— Аз също съм бил на Джързи — каза Джоу. — Живеех там, когато вие идвахте на острова по работа. Да... често съм ви виждал там.

— Така ли? Чудесно. Значи, е решено. Стигат ми онези препоръки, които ми показва, когато искаше да постъпиш при мене миналия път.

Хенчард обаче съвсем забрави, че характерът на човека деградира, когато е в нищета. Джоуп рече: „Благодаря ви“ и самоувереността му започна да се възвръща при мисълта, че най-сетне официално е свързан с тази фирма.

— А сега слушай — добави Хенчард, впивайки властните си очи в лицето на Джоуп — аз, като най-големия в околността търговец на зърно и сено, имам следното изискване. Налага се да изместим шотландеца, който така дръзко посяга да обсеби пазара на Кастърбридж. Разбра ли? Вече двамата с него не се побираме в този град... това е ясно и за слепия.

— Разбрал съм го отдавна — отвърна Джоуп.

— Аз имам пред вид естествено честната конкуренция — продължи Хенчард. — Но тя трябва да бъде толкова безпощадна, находчива и твърда, колкото и честна, ако не и повече. Трябва да се борим с него за всеки фермер по най-високата цена — така че да го натикаме в миша дупка... да го уморим от глад. Не забравяй, аз имам капитал, и този план е напълно осъществим за мене.

— Приемам го напълно — заяви новият помощник. Омразата на Джоуп към Фарфри, отнел му някога това място, му помогна да стане послушно оръдие на работодателя си, но в делово отношение Хенчард едва ли можеше да се спре на по-неподходящ сътрудник от него.

— Понякога си мисля — продължи Джоуп — дали този шотландец няма вълшебно огледало — погледне в него и разбира каква ще бъде следната година. Защото ловко отгатва всичко; и всичко му носи само сполука.

— Той е толкова хитър, че никой честен човек не може да отгатне ходовете, му; но ние ще го надхитрим. Ще продаваме поевтино от него, а ще купуваме по-скъпо и така ще му духнем свещта, че ще има да ни помни.

След тези думи минаха към обсъждане на подробностите на бъдещата кампания срещу Фарфри и се разделиха късно.

Елизабет-Джейн научи случайно, че Джоуп е постъпил при втория й баща. Тя беше твърдо убедена, че Джоуп е неподходящ, затова с риск

да разгневи Хенчард сподели опасенията си, когато се видяха. Но не постигна резултат. Хенчард отхвърли доводите ѝ с острота и грубост.

Времето като че ли бе съвсем благоприятно за успеха на плана им срещу Фарфри. В онези години непосредствено преди момента, в който конкуренцията с другите страни извърши революция в зърнената търговия — както и в най-отколешни времена, — цената на пшеницата се колебаеше едва ли не всеки месец и зависеше напълно от реколтата в самата Англия. Лошата реколта или самите изгледи за такава реколта удвояваха цената на пшеницата в продължение само на няколко седмици, а очакванията за добър добив също тъй бързо я понижаваха. Точно както пътищата в онази епоха, цените рязко се изкачваха и спускаха, а колебанията им бяха в пряка зависимост от местните условия без каквато и да било изкуствена обработка, изравняване или нормиране.

Доходите на фермера зависеха от добива на пшеницата в пределите на собствените му владения, а този добив зависеше от времето. Така фермерът представляваше нещо като барометър от плът и кръв, със сетива, насочени винаги към небето и вятъра. Атмосферните условия на мястото, където той живееше, поглъщаха цялото му внимание; към атмосферните условия в другите страни той беше равнодушен. И за останалите хора — не фермерите, а най-обикновените селяни — в онези години богът на времето бе далеч по-важна личност, отколкото сега. Времето така вълнуваше селското население, че вълненията му са едва ли не напълно непонятни в днешните спокойни дни. Селяните бяха готови, облени в сълзи, да падат по очи и молят за милост ненавременните дъждове и бури — стихииите, които подобно на бога на отмъщението Аластор, заплашваха стопанствата на тези, чийто единствен грях бе бедността.

Лятото дойде и хората следяха ветропоказателите на къщите като просители в дома на богаташ, които не изпускат от очи лакея. Слънцето им донасяше упоителен възторг; слабият дъжд ги отрезвяваше; няколкоседмичното бурно и дъждовно време ги хвърляше в отчаяние. Ако сега, поглеждайки небето, те само смръщават вежди, в онези дни такава време ги довеждаше до ужас.

Настъпи юни и времето бе съвсем неблагоприятно. Кастърбридж, този особен инструмент от множество звънчета, с помощта на който жителите от околните селца изпълняваха мелодиите

си, сега притихна. По витрините на дюкяните вместо нови стоки бяха наредени стари, непродадени от миналата година — дефектни сърпове, зле сковани гребла, излинали по рафтовете гети, непромокаеми гумени ботуши, вкоравили се от дългото стоене в магазина; — те се появиха отново, подновени до най-възможното.

Хенчард, на когото Джоу пригласяше напълно, предвиждаше катастрофално лоша реколта и реши да изгради на тази основа своята стратегия срещу Фарфри. Но преди да пристъпи към действие, той, както много други, искаше да знае по-сигурно онова, което за сега му изглеждаше само твърде вероятно. Той беше суеверен — както често биват суеверни упоритите хора — и дълго обмисля едно свое намерение, което не желаше да сподели дори с Джоу.

На няколко мили от града, в едно селце — толкова глухо, че в сравнение с него другите села, които минаваха за малки, изглеждаха пълни с хора, — живееше човек, за когото се мълвеше нещо необикновено: че бил ясновидец, предсказвал времето. Пътят до дома му беше криволичещ и блатист, трудно проходим особено в лошо време като сега. Една вечер, когато валеше толкова силен дъжд, че капките му трополяха по листата на бръшляна и лавровите храсти като далечна пушечна стрелба, а изложеният на дъжда човек имаше извинение, ако се увие до ушите и очите, една такава загърната фигура вървеше пеш към лешниковата горичка, която ронеше дъждовните си капки върху жилището на предсказателя. Широкият чакълест път се смени с черен, черният — с коларски, а той — с конска пътека, конската пътека — с пешеходна, докато накрая и тя се изгуби в тревата. Самотният пътник често се хлъзгаше в калта и се препъваше в жилавите стъбла на къпините; той най-сетне достигна къщурката, която заедно с градинката бе заобиколена от висок и гъст жив плет. Стопанинът сам си бе построил тази достатъчно голяма къща от кал и сам я бе покрил със слама. Тук той живееше отдавна и тук навярно щеше да издъхне.

Препитаваха се от някакви невидими запаси; колкото и странно да изглежда, макар че околните жители се присмиваха на предсказанията му и с уверени лица изричаха: „Това са глупости“, в душата си почти всички му вярваха. Съветвайки се с него, те даваха вид, че са отишли от чисто любопитство. А като му плащаха, говореха: „Ето ти нещо за Коледа“ или „за Сретение господне“ — според случая.

Той искаше да види в своите клиенти повече искреност и по-малко глупаво притворство; но непоклатимата им вяра в неговите думи го възнаграждаваше за мнимата им ирония. Както вече споменахме, даваха му препитание, подкрепяха го, макар да му обръщаха гръб. Той понякога се чудеше как могат същите тези хора в дома му да се преструват толкова малко и да вярват толкова много, а в черквата да се преструват безкрайно и да вярват съвсем малко.

Околните тайно го наричаха „Всезнайкото“ — този прякор той заслужи с авторитета си, а се обръщаха към него с „мистър Фол“.

Живият плет на градината му образуваше арка над входа и в нея като в стена бе вместена вратата. Високият пътник спря недалеч от къщичката, обвърза лицето си с кърпа, сякаш го болеше зъб, после продължи по пътеката. Капаците не бяха затворени и вътре той съзря ясноvideца, зает с приготвянето на вечерята си.

В отговор на чукането Фол приближи към вратата със свещ в ръка. Посетителят отстъпи малко, за да не падне светлината върху него, и многозначително попита:

— Мога ли да поговоря с теб?

Стопанинът го покани да влезе, на което другият отвърна с традиционните за селянина думи:

— А, нищо, ще постоя отвънка.

След този отговор стопанинът, ще не ще, е принуден да излезе вън. Ясноvideцът остави свещта на края на долапа, свали шапката си от един гвоздей и излезе на балкончето при непознатия, като затвори подир себе си вратата.

— Отдавна чувам, че умееш... да правиш някои неща — започна посетителят, като се мъчеше да скрие, доколкото бе възможно, самоличността си.

— Да, наистина умея, мистър Хенчард — съгласи се предсказателят на времето.

— Но... защо ме наричаш така? — запита посетителят и трепна.

— Защото това е вашето име. Предчувствувах, че ще дойдете при мене и като знам, че ще огладнеете по пътя, сложих на масата две чинии... ето вижте.

Той разтвори вратата и се видя, че масата наистина е сложена за двама: два стола, два ножа, две вилици, две чинии и две чаши.

Хенчард се почувствува като Саул, когато го приемал Самуил; той помълча, а после смъкна маската на хладност от себе си и рече:

— Значи, не съм дошъл напразно... Умееш ли, да кажем, да баеш срещу брадавици?

— Без всякакво усилие.

— Да лекуваш от уроки?

— И туй съм правил... но при едно условие: ако погледнатият със зло око се съгласи да носи и нощя, и деня торбичка с жаба.

— А времето предсказваш ли?

— Това изисква повече усилия и не може да стане на часа.

— Взemi — каза Хенчард, — това е корона. Кажи какво време ще имаме по жетва тази година. Кога ще мога да го зная?

— Ей сегинка. Вече всичко ми е известно. — (Петима фермери от разни селища на този край бяха идвали при него със същата цел.) — Кълна се в слънцето, луната и звездите, облаците и ветровете, дърветата и тревите, в пламъка на свещта и в полета на лястовичките, в аромата на билките; а също в котешките очи, гарваните, пиявиците, паяците и торищата, че втората половина на август ще бъде дъждовна и буреносна.

— Напълно ли си сигурен в това?

— Ако изобщо можем да бъдем сигурни в нещо на тоя свят, където всичко е изменчиво. Есента в Англия ще бъде истински апокалипсис. Искате ли да ви начертая кривата на времето?

— Не, не! — отвърна Хенчард. — Всъщност аз не вярвам чак толкова в предсказания. Но...

— Не вярвате... Не вярвате, разбира се — рече Всезнайкото, без да се обижда. — Дадохте ми тая корона, защото ви е излишна. Но може би ще седнете на масата с мен, защото тя вече е сложена и всичко е готово.

Хенчард би се съгласил с удоволствие; миризмата на сварената храна, която лъхаше отвътре, дразнеше апетита му и беше толкова силна, че той различи съставки — месо, лук, пипер, тревы за аромат — всяка поотделно. Но ако приемеше угощението, това щеше да означава, че сляпо вярва в предсказателя на времето. Затова той отказа и си тръгна.

Идната събота купи толкова пшеница, че за покупките му зашушукаха съседите, адвокатът, търговецът — винар и докторът; той

купуваше зърно и по-следващата събота, и всеки път, когато имаше възможност. Щом хамбарите му се натъпкаха докрай, всички ветропоказатели в Кастърбридж изскърцаха и се обърнаха на другата страна, сякаш им бе омръзнало да сочат все на югозапад. Времето се промени; слънцето, което през последните седмици грееше с калаен блясък, придоби оттенък на топаз. Темпераментът на небесата от флегматичен се превърна в сангвиничен; възникна почти пълната увереност, че реколтата ще бъде отлична, и цените полетяха стремително надолу.

Всички тези превратности, интересни за страничния наблюдател, вляха ужас в упорития житар. Те му напомниха това, което знаеше отдавна: че да се залага на зелени ниви е също толкова рисковано, колкото и на зелената маса за хазарт.

Хенчард бе заложил на картата на лошото време и очевидно щеше да изгуби. Бе сгрешил, вземайки отливът за прилив. Сключи толкова големи сделки, че не можеше задълго да отлага плащането, а за да депозира сумите, трябваше да продава пшеницата, която беше купил само две-три седмици по-рано, и изгуби по много шилинги за всеки куортър зърно. По-голямата част от тази пшеница той изобщо не можа да види; тя просто си остана по кръстците, издигнати на много мили от града. И понесе огромни загуби.

В началото на август, през един ясен и топъл ден, Хенчард срещна Фарфри на пазарния площад. Фарфри знаеше за сделките му (макар че не се досещаше какво отношение имат те към самия него) и изрази съчувствието си, защото двамата отново бяха почнали да си говорят — доста съдържано наистина, — откакто си размениха няколкото думи на Южната алея. Съчувствието на Доналд засегна дълбоко Хенчард, но той изведнъж реши да се престори, че всичко му е безразлично.

— А, дребна работа! Нищо сериозно, драги мой! — възкликна Хенчард с изкуствена веселост. — Такива работи се случват постоянно. Зная, говори се, че напоследък съм в парично затруднение, и какво от това? Нещата не стоят чак толкова трагично, както им изглежда на някои хора. И, дявол да ме вземе, трябва да бъда истински глупак, за да се огорчавам от най-обикновените случайности, без които в търговията не може да се мине!

Но още същия ден му се наложи да посети кастърбриджката банка по причини, които за пръв път го заставиха да отиде там, и Хенчард остана дълго в кабинета на своя кредитор, потиснат и смутен. Скоро се разнесе слухът, че голяма част от недвижимите имоти и стоковата наличност на Хенчард в града и околностите минават в собственост на банката.

На стълбите отвън Хенчард срещна Джоу. Неприятните преговори, които му се наложи да води до преди малко, подлютиха раната, възникнала сутринта, когато Фарфри изрази съчувствието си, а в това съчувствие Хенчард виждаше прикрита гавра, затова сега поздрави Джоу крайно неприветливо. Джоу в този миг свалеше шапката си, за да изтрие потното си чело, и рече на някакъв свой познат:

— Чудесен, топъл ден!

— Търкай, търкай челото си! Лесно ти е на тебе да кажеш „Чудесен, топъл ден“! — ядосан измърмори полугласно Хенчард и притисна Джоу до стената на банката. — Ако не бяха твоите глупави съвети, този ден можеше наистина да бъде чудесен! Защо не ме възпря ти, а?... Една-едничка дума на съмнение — твоя или на някой друг — щеше да ме накара добре да си помисля! Напълно сигурни можем да бъдем само за времето през вчерашния ден.

— Съветвах ви, сър, да постъпите както вие смятате за нужно.

— Златен помощник, няма що! Колкото по-скоро започнеш да помагаш така на някой друг, толкова по-добре!

Хенчард продължи да ругае Джоу, накрая го уволни в този миг и час, след което се обърна на токовете си и се отдалечи.

— Ще съжалявате за това, сър! Така ще съжалявате, както никога до днес! — изрече Джоу, пребледнял и загледал след житаря, който се бе упътил към тълпата на близкия пазар и скоро се изгуби в нея.

---

[1] Тук: най-лошото (фр.) — Б.пр. ↑

XXVII

Наближи жътвата. Цените стояха ниски и Фарфри купуваше пшеница. Както винаги в такива случаи, местните фермери, които отпърво бяха убедени, че времето предвещава глад, сега изпаднаха в другата крайност и се заловиха да разпродават запасите си твърде лекомислено (по думите на Фарфри), разчитайки по-самоуверено, отколкото бе нужно, на изобилен добив. Шотландецът продължи да изкупува пшеница на сравнително ниска цена, защото миналогодишната реколта, макар че не беше много изобилна, имаше отлично качество.

След като Хенчард уреди сметките си с катастрофален за него резултат и се отърва от всички обременителни закупки, понесъл огромни загуби, настъпи жътвата. Три дни имаше чудесно време, но след това...

„А ако този проклет магьосник излезе прав!“ — мислеше си Хенчард.

Веднага щом сърповете засвяткаха из нивите, въздухът неочаквано се изпълни с такава влага, че само поречът можеше да устои на нея — без нужда от друг вид храна. Когато хората излизаха навън, въздухът залепваше за бузите им като мокра фланела. Духаше поривист, силен, топъл вятър; редките дъждовни капки падаха по стъклата на прозорците и се разливаха в звездовидна форма; слънцето изникваше зад облаците като бързо разгънато ветрило, хвърляше по подовете на стаите млечнобяла, почти безцветна шарка от прозоречните рамки, и изведнъж се скриваше.

Стана ясно от този ден и час нататък, че реколтата все пак няма да е изобилна. Ако Хенчард беше изчакал още малко, можеше пак да не получи печалба, но поне щеше да избегне загубите. Импулсивната му натура обаче бе чужда на всякакво търпение. Когато стрелката на везните рязко се възвърна в предишното си положение, той замря от изненада. Сега все по-често го спохождаше мисълта, че някаква непозната сила действава против него.

„Ами ако... — питаше се той, обзет от мрачно опасение — някой ми е направил восъчна кукла или е сварил бесовско биле, за да ме погуби? Не вярвам в силата на магиите и... ако все пак някой ми е направил това?“ Но дори и той не можеше да допусне мисълта, че този злодей — ако наистина съществува такъв — би могъл да бъде Фарфри. В самотните часове на потискащо униние го обземаше суеверен страх и практическата широта на погледа изтичаше от него като от кървяща рана.

А Доналд Фарфри преуспяваше. Той купуваше, когато на пазара имаше депресия, и щом цените станаха малко по-стабилни, нищожният му запас злато се превърна в цяла купчина.

— Скоро и кмет ще бъде! — говореше Хенчард. Наистина бе тежко за изреклия тези думи да се влачи след триумфалната колесница на Фарфри, устремила се към Капитолия.

Съперничеството на стопаните прерасна в съперничество и между работниците им.

Септемврийските вечерни сенки обгърнаха Кастърбридж; часовниците обявиха, че е осем и половина, изгря луната. За този сравнително ранен час улиците на града бяха необикновено тихи. Изведнъж зазвънтяха звънчета на конска амуниция и загърмяха тежки колела. След малко ядни гласове нахлуха от улицата в дома на Лусета и тя изтича с Елизабет-Джейн към прозорците да вдигне транспарантите.

Покритият пазар и общината бяха в съседство с черквата, но долният им етаж бе отделен от нея със сводест проход, който водеше към широк площад, наречен Говеждият стълб. В средата му стърчеше каменна колона, за която в старо време бяха връзвали воловете, преди да ги откарат в близката кланица и насъсквали срещу тях кучета, та месото на добичетата да бъде по-крехко поради нанесените им кървави рани. Стадата обикновено стояли тук, в единия край.

Извеждащият насам проход сега бе задръстен от две каруци, теглени от по четири коня; едната беше натоварена с бали сено: предните впрягове успяха да се разминат, но се оплетоха — главите на едните коне се извъртяха към опашките на другите. — Ако бяха празни, тези каруци сигурно нямаше да се заклецят, но сеното на натоварената стигаше до втория етаж и разминаването беше невъзможно.

— Нарочно го направи! — крещеше каруцарят на Фарфри. — В такава тиха вечер звънчетата на моите коне се чуват от половин миля!

— А ти си отваряй зъркелите, вместо да ми се навираш на пътя, заплес със заплес; тогава щеше да ме видиш съвсем добре! — възразяваше му разгневения представител на Хенчард.

Но каруцарят на Хенчард бе направил по-голямо нарушение на строгите правила за уличното движение, затова се опита да изтегли колата си назад, към Главната улица. Тогава дясното му задно колело се надигна и опря в оградата на гробището, товарът със сено се преобърна и във въздуха щръкнаха две колела и краката на един от вътрешните коне.

Вместо да помислят как да изправят обърналата се каруца и съберат разпиления товар, каруцарите се нахвърлиха един на друг с юмруци. Ала още преди края на първия им рунд довтаса Хенчард — някой бе изтичал да му извести за станалото.

Той хвана двамата каруцари за яките и като ги отблъсна надалеч един от друг, се спусна към падналия кон и с голяма мъка го освободи. После попита как е станало това и огледал състоянието на каруцата си и разпиления товар, започна да ругае с цяло гърло човека на Фарфри.

Лусета и Елизабет-Джейн вече бяха изтичали долу и застанали на уличния ъгъл, гледаха изсипалата се грамада прясно сено, озарена от лунните лъчи, край която сновяха силуетите на Хенчард и на каруцарите. Приятелките бяха видели това, което никой друг не бе видял — произшествието стана пред очите им, — и Лусета реши да обясни причините му.

— Аз зная всичко, мистър Хенчард! — възкликна тя. — По-виновен е вашият каруцар!

Хенчард престана да ругае и се обърна.

— О, мис Темпълман, прощавайте, че не ви забелязах — каза той. — Виновен е моят каруцар, така ли? Да, разбира се! И все пак ще се опитам да ви възразя. Другият е карал без товар, значи и вината му е по-голяма — защо не се е отстранил навреме?

— Не, аз също видях всичко — обади се и Елизабет-Джейн. — Уверявам те, другият не бе в състояние нищо да направи.

— *Не може* да се вярва на думите им! — избъбри каруцарят на Хенчард.

— Защо? — остро попита Хенчард.

— Та нали знаете, сър, всички жени държат страната на Фарфри... той е млад и лъскав, дяволите да го вземат... и се вмъква в сърцата на момите като въртоглавия червей в овчите глави... А сетне пред очите им и кривото изглежда право!

— Ти знаеш ли коя е тази дама, за която си позволяваш да говориш така? Знаеш ли, че аз я ухажвам — и не от днес, а много по-отдавна? Внимавай!

— Откъде да знам? Знам само, че получавам по осем шилинга на седмица.

— Затова пък мистър Фарфри добре го знае. Вярно е, че в работата си е хитър, но никога не би направил това, за което ти намекваш.

Дали защото Лусета чу тихия им диалог, или не, но бялата ѝ рокля изчезна във входа на дома ѝ, а вратата се затвори, преди Хенчард да успее да се приближи и да продължи разговора. Това го разочарова, защото думите на каруцаря го обезпокоиха и той изпита нужда да поговори с Лусета на четири очи. В този миг ги доближи възрастният полицаи.

— Погрижи се някой да не се блъсне в моята каруца или в сеното, Стъбърд — каза му житарят. — Тя ще трябва да остане тук до утре, защото ратаите ми още не са се прибрали от нивите. А ако се насочи насам фургон или каруца, нека заобиколят по страничната улица и не отстъпвай пред молбите им да минат направо... Утре ще се гледат ли дела в общината?

— Да, сър. Само едно дело.

— Аха. И какво е то?

— Една проклета бабичка, сър, е говорила обидни думи и нарушила обществения ред по ужасно кощунствен начин до черковната ограда, сър, сякаш се е намирала в кръчма. Това е всичко, сър!

— Аха. Кмета го няма в града, така ли?

— Няма го, сър.

— Тогава ще присъствувам аз... И не забравяй, наглеждай моето сено. Лека ноц.

Докато се водеше този разговор, Хенчард реши да посети Лусета въпреки стремежа ѝ да го отбягва и като почука на вратата, помоли да го отведат при домакинята.

Отговориха му, че мис Темпълман много съжалява, но не може да го приеме тази вечер, защото щяла да излиза някъде.

Хенчард мина на другата страна на улицата и вгълбен в мисли, постоя край сеното си в пълна самота — полицаят бе отишъл някъде, а конете бяха вече отведени. Макар че луната още не грееше ярко, фенерите не бяха запалени и Хенчард, отстъпил в сянката на една от опорите в началото на прохода към площада с Говеждия стълб, започна да следи вратата на Лусета.

В прозорците ѝ често припламваха свещи — някой ту влизаше, ту излизаше от спалнята ѝ; личеше, че Лусета се преоблича за своето излизане, въпреки че беше необичайно да се ходи на гости в толкова късен час. Светлината в прозорците угасна, часовникът удари девет и почти веднага след това Фарфри изникна иззад отсрещния ъгъл и почука на вратата. Лусета без съмнение го очакваше вътре до самата врата, защото мигновено му отвори. Тръгнаха на запад, не по Главната улица, а по една странична и Хенчард, досещайки се къде отиват, реши да ги последва.

Жътвата толкова бе закъсняла поради непостоянното време, че щом дойдеше ясен ден, всички напругаха сили, за да спасят колкото могат от пострадалите в дъждовете жита. Дните ставаха все по-къси и жътварите работеха дори на лунна светлина. Така и тази вечер пшеничените ниви, опиращи в двете страни на карето, в което се вместише градът, гъмжаха от жътвари. Смехът и виковете им се чуваха до самия пазар, където Хенчард стоеше в очакване. Забелязал накъде завиват Фарфри и Лусета, той веднага разбра, че отиват към полето.

Там се бе събрал почти целият град. Жителите на Кастърбридж все още спазваха старинния обичай да си помагат в нужда и макар че пшеницата бе собственост на фермерите, населяващи предградието Дърноувър, останалите също вземаха участие в прибирането на реколтата.

Достигнал края на уличката, Хенчард пресече сенчестата алея по градската стена, слезе по тревясалия насип и спря в едно стърнище. Сред жълтата шир се извисяваха като шатри купите от кръстци, а подалечните купи се губеха в здрача, посребрен от лунните лъчи.

Хенчард бе спрял на място, отдалечено от жътварите, а Доналд и Лусета навлязоха в нивата по-близо до работещите и Хенчард ги видя

да криволичат покрай купите. Те не вървяха към определена цел и в нехайния си лъкатушен път се насочиха към Хенчард. Срещата с тях не бе желателна и Хенчард, отстъпил в кухнята на най-близката купа, седна в подножието ѝ.

— Аз ви разрешавам — продума весело Лусета. — Говорете ми каквото пожелаете.

— Добре — отвърна Фарфри с тон, който преливаше от искрена любов. Хенчард за пръв път долавяше такава страстност в гласа му. — Много мъже ще ви ухажват, защото имате прекрасно положение в обществото, защото сте богата, способна и красива. Нима ще се откажете от примамливата възможност да станете една от онези дами, които са заобиколени от тълпа поклонници... да... нима ще се задоволите само с един, при това съвсем обикновен?

— Този ли, който разговаря сега с мене? — попита тя разсмяна. — Чудесно, сър, и какво още?

— О, боя се, че чувството ми ще стане причина да забравя добрите си маниери!

— Тогава завинаги ги забравете, щом те ви пречат в случая. — Тя каза още нещо, което Хенчард не успя да долови, и после рече: — А вие сигурен ли сте, че няма да ревнувате?

Фарфри взе ръката ѝ и това, изглежда, я убеди, че няма да ревнува.

— Доналд, вие сега сте убеден, че не обичам никой друг — продължи тя. — И все пак бих искала да си запазя свободата за някои неща.

— Дори за всичко! Но какво по-точно имате пред вид?

— Ако например пожелаея да не остана завинаги в Кастърбридж, разбрала, че тук няма да съм щастлива?

Хенчард не долови отговора на Фарфри; той можеше да чуе и това, и още много друго, но не желаше да влиза в ролята на подслушвач. Фарфри и Лусета тръгнаха натам, където работеха жътварите и където снопите — по десетина в минута — се товареха на открити и покрити каруци, които ги откарваха от нивите.

Лусета настоя да се разделят, щом приближиха с Фарфри жътварите. Той имаше някаква работа при тях и горещо я помоли да го почака две-три минути, ала тя беше непреклонна и си тръгна за в къщи сама.

Хенчард веднага стана от мястото си и я последва. Бе в таква състояние, че, достигнал дома ѝ, дори не почука на вратата, отвори я и нахълта в гостната, очаквайки да намери Лусета там. Но в стаята нямаше никой и той разбра, че без да ще, я бе изпреварил. Не се наложи дълго да я чака: след няколко минути той чу шумоленето на роклята ѝ в преддверието, а след това и тихото затваряне на входната врата. Лусета влезе в гостната.

Светлината тук беше така слаба, че Лусета отначало не забеляза Хенчард. Когато го откри, тя леко изпищя и този писък бе изпълнен с уплаха.

— Как можеш да ме стряскаш така? — възкликна тя поруменяла.
— Минава десет и нямаш право да се вмъкваш тук по този начин.

— Не зная дали имам право, или не. Във всеки случай имам оправдание за своята постъпка. Не е ли крайно време да престана да се съобразявам с разните приличия и обичаи?

— Не е прието да се посещава дама толкова късно, това може да ми навреди.

— Идвах преди час, но ти не пожела да ме приемеш, а сега дойдох, защото мислех, че си се прибрала. Ти не спазваш приличието, Лусета, не аз. Защо ме пренебрегваш? Налага се да ти припомня онова, което, изглежда, вече си забравила.

Тя се отпусна на един стол и пребледня.

— Не искам да чувам за това... не искам! — прошепна тя, като закри лице с ръце, а той, застанал съвсем близо до нея, започна да говори за миналите дни на остров Джързи.

— Трябва да ти го припомня — отговори той.

— Всичко свърши без резултат; единствено по твоя вина. Защо тогава искаш да ми отнемеш свободата, която постигнах с толкова страдания! Ако знаех, че предложението ти за брак е продиктувано от истинска любов, сега може би щях да се чувствувам обвързана. Но скоро разбрах, че си го сторил от състрадание... че си намислил да изпълниш едно неприятно задължение... а аз полагах грижи за теб, докато беше болен, и се компрометирах, затова ти реши, че трябва да ме възнаградиш. Но аз вече не можех да те обичам толкова дълбоко, колкото преди.

— Защо тогава пристигна тук да ме потърсиш?

— Мислех, че след като вече си свободен, аз трябва да стана твоя съпруга, понеже го изисква съвестта ми, макар че... не те обичах толкова силно.

— А защо сега мислиш по-иначе?

Тя мълчеше. Ясно бе, че съвестта ѝ има власт над нея само докато в гърдите ѝ не пламне нова любов и не подчини всецяло тази власт на себе си. Осъзнала това, Лусета за миг забрави доводите, с които отчасти сама се оправдаваше: защото, като установи недостатъците на Хенчард, тя реши, че до известна степен има право да не рискува щастието си — да не го поверява на такъв човек, щом още преди години бракът им се е осуетил. Успя да каже само:

— Тогавя бях бедно момиче, но сега нещата около мен се промениха и аз вече не съм същата като преди.

— Вярно е. Затова и моето положение е много деликатно. Но аз нямам никакви претенции към твоите пари. Охотно ще се съглася да харчиш всяко свое пени за себе си. Така че доводът ти е съвсем неуместен. Онзи, за когото мислиш, не е по-добър от мен.

— Ако ти беше толкова добър, колкото е той, щеше да ме оставиш на спокойствие! — възкликна тя със страст.

Тези думи за нещастие вбесиха Хенчард.

— Честта не ти позволява да ми откажеш — изрече той. — И ако още тази вечер и пред свидетел не обещаеш да станеш моя жена, всички ще узнаят от мен за близостта ни... ще го направя от чувство за дълг пред другите мъже!

Лицето на Лусета прие покорно изражение. Хенчард разбра колко омразно ѝ е това покорство и ако бе дарила сърцето си не на Фарфри, а на който и да е друг, той в този миг навярно би я съжалил. Ала приемникът му се оказа новобогаташът (както го наричаше Хенчард), израсъл върху собствените му плещи, и Майкъл си наложи да бъде безпощаден към Лусета.

Без да му каже нито дума повече, Лусета позвъни и нареди да извикат Елизабет-Джейн от стаята ѝ. Момичето дойде, откъснато от заниманията си. Съзряло Хенчард, то се приближи покорно.

— Елизабет-Джейн — изрече той и хвана ръката ѝ. — Желая да присъствуваш на разговора ни. — И като се обърна към Лусета, той попита: — Съгласна ли си или не да се омъжиш за мен?

— Щом ти... го желаяш, принудена съм да се съглася!

— И казваш „да“, така ли?

— Да.

Но едва изрекла тази дума, тя се отпусна назад и изгуби съзнание.

— Ужасно!... Какво я кара да се съгласи, татко, щом това е толкова болезнено за нея? — изрече Елизабет и коленичи до Лусета. — Не я принуждавай да постъпва против волята си! Живея близо до нея и знам, че не е по силите ѝ да понесе такава нещца.

— Не ставай глупава като шотландка! — отсече сухо Хенчард. — Не разбираш ли, че нейното съгласие освобождава онзи човек и той ще бъде твой, ако поискаш?

В този миг Лусета трепна и дойде на себе си.

— Какъв човек? За кого става дума? — попита тя възбудено.

— За никого... това изобщо не ме засяга — отговори Елизабет-Джейн с решителен тон.

— А-а... добре. Значи, съм сгрешил — каза Хенчард. — Но то засяга мен и мис Темпълман. Тя е съгласна да бъде моя жена.

— Татко, не говори повече за това — замоли го Елизабет-Джейн, която още държеше ръката на Лусета.

— Няма да говоря, стига тя да обещае — отвърна Хенчард.

— Нали ти обещах! — простена Лусета и се отпусна покрусена и изнемощяла. — Майкъл, стига вече за това, умолявам те!

— Добре — отвърна той. Взе шапката си и излезе.

Елизабет-Джейн все още стоеше на колене до Лусета.

— Добре ли чух? — изрече тя. — Вие нарекохте баща ми „Майкъл“, значи сте близки познати? И защо той има такава власт над вас, че вие му обещахте да се омъжите за него пряко волята си? Ах, много, много тайни криете от мен!

— Може би и ти от мене — прошепна Лусета със затворени очи, без да подозира, че сърдечната тайна на Елизабет е свързана със същия онзи млад човек, който така плени и нейното сърце.

— Аз... никога не ще застана на пътя ви! — запъвайки се, промълви Елизабет, като едва сдържаше вълнението си. — Не мога да разбера как смее баща ми така да ви командува! В този случай аз не съм на негова страна. И ще отида да го помоля да ви освободи от дадената дума.

— Не, не! — възрази Лусета. — Нека всичко остане, както си е.

XXVIII

На другия ден сутринта Хенчард отиде в общината, която се намираше почти срещу Високата къща, за да участва в краткото заседание на съда, защото тази година той като бивш кмет имаше право да изпълнява задълженията си на съдия. Минавайки край дома на Лусета, той погледна нагоре, към прозорците ѝ, но не можа да я открие никъде.

На пръв поглед Хенчард изглеждаше по-неподходящ за мирови съдия дори от Шалоу и Сайлънс^[1]. Но способността му бързо и сигурно да се ориентира в обстоятелствата на всяко дело и неотклонната му праволинейност често му оказваха по-голяма помощ, отколкото основното познаване на законите, за да се справя с леките дела, които се гледаха в съда. Този ден доктор Чокфийлд, кмет за текущата година, отсъствуваше, затова житарят зае креслото му на председател на съда и разсеяно поглеждаше през прозореца към сивопепелявата фасада на Високата къща.

Днес предстоеше да се гледа само едно дело и обвиняемата застана пред Хенчард. Тя бе възрастна жена със сипаничаво лице, а шалът ѝ имаше онзи неопределен, безименен цвят, който трудно може да се създаде изкуствено — нито ръждивокафяв, нито жълто-червен, нито лешников, нито пепеляв, а нещо средно между всичките; на главата ѝ се мъдреше омазнено черно боне, сякаш жената го беше носила в страната на Псалмопевеца^[2], където от облаците капе елей^[3], престилката ѝ, била сравнително доскоро бяла — рязко контрастираше с останалата част от облеклото ѝ. Нехайната външност на старицата подсказваше, че тя не е родом от село, нито дори от земеделски градец.

Обвиняемата хвърли бегъл поглед към Хенчард и втория съдия и Хенчард също задържа за миг очи върху нея, сякаш тя смътно му напомняше за някого или за нещо, но споменът изчезна така бързо, както и дойде.

— Е, какво е извършила тя? — попита Хенчард, преглеждайки обвинителното заключение.

— Тя е обвинена, сър, в това, че е лице с неприлично поведение и се е държала непристойно — прошепна Стъбърд.

— Къде е извършила това? — попита другият съдия.

— До черквата, сър. Представете си — от всички места избрала тъкмо туй. Хванах я по време на самото деяние, ваша милост.

— Застани ей там — каза Хенчард — и нека чуем какво имаш да ни кажеш.

Стъбърд положи клетва, съдебният писар потопи перото в мастилото, защото Хенчард не беше умел във воденето на бележки, и полицаят започна:

— Като чух някакъв незаконен шум, аз тръгнах по улицата в единайсет и двайсет и пет през нощта на пето число от тоя месец на настоящата година. Когато аз...

— Не бързай толкова, Стъбърд! — смъмри го писарят.

Полицаят млъкна и зачака, приковал очи в перото на писаря, докато той не спря да дращи по хартията и не изрече: „Продължавай!“ И Стъбърд продължи:

— Като достигнах мястото, аз видях виновната на друго място, а именно до канавката.

Млъкна и пак се взря в перото на писаря.

— „До канавката“... Продължавай, Стъбърд!

— ... Туй място беше на дванайсет фута и девет инча, или приблизително на такова отдалечение от мястото, където аз...

Страхувайки се както по-преди да не избърза много пред писаря, Стъбърд отново млъкна; беше научил показанията си наизуст и му беше все едно кога ще прави паузите.

— Възразявам! — провикна се старицата. — „Туй място беше на дванайсет фута и девет инча, или приблизително на такова отстояние от мястото, където аз...“ — такова показание не заслужава никакво доверие!

Съдиите се посъветваха и вторият съдия обяви, че съдът смята споменаването на дванадесетте фута и девет инча за приемливо показание, тъй като свидетелят е положил клетва.

Като хвърли на старицата поглед, изпълнен със сдържан възторг от възтържествувалата истинност, Стъбърд продължи:

— ... Стоях. Тя залиташе и представляваше голяма опасност за уличното движение, а когато я доближих, ме оскърби.

— „Ме оскърби...“ Да, и какво ти каза?

— Каза ми: „Махай се — вика — с тоя еди-какъв си фенер“ — тъй ми рече.

— И после...

— „Чуваш ли — вика — стари дръвнико, или не чуваш? Махай се с тоя твой еди-какъв си фенер. И с по ербап от тебе мъже съм се оправяла, еди-какъв си глупако и не знам какъв си син... та с тебе ли няма да мога!“ — тъй рече.

— Възразявам срещу таквиз думи — отново се намеси старата жена. — Аз самата не чувах собствените си приказки, а щом не съм ги чула, те не могат да бъдат никакво показание.

Наложи се отново да прекъснат заседанието и да се посъветват, направиха справка в някаква книга и едва след това разрешиха на Стъбърд да продължи. Всъщност старицата се бе явявала в съда едва ли не по-често от самите съдии, затова им се наложи строго да спазят установената съдебна процедура. Като послуша още малко обърканите думи на Стъбърд, Хенчард нервно го прекъсна:

— Стъбърд, стига с тези твои „еди-какви си фенери и не знам какви си синове“. Кажй нещата като мъж, не се стеснявай; или млъкни изобщо! — После се обърна към старицата: — Желаете ли да му зададете някакви въпроси или да кажете нещо на съда?

— Да — отговори тя, като примигна хитро и писарят потопи перо в мастилото. — Преди двайсет години или татък някъде продавах пшеничена каша в една палатка на Уейдънския панаир...

— „Преди двайсет години...“ И таз добра!... Да не се готвиш да ни разкажеш нещо и за сътворението на света? — изрече писарят не без язвителност.

Но Хенчард опули очи, забравил, че трябва да изслушва само показания, които имат отношение към делото.

— В моята палатка дойдоха един мъж и една жена с детенце — продължи старицата. — Седнаха и си поръчаха по една паница каша. О, господи, да бъде волята ти! В онуй време аз бях къде-къде по-уважавана, отколкото сега... спореше ми и скришната търговия, защото в кашата наливах ром, ако някой поиска да му сипя. И на оня мъж му сипах, и неведнъж, а много, много пъти, така че той накрая се скара с жена си и се провикна, че иска да я продаде на оногози, който даде най-много. Дойде някакъв моряк и му предложи пет гвинеи,

сложи парите и си я отведе. А пък мъжа, дето продаде жена си по тоя срамен начин, седи на ей оня големия стол.

Старицата завърши, кимна към Хенчард и скръсти ръце.

Всички се възряха в Хенчард. Лицето му беше странно пребледняло, като посипано с пепел.

— Не ни интересува вашия живот и приключенията ви — остро произнесе вторият съдия, нарушавайки мълчанието. — Питаме ви можете ли да кажете нещо по същността на делото.

— Нали тъкмо затуй ви го разправям. То доказва, че тоя човек не е по-свестен от мене и няма право да седи тука и да ме съди.

— Всичките ти думи са лъжа! — добави писарят. — Сдържай си езика!

— Не... това е истина — обади се Хенчард. — Самата истина — повтори бавно той. — И кълна се от сърце и от душа, че всъщност не съм по-добър от нея! И за да избягна и най-малкото изкушение да я накажа прекалено строго, за да си отмъстя, предоставям на вас да я съдите.

Сензацията в залата бе неописуема. Хенчард стана от креслото и като напусна общината, мина през цяла тълпа, застанала по стъпалата и на улицата; бяха се събрали много повече хора от друг път, защото старата търговка на пшенична каша тайнствено бе намекнала на обитателите на уличката, където живееше след заселването си в града, че знае нещо интересно за техния именит съгражданин мистър Хенчард и можела да разкаже туй-онуй за него, ако поиска. Това доведе тук мнозина.

— Защо днес толкова хора се въртят край общината? — попита Лусета прислужницата си, когато завърши делото. Бе станала късно от леглото и едва сега надникна през прозореца.

— О, господарке, цялата тая суматоха е зарад мистър Хенчард. Една жена доказала, че някога той — преди да стане джентълмен — продал жена си за пет гвинеи в една лавка на панаира.

Някога Хенчард бе споменал на Лусета за многогодишната раздяла с жена си, за това, че смята Сузан за умряла и друго в този дух, но нито веднъж не й разкри подробно истинските причини за раздялата. Сега Лусета за пръв път чуваше това.

Отчаяние разкриви чертите на Лусета, когато си спомни за обещанието, дадено пред Хенчард снощи. Ето какъв бил той. Какъв

ужасен жребий очаква жената, решила се повери съдбата си в ръцете му.

Този ден Лусета ходи към Арената и на други места и се прибра чак по здрач. Дошла си в къщи, тя веднага каза на Елизабет-Джейн, че е решила да отсъствува няколко дни и ще ги прекара на морския бряг — в Порт Бреди: Кастърбридж бил много мрачен.

Елизабет, забелязала, че тя е бледа и разстроена, я подкрепи, надявайки се, че промяната на обстановката ще донесе на Лусета облекчение. Но девойката неволно заподозря, че мрачността, обгърнала Кастърбридж (според Лусета), отчасти може да се обясни със заминаването на Фарфри.

Елизабет изпрати приятелката си за Порт Бреди и пое грижите за Високата къща до завръщането ѝ. Валеше непрестанно; тя прекара два-три дни в пълна самота, после намина Хенчард. Той се изненада неприятно, като узна, че Лусета е заминала, и макар да кимна с безразличие в отговор на тези думи, си тръгна, поглаждайки брадата си ядосано.

На следващия ден той пак намина.

— Дойде ли си? — запита той.

— Да. Върна се тази сутрин — отговори доведената му дъщеря. — Но не е в къщи. Отиде да се разхожда по пътя за Порт Бреди. Ще се върне надвечер.

Хенчард каза няколко думи, които не успяха да прикрият безпокойството и нетърпението му, и отново си отиде.

---

[1] Шалоу и Сайлънс са класически гротескови фигури на мирови съдии в „Крал Хенри IV“ (втората част) от Уилям Шекспир, а Шалоу и във „Веселите уиндзорки“ от същия автор. — Б.пр. ↑

[2] Навярно се има пред вид падането на манна от небето според библейската книга Изход, гл. XVI, ст. 14 — 15. — Б.пр. ↑

[3] Има се пред вид библейската Юдея и нейният цар Давид (1010 — 970 г. пр.н.е.), автор на Псалтира, или Сборник с псалми. — Б.пр. ↑

XXIX

Както каза Елизабет-Джейн, в този час Лусета вървеше бързо по шосето за Порт Бреди. Странно, че за следобедната си разходка тя бе избрала същия път, по който само три часа преди това бе минала с каретата, завръщайки се в Кастърбридж — странно, ако можем да наречем така каквото и да било явление във веригата на събитията, всяко от които е предизвикано от някаква причина. Денят бе пазарен, събота, но Фарфри този път не беше на щанда си. Знаеше се обаче, че се завръща надвечер „срещу неделя“, както казваха в Кастърбридж.

Лусета вървя, докато свършиха редиците дървета, които ограждаха всички пътища, излизащи от Кастърбридж. По това шосе крайпътните дървета свършваха на миля от града и тук тя спря.

Намираще се в една падинка между две малки изкачвания на шосето, запазило още римската настилка в основата си; то вървеше право като по конец и се губеше зад най-далечното бърдо. Никъде не се виждаше нито ограда от жив плет, нито дърво, и шосето изпъкваше сред житните стърнища на пожънатите ниви като ивица плат, с която сме украсили някоя бръчкава одежда. Недалеч имаше един плевник — единствената постройка чак до хоризонта.

Лусета напрегнато се взираше в далечината, но на шосето не се появяваше нищо — нито точица дори. Тя въздъхна: „Доналд“, и обърна лице към града, преди да тръгне натам.

В обратната посока шосето не беше съвсем безлюдно. По него идваше към нея една фигура — Елизабет-Джейн.

Колкото и тъжна да се бе чувствувала Лусета в самотата си, сега изпита досада. А за разлика от нея Елизабет, щом позна отдалеч Лусета, грейна от радост.

— Изведнъж ми се дощя да дойда насам и ви посрещна — каза тя с усмивка.

Лусета се готвеше да отговори, но в този миг вниманието ѝ бе привлечено от нещо неочаквано. Вдясно от нея на шосето слизаше чер път, който минаваше през нивите, и по него един бик приближаваше

към нея и Елизабет — тя гледаше на другата страна и затова не го бе забелязала.

През последните три месеца на всяка година рогатият добитък ставаше опора и заплаха за жителите на Кастърбридж и околностите му, където скотовъдството се радваше на успех, както по времето на библейския Аврам. В тези месеци през града минаваха огромни стада добитък, за да бъдат продадени от местния аукционист; случайно отклонили се добичета подгонваха жените и децата и ги принуждаваха панически да търсят първото убежище, което им се мерне пред очи. Впрочем животните щяха да си вървят съвсем спокойно, ако не бяха традициите на кастърбриджци, които смятаха, че като карат стадата из града, трябва да крещат с цяло гърло, да правят отвратителни гримаси и жестове, да размахват дебелите си дълги сопи, да подвикват на отдалечилите се кучета — с една дума, всякак се стремяха да разярят буйните и да наплашат кротките добичета. Често някой мъж, като излезеше от гостната си стая, установяваше, че преддверието или коридорът са пълни с дечица, гувернантки, баби или ученички от девическата гимназия, които оправдаваха нахълтването си с обяснението: „По улицата вървеше бик, отскубнал се от стадото за продаван“.

Лусета и Елизабет боязливо следяха бика, а той съвсем безучастно ги приближаваше. Беше едро животно от местната порода, с хубав сиво-кафяв косъм, но загрозен от петната кал по грапавите му хълбоци. Рогата му бяха дебели, с пиринчени краища; ноздрите напомняха тунела под Темза, добре познат от някогашните играчки — стереоскопи. Между ноздрите и носовия му хрущял бе прокарана яка медна брънка, споена, за да не може да се извади оттам, като месинговия нашийник на Гърт.^[1] В брънката бе пропъхната ясенова тояжка, дълга около ярд, и бикът, въртейки глава насам-натам, размахваше тояжката като млатило.

Забелязали подскачащата заедно с главата на животното тояжка, двете приятелки много се уплашиха: те разбраха, че пред тях се е озовал стар бик, успял някак да се изтръгне на свобода, и толкова див, че трудно се е справял с него дори онзи, който го е водил, затова е държал в ръка тояжката, като се е пазил с нея и от рогата му.

Лусета и Елизабет се огледаха за някакъв подслон или укритие и решиха да се приютят в близкия плевник. Докато бяха следили с очи

бика, той съвсем почтително ги беше приближавал, но веднага, щом обърнаха гръб и се отпавиха към плевника, той тръсна глава и реши добре да ги изплаши. Безпомощните жени се втурнаха да бягат колкото сила имат, а бикът ги подгони бавно, но решително.

Плевникът се намираще отвъд зеленясало тинесто езерце и като всички такива постройките, имаше двойни врати, но едната бе заключена, а другата притворена с хоризонтално поставен кол, залостен между двете ѝ крила. Тъкмо към тази врата се насочиха Лусета и Елизабет. Плевникът бе празен: след вършитбата бяха откарали от него всичко; само в един от ъглите имаше куп суха детелина. Елизабет-Джейн веднага съобрази как да постъпят.

— Трябва да се покатерим там — рече тя.

Но неуспели да достигнат купа детелина, чуха шляпането на бика през езерцето и след секунда той нахълта в плевника, избил при влизането си кола, който държеше притворени тежките крила на вратата; те шумно се затръшнаха и жените се оказаха затворени вътре заедно с бика. Елизабет и Лусета се спуснаха към дъното на плевника, но зашеметеният бик се опомни и ги сподире. Те ловко се отскубнаха от него така, че той налетя на стената, когато Елизабет и Лусета бяха вече по средата на разстоянието до другата стена. Докато той обърне дългото си тяло, за да ги подгони пак, те успяха да дотичат до другия край на плевника; гонитбата продължи така и топлият дъх, който излизаше от ноздрите на бика, облъхваше двете жени като вятъра сирого, но те не разполагаха дори с един-единствен миг, в който да отворят вратата. Трудно можем да отгатнем как би завършило всичко, ако преследването продължеше още дълго, но след няколко минути вратата изтрака, което отвлече вниманието на бика, и на прага се появи човек. Той дотича до бика и като хвана тояжката, рязко я изви встрани, сякаш искаше да откъсне главата на бика. Това извиване той направи с такава сила, че дебелият врат на бика сякаш омекна и почти изгуби своята подвижност, а от ноздрите закапа кръв. Хитрото изобретение на човека — носовата брънка — надви импулсивната груба сила на животното и то отстъпи.

В полумрака можеше да се види само, че човекът, притекъл се на помощ, е едър и решителен. Но като поведе бика към вратата, светлината озари лицето му и приятелките познаха в него Хенчард. Той върза бика отвън и се върна в плевника, за да помогне на Лусета

— Елизабет-Джейн той не бе забелязал, защото тя се бе качила на купа детелина. Лусета бе получила истеричен припадък и Хенчард, като я взе на ръце, я понесе към вратата.

— Ти... ме спаси! — възкликна тя веднага щом си възвърна способностите да говори.

— Отплатих ти се за твоята доброта — изрече той с нежност. — Нали и ти ме спаси някога.

— Как... стана така, че се появи ти... тъкмо ти? — попита тя, сякаш не бе чула думите му.

— Тръгнах насам да те потърся. През последните два-три дни исках да ти кажа нещо, но ти беше заминала. Можеш ли да поговориш с мен сега?

— О, не! Къде е Елизабет?

— Тук съм! — весело извика тя, и без да чака Хенчард да ѝ донесе стълбата, се хлъзна от купа детелина на пода.

Тримата бавно поеха по лекото нанагорнище на шосето; Хенчард подкрепяше с една ръка Лусета, а с другата Елизабет-Джейн. Достигнаха гърбината и заслизаха надолу, но изведнъж Лусета, оправила се вече от уплахата, си спомни, че е изпуснала маншона си в плевника.

— Аз ще изтичам да го взема — каза Елизабет-Джейн. — Нищо не ми коства, защото не съм уморена колкото вас.

И тя се втурна към плевника, а Лусета и Хенчард продължиха сами.

Елизабет лесно откри маншона, понеже тогава маншоните не бяха малки като сегашните. Излязла от плевника, тя за миг се спря да погледа бика; сега той имаше жалък вид, от ноздрите му течеше кръв — може би с гонитбата беше искал просто да си полудува, а не смъртоносно да боде. Хенчард го бе приковал на мястото му, като пропъхна зад вързаната за брънката тояжка в пантата на вратата и я заклини с кола. Погледала бика, девойката накрая се обърна, готвейки се да изтича обратно, но изведнъж забеляза зелено-черния кабриолет, който идваше от срещуположната страна; караше го Фарфри.

Сега Елизабет разбра защо Лусета бе тръгнала да се разхожда насам. Доналд видя Елизабет, спря и тя набързо му разказа всичко. За пръв път го виждаше така развълнуван, докато му описваше на каква страшна опасност се бе изложила Лусета. Той бе дотолкова погълнат

от мисли за случилото се, че се показва несъобразителен и не подаде ръка на момичето, когато то се качваше в кабриолета.

— Тя е тръгнала с мистър Хенчард, така ли казахте? — попита той накрая.

— Да. Поведете я към къщи. Навярно вече почти са стигнали.

— А смятате ли, че тя е в състояние да стигне до дома си пеш?

Елизабет-Джейн бе напълно сигурна.

— Значи, вторият ви баща я спаси?

— Разбира се.

Фарфри опъна юздите на коня и момичето разбра защо. Той бе решил, че не бива да попречи на разговора между двамата. Хенчард бе спасил Лусета и ако ѝ се дадеше повод да изрази пред Хенчард предпочитанието си към него, Фарфри, това би било съвсем дребнаво и неразумно.

Изчерпаха темата на разговора и притеснението на Елизабет нарасна поради това, че седеше до бившия си обожател; но скоро напред в далечината зърнаха Хенчард и Лусета, които вече доближаваха покрайнината на града. Лусета често се обръщаше назад, но Фарфри не ускори хода на коня. Когато кабриолетът достигна градската стена, Хенчард и спътницата му се бяха изгубили навътре в улицата; Фарфри свали Елизабет-Джейн, защото тя пожела да слезе тук от кабриолета, а той отби към конюшната, която се намираще в задния двор на къщата, в която живееше.

Ето защо той си влезе през градината и като се качи на горния етаж, намери стаите си в пълен безпорядък: сандъците му бяха изнесени на стълбището, а библиотечката — разглобена на три части. Това обаче никак не го учуди.

— Кога ще изпратите тези неща? — попита той хазайката си, която се разпореждаше с пренасянето на вещите му.

— Изглежда, не по-рано от осем, сър — отговори тя. — Нали до тая сутрин не знаехме, че се готвите да се премествате, а ако знаехме, всичко щеше да бъде вече готово.

— А... нищо, нищо! — весело отбеляза Фарфри. — Може и в осем, само не по-късно. Е, стига сте стояли тук на приказка: иначе и до дванайсет няма да се оправите. — Излезе през главния вход и тръгна по улицата.

В същото, време Хенчард и Лусета водеха съвсем друг разговор. След като Елизабет се върна за маншона, житарят, решил да се обясни откровено, хвана Лусета подръка, а тя прие това с неохота.

— Драга Лусета — започна той, — много, много жадувах да те видя през тези няколко дни след последната ни среща! Мислех си как онази вечер те накарах да ми дадеш съгласието си. Защото ти ми каза: „Ако бях мъж, на твое място нямаше да настоявам“. Това дълбоко ме засегна. Разбрах, че в него има известна истина. Не желая ти да си нещастна заради мен, а ако се омъжиш за мен сега, ще бъдеш именно нещастна — това е сигурно. Затова съм съгласен да отложим годежа за неопределено време... и да мислим за сватба чак след година-две.

— Но... но... не мога ли да направя за тебе нещо друго? — продума Лусета. — Толкова съм ти благодарна... спаси живота ми. Твоята любов към мен обаче ме пари като нажежен въглен! Сега съм жена с пари. Не мога ли да ти се отплатя с друго за добротата... Да ти помогна с нещо по-реално?

Хенчард се замисли. Това той явно не очакваше.

— Можеш да направиш едно нещо, Лусета. Но то е от по-друг характер.

— От какъв? — попита тя и отново я обзеха неприятни опасения.

— Преди да те помоля за това, трябва да ти открия една тайна. Може би си научила, че тази година не ми потръгна. Направих нещо, до което никога не съм прибъгвал досега: спекулирах безразсъдно и понесох загуби. Това ме постави в затруднено положение.

— И ти искаш да ти дам пари назаем?

— Не, не! — възкликна Хенчард почти сърдито. — Не съм от тези, които смучат пари от жените, дори да са ми близки като теб. Но ето какво можеш да направиш, Лусета, и то ще ме спаси. Главният ми кредитор е Гроуър и мога много тежко да пострадам от него; обаче ако той се съгласи да почака две седмици, дотогава ще успея да се оправя. Отсрочка той ще ми даде само в един случай: трябва да му кажеш, че ще станеш моя жена... че ще се венчаем без много шум след две седмици... Чакай, още не си чула всичко! Ти ще му кажеш това, а той, разбира се, изобщо няма да допусне, че сватбата ще стане много по-късно. Никой друг няма да го знае: ще отидем двама при мистър Гроуър и ще ми позволиш да се държа с теб така, като че сме сгодени и скоро ни предстои венчавка. Ще го помолим да запази връзката ни в

тайна. При това условие той охотно ще почака. След две седмици аз ще му се издължа; и тогава ще му поверя съвсем спокойно, че бракосъчетанието се отлага за година-две. В града никой няма да знае как си ми помогнала. Ето с какво би могла да ми помогнеш, ако имаш такова желание.

Бе настъпил онзи час, когато, както казва народът, „денят става теменужено розов“ петнадесет-двадесет минути преди здрача — затова Хенчард отпърво не забеляза как подеждуваха на Лусета думите му.

— Да беше нещо по-различно... — започна тя и гласът ѝ беше сух като устните ѝ.

— Но това е дреболия! — горчиво я упрекна той. — По-малко от другото, което сама ми предложи... то е само първата крачка към обещаното от теб преди няколко дни! Мога и сам да му го кажа, но няма да повярва.

— Отказвам не защото не желая... а защото и не мога да го сторя — изрече тя и вълнението ѝ се засилваше все повече.

— Играеш си с огъня! — избухна той. — Ще ме накараш да те принудя да изпълниш обещанието си веднага!

— Не мога! — твърдеше тя отчаяна.

— Защо? Та само преди няколко минути аз те освободих от обещанието да се омъжиш за мене незабавно.

— Защото... той бе свидетел.

— Свидетел? На какво?

— Всичко ще ти кажа... Само не ме кори, не ме кори!

— Добре! И тъй, какво ще ми разкажеш?

— Той бе свидетел, когато се венчавах... мистър Гроуър бе свидетел!

— Венчала си се?

— Да. За мистър Фарфри. О, Майкъл! Аз съм негова жена. Венчахме се в Порт Бреди. По много причини това не можеше да стане тук. Мистър Гроуър е наш свидетел, защото тогава случайно се намираше в Порт Бреди.

Хенчард се вцепени като човек, изгубил изведнъж разсъдъка си. Мълчанието му силно изплаши Лусета и тя несвързано забъбри, предлагайки му назаем голяма сума, за да може да издържи през критичните две седмици.

— Венчала си се за него? — промълви накрая Хенчард. — О, боже... как е възможно такова нещо... да се венчаеш за него, след като обеща на мен?

— Ето как стана това — заобяснява тя с треперещ глас и сълзи в очите. — Не бива... не бъди жесток към мен!... Толкова го обикнах и се боях да не му разкажеш за миналото ми... — това така ме мъчеше! А после, след като обещах да се омъжа за тебе, до мен достигна слухът, че ти... си продал жена си на панаира като някаква крава или кон! Можех ли аз, научила това, да изпълня обещанието си? Не биваше, рискувайки съдбата си, да се поверя в твоите ръце — бих се унизила, ако приемех името ти след такъв скандален случай. А знаех и че ще изгубя Доналд, не стане ли той мой веднага — ти щеше да изпълниш заплахата си да му разкажеш за нашето познанство в миналото, защото това е единственото средство да ме запазиш за себе си. Но сега няма да го направиш, нали, Майкъл? Сега е вече късно да ни разделят с Доналд.

Докато разговаряха, тържествено забиха всичките камбани на черквата „Свети Петър“, а по-късно на улицата гръмна весело и градската духовна музика, прочута с това, че не щадеше барабанните си палки.

— Затова ли е тази шумотевица сега? — попита Хенчард.

— Да... навярно той вече е разказал за това в града, а може би и мистър Гроуър е разказал... Позволяваш ли да се оттегля вече, Майкъл? Моят... той трябваше да остане в Порт Бреди и ме изпрати напред; заминах няколко часа преди него.

— Излиза, че днес съм спасил живота на жена му!

— Да... и ще ти бъде вечно благодарен.

— Много мило от негова страна... Колко си фалшива ти, Лусета!
— избухна Хенчард. — Нали на мене обеща!

— Да, да! Но ти ме принуди да го направя, а тогава не знаех всичко за миналото ти.

— Затова сега ще те накажа справедливо! Само една думичка на този твой съвсем новичък мъж как си ме ухажвала на времето — и скъпоценното ти щастие ще отиде по дяволите!

— Майкъл... смили се над мен, бъди великодушен!

— Ти не заслужаваш милост! По-рано заслужаваше, но сега — никак!

— Ще ти помогна да си изплатиш дълговете.

— Парична помощ от жената на Фарфри... никога! Върви си... защото мога да кажа и още нещо, по-лошо. Върви си в къщи!

Тя се изгуби сред дърветата на южната алея в момента, когато музиката се появи зад ъгъла, пробуждайки във всеки зид и камък отглас на мелодията, гръмнала в чест на щастието на Лусета. Глуха за тържествените звуци, Лусета затича по страничната улица и стигна до дома си без никой да я забележи.

---

[1] Герой на Уолтър Скот от романа „Айвънхоу“. — Б.пр. ↑

XXX

Думите на Фарфри към хазайката му се отнасяха за пренасянето на сандъците и другите му вещи в дома на Лусета. Работата беше лека, но напредваше бавно, защото стопанката губеше време непрестанно да изразява силната си изненада от събитието, за което бе известена накратко в писмо само няколко часа преди това.

В последния миг преди заминаването на младоженците от Порт Бреди Фарфри също като Джон Галпин^[1] бе задържан от изгодни за него клиенти, а той не бе човек, който ще ги пренебрегне дори при такива изключителни обстоятелства. Освен това бе по-удобно Лусета първа да се върне в къщи. Още никой не знаеше за случилото се и беше най-добре тя да извести новината на всички в къщи и да се разпореди за преселването на мъжа ѝ в нейния дом. Затова Фарфри изпрати с наемна карета младата си жена, венчала се за него само преди два дни, а той се отправи към намиращите се на няколко мили от града кръстци с пшеница и ечемик, като каза на Лусета в колко часа да го очаква вечерта. И тя тръгна да посрещне мъжа си след четиричасовата раздяла с него.

Разговорът с Хенчард изискваше големи усилия от нея, за да се успокои, но когато Доналд пристигна във Високата къща от бившата квартира, Лусета вече бе готова да го приеме. Помогна ѝ едно много важно обстоятелство: да става, каквото ще, мислеше си тя, сега Фарфри е неин. Половин час след като се бе прибрала, дойде и той и Лусета го посрещна с такова радостно облекчение, каквото не би изпитвала дори след цял месец рисковано отсъствие на нейния съпруг.

— Още не съм направила едно нещо, макар че то е много важно — прибави тя със сериозен тон, когато свърши разказа за приключението с бика. — Не съобщих на милата Елизабет-Джейн, че сме се венчали.

— А, още ли не си ѝ казала? — изрече той замислено. — Докарах я от плевника до града, но и аз не ѝ казах нищо, защото

предполагах, че може би го е научила в града, но от стеснителност не е посмяла да ми честити.

— Едва ли е научила. Ще разбере; отивам ей сега при нея. И друго, Доналд: имаш ли нещо против тя да остане и занаят в този дом? Много тиха е, непретенциозна.

— Не, разбира се, че нямам... — отвърна Фарфри с лека нерешителност. — Но не зная дали тя самата ще пожелае да остане.

— Ще остане, сигурна съм! — пламенно изрече Лусета. — Не се съмнявам. Тя, бедната, без друго няма свой дом.

Фарфри я погледна и разбра, че Лусета съвсем не подозира тайната на по-сдържаната си приятелка. И я обикна още повече за тази нейна наивност.

— Уговори се с нея така, както ти желаеш — заяви той. — Аз идвам в твоя дом, не ти при мене.

— Ще изтичам веднага да поговоря с нея — каза Лусета.

Тя се качи в стаята на Елизабет-Джейн; момичето вече бе сменило облеклото си и си почиваше с книга в ръце. Лусета веднага разбра, че тя не знае нищо.

— Реших засега да не слизам при вас, мис Темпълман — простодушно изрече девойката. — Искаше ми се да ви попитам оправихте ли се от уплахата, но разбрах, че имате гост. Интересно защо бият камбаните на черквата. И музиката свири. Да не би да има сватба? Или се готвят вече за Коледа?

Лусета разсеяно отвърна „да“ и като седна до Елизабет-Джейн, я погледна така, сякаш обмисляше откъде да започне.

— Колко си необщителна — изрече тя след малко. — Никога не знаеш какво става край теб, от какво се вълнува градът. Би трябвало да бъдеш по-често сред хора и да бърбиш с другите жени, тогава нямаше да ми задаваш този въпрос. А сега искам да ти кажа нещо.

Елизабет-Джейн отвърна, че много ще се радва да го чуе.

— Трябва да започна отдалеч — рече Лусета, чувствавайки, че с всяка дума ѝ става все по-трудно да разказва за себе си на седящото до нея замислено момиче. — Помниш ли, преди известно време ти разказах за една жена, на която ѝ се наложило да решава труден въпрос от нравствено естество... за първия и втория ѝ обожател? — И тя повтори накратко историята, която бе разказала.

— О, да... спомням си; това е историята на *вашата приятелка* — сухо откликна Елизабет-Джейн и се вгледа в очите на Лусета, сякаш да разбере какъв е точният им цвят. — Двамата обожатели... предишният и новият; как тя искала да се омъжи за втория, макар да съзнавала, че трябва да бъде жена на първия; и пренебрегнала по-правилната стъпка, за да извърши погрешната. Овидий, чиито думи изтълкувах преди малко, казва: „Video meliora proboque, deteriora sequor“.^[2]

— О, не! Не може да се каже, че е следвала злото! — бързо изрече Лусета.

— Но вие ми казахте, че тя, или по-точно *самата вие* — възрази Елизабет вече напълно открито, — сте били готови по силата на честта и съвестта да се омъжите за първия?

Разбрала, че е разобличена, Лусета се изчерви, а после попита с тревога:

— Никому не ще разкажеш за това, нали, Елизабет-Джейн?

— Разбира се, щом вие не го желаете.

— В такъв случай трябва да ти обясня, че тази работа е много по-сложна... по-неприятна... отколкото може би ти се е сторило преди. С онзи първия човек аз си създадох странни отношения и ние двамата разбяхме, че трябва да се оженим, защото почнаха да говорят за нас. Той се смяташе за вдовец. Много години не бе получил вест за първата си жена. Но жена му се завърна и ние се разделихме. Тя се помина, а той отново започна да ме ухажва и твърди, че „сега ще изпълним нашето желание“. Но, Елизабет-Джейн, това са вече съвсем нови отношения: завръщането на другата жена ме освободи от всички обещания и клетви.

— А нима наскоро вие не му дадохте ново обещание? — попита девойката. — Тя се бе досетила кой е бил „първият обожател“.

— Принудиха ме под заплахата да дам такова обещание.

— Да, вярно е. Но ми се струва, че ако една жена се е обвързала някога с някой мъж, още повече при толкова нещастни обстоятелства, както във вашия случай, тя е длъжна да стане съпруга на този мъж дори и да не е виновна за случилото се.

Лицето на Лусета помръкна.

— Той се оказа човек, за когото ме е страх да се омъжа — опита да се оправдае тя. — Наистина изпитвам страх! Разбях това едва след

като му обещах повторно, че ще бъда негова жена.

— В такъв случай остава само един честен път. Изобщо да не се омъжвате.

— Но, помисли добре, Елизабет! Разбери, че...

— Убедена съм — твърдо я прекъсна приятелката ѝ. — Отгатнах безпогрешно кой е този мъж. Това е баща ми; и пак повтарям, ваш съпруг трябва да бъде само той и никой друг.

Всяко отклонение от общоприетите норми на поведение действуваше на Елизабет-Джейн като червена кърпа, размахана пред бик. Стремехът ѝ към благонравие я правеше едва ли не жестока. Тя рано опозна скръбта поради нещастния живот на майка си и затова най-малкото нарушение на приличието я довеждаше до такъв ужас, който дори не могат да си представят хората, чието име не е било докоснато от подозрение.

— Вие трябва или да се омъжите за мистър Хенчард, или да си останете неомъжена. Не бива в никакъв случай да се венчавате за друг човек! — продължи тя и устните ѝ затрепериха от двете противоречиви чувства, които се бореха в нея.

— Не съм съгласна с тебе! — възкликна пламенно Лусета.

— Съгласна или не, така е редно!

Лусета закри очи с дясната си ръка, сякаш бе безсилна да се оправдае, а лявата протегна на Елизабет-Джейн.

— Как, значи все пак сте се *омъжили* за него! — радостно извика девойката, след като хвърли бегъл поглед към пръстите на Лусета и скочи от мястото си. — Кога стана това? И защо така се шегувате, вместо да ми кажете истината? Този брак ви прави чест! Преди години, очевидно под въздействието на алкохола, той е постъпил лошо с майка ми. И, което си е вярно, понякога е доста суров. Но вие ще властвувате над него безпределно, не се съмнявам, защото сте така красива, богата, образована. Той ви обожава, а ние тримата ще бъдем толкова, щастливи!

— О, моя Елизабет-Джейн! — простена горестно Лусета. — Аз се венчах за другия! Бях толкова отчаяна, така ме беше страх да не ме принудят да постъпя другояче, или да бъде разкрито миналото ми и да угасне любовта му към мен. Затова реших: да става каквото ще, но аз ще се венчая за него незабавно и ще си купя на всяка цена поне седмица щастие!

— Вие... сте се омъжили... за мистър Фарфри! — възкликна Елизабет-Джейн възмутено.

Лусета кимна. Тя вече се бе отърсила от смущението си.

— Затова, бият камбаните — каза тя. — Мъжът ми е долу. Той ще живее тук, докато намерим по-удобно жилище, и аз му казах, че искам ти да останеш у дома.

— Позволете ми сама да обмисля това — бързо отвърна момичето, потиснало с голямо самообладание смута в душата си.

— Добре, помисли си. Убедена съм, че ще бъдем щастливи, ако сме заедно и тримата.

Лусета, слязла долу при Доналд, с радост забеляза, че той вече се чувства съвсем като у дома си, но някакво смътно безпокойство помрачи радостта ѝ. Това безпокойство не беше предизвикано от Елизабет-Джейн — за сърдечните вълнения на своята приятелка тя не подозираше, — а от Хенчард.

Дъщерята на Сузан Хенчард реши веднага да напусне Високата къща. Освен неодобрителното отношение към поведението на Лусета, тук се прибавяше и фактът, че някога Фарфри почти ѝ се бе обяснил в любов и тя не можеше да остане в този дом.

Свечеряваше се, когато Елизабет-Джейн се облече бързо и излезе на улицата. Знаейки къде да се насочи, тя лесно си намери подходяща квартира и се уговори да се пренесе още същата вечер. Като се прибра тихо в къщата, свали хубавите си дрехи и облече прости, а другите прибра, решила да ги облича само в официални случаи: защото ѝ предстоеше да живее твърде икономично. Остави бележка на Лусета, която се бе уединила с Фарфри в гостната; после извика един човек с ръчна количка и когато сложиха в нея скромните ѝ вещи, тръгна пеша към новата си квартира. Тя бе на същата улица, където живееше Хенчард — почти срещу неговия дом.

Преселила се в новото си жилище, Елизабет седна и се замисли над това с какви средства ще живее. Вторият ѝ баща бе внесъл на името ѝ малка сума, рентата от която щеше да ѝ стигне само едва-едва да свързва двата края. Но тя умееше отлично да плете — научила се бе още като дете, когато плетеше рибарски мрежи в дома на Нюсън — и това умение трябваше да ѝ помогне, а може би щяха да ѝ помогнат още повече нейните знания, които тя старателно натрупваше.

Междувременно Кастърбридж вече бе научил за сватбата на Лусета и Фарфри; събитието шумно се коментираше по улиците, съучастнически тихо зад тезгяхите на магазинчетата и шеговито — в „Тримата моряци“. С най-жив интерес обсъждаха въпроса: ще продаде ли Фарфри търговския си дял, за да живее от парите на жена си като някои благородни господа, или ще предпочете да остане независим и няма да зарече професията си въпреки богатството на своята съпруга.

---

[1] Джон Галпин е герой от едноименната хумористична поема на Уилям Купър, известен английски поет от XVIII в. — Б.пр. ↑

[2] Цитат от „Метаморфози“, кн. VII, ст. 20 — 21: „Доброто и виждам, и искам, а се влека подир злото.“ (лат.). — Б.пр. ↑

XXXI

Думите на продавачката на пшеничена каша, казани на делото, се предаваха от уста на уста; и само след един ден в Кастърбридж нямаше човек, който да не знае за това, което бе извършил Хенчард в пристъп на безумие на панаира край Уейдън Прайърс преди много години. Наистина Хенчард по-късно бе изкупил своята вина, но хората пренебрегнаха този факт, защото драматизмът на простъпката му затъмняваше изкуплението. Ако случката бе отдавна известна на всички, сега вероятно щяха да гледат на нея като на много тежък, но едва ли не единствен грях, извършен на младини от човек с още неукрепнал характер, с когото сегашния прям и солиден (макар и малко упорит) гражданин нямаше почти нищо общо. Но тъй като тази му простъпка се бе запазила досега в тайна — хората почти не съзнаваха всъщност колко години са минали оттогава, — черното петно, помрачило младостта на Хенчард, носеше клеймото на престъпление, извършено наскоро.

Колкото и незначителен по същество да изглежда случаят в съда, той предизвика завой в житейския път на Хенчард, началото на неговото западане. От този ден, едва ли не от същата минута, Хенчард, достигнал върха на преуспяването и почитта, започна бързо да се спуска по обратния склон. И странно: бързо се топеше уважението, с което той се ползуваше преди това. Бе нанесен силен удар върху авторитета му, а в търговията изгуби предишната решителност след несполучливите си операции, затова скоростта, с която западаше и в едното, и в другото отношение, растеше с часове.

Сега, като вървеше по улицата, той по-често гледаше в земята, отколкото във фасадите на къщите; по-често в обувките и гетите, отколкото в очите на хората, които доскоро бяха примигвали неволно, смутени от властния му поглед.

Някои нови събития също допринесоха за провала му. Годината излезе лоша не само за него, а и за други и разорението на един длъжник, комуто Хенчард бе повярвал великодушно, доразруши и без

това силно разклатения му престиж. В опита си да се изтръгне от отчаяното си положение той не спази непоклатимия закон в търговията със зърнени храни: задължителното съответствие между мострата и общото количество на дадена пшеница. Главният виновник всъщност бе един от неговите служители; той имаше глупостта, вземайки мостра от грамадното количество второкачествена пшеница, с която Хенчард разполагаше в момента, да я очисти от повечето смачкани, болни от главня и изобщо пострадали семена. Ако мострата бе отговаряла на действителните качества на зърното, скандалът щеше да бъде избягнат, но в такъв момент укриването на истината беше фатална грешка и тя окаля името на Хенчард.

В подробностите на това падение нямаше нищо необикновено. Веднъж Елизабет-Джейн, като минаваше покрай „Кралският герб“, видя, че пред вратите на хотела се блъскат и сноват ту навън, ту вътре повече хора, отколкото обикновено; макар че денят не бе пазарен. Някакъв страничен наблюдател, поучуден от нейната неосведоменост, ѝ съобщи, че тук има заседание във връзка с фалита на мистър Хенчард. Очите ѝ се просълзиха, а като узна, че и самият той е в хотела, реши да влезе да го види, но я посъветваха да не го безпокои в такъв момент.

Стаята, в която се намираха длъжникът и кредиторите, гледаше към улицата и Хенчард, надзърнал през прозореца, закрит с телени транспаранти, забеляза Елизабет-Джейн. Разпитът му свърши и кредиторите се готвеха да си тръгват. Появата на Елизабет потопи Хенчард в дълбоки мисли, но той се извърна от прозореца, застана прав и помоли за още миг внимание. Лицето му, така цветущо по време на благополучието му, сега бе леко посърнало: косата и бакенбардите си оставаха все тъй черни, но бузите и челото сякаш бяха покрити със слой пепел.

— Господа — започна той, — освен имуществото, за което стана дума и което е означено в баланса, остава ми и друго. То също ви принадлежи, както описаното ми имущество: — не съм от хората, които биха укрили нещо от вас.

При тези думи той измъкна от джоба си златния си часовник и го сложи на масата; после извади своята кесия — торбичка от жълт брезент, каквато носят фермерите и търговците — и като я развърза,

изсипа монетите на масата до часовника. Взе за малко часовника, за да свали от него косъма — талисман, сплетен и подарен му от Лусета.

— Сега вече получихте абсолютно всичко, което имам — рече той. — И ви съчувствувам, задето е толкова малко.

Кредиторите — почти всички фермери — погледнаха часовника, сетне парите, а след това към улицата; пръв заговори фермерът Джеймс Евърдин от Уедърбъри.

— Не, не, Хенчард, това не ни трябва! — изрече той с топлота. — Вие постъпихте почтено; запазете тези неща за себе си. Какво ще кажете, благочестиви християни... съгласни ли сте?

— Да, естествено. Това не ни е нужно — обади се друг кредитор, Гроуър.

— Нека ги остави за себе си, разбира се — измърмори седналият по-назад трети кредитор — мълчалив, сдържан млад човек на име Болдуд. И всички единодушно се съгласиха с него.

— Ето какво — започна председателят на комисията, обърнал се към Хенчард, — макар случаят да е безизходен, аз трябва да призная, че не съм срещал по-благороден длъжник. И се убедих, че балансът е изготвен също тъй честно: не срещнахме никакви затруднения; нищо не бе скрито или премълчано. Без съмнение той е сключвал необмислени сделки, които са го довели до днешното печално състояние, но доколкото разбирам, е полагал всякакви усилия да не навреди на никого.

Хенчард се трогна, но не искаше да го покаже и отново извърна очи към прозореца. Думите на председателя бяха посрещнати с одобрителен шепот от останалите членове на комисията и заседанието свърши. Когато всички се разотидоха, Хенчард погледна върнатият му часовник.

„Нямам право да го задържа за себе си — помисли си той. — Защо, по дяволите, не го взеха?... Чужди вещи не ми трябва!“

Спомни си за един неизплатен дълг и занесе часовника на часовникаря, чието магазинче бе срещу „Кралският герб“, продаде го и взе толкова, колкото му предложи часовникарят, упъти се към един от по-незначителните си кредитори, материално затруднен сега, който живееше в Дърноувър в скромна къща, и му даде парите.

Когато цялото му имущество бе описано и започна продажбата на търг, в града, където до този миг осъждаха Хенчард, всички

изпитваха съчувствие към него. Сега картината на целия живот на Хенчард стана ясна за съгражданите му: те разбраха по какъв прекрасен начин той е употребил единствения си талант — енергията, — за да натрупа състояние от нищо (а той действително не разполагаше с нищо, когато пристигна в града като обикновен наемен работник, балиращ сено, със затерачката и ножа в коша си). Те се учудваха на този му успех и съжаляваха за разорението му.

Въпреки старанията на Елизабет, тя нито веднъж не успя да го види. Продължаваше да вярва на Хенчард, макар никой вече да не вярваше в него, и й се искаше да му прости за грубостта към нея, да му помогне в бедата.

Писа му; той не отговори. Тогава тя отиде до дома му — голямата къща с фасада от сиво-кафяви тухли, богато остъклена и с яки пречки на прозорците, където някога живя така щастливо, — но Хенчард не живееше вече там. Бившият кмет бе напуснал дома на своето благополучие и се бе заселил в къщата на Джоу, край манастирската воденица — в жалкото предградие, където се заскита през онази нощ, когато разбра, че Елизабет не е негова дъщеря. Тя се упъти нататък.

Елизабет се учуди, че той е решил да се усамоти там, но си каза: „Ако си в нужда, не избираш“. Наоколо, както преди, се издигаха дървета, толкова стари, че може да са били посадени още от обитаващите тук на времето монаси, а през задния савак на яза на някогашната воденица както преди се сипеше цял водопад от струи, яростно шумели в продължение на векове. Къщичката беше изградена от стари камъни, взети от отдавна разрушения манастир, и в тази зидария на стените се срещаха отломки от ажурни орнаменти, зеленияли прозоречни страници и декоративни части от арки.

В тази къщичка Хенчард заемаше две стаи, а Джоу, когото Хенчард на времето нае, руга, ласка и накрая уволни, му бе сега хазаин. Но дори тук Елизабет не успя да се види с втория си баща.

— Нима не иска да приеме и дъщеря си? — попита Елизабет.

— За сега не приема никого. Така ми поръча да казвам — отвърнаха й.

На връщане тя мина край складовете за зърно и плевниците със сено, които доскоро бяха главна квартира на търговската дейност на Хенчард. Тя знаеше, че той не е вече тук стопанин, и все пак гледаше с

почуда познатите врати. Името на Хенчард бе замазано с гъста оловносива боя, но буквите все още слабо прозираха отдолу като кораби в мъгла. Отгоре, написано със свежи бели букви, се ширеше името на Фарфри.

Слабият като скелет Ейбъл Уитъл се бе облегнал на вратичката и Елизабет-Джейн го попита:

— Тук мистър Фарфри ли е стопанин?

— Да-а, мис Хенчът — отвърна Ейбъл. — Мистър Фарфри откупи предприятието и всички нас, работниците. Сега сме по-добре, отколкото преди, макар че хич не ми прилича да го приказвам пред вас, защото сте му доведеница. Вярно, работата стана по-тежичка, но пък не ни напращат както по-рано. От тия страхове съвсем ми оредя косата! Вече никой не ни хока, не фраска врати, не ни се рови в душата и в други таквиз работи; и макар да получавам шилинг по-малко на седмица, станах по-богат, защото ти се отщява всичко на света, ако няма за тебе спокойствие, мис Хенчът!

В общи линии Уитъл каза истината: складовете на Хенчард, замрели докато се извършваше ликвидацията на търговската му фирма, отново се изпълниха с живот, когато ги пое в ръцете си новият стопанин. От този ден натъкканите със зърно чували, закачени с блестящата верига, която висеше от макарата отново засноваха нагоре-надолу, косматите ръце на надничарите посягаха през отворите на многоетажната житница и вмъкваша вътре зърното, подхвърляха се бали сено в плевниците или оттам навън; затегачките скърцаха; а децималите и ръчните кантари влязоха тепърва в употреба, защото преди теглото се преценяваше само на око.

XXXII

В долната част на град Кастърбридж имаше два моста. Първият от избледнели тухли, се намираше в самия край на Главната улица, откъдето започваше един неин клон, който водеше към разположените в низината улички на Дърноувър; по такъв начин този мост служеше за граница между заможността и бедността. Вторият мост, каменен, бе по-нататък по шосето — там, където то минаваше вече сред ливади, но все още в чертите на града.

Видът на тези мостове подсказваше много неща. Всяка тяхна издатинка се беше притъпила, отчасти от времето, но главно поради това, че ги бяха огладили краката на цели поколения безделници, години наред стояли тук, размишлявайки за своите си работи и нервно търкайки токовете и носовете на обувките си о каменните первази. По равната повърхност на по-рохкавите тухли и камъни дори се бяха образували вдлъбнатинки, получени от също такова триене. Всички спойки по горния ред зидария бяха скрепени с железни скоби, защото отчаяните несретници често откъртваха от тях каменните блокове на первазите и ги хвърляха в реката, дръзко предизвиквайки с това свое действие съдебните власти.

Трябва да изтъкнем, че тези места бяха притегателен център за всички несполучили в живота хора от града — провалили се в работата, в любовта, във въздържанието или извършили някое престъпление. Но защо местните злополучници толкова харесваха за размишленията си мостовете, предпочитайки ги пред железните перила, портите или прелезите през оградите, не беше съвсем ясно.

Постоянните посетители на близкия, тухления мост, коренно се различаваха от тези на далечния, каменния. Представителите на низшите слоеве предпочитаха първия мост, който бе по-близо до града; те не се смуцаваха от презрителния поглед на хората. Неуспели да станат важни личности дори по време на успехите си, те, ако понякога изпаднеха в униние, не бяха кой знае колко посрамени от своето падение. Ръцете си държаха почти винаги в джобовете, носеха на

кръста и на коленете си кожени ремъци, а обувките им имаха голяма нужда от връзки, но, изглежда, никога не ги бяха притежавали. Те не въздишаха за злата си съдба, а плюеха, без да хленчат, че тежък камък им лежи на сърцето, и само казваха, че просто не им е провървяло. Джоп честичко стоеше тук през тежките си дни; тук бяха спирали и майка Къксъм, и Кристофър Коуни, и бедният Ейбъл Уитъл.

Злощастниците, които посещаваха по-далечния мост, бяха по-благовъзпитани. Това бяха разорили се хора, ипохондрици, лица, „изгубили социалното си положение“ по своя вина или поради нещастно стечение на обстоятелствата, бездарници в професията си — срамуващи се от нищетата си бедняци, които се чудеха как да убият скучното време между закуската и вечерята и още по-скучното между вечерята и настъпването на мрака. Застанали до самия ръб на моста, те почти винаги гледаха надолу, към бързоструйните води. Всеки, застанал по този начин и втренчено загледан в реката, беше почти с пълна сигурност един от онези хора, с които животът по една или друга причина не беше се отнесъл особено галантно. Злополучният човек, изправил се на близкия мост, не се смущаваше дали ще го видят съгражданите му, и стоеше гърбом към ръба на моста, зяпайки минувачите, докато събратът му от далечния мост никога не заставаше с лице към минувачите, никога не обръщаше глава, като чуеше стъпките, а болезнено понасяйки незавидното си положение, забиваше очи във водата веднага щом го приближеше някой и се преструваше на дълбоко заинтересуван от някаква чудновата риба, макар че плаващите твари отдавна бяха изловени от реката.

Така стояха те и размишляваха; ако болката им бе предизвикана от нечие потисничество, съжالياваха, че не са крале; ако тяхна болка беше бедността, представяха си, че са милионери; ако пък се бяха провинили в грях — скърбяха, задето не са станали светци или ангели; ако страдаха от несподелена любов — се виждаха в мечтите си като Адониси, заобиколени от тълпи поклоннички, дошли да ги ухажват от всички краища на графството. Някои толкова дълго стояха и размишляваха, устремили надолу съсредоточените си погледи, че в края на краищата решаваха да позволят на клетото си тяло да последва погледа им, и на следващата сутрин ги намираха удавени край моста или в дълбокия вир Черната дупка, където реката ги завличаше; никакви скърби вече не можеха да ги сломят.

На този мост веднъж дойде и Хенчард, както другите нещастници — озова се тук по крайбрежната пътечка, която минаваше из тази неприветлива покрайнина на града. Той се изправи тук в един ветровит следобед, когато часовникът на дърноувърската черква удари пет. Неговият звън, подет от вятъра, още се носеше над влажната низина, достигайки до Хенчард, когато зад него мина по моста някакъв човек и го поздрави, споменавайки името му. Хенчард леко се извърна и позна в минавача бившия си помощник Джоп, който служеше сега при друг човек; Хенчард не можеше да го търпи и все пак се пресели у него, защото Джоп беше единственият в Кастърбридж, чиито възгледи и мнения будеха в разорилия се житар презрение, близко до пълно равнодушие.

Хенчард му отвърна с едва забележимо кимване и Джоп се спря.

— Днес той се пренесе с нея в новия им дом — каза Джоп.

— Така ли? — отговори Хенчард разсеяно. — И чий е този дом?

— Предишната ви къща.

— Преселил се е у дома? — потрепна Хенчард. — Защо от всички къщи в града е избрал тъкмо моята?

— Все някой трябва да живее там, а щом сам вие не можете, ползе ли ще ви бъде, че той живее там?

Джоп имаше право: Хенчард съзнаваше, че няма да му стане ползе; Фарфри, купил дворовете и складовете, реши да купи и къщата, защото тя се намираще в съседство с тях, а това бе удобно. И все пак постъпката на Фарфри — преселването му в просторните стаи, чийто бивш стопанин сега се беше сврял в бедна хижа — дълбоко нарани Хенчард.

Джоп продължи:

— А чухте ли за оня, който купил всичките ви по-хубави мебели при разпродажбата на вашето имущество? Излиза, че зад гърба му е стоял не някой друг, а Фарфри! Той даже не откарал мебелите в дома си, уж защото Фарфри много бързо купил къщата, та го изпреварил.

— И мебелите ми също! Няма да се учудя, ако купи и тялото ми, заедно с душата!

— Защо да не ги купи, щом сте съгласен да ги продадете.

И забил нож в сърцето на бившия си властен работодател, Джоп продължи пътя си, а Хенчард остана още дълго, загледан в

бързоструйната река, докато не започна да му се струва, че мостът ѝ е поел срещу течението заедно с него.

Низините потъмняха и небето стана още по-сиво. Когато цялата местност наоколо започна да напомня картина, залята с мастило, към големия каменен мост приближи друг човек. Той пътуваше с кабриолет и също отиваше към града. Кабриолетът спря наскрел моста.

— Мистър Хенчард? — чу той гласа на Фарфри.

И обърна глава.

Фарфри видя, че не е сгрешил, и нареди на седящия до него да откара кабриолета в къщи, а той слезе и доближи някогашния си приятел.

— Научих, че се готвите да се преселите в чужбина, мистър Хенчард — започна той. — Вярно ли е? Питам не от просто любопитство.

Хенчард се позабави с отговора си и рече:

— Да, вярно е. Отивам там, закъдето ти се готвеше да заминеш преди няколко години, когато не те пуснах и те предумах да останеш. Всичко се движи в затворен кръг, нали? Помниш ли как стояхме с тебе ей така на Тебеширената алея и аз те убеждавах да не отиваш. Тогава ти имаше само дрехите на гърба си, а аз бях стопанинът на къщата на Житарската улица. Сега аз нямам нищичко, а стопанин на тази къща си станал ти.

— Да, да, всичко това е вярно! Такъв е законът на живота — отвърна Фарфри.

— Ха-ха, наистина! — извика Хенчард, настроил се весело. — Ту нагоре, ту надолу! Свикнах вече. Не е ли все едно в края на краищата?

— Сега ме изслушайте, ако имате достатъчно време, както аз изслушах вас — продължи Фарфри. — Не заминавайте. Оставете тук.

— Но как да остана, човече! — възрази подразнен Хенчард. — Парите ми ще стигнат само за да преживея криво-ляво две-три седмици, не повече. Нямам желание отново да се заловя за надничарска работа, а не мога и да седя със скръстени ръце; така че по-добре да си потърся щастието някъде другаде.

— Да, но ето какво ще ви предлага аз... ако приемете да ме изслушате. Елате в предишната ви къща. Ние ще ви предоставим на драго сърце две-три стаи — жена ми, разбира се, няма да има нищо

против, — и ще поживеете при нас, докато си намерите подходящо място.

Хенчард потрепери. Очевидно картината на живота под един покрив с Лусета, нарисувана от нищо неподозиращия Доналд, му направи такова силно впечатление, че той не можеше да я приеме равнодушно.

— Не, не... — изрече той хрипливо. — Непременно ще се скараме.

— Вие ще си бъдете стопанин на своята половина — продължи Фарфри — и никой няма да се меси във вашите работи. В дома ни е много по-здравословно, отколкото долу край реката, където живеете сега.

Хенчард отказа.

— Не знаеш какво ми предлагаш — рече той. — И все пак благодаря сърдечно.

Поеха заедно към града, един до друг, както в онзи ден, когато Хенчард уговаряше младия шотландец да остане.

— Заповядайте на вечеря у дома — покани го Фарфри, когато бяха вече в центъра на Кастърбридж, където пътищата им се разделяха: единият надясно, другият наляво.

— Не, не.

— А, добре че се сетих. Аз купих повечето ваши мебели.

— Научих.

— На мен самия те не са ми толкова нужни и искам да си вземете от тях онези, които бихте пожелали да притежавате отново — нещата, които може би са ви скъпи заради някой спомен или от които имате голяма нужда. Откарайте ги у дома си, това няма да ме ощети; прекрасно ще минем и без тях, а на мен лесно ще ми се яви възможност да ги заменя с други.

— Как? Искате да ми дадете мебелите даром? — изрече Хенчард. — Нали сте ги платили на моите кредитори!

— Да, наистина; но може би на вас те са по-необходими, отколкото на мен.

Хенчард дори се трогна.

— Аз... понякога си мисля, че постъпих с теб несправедливо! — каза той и в гласа му прозвуча тревога, която се изписа и на лицето му, но вечерната здрачевина не я издаде.

Стисна припряно ръката на Фарфри и бързо се отдалечи, сякаш не желаше да се издава повече. Фарфри видя как той свърна в прохода, който водеше към Говеждия стълб, а оттам щеше да продължи надолу към манастирската воденица, и скоро се изгуби от очи.

По това време Елизабет-Джейн живееше на горния етаж на една къща, в стаичка като скромното жилище на Мохамед, и копринените ѝ рокли, ушити през нейните щастливи дни, стояха в една кутия. Тя плетеше много усърдно, а в свободните си часове изучаваше книгите, които успяваше да си набави.

Прозорецът ѝ бе почти срещу онази къща, където по-преди живееше втория ѝ баща, а сега живееше Фарфри, и тя виждаше как Доналд и Лусета жизнерадостно като всички младоженци бързат нанякъде заедно или се връщат в къщи. Девојката, доколкото ѝ бе възможно, избягваше да гледа нататък, но как да се въздържа, когато чуеше вратата им да хлопне?

Така живееше тя като отшелница, но веднъж научи, че Хенчард е болен и не излиза от дома си — изглежда бе се простудил из ливадите в това влажно време. И веднага тръгна да го навести. Този път бе решила твърдо да не обръща внимание на отказите и се качи на горния етаж. Хенчард седеше на леглото, загърнал се с палтото си, и отпърво изрази недоволство при неочакваната ѝ поява.

— Върви си... върви си! — изрече той. — Не искам да те виждам!

— Но, татко...

— Не искам да те виждам — повтори той.

И все пак ледът се разчупи и тя остана. Подреди стаята му, даде нареждания на хората, които живееха долу, и когато се пригответи да си тръгне, вторият ѝ баща вече се беше примирил с мисълта, че тя ще го навестява и за в бъдеще.

Дали от грижите, които прояви за него, или от нейното присъствие, но той бързо се оправи. Скоро така укрепна, че можеше да излиза навън и сега всичко придоби нова окраска в очите му. Той вече не се готвеше да заминава в чужбина и все по-често мислеше за Елизабет. Нищо не го гнетеше така ужасно, както безделието; сега той имаше по-добро мнение за Фарфри, отколкото преди, и разбрал, че честният труд никого не срами, един ден стоически се запъти към

склада на Фарфри да го наемат за надничар — балировач на сено. Приеха го веднага на работа. Уговори се с помощника на Фарфри, защото Фарфри смяташе, че е по-добре по-рядко да общува с бившия житар. Фарфри искрено желаеше да помогне на Хенчард, но сега непостоянният характер на другия му беше съвсем ясен и реши да се държи настрана от него. Винаги чрез трето лице даваше нареждания на Хенчард, когато се налагаше да го изпрати да балира сено в някоя ферма из близките села.

Известно време всичко вървеше гладко, тъй като сеното, купено от разните ферми, обикновено балираха на самото място, там, където бяха купите, и след това го извозваха; затова Хенчард често отсъствуваше — работеше ту в едно, ту в друго село по цяла седмица. Когато тази дейност приключи, Хенчард, свикнал отново с предишната си работа, започна както всички, които служеха при Фарфри, да идва и се труди всеки ден в стопанския му двор в града. Така някогашният преуспяващ търговец, кмет и виден гражданин на Кастърбридж работеше на надница по плевниците и житниците, които по-рано бяха негови.

— Аз и преди бях надничар... нали така? — изричаше той със свойственото си предизвикателство. — Защо да не бъда и сега?

Но Хенчард не беше вече онзи надничар, както на младини. Тогава носеше чисти и спретнати дрехи в светли, весели тонове; гети жълти като невен; рипсени кадифени панталони, чисти като ново ленено платно; и кърпа за врата, пъстра като цветна градина. А сега ходеше в дрипи: овехтял син сукнен костюм, избелял цилиндър шит по времето, когато бе изискан господин, и черна атлазена широка вратовръзка, омазнена и износена. Така облечен, той се разхождаше из двора, все още деен — беше прехвърлил с малко четиридесетте — и заедно с другите работници виждаше как Доналд Фарфри отваря зелената вратичка към градината, виждаше голямата къща и Лусета.

В началото на зимата из Кастърбридж се пръсна слух, че мистър Фарфри, вече член на градския съвет, след една-две години ще бъде предложен за кмет.

„Тя постъпи умно, умно!“ — каза си Хенчард, научил за това веднъж по пътя за плевника на Фарфри. Обмисляше тази новина, затягайки въжетата на балите, и тя отново събуди предишното му

отношение към Фарфри като към възтържествувал съперник, грубо погазил достойнството му.

— Толкова млад и да го изберат за кмет! — мърмореше си той с иронична усмивка. — Е, разбира се, с нейните пари изскача толкова нагоре. Ха-ха... колко странно е всичко това! Ето аз, бившият му господар, станах негов работник, а той, работникът, стана сега господар, и моят дом, моите мебели, и моята, тъй да се каже, съпруга — всичко вече е негово.

Повтаряше си го по сто пъти на ден. Никога, откак познаваше Лусета, не бе желал така много да я нарича своя, не беше така много съжелявал, задето я изгуби. Не користолюбива жажда за богатството ѝ го вълнуваше, макар че Лусета стана за него така желана тъкмо поради богатството си, което я направи независима и дръзка, а това силно привлича мъжете от неговия тип. Богатството ѝ даде прислуга, дом и красиви дрехи — онази атмосфера, в която Лусета му изглеждаше някак поразително нова в сравнение с другата Лусета, позната му от дните на нейната бедност. И никак не е чудно, че настроението му отново стана мрачно и при всеки намек за това, че Фарфри може да бъде избран за кмет, предишната омраза към шотландеца кипваше отново. В душата му се извърши прелом. Той почна често-често да си мърмори като някой луд: „Още само две седмици... Още само дванайсет дни!“ — И така нататък, скъсявайки срока всеки ден.

— За какви дванайсет дни говориш? — попита го веднъж Соломон Лонгвейс, който работеше до него в житницата — теглеха овес.

— След дванайсет дни свършва оброкът ми.

— Какъв оброк?

— Да не пия алкохол. След дванайсет дни се изпълват двайсет и една години от момента, в който дадох тази клетва, и тогава, ако е рекъл господ, здравата ще се повеселя!

Една неделя Елизабет-Джейн, седнала до прозореца, чу нечий разговор на улицата и долови името на Хенчард. Тя не разбра за какво става дума; но някой, минавайки край двамата разговарящи, им зададе въпроса, който си задаваше и тя.

— Майкъл Хенчард отново е започнал да пие, а цели двайсет и една години нито капка не беше слагал в уста — му отговориха.

Елизабет-Джейн скочи от мястото си, облече се и излезе.

XXXIII

През онези години в Кастърбридж имаше един весел обичай; всъщност хората не го смятаха точно за обичай, но го спазваха по някаква традиция. Всеки неделен следобед голяма тълпа кастърбриджки надничари — набожни енориаши и улегнали хора, — след църковната служба излизаха от „Свети Петър“ и в редица се отправяха през пътя към странноприемницата „Тримата моряци“. Най-отзад обикновено крачеше хорът, а след него музикантите, с виоли, цигулки и флейти под мишница.

Основен закон, закон на честта, на тези осветени от традицията събирания беше строгото самоограничение всеки да изпие в кръчмата не повече от половин пайнт^[1] алкохол. Собственикът на странноприемницата спазваше ограничението точно и поднасяше на компанията чаши с вместимост от половин пайнт. Всички чаши бяха съвсем еднакви, с прави стени и с две безлистни липи, изрисувани със сиво-кафява боя като цвета на морската змиорка; едната от липите обикновено бе обърната към устните на пиещия, а другата към седналия срещу него. Местните хлапета, когато искаха да се позабавляват, започваха да гадаят колко ли такива чаши има стопанинът. Всяка неделя в салона на странноприемницата се нареждаха в кръг не по-малко от четиридесет чаши по края на голямата дъбова маса с шестнадесет крака, напомняща за Стоунхендж^[2] — този паметник от дълбока древност. Встрани от чашите и над тях кръжаха четиридесет облачета, избликнали от четиридесетте глинени лули, а зад лулите се мержелееха лицата на четиридесет набожни енориаши, облегнали гърбове на четиридесетте стола, поставени край масата.

Разговорът бе по-различен, отколкото в делничните дни — той беше много по-изискан и възвишен. Сътрапезниците винаги обсъждаха неделната проповед: анализираха я, претегляха я, оценяваха дали е била на нужната висота, или не, при което я разглеждаха най-често като своеобразен научен труд или сериозно изложение без пряка

връзка с личния им живот, ако не смятаме онази връзка, която имат критиците с обекта на тяхната критика. Виолистът и черковният псалт, като лица приближени до проповедника, говореха по-авторитетно от другите.

„Тримата моряци“ беше заведението, което Хенчард избра, за да отбележи края на дългогодишното си въздържание. Той се настани в салона малко преди пристигането на четиридесетте енориаши, които идваха тук обикновено да изпият чаша алкохол. По зачервеното му лице можеше лесно да се отгатне, че клетвата му да не пие двадесет и една години е изпълнена и от този ден започва отново ерата на неговото безразсъдство. Той седеше на малка маса, доближена до тази на енориашите, и някой от тях, заемайки местата си, му кимаха и казваха:

— Как сте, мистър Хенчард? За пръв път ви виждаме тук.

Минута-две Хенчард не намери за нужно да отговори и не откъсна очи от краката си, проточени под масата.

— Да — отвърна той най-сетне, — така е. Но напоследък съвсем не приличах на себе си. Някои от вас знаят защо. Сега се чувствавам по-добре и все пак ми е тъжно на душата. Ей, вие, хористи, започнете някоя песен! С нейна помощ, както и с ей този пунш на Станидж очаквам да си повдигна калпавото настроение.

— На драго сърце — отговори изпълнителят на първа цигулка. — Ние наистина разхлабихме струните си, но бързо можем пак да ги обтегнем. Дайте „ла“, благочестиви християни, и нека му изпълним стих от някой псалм.

— Не ме интересува какви ще бъдат думите — каза Хенчард. — Химн, балада или ужасна дивотия, марша на веселящите или херувимска песен — все ми е едно; обаче искам музиката красиво да звучи и хорът да пее както се полага.

— Е... хе-хе... може пък и да се справим; всеки от нас поне двайсет години е свирил или е пял в черквата — обади се диригентът. — Тъй като днес е неделя, благочестиви християни, нека изпълним четвъртият псалм с музиката на Самюъл Уейкли, подобрена от мене.

— Да върви по дяволите музиката на Самюъл Уейкли, подобрена от тебе! — възкликна Хенчард. — Хвърлете ми един псалтир... Само старата уилтшърска песен заслужава да бъде изпълнена. Когато бях

порядъчен човек, от тази песен кръвта като море прииждаше и се оттегляше в мене. А думите към нея сам ще избира.

Взе псалтира и го запрелиства.

Като погледна случайно през прозореца, той видя минаващата край странноприемницата тълпа и се досети, че това са богомолците от предпочитаната черква в Кастърбридж, където службата бе току-що завършила, защото проповедта там е била по-дълга от тази, с която са били удостоени присъстващите в другата. Сред именитите граждани крачеше членът на градския съвет мистър Фарфри, подръка с Лусета, в която се заглеждаха и на която подражаваха жените и дъщерите на по-дребните търговци. Хенчард леко присви устни и отново запрелиства псалтира.

— Ето това — каза той. — Псалм сто и девети с уилтшърската песен, стихове от десети до петнайсети включително. Ето и думите, които искам:

*Жена му ще линее в скръб.
Прокудени от глад,
ще просят рожбите му хляб
напусто в тоя свят.*

*За куп лихвари ще е стръв
нечистият имот
и чужденец ще отнесе
спечеленото с пот.*

*Утеха няма да крепи
рода му в таз печал.
Не ще пожали никой там
сирашкия им дял.*

*Ще рухне скоро във прахта
домът му тъй злочест
и името му този век
ще заличи без вест.*

— Зная този псалм... знам го, знам го! — изрече нервно диригентът. — Но не бих искал да го изпълнявам. Той е съчинен не за пеене. Изпълнихме го веднъж, когато онзи циганин открадна кобилата на пастора — искахме да го поразтушим, а той си остана тъжен. Много ми е чудно какво е мислил божият раб Давид, когато е съчинявал този псалм, защото, ако го пееш, позориш сам себе си! Да започнем по-добре четвъртият псалм с музиката на Самюъл Уейкли, подобрена от мене.

— Какво се плашите толкова... нали ви казах да изпълните сто и деветият с уилтшърската песен, и ще ми го изпълните! — закрещя Хенчард. — Нито един от вашата бръмчаща и дрънчаща компания няма да излезе оттук, докато не ми изпълните този псалм! — И той изскочи иззад масата, хвана ръжена, пристъпи към вратата и я прегради с гръб. — Хайде, започвайте, че ще изпочупя до една глупавите ви кратуни!

— По-кратко... Защо се сърдиш толкова?... Днес е света неделя и тези думи не са наши, а на божия раб Давид; пък може и да ги изпеем, а? — обади се един от уплашените хористи, оглеждайки другарите си.

Инструментите бяха настроени и страшните стихове изпети.

— Благодаря ви, благодаря — рече Хенчард, омекнал и навел очи, силно развълнуван от музиката. — Не хулете Давид — продължи той полугласно, като клатеше глава и все още не вдигаше очи. — Той е знаел какво върши, когато го е писал!... Ако имах пари, дявол да ме вземе, щях да издържам със свои средства черковен хор и оркестър, за да ми свирят и пеят в тези тежки печални дни в живота ми. И най-важното е, че когато бях богат, няхах нужда от това, което бих могъл да притежавам, а когато обеднях, съм лишен от онова, което ми е нужно!

Всички мълчаха. Лусета и Фарфри отново минаха край „Тримата моряци“; този път се прибираха в къщи след кратка разходка по шосето, защото и те, както мнозина други се разхождаха в неделя в промеждутъка между църковната служба и следобедния чай.

— Ето този, за когото пяхме — рече Хенчард.

Певците и музикантите извърнаха глави и разбраха за кого говори той.

— Боже опази, дано не е така! — възкликна виолистът.

— Съвсем така си е — упорито потвърди Хенчард.

— Ако знаех, че сме пели това за жив човек — заяви тържествено кларнетистът, — никой не би могъл да ме накара да изсвиря една-едничка нота за този псалм, господи помилуй!

— И моето гърло щеше да остане нямо — подкрепи го хористът, пял първи глас. — Но си помислих: тези стихове са съчинени толкова отдавна, че може и да не е кой знае каква беда, ако угодя на ближния си. А виж мелодията си е в ред.

— Добре де, какво толкова се притеснявате, момчета, като вече сте изпели псалма — закрепя тържествуващо Хенчард. — Що се отнася до същия човек, той донякъде и с песните си ме подкупи, а сетне ме измести... Аз можех ей така да го прикривя... ама не пожелах.

И той сложи ръжена на коляното си, преви го като тънка пръчица, захвърли го на пода и се отстрани от вратата.

В този миг Елизабет-Джейн, научила къде се намира вторият ѝ баща, влезе в салона бледа и разтревожена. Хористите и музикантите си тръгнаха, спазили обичая да не пият повече от половин пайнт. Елизабет-Джейн приближи към Хенчард и почна да го уговоря да я изпрати до вкъщи.

По това време вулканичният пламък в гърдите на Хенчард вече бе угаснал и момичето успя да го склони, защото той не бе изпил прекалено много алкохол. Елизабет го хвана подръка и излязоха заедно. Хенчард вървеше с несигурни крачки, като слепец, и си повтаряше последните два стиха на псалма:

*и името му този век
ще заличи без вест.*

Накрая той каза на Елизабет-Джейн:

— Аз винаги държа на думата си. Двайсет и една години не наруших обета си и сега мога да пия с чиста съвест... Ще го наредя аз него... Когато пожелае, мога хубавичко да осмея всекиго! Той всичко ми отне и кълна се в небето; че ако го срещна на пътя си, не отговарям за това, което може да се случи!

Тези недомлъвки изплашиха Елизабет, защото Хенчард ги изрече със спокойно, решително лице.

— Какво се готвиш да направиш? — попита тя тактично, макар че вече се досещаше за какво намеква Хенчард и се беше разтреперила от тревога и вълнение.

Хенчард не отговори и те мълчаливо достигнаха къщурката, където живееше той.

— Може ли да вляза? — попита девойката.

— Не, не! Не днес! — Отвърна Хенчард, и тя си отиде, изпълнена с горещото желание да предупреди Фарфри: смяташе се почти задължена да го стори.

Не само в неделя, а и в делник Фарфри и Лусета хвърчаха из града като две пеперуди, или по-скоро като пчела и пеперуда, обвързани за цял живот. Лусета очевидно нямаше желание да ходи където и да било без съпруга си и когато работата не му позволяваше да прекара следобеда с нея, си седеше в къщи, очаквайки завръщането му. Елизабет-Джейн я виждаше от прозореца си на втория етаж. Макар девойката да не смяташе, че Фарфри заслужава такава преданост, тя си припомни, повлияна от книгите, които бе прочела, възклицанието на Розалинда: „Но чуйте истината, мила моя: коленичете и благодарете на небесата, че такъв младеж ви е обикнал!“^[3]

Тя наглеждаше Хенчард. Веднъж, отговаряйки на въпроса ѝ за здравословното си състояние, Майкъл сподели; че не понася Ейбъл Уитъл, защото като работят заедно в стопанския двор на Фарфри, той го гледа съжалително.

— Такъв глупак! — възкликна Хенчард. — Не може да забрави, че някога аз бях стопанин там.

— Ако позволиш, аз ще идвам да ти затыгам въжетата на балите вместо Уитъл — предложи Елизабет-Джейн.

Тя реши да поработи с баща си, за да узнае как стоят нещата в стопанския двор на Фарфри сега, когато при него служеше като прост работник Хенчард. Заплахите на Хенчард така я разтревожиха, че ѝ се искаше да види как ще се държи той, като се срещне с Фарфри.

Елизабет-Джейн работи там два-три дена, но Доналд не се появи. Един следобед обаче зелената вратичка се отвори и влезе Фарфри, а по петите му — Лусета. Доналд водеше тук жена си, без да подозира, че

тя преди години е имала връзка със сегашния му надничар, балировача на сено.

Хенчард не вдигна очи към тях — бе вперил поглед в балата, която връзваше, сякаш това бе единственото, което го интересуваше. От чувство за деликатност Фарфри винаги се стремеше да избягва случаите, в които околните биха могли да си помислят, че тържествува, когато види поваления съперник; затова и сега той реши да не доближава плевника за сеното, където работеха Хенчард и дъщеря му, и се упъти към хамбара с пшеницата. В това време Лусета, не знаейки, че Хенчард е постъпил като работник при мъжа ѝ, тръгна към плевника и неочаквано попадна на Хенчард; тя възкликна тихичко „О!“, но щастливият и погълнат от работата си Доналд бе твърде далеч, за да я чуе. Забелязал Лусета, Хенчард също като Уитъл и останалите докосна с язвително смирение шапката си, а тя, ни жива, ни умряла, избъбри:

— Добър ден...

— Моля за извинение, мадам! — изрече Хенчард, престорил се, че не е чул думите ѝ.

— Аз казах „добър ден“ — повтори тя с пресекващ глас.

— Ах, да, добър ден, мадам — отвърна той и отново докосна цилиндъра си. — Драго ми е да ви видя, мадам! — Лусета се чувствуваше много неловко, но Хенчард продължи: — Ние, обикновените работници, смятаме за голяма чест, когато някоя лейди благоволи да дойде да погледа как работим и да се заинтересува от нас.

Тя му отправи умолителен поглед; беше ѝ така горчиво, така непоносимо болезнено от неговия сарказъм.

— Бихте ли могли да ми кажете колко е часът, мадам? — попита той.

— Да — побърза да отвърне тя, — четири и половина.

— Благодаря. Ще трябва да поработим още час и половина. О, мадам, ние, обикновените хора от низшите съсловия, нямаме представа колко приятно е свободното време на такива като вас.

Лусета се постара колкото може по-скоро да се отърве от него, кимна и се усмихна на Елизабет-Джейн, после тръгна към мъжа си в другия край на двора и го изведе през портите на улицата, за да избягнат нова среща с Хенчард. Очевидно тя бе много разстроена.

Като последствие от тази случайна среща Хенчард получи на другия ден сутринта бележка, връчена му от раздавача.

„Моля те — пишеше Лусета в стремежа си да изрази красноречиво цялото си огорчение в краткото си писъмце, — моля те, бъди така добър да не ми говориш с толкова язвителен тон, както днес, ако някой път мина край теб по двора. Нямам нищо против теб и много се радвам, че си получил работа при скъпия ми мъж, но бъди справедлив, отнасяй се към мене като към негова жена и избягвай да ме нараняваш с прикритите си подигравки. Не съм извършила никакво престъпление и с нищо не съм ти навредила.“

„Бедната глупачка! — каза си Хенчард с гняв и нежност, държейки в ръцете си бележката. — Не се досеща, че с такива писъмца чудесно се издава! Ами ако покажа тези думички на «скъпия й мъж», а?... Пфу!“

И той хвърли писмото в огъня.

Лусета вече избягваше да се появява при сеното и пшеницата. Тя по-скоро би умряла, отколкото да се подложи на риска да срещне отново Хенчард. Пропастта между тях растеше от ден на ден. Фарфри винаги бе внимателен със западналия си приятел, но лека-полека престана да смята бившия житар за по-важна личност от другите си работници, което бе съвсем естествено. Хенчард виждаше това, но таеше обидата си под маската на безразличие и си вдъхваше кураж, като всяка вечер си пийваше солидно в „Тримата моряци“.

В стремежа си да го възпре да пие Елизабет-Джейн често идваше при него в пет часа следобед и му носеше чай с една кошничка. Дошла веднъж в двора по същото време и научила, че Хенчард отмерва семена на детелина и рапица на последния етаж на зърнохранилището, тя се качи там. Всеки етаж имаше отвор с подвижен капак, разположен под макарата, от която висеше веригата за вдигане на чувалите.

Провряла глава в един от отворите, Елизабет видя, че и най-горната врата е отворена и Хенчард с Фарфри, застанали край нея, разговарят, при което Фарфри стои до самия ръб на бездната, а Хенчард малко по-далеч. Тя не искаше да им пречи, затова не се качи

по-нагоре, а спря на стълбата. Като изчакваше края на разговора им, тя изведнъж видя, или по-точно ѝ се стори (страшна ѝ бе дори самата мисъл, че е видяла), как вторият и баща бавно вдигна ръка към Фарфри с някакъв особен израз на лицето. Младият човек не забеляза движението му; впрочем това движение изглеждаше така неволно, че дори да го беше забелязал, Фарфри навярно щеше да помисли, че Хенчард просто си разкършва ръката. Но и от слаб тласък Фарфри би изгубил равновесие и щеше да полети презглава надолу.

Сърцето на Елизабет замря при мисълта какво може да последва от това. Веднага щом разговарящите се разделиха, тя машинално занесе на Хенчард кошничката, остави я и си отиде. Размишлявайки над видяното, Елизабет се стараеше да се убеди, че движението на Хенчард е било най-обикновена проява на чудачество, нищо повече. Но от друга страна, Хенчард имаше подчинено положение в предприятието, което някога владееше, и споменът за това можеше да му въздействува като възбуждаща отрова. Елизабет реши да предупреди Доналд.

---

[1] Един пайнт се равнява на 0,57 л. — Б.пр. ↑

[2] В Солсбърийската равнина в Южна Англия се намира паметник от бронзовия век: група огромни монолити, стърчащи от земята. За разлика от развалините на Карнак, вече описани от нас, тези камъни са наредени в кръг и върху някои от тях лежат хоризонтално други такива монолити. Предполага се, че това са останки на храм на друиди — жреци от келтско време. — Б.пр. ↑

[3] Цитат от комедията на Шекспир „Както ви харесва“, трето действие, пета сцена, превел Валери Петров. — Б.пр. ↑

XXXIV

На другата сутрин тя стана в пет часа и излезе. Още не бе съмнало; имаше гъста мъгла и в града бе тъмно и тихо, само от алеите, които го ограждаха от четирите страни, долитаха тихи звуци: ромонът на дъждовните капки, които, като наедрееха по клоните, се откъсваха и падаха с шум; тези звуци отекваха ту откъм Западната алея ту откъм Южната, а после откъм двете едновременно. Елизабет-Джейн достигна края на Житарската улица; тя добре знаеше в колко часа излиза обикновено Фарфри и след като почака само няколко минути, чу познатия звук на затръшващата се врата, а после бързи стъпки. Срещнаха се на мястото, където последното дърво от алеята, ограждаща Кастърбридж, растеше край последната къща на тази улица.

Фарфри не позна веднага девойката; едва като се вгледа в нея, той възкликна:

— Как... но това сте вие, мис Хенчард!... Защо сте станали тъй рано?

Тя се извини, че го е причакала в такова необичайно време.

— Много ми се налага да поговоря с вас — продължи тя. — А не ми се искаше да идвам в дома ви, за да не разтревожа мисис Фарфри.

— Така ли? — весело отвърна той с тона на човек, който съзнава превъзходството си. — И какво искате да ми кажете? С радост ще ви изслушам.

Девойката разбра колко трудно ще успее да му внуши, че опасенията ѝ имат известно основание. И все пак намери начин да започне разговора и да спомене името на Хенчард.

— Понякога се боя — изрече тя, насилила се да го каже, — че той може да загуби контрол над себе си и да се опита... да ви оскърби, сър...

— Но ние с него сме в прекрасни отношения.

— ... или пък да ви осмее по някакъв начин, сър. Недейте забравя колко белѝ му се струпаха на главата.

— Но ние с него сме много приятелски разположени един към друг.

— Или да не ви стори нещо... с нещо да ви навреди... да ви засегне... да ви рани физически.

Всяка дума откликваше в нея с болка, двойно по-продължителна от самата дума. Но тя виждаше, че Фарфри все още не ѝ вярва. Хенчард — беднякът, който е негов работник, вече съвсем не е онзи човек, който някога бе властвувал над него. А всъщност Хенчард си беше същият, нещо повече — злият му нрав, приспан досега, отново се бе пробудил от ударите, които бе получил.

Но Фарфри, щастлив и изпълнен с добри намерения, упорито не искаше да повярва на страховете ѝ. Разделиха се и тя си тръгна за къщи; в това време надничарите вече се появяваха по улиците; каруцарите отиваха при сарачите за амунициите, дадени им за поправка; извеждаха конете от фермите към ковачниците; всички трудови хора бързаха по своята работа. Елизабет се прибра в стаята си, потисната от мисълта, че не е принесла полза с постъпката си, а само е изпаднала в глупаво положение с неубедителните си предупреждения.

Но Доналд Фарфри бе човек, за когото нищо не остава без следа. Той имаше навика да анализира впечатленията си от различни страни и изводите, направени от него първоначално, невинаги оставаха непроменени. През този ден той на няколко пъти си спомни за угриженото лице на Елизабет-Джейн в здрача на студеното утро. Знаеше, че тя разсъждава трезво, затова не можеше да смята предупреждението ѝ за празни приказки.

И все пак той реши да не се отказва от доброто дело, което бе намислил тези дни, за да помогне на Хенчард. Срецна привечер адвокатата Джойс, секретар на градската управа, и заговори с него на тази тема, сякаш нямаше никакви основания да охладнява към своята инициатива.

— Искам да поговоря с тебе за едно магазинче за семена — каза той; — онова, дето е срещу гробището и сега се дава под наем. Не го искам за себе си, а за нашия несполучил съгражданин Хенчард. С тази работа, макар и дребна, той може да започне отново и вече говорих с членовете на съвета да се открие подписка, с която да му се помогне да наеме магазинчето — аз пръв ще се подпиша... Ще се подпиша, че

давам петдесет фунта, ако всички членове на съвета дадат общо петдесет.

— Да, да, научих; нямам нищо против — отвърна секретарят на общината просто и искрено. — Но, Фарфри, другите забелязват нещо, което ти убягва. Хенчард те мрази... да, мрази те и трябва да го знаеш. Доколкото ми е известно, той е бил снощи в „Тримата моряци“ и пред всички там е казал думи, които никой не бива да си позволява, за когото и да е.

— Тъй ли... аха — рече Фарфри и наведе очи. — Защо ли се държи по този начин? — продължи огорчен младият мъж. — С какво съм го обидил, та ми пакости?

— Бог знае — отговори Джойс и присви вежди. — Ти проявяваш изключително търпение в стремежа си да се спогаждаш с него и да го задържиш на работа при теб.

— Но мога ли да уволня човека, който някога ми бе добър приятел? Мога ли да забравя, че като дойдох в града, той ми помогна да стъпя здраво на краката си. Затова докато имам и най-малката възможност да му давам работа, той ще работи при мен, ако желае. Бива ли да му отказвам помощта си заради такива дреболии. Но ще се въздържа с осигуряването на магазинчето, ще си помисля още малко.

За Доналд бе много неприятно да се откаже от проекта си. Но това, което научи този ден, а и други, стигнали до него слухове, го накараха да промени решението си. Отби се при човека, който държеше в момента това магазинче и тъй като сметна за необходимо да му даде някакво обяснение за прекратяването на преговорите, Фарфри каза, че съветът е решил да не предоставя магазинчето на Хенчард.

Наемателят, излъган в надеждите си, много се огорчи и като срещна по-късно Хенчард, му се оплака, че съветът е искал да наеме за него магазинчето, но Фарфри се е противопоставил. Това недоразумение засили враждата на Хенчард към шотландеца.

Когато Доналд се прибра вечерта у дома си, чайникът шушнеше на високата издатина над полуовалната решетка на камината. Лусета, ефирна като силфида^[1], изтича да посрещне мъжа си и стисна ръцете му, а Фарфри я целуна.

— О! — закачливо възкликна тя, извърнала се към прозореца. — Виж: още не сме спуснали пердетата и могат да ни видят... какъв срам!

Когато младоженците запалиха свещите, спуснаха транспарантите и седнаха на масата за чай, Лусета забеляза, че мъжът ѝ нещо е угрижен. Без да го попита направо за причината, тя съчувствено се вгледа в лицето му.

— Идвал ли е някой днес в къщи? — попита той разсеяно. — Да са ме търсили някакви хора?

— Не — отвърна Лусета. — Какво има, Доналд?

— Хм... нищо особено — отвърна той унило.

— Не се тревожи тогава. Ще го превъзмogneш. На шотландците винаги им върви.

— Не... невинаги! — мрачно възрази той, поклащайки глава, взрян в една троха на масата. — Познавам мнозина, на които не им е провървяло! Санди Макфарлан замина за Америка да търси щастие и се удави; Арчибалд Лийт бе убит! А нещастните Уили Дънблийс и Мейтланд Макфрийз, те тръгнаха по лошия път и свършиха така, както свършват всички в подобни случаи!

— Но... глупавичкият ми... аз имам пред вид шотландеца изобщо! Ти винаги приемаш всичко съвсем буквално. А сега, след чая, искам да ми изпееш онази смешна песничка за пантофчиците с високи токове, със сребърни крайчета на връзките... и за четирийсет и единия поклонници.

— Не, не! Днес не ми е до песни. Виновен за това е Хенчард... Той ме мрази и аз въпреки желанието си не мога да бъда приятел с него. Бих го разбрал, ако изпитва малко завист към мене, но не виждам никакви основания за толкова силна омраза. А ти, Лусета, разбираш ли защо е тази негова омраза? Това ми прилича повече на някакво съперничество в любовта, отколкото на търговска конкуренция.

Лусета леко побледня.

— Аз също не разбирам — каза тя.

— Давам му препитание... не мога да му откажа хляба. Но не мога и да си затварям очите за онова, което би могло да се очаква от човек с такива страсти!

— А какво си научил... мили Доналд? — попита изплашена Лусета. Тя едва не се изгърва да каже: „Нещо за мене ли?“ Но не можа да прикрие вълнението си и очите ѝ се изпълниха със сълзи.

— Не, не... не е чак толкова важно, колкото ти се струва — изрече Фарфри в стремежа си да я успокои, макар да не знаеше, както

знаеше тя, че то наистина е важно.

— Бих искала да се решиш на онова, за което говорихме отдавна — печално изрече Лусета. — Да зарежем тук тази работа и да заминем. Имаме достатъчно пари, защо да оставаме в Кастърбридж?

Фарфри очевидно бе склонен сериозно да разисква тази тема и те започнаха разговор, прекъснат от известието, че имат гост. Влезе градският съветник Ват, техен съсед.

— Научихте ли: клетият доктор Чокфийлд починал! Да... днес следобед в пет часа! — обяви мистър Ват.

Чокфийлд беше онзи съветник, който бе станал кмет миналия ноември.

Фарфри изрази съжалението си, а мистър Ват продължи:

— Е, какво да се прави... той беше в агония последните няколко дни; семейството му е добре осигурено, затова нека приемем спокойно този факт. Всъщност идвам при теб да ти задам един въпрос... напълно от личен интерес. Ако издигна твоята кандидатура за негов приемник и не срещна силно противодействие ще се съгласиш ли да заемеш този пост?

— Има други по-напред от мен в редицата на кандидатите; при това съм твърде млад и хората могат да помислят, че съм кариерист! — изрече Фарфри след известна пауза.

— Съвсем не. Говоря не само от свое име — твоята кандидатура бе предложена от още няколко души. Няма да откажеш, нали?

— Смятаме да напуснем града — намеси се в разговора им Лусета, хвърлила тревожен поглед към мъжа си.

— Това са само наши семейни... фантазии — тихо се обади Фарфри. — Няма да откажа, ако така желае мнозинството на съвета.

— Чудесно; в такъв случай се смятай вече за избран. Имали сме достатъчно на солидна възраст до днес.

Когато той си отиде, Фарфри промълви замислено:

— Виждаш ли как с нас се разпореждат по-висши сили! Готвим се да извършим едно, а правим друго. Щом искат да ме изберат за кмет, аз ще остана, а Хенчард нека беснее колкото си иска.

От тази вечер Лусета изгуби спокойствието си. Ако беше по-благоразумна, нямаше да постъпи така, както постъпи, като срещна случайно Хенчард след два-три дни. Наистина тази среща стана в

блъсканицата на пазара, а в такава обстановка едва ли някой би надал ухо да чуе разговора им.

— Майкъл — започна тя, — отново те моля, както преди месеци, да ми върнеш всичките писма и други бележчици, които останаха у теб... ако досега не си ги унищожил! Трябва да разбереш колко важно е да заличим всичко от онзи период на Джързи; то е от полза и за двама ни.

— Хубава работа!... Бях опаковал всяко късче хартия, изписана от теб, за да ти го предам при дилижанса... Но ти изобщо не дойде!

Тя му обясни, че смъртта на леля ѝ била попречила да замине този ден.

— А къде държиш сега пакета? — попита тя.

Не можел да ѝ каже... ще се помъчи да си спомни. Когато тя си тръгна, той се сети, че бе оставил цял куп непотребни книжа в огнеупорната си каса, вградена в стената на бившия си дом, сега принадлежащ на Фарфри — в столовата. Писмата му навярно са останали там заедно с другите книжа.

Лицето на Хенчард се разкри в иронична усмивка. Дали са отваряли вече тази каса, или не?

Същата вечер в Кастърбридж камбаните забиха силно и градът се изпълни със звуците на сборния оркестър от медни, дървени и струнни инструменти, барабани и тъпани, при което ударните инструменти гърмяха с небивала досега сила.

Фарфри ставаше кмет — двеста и еди-кой си в дългата редица на кметовете, съставляващи изборната династия, която водеше началото си от времето на Чарлс I — и прекрасната Лусета бе ухажвана сега от целия град... Но този червей в пъпката на розата... този Хенчард... какво ли ще каже?

А на Хенчард, вече разярен от лъжливите слухове, че Фарфри се е противопоставил на предложението да му дадат магазинчето за семена, сега му поднесоха и новината за резултата от общинските избори. Резултат безпрецедентен (защото Фарфри беше млад човек и при това шотландец), затова тази новина предизвика изключителен интерес сред всички. Камбаните и музиката, гръмнали като тръбата на Тамерлан, неизразимо уязвяваха провалилия се Хенчард и на него му се струваше, че сега е изместен окончателно.

На другата сутрин той както винаги се упъти към зърнения склад, а около единадесет Доналд влезе в двора през зелената вратичка, без да напомня с нещо човек, белязан с такава чест. Изборите подчертаха, че той и Хенчард вече напълно са си разменили местата във всяко отношение, и скромният млад мъж явно се чувствуваше неловко; но Хенчард се престори, че никак не се засяга от това, и Фарфри веднага оцени като достойно неговото поведение.

— Позволи да те попитам — любезно се обърна към него Хенчард — за един пакет, който навярно съм забравил в бившата си каса в столовата.

И той подробно описа пакета.

— Ако сте го забравили, значи си е още там — отговори Фарфри. — Не съм отварял касата, защото държа парите си в банката; така и сънят ми е по-спокоен.

— Пакетът не ми е кой знае колко... нужен — продължи Хенчард, — но все пак ще се отбия да си го прибера довечера, стига да нямаш нищо против.

Беше вече много късно, когато той се отправи към Доналдови. Подкрепи се преди това с грог — почерпка, станала му вече навик и приближавайки дома на Фарфри, злобно се усмихна, сякаш предвкушваше някакво жестоко удоволствие. Каквото и да чувствуваше преди това, тези чувства още повече се изостриха, когато влезе в къщата, където не беше стъпвал от деня, в който престана да бъде неин собственик. Хрипливото гласче на звънеца на входната врата му се стори като глас на познат слуга, когото са подкупили, за да не пуска вътре бившия си господар, а движението на разтворилата се врата възбуди в паметта му дните, потънали в забрава.

Фарфри го покани в столовата и веднага отвори желязната каса в стената — неговата каса, касата на Хенчард, направена от изкусен железар по негово указание. Като измъкна от касата пакета и още някакви книжа, Фарфри се извини, че не ги е връчил на притежателя им досега.

— Няма значение — сухо отговори Хенчард. — Това са почти само писма... Да — продължи той, сядайки и разтваряйки пакета със страстните писма на Лусета, — това са те. Не очаквах да ги видя повече! Надявам се, че мисис Фарфри се чувствува добре след изморителния вчерашен ден.

— Поизморена е и си легна рано.

Хенчард отново се зае с писмата и с явен интерес започна да ги подрежда, а Фарфри седеше срещу него, на другия край на масата за хранене.

— Ти сигурно не си забравил — продължи Хенчард — онази интересна глава от живота ми, която ти разказвах; още тогава, ако помниш, ти малко ми помогна. Писмата са свързани със същата скръбна история. Впрочем сега всичко това, слава богу, е вече минало.

— А какво стана с клетата жена? — попита Фарфри.

— За щастие тя се омъжи за друг, и то много сполучливо — отвърна Хенчард. — Така че упреците, които сипеше върху мен, вече не измъчват съвестта ми, както биха я измъчвали, ако нещата стояха по-иначе... Но чуй как пише една обзета от гняв жена!

Фарфри, изпълнен с желание да достави удоволствие на Хенчард, любезно се приготви да слуша, въпреки че не изпитваше ни най-малък интерес към тези писма и с мъка възпираше прозевките си.

— „За мене — зачете Хенчард — всъщност вече няма бъдеще. Жена, която ти е толкова предана, че е погазила общоприетите норми на поведение и не допуска дори мисълта, че би могла да бъде съпруга на друг мъж и въпреки това ти държиш на нея не повече, отколкото на всяка случайно срещната на улицата — това съм аз за тебе. Не те обвинявам в съзнателно намерение да ми причиниш беда, но ти си за мен вратата, през която бедата се вмъкна в живота ми. Теша се с мисълта, че ако почине твоята жена, ще поставиш мен на мястото ѝ, но... кога ли ще бъде това? И тъй, аз чезна тук, отбягвана от малкото си познати и забравена от теб!“ Ей така се държеше тя с мен — завърши Хенчард. — Изписа цели акри с думи, а аз не можех да поправа с нищо случилото се.

— Да — изрече Фарфри разсеяно, — жените са винаги такива.

Истината е, че той много слабо познаваше жените, но предвид на известно сходство между излиянията на своята избраница, която боготвореше, и писмата на другата, която смяташе за непозната, направи извода, че Афродита винаги изразява мислите си по този начин, независимо на коя жена принадлежат.

Хенчард разгъна друго писмо и също го прочете от начало до край, пропускайки само подписа, както и преди.

— Не назовавам името ѝ — каза меко той. — Щом не съм се оженил за нея, а друг мъж е неин съпруг, не бива да съобщавам името ѝ.

— Правилно, правилно — наблегна Фарфри. — Но защо не сте се венчали за нея след смъртта на жена ви Сузан? — Фарфри зададе този въпрос, както и другите, със спокойния и равнодушен тон на човек, за когото цялата тази история е твърде чужда.

— А... този въпрос е интересен! — отговори Хенчард и мрачно подигравателната усмивка отново се появи на лицето му. — Когато аз, изпълнен с чувство на дълг, великодушно ѝ предложих да стане моя спътница в живота, оказа се, че това е невъзможно.

— Вече се е била омъжила?

Хенчард реши, че да се впуска в подробности е може би опасно и каза:

— Да.

— Очевидно сърцето на тази личност твърде лесно се прехвърля от един обект на друг!

— Именно, именно! — потвърди Хенчард с жар.

Той разгърна и прочете трето, после четвърто писмо. Този път дочиташе писмата така, сякаш ще прочете и подписа. Но и сега се въздържа. Всъщност Хенчард, както читателят навярно вече се е досетил, наистина желаше да завърши тази драма с грамадна катастрофа, като прочете и подписа; тъкмо с тази мисъл бе дошъл при Фарфри. Но не можа да изпълни хладнокръвно намерението си тук, в този дом. Дори той, Майкъл Хенчард, не посмя така да разбие две човешки сърца. Би могъл в пламъка на яростта си да изпепели тези хора, но въпреки омразата, която изпитваше към тях, не му достигна дързост да ги порази с отровата на своето издайничество.

---

[1] Силфида — дух на въздуха, представян като жена; фиг. — прелестна, нежна и красива жена. — Б.пр. ↑

XXXV

Както спомена Доналд, Лусета беше уморена и рано се прибра в стаята си. Обаче не си легна, а седна на стола до кревата и взела една книга, ту четеше, ту премисляше събитията от изминалия ден. При позвъняването на Хенчард тя се запита кой би могъл да идва толкова късно. Столовата бе разположена почти под спалнята и Лусета чу как там въведоха някого, а после до слуха ѝ достигна смътен говор — сякаш някой четеше нещо на глас.

Настъпи и отмина времето, когато Доналд обикновено се качваше горе, а четенето и разговорът не спираха. Това беше много странно. Лусета съвсем не можеше да си го обясни и си помисли, че очевидно някой е извършил необикновено престъпление и гостът, който и да е той, чете съобщението за това, поместено в извънредно издание на „Кастърбридж Кроникъл“. Накрая Лусета излезе от спалнята и заслиза по стълбата. Вратата към столовата бе отворена и в тишината на спящата къща младата жена, още не достигнала долното рамо на стълбището, лесно позна гласа на четеца и собствените си думи. Тя се спря прикована на мястото си. Думите, написани от нея и произнасяни от гласа на Хенчард, летяха срещу нея като призраци, излизаци от гроб...

Лусета се облегна на перилата и сякаш търсеше от тях утеха в мъкката си, притисна буза о гладката повърхност на парапета. Замря в тази поза, а думите кънтяха в ушите ѝ една след друга. Но това, което я учуди най-много, беше тонът на мъжа ѝ. Той говореше като човек; който снизходително приглася на някой друг.

— Извинете — заговори той, когато шумоленето на хартията подсказа, че Хенчард разгъва ново писмо, — смятате ли, че постъпвате добре към тази млада дама, като четете на едно странично лице това, което е написала единствено за вас?

— Не, разбира се, — каза Хенчард. — Но аз не споменах името ѝ и по този начин показах съвсем ясно какви са всичките жени, без да опозоря конкретно една от тях.

— На ваше място щях да унищожа всичко това — рече Фарфри, започнал да проявява известен интерес към писмата. — Тя е съпруга на друг и ако тайната ѝ бъде разкрита, то може да ѝ навреди.

— Не, няма да ги унищожа — измърмори Хенчард и прибра писмата.

Той стана и Лусета не чу нищо повече.

Върна се в спалнята си ни жива, ни умряла. Бе обзета от толкова силен страх, че не намираше сили да се съблече, затова седна на края на леглото и зачака. Ами ако Хенчард разкрие тайната ѝ на излизане? Тревогата ѝ беше безкрайна. Ако бе признала всичко на Доналд в началото на тяхното познанство, той може би щеше да погледне пренебрежително на миналото ѝ и пак да се ожени за нея, макар тогава това да ѝ се струваше невероятно; но ако сега научи за това от нея или от някой друг, последствията ще бъдат съдбоносни.

Вратата се затръшна, Лусета чу как мъжът ѝ заключва с резето. След като обиколи по навик всички стаи, Доналд бавно се качи горе. Блясъкът в очите на Лусета помръкна, когато мъжът ѝ се появи на вратата на спалнята. Няколко секунди тя изпитателно го наблюдава и ето че за нейна радост и почуда разбра, че мъжът ѝ я гледа с шеговитата усмивка на човек, който току-що се е избавил от скучен разговор. Тогава тя не издържа и избухна в истеричен плач.

Като я успокои, Фарфри естествено отвори дума за Хенчард.

— От всички хора този човек е най-нежеланият ни гост — каза той — и ми се струва, че малко не е в ред. Прочете ми цял куп писма, свързани с миналото му, а аз, ща не ща, трябваше да покажа уважение към него и да го изслушам.

Това бе достатъчно. Значи, Хенчард нищо не бе издал. Сбогувайки се с Фарфри и застанал вече на прага, Хенчард рече само:

— Е... много благодаря за вниманието. Може някой път да ти разкажа за нея по-подробно.

Установила, че Хенчард не е разкрил тайните ѝ, Лусета се зачуди защо тогава е замислил тази история — в такива случаи сме склонни да припишем на врага ни последователност, която не откриваме в себе си и в нашите приятели, забравяйки, че отмъстителните хора, както и великодушните, често не намират достатъчна решителност да осъществят замисленото.

Цялата следваща сутрин Лусета прекара в леглото си, размишлявайки как да предотврати заплашващата я атака. Почти допусна възможността да се реши на смела крачка и да каже на Доналд истината. Но тази крачка все пак ѝ изглеждаше прекалено смела — тя се страхуваше мъжът ѝ да не помисли, както всеки друг, че за миналото си е виновна самата тя, а не злата ѝ съдба. И реши да действа чрез молби — не към Доналд, а към врага си. Струваше ѝ се, че тя като жена не разполата с друго оръжие. Обмислила всичко, стана и се залови да пише на човека, който я държеше в такова напрежение.

„Снощи дочух неволно твоя разговор с мъжа ми — пишеше тя — и разбрах какво целиш с твоето отмъщение. Мисълта за това просто ме убива. Съжали се над една нещастна жена! Ако ме беше видял в онзи миг, щеше да се разкаеш за постъпката си. Не можеш да си представиш как ми се отрази тази тревога. Ще бъда в Арената, когато свършиш работа — малко преди залез-слънце. Моля те да дойдеш там. Няма да се успокоя, докато не се срещна с тебе и не чуя от твоите уста, че си решил да прекратиш тази груба игра.“

Завършила писмото, тя си каза: „Ако сълзите и молбите могат да помогнат на слабия в борбата със силния, нека сега те да помогнат и на мен!“

В съответствие с плана си тя се облече така, както никога досега. Винаги се бе старала да подчертава природните си прелести и не бе новачка в това умение, но този път тя дори направи опит да се загрози. Не беше мигнала цяла нощ и хубавичкото ѝ, макар и малко поувехнало лице заприлича на преждевременно състарено от дълбока скръб. От всичките си тоалети Лусета избра — отчасти под влияние на своята покруса, отчасти умишлено — най-евтината, най-простичката, отдавна захвърлена рокля.

Не желаейки да я познаят, тя прикри лицето си с воал и се измъкна незабелязано от къщи. Слънцето опираше на хълма като капка кръв върху клепач, когато Лусета отби по пътя, който водеше за амфитеатъра и бързо се вмъкна вътре. Там цареше полумрак и пълното

отсъствие на жива душа в римските развалини ги правеше още потискащи.

Но плахата надежда на Лусета, че Хенчард все пак ще дойде, се оправда. Хенчард се показа горе, сетне заслиза; тя чакаше да я приближи, стаила дъх. Но озовал се на манежа, той започна да се държи някак особено: спря на няколко крачки от Лусета и остана там — тя не разбираше защо.

А и никой друг не би разбрал. Защото, определила среща тук и в този час, Лусета неволно подкрепи молбата си с такъв довод, който по силно от всякакви думи убеди този човек, силно склонен да се поддава на настроенията си, на униние и суеверие. Самотната ѝ фигура в средата на огромния амфитеатър, необикновено простото за нея облекло, надеждата и молбата, които се четяха в позата ѝ — всичко дотолкова оживи в душата му спомена за другата, погубена от него жена, която бе стояла точно така на същото място в отдавнашните дни, а сега бе придобила вечен покой, че той изпадна в нерешителност и изпита угризения, задето беше пожелал да накаже същество от слабия пол. Когато Хенчард приближи Лусета, играта ѝ вече бе наполовина спечелена, без тя да бе изрекла една-едничка дума.

Докато слизаше надолу, Майкъл бе обзет от цинично нехайство към нея, но сега мрачно подигравателната му усмивка се стопи и той изрече тихичко и нежно:

— Добър вечер. Дойдох с радост, щом съм ти нужен.

— О, благодаря ти — отвърна плахо тя.

— Тъжно ми е, че те виждам в такъв окаян вид — продължи той със запъване и не се опита да прикрие състраданието си.

Лусета поклати глава.

— Едва ли си способен да ме жалиш — каза тя, — щом сам съзнателно ме доведе до това.

— Как? — възкликна Хенчард с тревога. — Нима аз съм виновен да стигнеш до това състояние?

— Да, вината е изцяло твоя — отговори му Лусета. — Нямам други скърби и тревоги. Ако не бяха твоите заплахи, щастието ми щеше да бъде непоклатимо. О, Майкъл! Не ме погубвай окончателно! Нима ти е все още малко? Когато пристигнах тук, бях млада; сега от ден на ден се превръщам все повече в старица. Нито мъжът ми, нито другите мъже ще се интересуват занапред от мене.

Хенчард беше обезоръжен. Той отдавна изпитваше чувство на презрителна жалост към всички жени и сега това му чувство се засили, като видя пред себе си тази втора умоляваща жена, същинска двойница на първата. Освен това клетата Лусета беше все така отчайващо непрозорлива, както и в миналото, когато този неин недостатък стана причина за всичките ѝ неприятности: определи му среща в много компрометираща обстановка, без да си даде сметка колко е рискована постъпката ѝ. Да преследваш толкова дребен дивеч не си заслужава; Хенчард изпита срам и изгубил всякакво желание да унижи Лусета, престана да завижда на сполуката на Доналд. Фарфри се е оженил за парите ѝ, и толкова. Хенчард нямаше търпение час по-скоро да си измие ръцете и да прекрати играта.

— Е, какво искаш от мене? — полита меко той. — Ще изпълня всичко с охота. Четох писмата на глас заради шегата и нищо не разкрих.

— Дай ми всичките писма и другите бележки, в които има дори и само намек за женитба или нещо друго, което би могло да ме компрометира.

— Добре. Ще ги получиш всички до последната хартийка... Но право да ти кажа, Лусета, рано или късно той неизбежно ще научи нещо.

— Ах! — изрече тя с вълнение. — Дори и да научи, аз вече ще съм успяла да му докажа колко съм му вярна и добра съпруга и тогава Доналд навярно всичко ще ми прости!

Хенчард я гледаше безмълвно: сега той почти завиждаше на Фарфри, че е пробудил такава любов в нея.

— Хм... да се надяваме — изрече той. — Във всеки случай ти непременно ще получиш всичките писма. И тайната ти ще бъде запазена. Заклевам се!

— Колко си добър!... И кога ще ги получа?

Като помисли, Хенчард отвърна, че ще ги изпрати утре сутрин.

— Не се съмнявай в мене — добави той. — Умея да държа на думата си.

XXXVI

Като се върна от срещата, Лусета забеляза, че край входа на дома ѝ под фенера стои човек. Когато спря, преди да си влезе, непознатият я доближи и заговори. Това бе Джош.

Много се извинявал, задето я безпокои. Но чул как един негов съсед, търговец — житар, помолил мистър Фарфри да му препоръча някого за съдружник; Джош предложи себе си за тази цел. Можел да представи солидни гаранции, за което пишел в писмото си до мистър Фарфри, но щял да бъде много благодарен на Лусета, ако и тя прибави някоя добра дума за него на мъжа си.

— Нищо не зная за това — студено отговори тя.

— Но вие по-добре от другите, мадам, можете да потвърдите, че аз заслужавам доверие — каза Джош. Преди няколко години бях на Джързи и ви познавах, макар само по лице.

— Възможно е — изрече тя. — Но аз не ви познавам.

— Уверен съм, мадам, че ако ходатайствате за мене, ще получа това, към което така горещо се стремя — настояваше Джош.

Тя категорично отказа да се намесва в тази работа и като прекъсна рязко разговора, се прибра: искаше да си е в къщи, преди мъжът ѝ да установи, че е излизала. Джош остана да стои на тротоара.

Той я изпрати с поглед, докато тя се скри отвъд вратата, и си тръгна. Като пристигна у дома си, Джош седна край студеното огнище и устреми очи към желязната пиростия и дървата, сложени под нея, с които утре сутринта щеше да възвари вода за чая си. Гореще някой се движеше и това привлече вниманието му; от втория етаж слезе Хенчард, който, изглежда, бе ровил нещо из сандъците си в своята спалня.

— Искам да те помоля, Джош — започна Хенчард, — да ми направиш една услуга още сега... тази вечер, ако може. Отнеси това за мисис Фарфри и помоли да ѝ го предадат. Аз сам бих го занесъл, но не искам да ме виждат там.

Подаде на Джоуп пакет, увит в амбалажна хартия и запечатан. Хенчард сдържа думата си. Като се върна в къщи, без да губи нито миг, прерови оскъдните си вещи и в пакета сега се намираше всичко, което някога му беше писала Лусета — до последното листче. Джоуп равнодушно прие да занесе пакета.

— А твоите работи как са? — попита съжителят му. — Има ли надежда да постъпиш там, където искаш?

— Не, за съжаление — отговори Джоуп, но не каза нито дума на Хенчард за писмото си до Фарфри.

— В Кастърбридж изобщо нищо не излиза — изрече с категоричен тон Хенчард. — Трябва да опиташ щастieto си някъде подалеч.

Пожела лека нощ на Джоуп и се върна в своята половина от къщата.

Джоуп остана неподвижен на мястото си, докато вниманието му не бе привлечено от отражението на обгорелия фитил на свещта върху стената; той обърна очи към самата свещ и забеляза, че на края на фитила се е образувало топче като гореща глава цветно зеле. Сетне спря поглед върху пакета на Денчард. Знаеше, че Хенчард преди години бе ухажвал сегашната мисис Фарфри, и смътните му представи за това го наведоха на следния извод: Хенчард е държал у себе си пакет, принадлежащ на мисис Фарфри, и има някаква причина да се въздържа да го върне лично. Какво ли може да има в този пакет? Джоуп дълго размишлява върху това и накрая, засегнат от надменното според него държане на Лусета, а също и поради любопитството да разбере няма ли някакво уязвимо място в отношенията ѝ с Хенчард, взе пакета и го заразглежда. Хенчард беше много непохватен в писмените работи и всичко, свързано с тях; бе запечатал пакета с червен восък, но не беше сложил върху восъка печат, защото съвсем не бе помислил, че в този случай всеки лесно би отворил пакета му. Джоуп не беше толкова несведущ; той откърти с джобното си ножче една от восъчните лепенки, надникна в прозирката и видя, че под амбалажната хартия има писма; убедил се в това, той отново скрепи краищата на опаковката, като размекна восък на пламъка на свещта, и тръгна да предаде пакета на Лусета.

Пътят му минаваше край брега на реката в покрайнината на града. Доближил осветения мост на края на Главната улица, той видя

на него майка Къксъм и Нане Мокридж.

— Тъкмо се канехме да поемем към Торовата улица: ще ни се да се отбием в „Пръста на Питър“, преди да сме се пъхнали в кревата — рече мисис Къксъм. — Там сега свирят на цигулка и бият тамбурина. Господи, че какво друго му трябва на човека! Тръгвай с нас, Джоуп — ще изгубиш само пет минутки.

Джоуп почти винаги избягваше тази компания, но днес поради особените обстоятелства бе настроен по-лекомишено и без да хаби излишни думи, реши да се упъти към Торовата улица.

Високата част на Дърноувър представляваше своеобразно съчетание от хамбари и ферми, но в тази енория имаше и по-малко живописни кътчета. Към тях спадаше Торовата улица, която днес е почти изцяло разрушена.

Торовата улица беше един вид Адолам^[1] за околните села. Тук намираха подслон всички изпаднали в немотия, потънали в дългове или изобщо бедстваващи. Ратаите и другите селски жители, които освен със земеделие се занимаваха и с браконьерство, не страняха и от побоищата и пиянството, съчетавайки ги с браконьерството, рано или късно попадаха на Торовата улица. Селските механици, твърде лениви, за да се занимават с машините, селските слуги, твърде бунтарски настроени, за да слугуват на господари, се стичаха на Торовата улица доброволно или по принуда.

Улицата с нейните скупчени, покрити със слама къщурки, се точеше права като шиш сред влажната и мъглива низина. Много скръб, много низост и вредни навици можеха да се видят тук. Порокът имаше свободен достъп до някои врати наоколо; безгрижието беше постоянен обитател под сламените покриви с криви комини, срамът се таеше зад някои еркерна прозорци, кражбата (при нужда) бе приютявана в покритите със слама колиби от кал край раките. Ставаха и убийства. В края на тази уличка имаше къщи, които в старо време са били олтар на всякакви болести. Ето какво представляваше Торовата улица в дните, когато Хенчард и Фарсъри бяха кметове.

А този поразен от плесен лист на здравето, цветущо дърво на Кастърбридж растеше сред селските простори само на сто ярда от редицата величествени брястове, откъдето се разкриваше гледка към

ширналите се в простора отвъд блатото плата, пшенични ниви и богатски имения. Рекичка делеше блатото от домовете на крайния квартал и на пръв поглед изглеждаше невъзможно да я преминеш, освен чрез избилолен път. Но под външните стълби на всеки тукашен стопанин се пазеше една тайнствена дъска, широка девет инча; тя служеше за тайно мостче.

Ако бяхте и вие обитател на бедния квартал и се прибирахте от работа по тъмно (а тук работно време бе нощта), щяхте крадешком да минете през блатото, да доближите брега на споменатата рекичка срещу къщурката, която притежавате, и да изсвирите. Тогава на другия бряг ще се появи човешки силует, стиснал в ръка дъската, щръкнала на фона на небето; той ще сложи моста; ще минете по него и ръката му ще ви помогне да се измъкнете на брега с фазаните и зайците, които сте откраднали от близките имения. На сутринта ще продадете скришом плячката си, а след още един ден ще ви изправят пред съдиите и погледите на вашите съседи съчувствено ще ви измерват в гърба. Ще се изгубите за малко; после ще се установи, че отново мирно и тихо си живеете на Торвата улица.

Озовалият се случайно тук, решил да се разходи по тази улица в здрача, биваше поразен от две-три нейни характерни особености. Първо, трополенето; на известни промеждутъци от време то ечеше откъм задния двор на ханчето, намиращо се по средата на улицата: там имаше кегелбан. Втора особеност бе непрестанното свирукане, което се чуваше почти от всеки дом с разтворена врата — изглежда там надуваха пищялки. Третата особеност бяха белите престилки върху мръсните рокли на жените, застанали по праговете на къщите си. Бялата престилка е нещо неестествено в такава обстановка, където трудно се поддържа чистота; при това трудолюбието и чистоплътността, олицетворение на които е бялата престилка, никак не се съчетаваха с позата и походката на жените, които ги носеха: те обикновено стояха с ръце на хълбоците (напомняха кани с две дръжки), облегли рамо на вратата, и главите на тези почтени жени, както и също тъй почтените им очи, бързо се обръщаха натам, откъдето се дочуеше дори най-слаб шум, подобен на мъжки стъпки.

Но сред такова изобилие от пороци тук-там се срещаха и добродетелни бедняци, също намерили убежище на това място. Под покривите на някои къщурки живеяха чисти и непорочни души, чието

присъствие тук се дължеше единствено на желязната хватка на нуждата. Семейства от западнали села, представители на някога голямата, а сега почти изчезнала прослойка от селското общество, така наречените пожизненици, — тоест доживотни арендатори — копихолдъри^[2] и други лица, чиито опорни стълбове бяха подкосени по една или друга причина, накарала ги да напуснат мястото, където са живели в продължение на много поколения — всички подобни хора се стичаха тук, ако не предпочетяха да се въргалят край някой жив плет до пътя.

На Торовата улица ханчето „Пръстът на Питър“ заменяше черквата.

Както всяко подобно заведение, то се намираше на централно място и се отличаваше в такава степен от „Тримата моряци“, в каквато „Моряците“ се отличаваха от „Кралският герб“. На пръв поглед ханчето изглеждаше учудващо прилично. Входът му беше винаги затворен, а стъпалото пред него толкова чисто, сякаш никога човешки крак не беше накърнявал целостта на пясъчната му настилка. На ъгъла на ханчето обаче имаше проход, същинска цепнатина, която отделяше „Пръстът на Питър“ от съседната сграда. И там, по средата на този проход, се намираше тясна врата, изгубила всякаква следа от боята си и лъснала от търкането на безброй ръце и рамена. Тя беше всъщност истинският вход за хана.

Често можеше да се види как някой минувач, съвсем доскоро крачил по Торовата улица, изведнъж изчезва, така че за наблюдателя му остава само да примигва от недоумение като Аштън при изчезването на Рейвънсуд^[3]. Оказваше се, че този разсеян минувач, завил незабелязано, веднага се е шумугнал с рамото напред в цепнатината, а оттам също тъй умело, се е озовал в кръчмата на хана.

Посетителите на „Тримата моряци“ бяха достойни личности в сравнение с компанията, която се събираше тук, макар че, да си признаем, низшият слой постоянни посетители на „Моряците“ имаше по някоя допирна точка с каймака на клиентелата на „Питър“. Тук идваха всякакви несретници. Стопанката на кръчмата беше добродетелна жена, преди години попаднала несправедливо в затвора заради съучастничество. Тя излежа едногодишния срок на присъдата и лицето ѝ имаше израз на мъченица, освен в случаите, когато срещнеше арестувалия я полицаи — тогава тя винаги му намигаше.

Точно в тази кръчма дойде Джо с познатите си. Пейките, на които седнаха, бяха тесни и високи, а облегалките им завързани с въжета за куки на тавана, понеже тукашните посетители често буйствуваха и без съответните предпазни мерки те лесно щяха да обръщат пейките. Откъм задния двор се чуваше трополенето на дървените топки, които събаряха кеглите; под духалото на камината висеше мъналка за очукване на лен; а по пейките седяха редом бивши браконieri и бивши пазачи на дивеч — хора, които някога земеделците аристократи бяха преследвали без всякаква причина и които тогава се биеха помежду си на лунна светлина, докато единият изгубеше способността си да говори, а другият — благоразположението на господаря си и биваше уволнен; сега те отново бяха в близък контакт, но вече като хора от един и същ обществен слой, седяха и спокойно разговаряха за миналите дни.

— Чарл, помниш ли как майсторски ловеше ти пъстърва с най-проста трънеста пръчка и я изхвърляше на брега, без изобщо да размътиш водата в рекичката? — казваше един уволнен пазач. — Веднъж те спипах за тая работа, помниш ли?

— Как да не помня! Ама по-лоша беда от тая, дето ме сполетя зарад фазана от Йолбърийската гора, не ме е сполетявала. Тогаз твоята жена излъга, и то под клетва — бога ми, наистина излъга... няма спор.

— Как стана тази работа? — попита Джо.

— Ей тъй... Джо ми се нахвърли, вкопчи се в мене и се затъркаляхме край живия плет на тяхната градина. Като чу шума, стопанката му изскочи с лопатата за пещта, под дърветата беше тъмно, та тя не можеше да види кой от нас двамата е отгоре и кой отдолу. „Де си бре, Джо? Отгоре или отдолу?“ — пропищя тя. „Ох, отдолу съм, по дявола, отдолу!“ — вика той. Тогаз тя захвана да ме налага с лопатата по тиквата, по гърба и по ребрата, ама ние с Джо пак се търколихме. „А сега де си, мили Джо, отдолу, или отгоре?“ — пак пищи тя... Мътните да я вземат, зарад нея ме откараха! А после в съда тя се закле, че тоя фазан сама си го била отгледала, пък птицата съвсем не беше твоя, Джо; туй бе птица на скуайър^[4] Браун — ето чия бе тя, — и бяхме я откраднали час преди туй, като минавахме през гората му. Просто побеснях... такваз несправедливост!... Е, нищо — било, каквото било.

— Можех да те спипам много по-рано — каза пазачът. — Най-малко десет пъти съм бил на косъмче от тебе, пък ти си носил не само по една нещастна птица като тая, а бая повече.

— Да... Туй-онуй се поразчу за някои наши постъпки, ама не за най-опасните, и слава богу — отбеляза продавачката на пшенична каша, която отскоро се бе преселила в този квартал и също се намираше в кръчмата. Преди години тя доста се бе скитала насам-натам и възгледите ѝ се отличаваха с космополитна широта. Не друг, а тя попита Джоп какъв е този пакет, дето го стиска под мишницата си.

— А, това е голяма тайна — отвърна той. — Любовна страст. Представете си: една жена толкова да обича едного и така безмилостно да мрази друг.

— За кого става дума, сър?

— За една важна личност в града ни. Нямам нищо против да я очерня! Кълна се в живота си, забавно би било да прочетем любовните писма на тази наконтена с коприна восъчна кукла! Защото тъкмо нейните писма са в ей този пакет.

— Любовните писма? Тогаз ни почети от тях, мили човече — помоли го майка Къксъм. — О, боже, спомняш ли си, Ричард, колко глупавички бяхме на младини? Наемахме си някой ученик, та да ни пише любовните писма, и помниш ли, тикахме му по едно пени в ръката, за да мълчи за това, което ще напише, нали?

По това време Джоп вече бе проврял пръст под част от восъчните лепенки, отвори пакета и като тупна шумно писмата на масата, си избра от купчината първите, попаднали пред очите му, след което започна да ги чете на глас едно след друго. Съвсем скоро се разкри тайната, която Лусета толкова желаше да погребее, макар че в писмата ѝ накратко беше изразено с недомлъвки и много нещо оставаше неясно.

— И това го е писала мисис Фарфри! — възкликна Нанс Мокридж. — Позор за нас, почтени дами, че може да пише така една наша посестрима. А сега се е обвързала с друг мъж!

— Толкова по-добре за нея — обади се възрастната продавачка на пшенична каша. — Щом говорим за нея, ще ви кажа, че аз я спасих от много нещастно венчило, пък тя и едно „благодаря“ не изрече.

— А знаете ли, че това е хубав повод да направим едно шествие с чучела — допълни Нанс.

— Дадено — съгласи се мисис Къксъм, като помисли малко. — По-добър повод едва ли ще имаме и ще бъде жалко да го изпуснем. Тука, в Кастърбридж, таквоз забавление не сме устройвали от десет години, че и по-отдавна.

Някой силно изсвири и стопанката каза на човека, когото наричаха Чарл:

— Джим идва. Направи ми тая услуга, моля те; иди да сложиш моста да премине.

Без да отвърне нещо, Чарл стана, последван от другаря си Джо, и като взеха от стопанката един фенер, излязоха през задната врата в градината; там те заслизаха по една пътека, която свършваше изведнъж на брега на рекичката, за която стана дума по-рано. Студен, лепнещ вятър забрули лицата им откъм блатото, щом слязоха по-ниско. Взел приготвената дъска, единият от приятелите я прехвърли през рекичката; веднага щом далечният и край легна на отсрещния бряг, по нея зачукаха токове и от полумрака изникна едър здравеняк с кожени наколенки, двуцевка под мишница и птици на гърба. Попитаха го дали му е потръгнало.

— Не особено — отвърна равнодушно той. — Вътре спокойно ли е?

Като получи утвърдителен отговор, той се насочи към кръчмата, а приятелите взеха моста и го последваха. Но неуспели да достигнат сградата откъм блатото отекна вик: „Е-хей!“, и те се спряха.

Викът се чу отново. Те оставиха фенера в една барачка и се върнаха на брега.

— Е-хей... оттука може ли да се мине за Кастърбридж? — попита някой от другия бряг.

— Може, ама трудно — отвърна Чарл. — Пред вас има река.

— Нищо... все някак ще премина!... — рече човекът, спрял сред блатото. — За днес ми стига пътя, който съм бил.

— Тогаз почакайте за малко — обърна се към него Чарл, решил, че този човек не им е враг. Джо, донеси дъската и фенера: някой се е заблудил. Трябвало е да вървиш все по пътя, приятелю, а не да пердашиш направо.

— Тъй е трябвало... сега разбирам. Ама зърнах една светлинка насам към вас и си викам: „Е, значи, на тука ми е пътят, няма съмнение.“

Сложиха дъската и от мрака отново се появи човек — непознатият. Мъж на средна възраст, с преждевременно побеляла коса и бакенбарди, с широко, добродушно лице. Той уверено премина по дъската — за него очевидно съвсем не беше трудно да го направи по този начин. Благодарни на Чарл и Джо и тръгна редом с тях през градината.

— Каква е тая къща? — попита той, като доближи вратата.

— Ханче с кръчма.

— О! Може тука да отседна за през нощта. Елате с мене — да си намокрите гърлата за моя сметка, задето ми помогнахте да мина през рекичката.

Влязоха с него в кръчмата и там на светлото видяха, че той е по-значителен човек, отколкото можеше да се допусне, като имаме пред вид говора му. Беше облечен богато, но някак безвкусно — с палто с кожа на яката и шапка от тюленова кожа, с която сигурно му беше топло през деня, защото пролетта бе вече подранила, макар че нощите оставаха студени. В ръката си носеше сандъче от махагоново дърво, пристегнато от кожени ремъци и обковано с месингови ленти по ръбовете.

Надникнал в салона през кухненската врата и зърнал събралата се там компания, той се изненада от вида ѝ и веднага се отказа от мисълта да нощува тук, но без да придаде на това особено значение, поиска няколко чаши от най-хубавото вино, плати ги от коридора и се упъти към предната врата, която извеждаше на улицата. Тя бе заключена с мандало и докато стопанката отваряше, непознатият дочу разговора за забавлението с чучела, който продължаваше да се води в салона.

— Какво е туй забавление с чучела? — попита той.

— О, сър! — отговори стопанката нехайно и скромно поклати дългите си обици. — Това е просто един глупав старинен обичай... по нашите места го правят, ако жената на мъжа... тъй де, не е само негова. Но аз, като почтена стопанка, не го одобрявам.

— Значи, те се готвят да направят туй след някой и друг ден. А гледката ще бъде интересна, нали?

— Вижте, сър... — започна кръчмарката с престорена усмивка и изведнъж, отказала се от всякакво притворство, изрече, поглеждайки

го изпод око: — Толкоз е смешно... няма нищо по-смешно на света! Но то струва пари.

— Аха! Помня, чувах нейде си за нещичко от тоя род. Готвя се да дойда в Кастърбридж след две-три седмици и няма да имам нищо против, ако се понася на туй представление. Почакайте минутка. — Той се обърна, влезе в салона и каза: — Чуйте, добри хора, бих искал да погледам как спазвате старинния обичай, за който се говори тука, и не съм против да участвувам в разноските. Ето, вземете.

— Хвърли на масата един суверен, върна се при застаналата до вратата стопанка, и като я разпита за пътя към града, си тръгна.

— Туй не са последните пари на тоя — рече Чарл, когато взеха суверена и го дадоха на стопанката да го пази. — По дяволите! Трябваше още парици да му измъкнем, докато беше тук.

— Не, не! — възрази стопанката. — Аз, слава богу, имам прилично заведение! И няма да допусна в него никакви нечестни постъпки.

— Можем да смятаме, че работата е подета, и в скоро време ще си устроим забавлението — каза Джоп.

— И още как! — додаде Нане. — Когато се посмееш от душа, някак и сърцето ти се сгрива... сякаш си сръбнал нещо силничко, самата истина!

Джоп събра писмата и тъй като беше вече доста късно, реши да не ги носи на мисис Фарфри до идущия ден. Върна се в къщи, запечата пакета и на сутринта го занесе на адреса. Час след получаването Лусета превърна съдържанието му в пепел и, клетата, едва не падна на колене — толкова бе благодарна на съдбата, че не оставаха никакви доказателства за нещастния ѝ роман с Хенчард. Макар на времето да бе сгрешила по-скоро от лекомислие, отколкото съзнателно, все пак, ако се разчуеше за този роман, той би могъл да изиграе фатална роля в нейните отношения с мъжа ѝ.

---

[1] Убежище; според библейското предание в пещерата Адолам в Палестина се е укривал Давид от преследванията на Саул. — Б.пр. ↑

[2] Копихолдърите са арендатори, чиито права са вписани в протоколите на манориалния съд. Манорът е феодално владение в старата Англия, обработвано от феодално експлоатирани селяни. — Б.пр.

↑

[3] Ашгън и Рейвънсуд са герои от романа на Уолтър Скот „Годеницата от Ламермур“. — Б.пр. ↑

[4] Почетна титла на едър земевладелец в Англия. — Б.пр. ↑

XXXVII

Така стояха нещата до момента, в който монотонният живот на Кастърбридж бе прекъснат от едно събитие дотолкова важно, че оказва въздействие и върху най-низшите слоеве на населението, като същевременно ги подтикна, да се заемат с подготовката на подигравателното шествие. Това бе една от онези вълнуващи сензации, които раздвижват провинциалния град, оставяйки дълбоки следи в неговия летопис, също както знойното лято оставя в ствола на дървото траен пръстен, по който можем да познаем през коя година е било това лято.

Член на кралската фамилия възнамеряваше да посети града на път за запад, където отиваше, за да присъствува на освещаването на някакво гигантско съоръжение от технически характер. Той прие да спре в града за половин час и да поеме адрес от градския съвет на Кастърбридж — града, който в качеството си на представителен център на местното земеделско население, щеше по този начин да изрази благодарността си към височайшата особа за важните услуги, оказани от нея на науката и икономиката на селското стопанство за трайно внедряване на научни методи в земеделието.

Кастърбриджци не бяха виждали в града си членове на кралското семейство още от времето на крал Джордж III, а и тогава видяха краля на светлината на свещите само за няколко минути, когато той, пътувайки нощем с каляската си, спря до „Кралският герб“, за да сменят конете. Затова гражданите решиха да ознаменуват необикновеното събитие с *fete carillonnee*^[1]. Наистина престоят от половин час не им даваше възможност да се разгърнат, но все пак, ако обмислеха грижливо реда на церемонията, можеха да направят много, особено при хубаво време.

Един художник, майстор в калиграфията, написа на пергамент адреса и го украси с най-красивия златен варак и най-хубавите бои, с които разполагаше в ателието си. Във вторник в навечерието на знаменателния ден, се събра градският съвет, за да уточни

подробностите на церемонията. Вратата на заседателната зала бе отворена и по време на съвещанието зад нея отекнаха тежки стъпки на някой, който се изкачваше по стълбите. После стъпките се чува в коридора и в залата влезе Хенчард; той беше пак в своя износен и изтърган костюм — същия, с който бе преди, когато заседаваше тук сред другите членове на съвета.

— Струва ми се — почна той, доближил масата и положил ръка върху зеленото сукно, — че трябва заедно с всички да участвувам в посрещането на височайшия ни гост. Надявам се, че няма да откажете да тръгна с всички вас.

Членовете на съвета смутено се спогледаха, а Гроуър едва не отхапа края на гъшето перо — така упорито го гризеше през време на настъпилото мълчание. Фарфри, младият кмет, заел по силата на тази длъжност председателското кресло, интуитивно долови настроението на събранието и в качеството си на негов официален изразител, се почувствува задължен да изкаже общото мнение, макар че с радост би отстъпил това задължение на някой друг.

— Едва ли е възможно, мистър Хенчард — каза той. — Защото съветът е съвет, а вие вече не влизате в състава му и следователно присъствието ви на срещата ще бъде неправомерно. Ако ви включим, защо тогава да не включим и други хора?

— Имам особено основание да искам допускането ми да участвувам в церемонията.

Фарфри огледа събралите се.

— Струва ми се, че изразих мнението на съвета — заяви той.

— Да, да! — подкрепиха го доктор Бат, адвокатът Лонг, градският съветник Тъбър и още неколцина.

— И тъй, официално не ми се разрешава да взема участие в нея?

— За съжаление, не; всъщност за това даже не може и да става дума. Но вие, разбира се, ще получите пълната възможност да видите всичко, което ще се извърши — също както и останалите зрители.

Хенчард не отговори нищо на това здраво разсъждение и като се обърна на токове, си отиде.

Желанието му да участвува в срещата беше моментно хрумване, но под влияние на противодействието то кристализира в твърдо решение.

— И въпреки всичко ще приветствувам негово кралско височество, каквото ще да стане! — говореше той на всеки срещнат. — Няма да позволя нито на Фарфри, нито на когото и да е от тази жалка пасмина да ме изтика толкова назад! Ще видите.

Знаменателното утро се случи хубаво, слънцето биеше в очите на онези, които, станали рано, гледаха към изток от прозорците си, и всички бяха уверени (защото до един умееха да познават времето), че денят ще бъде ясен. Скоро в града започнаха да прииждат хора от крайградските имения, села, далечни лесове и слабо населените плата, при което мъжете от тези плата дойдоха с намазани с мазнина обувки, а жените — с шапки, които се завързват на врата и имат наклонена, широка периферия; те всички искаха да видят церемонията, а ако не успеят, поне да са някъде по-наблизо. И най-бедните работници в града бяха облекли чисти ризи. Соломон Лонгуйс, Кристофър Коуни, Бъзфорд и другите членове на това братство изразиха отношението си към събитието с това, че промениха времето, в което пиеха всеки ден своя пайнт алкохол от единадесет на десет и половина, след което няколко дни подред им беше трудно да се върнат към часа, с който бяха свикнали.

Хенчард реши да не работи този ден. От сутринта се подкрепи с чаша ром и както вървеше по улицата, срещна Елизабет-Джейн, която не беше виждал цяла седмица.

— Добре че клетвата ми да не пия двайсет и една години алкохол — каза ѝ той — се осъществи преди днешния ден; иначе нямаше да ми стигне смелост да направя това, което съм намислил.

— А какво си намислил, татко? — попита тя с тревога.

— Готвя се да приветствувам нашия високопоставен гост.

Тя нищо не разбра.

— Хайде да отидем заедно да гледаме церемонията — предложи тя.

— Как не, ще се изправя там да гледам! Далеч по-важни работи ме чакат. Иди сама да гледаш. Струва си да се погледа!

Без да проумее думите му, девойката отмина огорчена. Малко преди началото на церемонията тя пак видя втория си баща. Мислеше, че е отишъл в „Тримата моряци“, но се излъга — той си пробиваше път през веселата тълпа към магазина на манифактуриста Улфри. Елизабет реши да го почака отвън сред тълпата.

Няколко минути по-късно Хенчард излезе; за изумление на Елизабет-Джейн той си бе прикачил на гърдите ярка розетка и за още по-голямо нейно изумление държеше в ръка британското знаме, направено по много примитивен начин: малко флагче от тези, с които днес изобилствуваше градът, бе прикрепено към чамова дъсчица, навярно служила за ролка на топче хасе. Спрял се на прага, Хенчард нави знамето си, пъкна го под мишница и тръгна по улицата.

Но ето че всички по-високи хора в тълпата извърнаха глави, а ниските се повдигнаха на пръсти. Разнесе се слух, че приближава кралският cortege^[2]. В онези години железницата бе протегнала ръка към Кастърбридж, но още не бе стигнала до него — отделяха я от града няколко мили и това разстояние, също както и целият останал път, гостите трябваше да изминат като в старо време — с каляска, теглена от коне. Хората чакаха: земевладелците от околността — в каретите си, народът — на крака, и без да откъсват очи, гледаха при звъна на камбаните и шума на гласовете към губещото се в далечината шосе за Лондон.

Елизабет-Джейн наблюдаваше всичко това отдалеч. За по-видните дами беше издигната трибуна със столове, откъдето те, седнали, да се любуват на церемонията, и Лусета, както подобава на съпруга на кмет, заемаше предното място. На пътя пред нея стоеше Хенчард. Лусета бе толкова весела и хубава, че той, явно поддал се на минутна слабост, пожела да привлече вниманието ѝ. Но Хенчард беше слабо привлекателен за жените, особено за Лусета, която придаваше толкова голямо значение на всичко външно. Наистина сега той беше обикновен надничар и нямаше възможност да се облича така, както се обличаше преди: дори не беше се потрудил да има по-приличен вид. Другите — от кмета до перачката — се бяха натъкмили в нови дрехи всеки според средствата си, но упоритият Хенчард не смени износения си, овехтял костюм, ушит преди толкова години.

И ето какво за съжаление се случи: озъртайки се насам-натам, Лусета плъзна поглед към Майкъл, но не го задържа на него, както се случва често с жените, облечени изискано. Целият ѝ вид ясно говореше, че тя не възнамерява повече да смята Хенчард за познат пред външни хора.

Затова пък неуморно гледаше към младия Доналд, който стоеше на няколко крачки от нея и оживено разговаряше с приятелите си, а на

врата му висеше задължителната за всички официални случаи златна верига от големи квадратни брънки, също като веригата на еднорога, изобразен на кралския герб. Най-незначителното чувство, изписано на лицето му по време на разговора, се отразяваше и на нейното лице и устни, които се движеха в хармония с движенията на неговите устни. През този ден тя изпълняваше в душата си по-скоро неговата роля, отколкото своята, и не се интересуваше от никого, освен от Фарфри.

Най-сетне човекът, поставен на далечния завой на шосето, поточно на втория от двата моста, за които споменахме вече, даде знак и членовете на съвета, облечени с мантии, потеглиха от общината към арката, издигната на края на града. Каляските с августейшия гост и неговата свита приближиха сред облак прах, после образуваха шествие и бавно се насочиха към общината.

Всички погледи се устремиха към шествието. Пред каляската на високопоставената личност имаше празно пространство от няколко квадратни ярда, настлано с пясък, и натам пристъпи един човек, когото не успяха да възпрат. Това бе Хенчард. Той разгъна знамето си, свали цилиндъра и се упъти към забавилата своето движение каляска, после размаха знамето, което държеше в лявата си ръка, и приветливо протегна дясната на именитата особа.

Дамите, затаили дъх, си зашепнаха: „О, вижте, вижте!“, а Лусета едва не изгуби сваят. Елизабет-Джейн, която надничаше зад рамената на по-предните наблюдаващи, видя какво се случи и изпадна в ужас, но интереса, пробуден в нея от необичайната картина, надви страха.

Фарфри, в качеството си на кмет, веднага се намеси. Той хвана Хенчард за раменете, отстрани го назад и строго му заповяда да се махне. Хенчард впи в него очи и Фарфри въпреки обзелото го вълнение и раздразнение забеляза в тези очи пламъка на яростта. Няколко секунди Хенчард упорствува, но изведнъж, под въздействието на някакъв непонятен импулс, се предаде и оттегли. Фарфри хвърли поглед към дамската трибуна и видя, че неговата Калпурния^[3] е побледняла.

— Хм... та това е бившият покровител на вашия мъж! — каза мисис Блоубоди; тя бе пристигнала от околностите на града и седеше до Лусета.

— Какъв покровител! — възрази жената на Доналд и веднага кипна.

— Нима този човек е познат на мистър Фарфри? — запита мисис Бат, дошла отскоро в Кастърбридж, след като се венча за тукашния лекар.

— Той работи при мъжа ми — отговори Лусета.

— Така ли... и само това? Защото съм чувала, че мъжът ви се уредил в Кастърбридж благодарение на него. Какво ли не измислят хората!

— Точно така, измислят. Всичко беше съвсем иначе. Доналд има такива способности, че би могъл да се уреди, където иска, без да се нуждае от помощта на някого! Той нямаше да бъде никак по-зле, ако изобщо не съществуваше този Хенчард.

Нейните думи можем да си обясним с факта, че тя не знаеше всички обстоятелства, свързани с пристигането на Доналд в Кастърбридж; освен това ѝ се струваше, че в този час на нейното тържество всички се отнасят към нея някак пренебрежително. Инцидентът трая броени мигове, но августейшият гост все пак го забеляза, макар с присъщия си такт да се престори, че не е забелязал нищо особено. Той слезе от каляската, кметът пристъпи към него, прочетен бе адресът; видната особа отговори, после каза няколко думи на Фарфри и се ръкува с Лусета в качеството ѝ на съпруга на кмета. Церемонията продължи само няколко минути и после каляските отново потеглиха на път, громолейки като колесниците на фараон по Житарската улица, а оттам по бъдмътското шосе поеха за крайбрежието.

В тълпата бяха и Коуни, Бъзфорд и Лонгудейс.

— Той вече не е предишният човек, дето ни пееше в „Тримата моряци“ — рече Коуни. — Как бърже оплете в мрежите си тая богаташка, просто да му се не надяваш!

— Самата истина, така е. И колко се прекланят хората пред хубавите дрехи! Ей там стои едно момиче далече по-красиво от тая тук наконтената, само че никой не му обръща никакво внимание, защото е роднина на тоя горделивец Хенчард.

— Аз пък пред тебе се прекланям, Бъз, заради тия твои думи — отбеляза Нане Мокридж. — Обичам да позяпам, когато от такива коледни свещички смъкват финтифлюшката. Самата мене никак не ме бива да правя зло, иначе щях с радост да прежаля малкото си парици,

за да видя, макар с едно оченце как ще ѝ смачкат фасона... Да, може да ѝ се случи — завърши тя дълбокомислено.

— Такива низки страсти не подобават на жена — изрече Лонгуейс.

Нане не отговори, но всички разбраха смисъла на думите ѝ. Писмата на Лусета прочетени в кръчмата „Пръстът на Питър“ породиха интрига, която плъзна като мъгла, наситена с отровна смрад, по Торовата улица и отвъд нея, из глухите улички на Кастърбридж.

Тълпата безделници, които се познаваха един-друг, скоро се раздели на две по пътя на естествения подбор и вечните посетители на „Пръстът на Питър“ се насочиха към Торовата улица, където живееха мнозина от тях, а Коуни, Бъзфорд, Лонгуейс и други като тях останаха на мястото си.

— Вие, разбира се, знаете какво се подготвя, нали? — изрече Бъзфорд с тайнствен вид.

Коуни го погледна.

— Да не искаш да кажеш шествие с чучела, а?

Бъзфорд кимна.

— Не ми се много вярва да се решат на таквоз нещо — каза Лонгуейс. — Ама ако наистина са го намислили, значи умеят да си стискат устата.

— Във всеки случай аз чух, че преди две седмици били намислили това.

— Ако бях сигурен, че ще го правят, на часа ще ги издам — отвърна Лонгуейс с жар. — Туй е много груба шега и може да породи безредици в града. Знаем, че шотландецът е свестен човек, пък и стопанката му се държи прилично, откак пристигна тука, а ако преди туй не всичките ѝ работи са били в ред, това си е работа на нея и мъжа ѝ, не наша.

Коуни се замисли. Все още обичаха Фарфри в града, но трябва да признаем, че като забогатя и стана кмет, увлечен от работата си и от амбициозни помисли, той изгуби в очите на бедняците част от онова прекрасно обаяние, което притежаваше според тях безгрижният и беден млад човек, който пееше така непринудено, както птиците по клоните. Затова, макар да искаха да го запазят от неприятности, това тяхно желание не бе така горещо, както би било преди.

— Чуй, Кристофър, хайде двамата с тебе да разберем тая работа — предложи Лонгуйс — и ако се окаже, че тя наистина е лошава, да изпратим, комуто трябва писмо и да го посъветваме да се държи по-надалеч.

Така решиха те; и на раздяла Бъзфорд каза на Коуни:

— Хайде, стари приятелю, да си вървим. Тука няма вече нищо за гледане.

Голямо щеше да бъде изумлението на тези доброжелателни хора, ако знаеха колко близък до осъществяването си е грандиозният шеговит заговор.

— Да, тази вечер — каза Джоп на вечните посетители в „Питър“ на ъгъла на Торвата улица. — Това ще бъде добър завършек на посещението на кралския роднина и ще ги поухапем по-болезнено, защото днеска доста се забравиха.

За него това не беше просто шега, а отмъщение.

---

[1] Тържествено биене на камбана (фр.). — Б.пр. ↑

[2] Кортџ (фр.). — Б. пр. ↑

[3] Калпурния е жената на Юлий Цезар, олицетворение на съпругеска любов и преданост. — Б.пр. ↑

XXXVIII

Церемонията беше кратка, съвсем кратка според Лусета, която почти изцяло бе овладяна от опияняваща Weltlust^[1] и все пак тя ликуваше.

Пръстите ѝ още усещаха ръкостискането на августейшата ръка и макар дочутите от нея думи, че мъжът ѝ вероятно ще получи благородническа титла, бяха лишени от сериозно основание, мисълта за това не ѝ се струваше неосъществима мечта: още по-странни неща се бяха случвали с хора така добри и очарователни като нейния шотландец.

След сблъскването с кмета Хенчард се отдръпна и застана зад дамската трибуна; тук се установи той и разсеяно поглеждаше ревера на сакото си, който ръката на Фарфри бе стискала. Хенчард долепи пръсти до това място, сякаш се насилваше да разбере как бе могъл да понесе такова тежко оскърбление от човека, към когото някога се отнасяше толкова великодушно. И остана в някакво полузцепенение, когато до ушите му достигна разговора на Лусета с другите дами и той чу ясно как тя се отрече от него, как отричаше, че той е помогнал на Доналд и че винаги си е бил най-обикновен надничар.

Тръгна си за в къщи и в покрития проход, който извеждаше на Говеждия стълб, срещна Джош.

— Видя ли как те омаскариха — рече Джош.

— И какво от това? — рязко отвърна Хенчард.

— Аз също бях омаскарен на времето. Значи, и двамата сме изтикани на заден план. — И той късичко разказа за опита си да си осигури ходатайството на Лусета.

Хенчард изслуша разказа му, но не бе много съсредоточен. Собствените му отношения с Фарфри и Лусета занимаваха съзнанието му доста повече, отколкото отношенията им с другите хора.

Той остана на мястото си и горчиво си повтаряше: „Преди години тя ме молеше, а сега езикът ѝ ме хули и очите ѝ не искат да ме видят!... И той... каква злоба бе изписана на лицето му. Отблъсна ме

назад, сякаш съм бик, налетял на някоя ограда... Смирих се като агънце, защото разбрах, че там не е мястото да решим спора си. А той на прясна рана сол сипва!... Но ще ми плати за това; и тя ще съжالياва. Нещата между нас ще се решат с бой — лице в лице — и тогава ще видим стиска ли му на един хвалипръцко да премери сили с истински мъж!“

След тези размишления разорилият се житар, наумил си нещо съвсем отчаяно, набързо се нахрани и тръгна да търси Фарфри. Той го беше оскърбил като съперник в търговията, накърни достойнството му с това, че го прие за надничар, а днес — върхът на унижението — го разтърси за яката като някой скитник пред очите на целия град.

Тълпите се бяха разотишли. Арките от зеленина все още стояха там, където ги бяха издигнали, но Кастърбридж вече се бе възвърнал към сивото си ежедневие. Хенчард приближи по Житарската улица към дома на Фарфри, почука на вратата и помоли да предадат, че би искал да поговори с домакина в житницата веднага щом му бъде удобно да дойде там. После зави зад ъгъла и мина в задния двор.

Тук нямаше никой, на което и разчиташе Хенчард; работниците и каруците бяха получили половин ден почивка по случай събитието от сутринта, но каруцарите трябваше отново да дойдат малко по-късно, макар за кратко — да нахранят конете и да настелят прясна слама под всеки кон за през нощта. Хенчард доближи стъпалата пред входа на житницата и вече се готвеше да ги изкачи и влезе, но си рече гласно:

— Аз съм по-силен от него.

Обърна се и тръгна към един сайвант, където си избра от няколкото захвърлени въжета най-късото, прикрепил единия му край към един гвоздей, а другия пое в дясната си ръка и като притисна лявата до хълбока, направи пълно завъртане — така успя здраво да привърже лявата си ръка за тялото. Сетне се изкачи по стълбите до най-горния етаж на житницата.

Тук беше празно, имаше само няколко чувала; в далечния край помещението имаше отвор с капак, за който вече споменахме — той се намираще под макарата с веригата за издигане и спускане на чувалите. Хенчард повдигна капака и надникна долу от самия край на отвора. Оттук до земята имаше тридесет-четиридесет фута; тук стоеше той с Фарфри, когато Елизабет-Джейн го видя да вдига ръка и тревожно се запита какво ли означава това негово движение.

Отдръпна се на няколко крачки навътре в помещението и зачака. От тази височина той виждаше покривите на съседните сгради, разкошните корони на кестените, покрили се с нежни едноседмични листа, сведените клони на липите, градината на Фарфри и водещата към нея зелена вратичка. След известно време — Хенчард не би могъл да каже точно колко минути бяха минали — зелената вратичка се разтвори и се показа Фарфри. Беше облечен като за път. Полегатите лъчи на залязващото слънце озариха главата и лицето му и ги обляха с ален пламък, когато той се появи на светло от сянката, която хвърляше стената. Хенчард гледаше към Фарфри с гневно стисната уста и правият му нос с ъгловатата брадичка се открояваха особено рязко.

Фарфри вървеше, пъхнал ръка в джоба, и си тананикаше песен, думите, на която бяха за него по-важни от мелодията. Това бяха думите на онази песен, която той изпълни преди няколко години в „Тримата моряци“, когато беше беден млад човек, тръгнал по света да дири щастие и да забогатее, без да му е напълно ясно къде да се насочи. Той пееше:

*Ръката ми вземи, приятелю мой верен,
и своята ръка в замяна ми подай.*

Нищо не вълнуваше Хенчард така силно, както старите песни. Той отскочи назад.

— Не, не мога! — простена той. — И защо този проклет глупак тъкмо сега запя?

Най-сетне Фарфри млъкна и Хенчард надникна през отвора на пода.

— Качи се тук! — извика той.

— А, това сте вие! — откликна Фарфри. — Не ви забелязах. Какво има?

След миг Хенчард чу стъпките му по най-долната стълба. Чу и как Фарфри се изкачи на втория етаж, сетне пое по стълбата и достигна третия, започна да се изкачва към четвъртия. Накрая главата му се показа от стълбищния отвор зад Хенчард.

— Какво правите тук по това време? — попита той, като доближи Хенчард. — Защо не почивате като другите работници? —

Говореше строго, с което искаше да покаже, че не е забравил неприятната случка от сутринта и че Майкъл отново е пиан.

Хенчард не отговори; отстъпи встрани, спусна капака на стълбищния отвор и го притисна с крак; за да влезе плътно в рамката, после се обърна към младия мъж, който откри с изненада, че лявата ръка на Хенчард е привързана за хълбока.

— И тъй — каза Хенчард спокойно, — сега стоим лице в лице, мъж срещу мъж. Твоите пари и прекрасната ти съпруга вече не те издигат над мен, както преди, а моята бедност не ме гнети.

— Какво значи всичко това? — запита Фарфри.

— Почакай, млади момко. Трябваше да помислиш повечко, а не да довеждаш до крайност този, който не може да изгуби нищо повече. Търпях конкуренцията ти, която ме разори, и твоята надменност, с която ме унизи, но грубостта ти, която ми лепна такъв позор, аз няма да търпя!

Фарфри се разгневи.

— Не трябваше да се пъхате там — рече той.

— Ти можеш, а аз не мога! Как смееш ти, вчерашен хлапако, новобогаташ такъв, дето навсякъде се тикаш, да казваш тези думи на човек на моите години, че не е трябвало да се пъхам там! — Той така се разфуча, че вената на челото му се изду.

— Вие оскърбихте члена на кралската фамилия, Хенчард, и аз като главен мирови съдия бях длъжен да ви възпра.

— По дяволите члена на кралската фамилия! — извика Хенчард. — И щом отворихме дума за това, ще кажа, че аз съм също верен негов поданик, не по-лош от тебе!

— Не съм дошъл тук, за да споря. Почакайте, докато се успокоите, и ще погледнете на всичко това, както гледам аз.

— Може този път ти пръв да се успокоиш — каза Хенчард мрачно. — Чуй сега. И двамата сме тук, на най-горния етаж на житницата, заобиколени само от четири стени, и тука ще довършим свадата, която ти започна сутринта. Този отвор е на четирийсет фута от земята. Единият от нас ще изхвърли другия през него, а победителят ще остане тук. Сетне той, ако пожелае, ще слезе долу и ще съобщи тревожната вест, че другият е паднал уж съвсем случайно, или ще каже истината! — както реши. Понеже съм по-силен, аз вързах едната си

ръка, за да нямам предимство над тебе. Разбра ли? Хайде, дръж се сега!

Фарфри нямаше друг избор, оставаше му само да влезе в схватка с Хенчард, защото другият веднага се нахвърли върху него. В тази борба всеки се стремеше да повали съперника си по гръб, а Хенчард, освен това искаше и да изтласка Фарфри през отвора.

Хенчард хвана със свободната си дясна ръка Фарфри за врата — отляво — и здраво се вкопчи в него, а Фарфри улови Хенчард за врата с лявата ръка. С дясната той опитваше да достигне лявата ръка на Хенчард, но не успяваше — Хенчард умело се извърташе назад, впил поглед в лицето на русия си и строен противник, който бе навел очи.

Хенчард издаде крак напред, Фарфри преплете своя в неговия и така борбата им почти напълно заприлича на обичайните за тези краища двубои. Няколко минути те запазиха тази поза, извиваха се и се олюляваха като дървета в буря и никой не отрони нито дума. Чуваше се само пъхтенето им. Накрая Фарфри се опита да хване Хенчард за яката от другата страна, но той се противеше, извърташе се с всички сили и тази част от борбата завърши с това, че Хенчард, натиснал Фарфри с мускулестата си ръка, го принуди да се свлече на колене. Но движенията му бяха ограничени и не успя да попречи на Фарфри да се изправи отново на крака. Борбата продължи.

Извил се бързо, Хенчард тласна Доналд и шотландецът се намери опасно близко до зеещата бездна; Фарфри осъзна положението си и за пръв път здраво се вкопчи в своя противник, а освирепелият „Демон на мрака“^[2] (Хенчард сега бе толкова страшен, че напълно му подхождаше такова име) по никакъв начин не можеше да повдигне Фарфри или да го отлепи от себе си. Най-сетне той успя, но те се бяха отдалечили доста от фаталния отвор. Откъсвайки от себе си Фарфри, Хенчард го преметна във въздуха. Ако лявата ръка на Хенчард бе свободна, Доналд щеше да намери своя край. Но шотландецът отново се изправи на крака и така изви ръката на Хенчард, че лицето на противника му се изкриви от болка. Без да изпуска Фарфри, Хенчард веднага му нанесе съкрушителен удар с лявото коляно и използвайки това предимство, го тласна към отвора — светлокосата глава на Фарфри увисна над бездната, а ръката му се проточи отвън покрай стената.

— Ето! — изрече Хенчард задъхан. — Ето как свърши това, което ти започна тази сутрин. Животът ти е в моите ръце.

— Вземете го тогава, вземете! Отдавна желаете това!

Надвесил се над него, Хенчард го изгледа мълчаливо и очите им се срещнаха.

— Ах, Фарфри!... Не е вярно! — изрече Майкъл огорчен. — Бог ми е свидетел, че никой не е обичал друг така, както аз те обичах някога... А сега... дойдох тук, за да те убия, но не мога да ти навредя! Върви да ме обадиш... постъпи както искаш... все ми е едно.

Той се отдръпна в дъното и обзет от разкаяние, се тръшна върху чувалите в ъгъла. Фарфри мълчаливо го измери с очи, а после отиде до капака на стълбището, вдигна го и слезе на двора. Хенчард искаше да го извика, но гласът отказа да му служи. И скоро стъпките на Доналд замряха.

Майкъл изпи до дъно чашата на срама и разкаянието. В главата му нахлу спомена за запознаването с Фарфри, за времето, когато особеното съчетание на романтичност и усърдие в характера на младия човек така плениха сърцето му, че Фарфри можеше да прави с Хенчард каквото си поиска. Хенчард бе толкова потиснат, че не намираше сили да се изправи, а се бе присвил върху чувалите в поза, необичайна за мъж, особено като него. В тази поза имаше нещо женствено и фактът, че я беше възприел един толкова мъжествен и суров човек, създаваше трагично впечатление. Той чуваше, че долу разговарят, отваря се вратата на бараката за каретите и впрягат кон, но не обърна особено внимание.

Остана присвит върху чувалите, докато лекият здрач бавно се сгъсти и всичко потъна в непрогледен мрак, а отворът заприлича на продълговат четириъгълник със сивкав цвят — единственото от всичко околно, което се виждаше. Накрая Хенчард стана, уморено отърси праха от дрехите си, пипнешком стигна до отвора за долния етаж, пипнешком заслиза по стълбите и се озова на двора.

— Някога ме уважаваше — избъбри той. — Сега до края на живота си ще ме мрази и презира!

Обзе го неудържимо желание пак да види Фарфри, още тази вечер, и чрез отчаяна молба да се опита да постигне почти невъзможното — да изтръгне от него прошка за това безумно нападение. Но като се упъти към вратата на дома му, той си припомни

случилото се на двора, докато бе лежал горе в някакво вцепенение. Спомни си, че Фарфри тръгна към конюшните и почна да впряга коня в кабриолета, а през това време Уитъл му донесе писмо и тогава Фарфри каза, че няма да замине за Бъдмът, както е възнамерявал, а ще потегли за Уедърбъри, неочаквано го викали; щял да се отбие на път за там в Мелсток, с което ще избиколи само на миля-две.

Очевидно той се бе приготвил да пътува, когато се появи на двора, извикан от Хенчард, и съвсем не подозираше, че му предстои борба с противник, изпитващ такава злоба към него; а после бе заминал (не за там, за където се готвеше), както не каза никому ни дума за случилото се между тях двамата.

И тъй, нямаше смисъл сега да търси Фарфри в дома му.

Оставаше едно: да чака завръщането му, макар това очакване да беше равносилно на мъчение за неспокойната и разкаяна душа на Хенчард. Той се заскита из улиците и покрайнините на града, спирайки ту тук, ту там, докато не достигна каменния мост, за който вече споменахме, където бе вече свикнал да стои. Тук Хенчард остана дълго, заслушан в бълбукането на водата, изтичаща от преливника на бента, и загледан в светлинките на Кастърбридж, които трепкаха наблизко.

Така остана той облегнал се на парапета, докато го изтръгна от апатията му странен шум, долетял откъм града. Това бе някаква смесица от ритмични звуци; стените на къщите ги отразяваха и ги правеха зловещо силни. Без да изпитва ни най-малко любопитство, той отначало си помисли, че свиря музиката на Кастърбридж, решила да увенчае паметния ден с импровизиран вечерен концерт, но шумотевницата беше необичайно гръмка, за да се дължи единствено на инструментите на градските музиканти. Хенчард не можеше да си обясни, а и не се стараеше особено — толкова остро чувствуваше нравственото си падение, че не бе в състояние да мисли за каквото и да било друго, затова отново се облегна на парапета.

---

[1] Жизнерадост (нем.). — Б. пр. ↑

[2] Сатаната. — Б. пр. ↑

XXXIX

Като слезе от последния етаж на житницата едва дишайки след борбата си с Хенчард, Фарфри се спря долу, за да поотдъхне. Беше излязъл от дома си с намерението сам да впрегне коня в кабриолета (нали всички ратаи бяха освободени от работа този ден) и да тръгне за едно село, което се намиреше на пътя за Бъдмът. Въпреки ужасната си схватка с Хенчард той все пак реши да потегли, за да има време да се успокои и едва тогава да се върне в къщи и да се изправи пред Лусета. Искаше и да обмисли как да се държи занаят — случаят бе сериозен.

Фарфри вече се готвеше да тръгва, когато изведнъж пристигна Уитъл с едно писъмце, адресът, на което бе написан грозно и носеше забележката „Спешно“. Като го отвори, Фарфри видя с почуда, че то не е подписано. Молеха го накратко да дойде тази вечер в Уедърбъри, за да се уговорят за една сделка, която Фарфри смяташе да склучи там. Той не можеше да разбере защо се налага да отиде веднага в Уедърбъри, но днес без друго му се искаше да бъде вън от къщи, затова реши, че трябва да се отзове на анонимната молба; при това той имаше работа в Мелсток и можеше да се отбие и там на път за Уедърбъри. Ето защо каза на Уитъл — и Хенчард чу думите му, — че няма да ходи там, където е възнамерявал да отиде, и след това потегли. Фарфри не нареди на работника си да съобщи на някого от къщи закъде е заминал, а Уитъл естествено не би го направил по своя инициатива.

Трябва да отбележим, че анонимното писмо бе плод на доброжелателните, но неумели старания на Лонгвейс и други работници на Фарфри да го отстранят за тази вечер от града, та жестоката подигравка, ако действително се осъществи, да не постигне преследваната цел поне по отношение на Фарфри. Ако бяха съобщили за всичко открито, щяха да си навлекат отмъщението на онези свои другари, които обичаха старинните шумни забавления от подобен вид, затова решиха, че ще е по-добре да пратят писмо.

Бедната Лусета те не пожелаха да предпазят, допускайки, както повечето кастърбриджци, че във всяка интрига има поне капка истина,

а щом е така — тя да си понесе заслуженото.

Наближаваше осем часът и Лусета седеше в гостната сама. Бе минал повече от половин час след настъпването на вечерния здрач, но тя не се разпореди да запалят свещите: когато Фарфри отсъствуваше от къщи, тя предпочиташе да го чака на светлината на камината, а ако не беше особено студено, леко откrehваше прозореца, за да може веднага да дочуе колелата на неговия кабриолет. Седеше, облегла се на стола в най-ведрото си настроение, откак се бе омъжила за Фарфри. Днес всичко мина съвсем успешно, а безпокойството, предизвикано от наглата намеса на Хенчард, изчезна също както самият Хенчард се изгуби след резкия отпор, който получи от мъжа ѝ. Изобличителните доказателства за неразумната ѝ страст към Хенчард и последствията от тази страст бяха унищожени и Лусета реши, че отсега нататък наистина няма от какво повече да се страхува.

Размишленията ѝ бяха прекъснати от някакъв далечен шум, който бавно се засилваше. Той не я учуди много, защото през целия ден, след като премина кортежът на високопоставения гост, повечето граждани се веселяха. Но скоро вниманието ѝ бе привлечено от гласа на прислужницата от съседната къща: момичето се бе подало от прозореца на втория етаж и разговаряше през улицата с друга слугиня от по-висок прозорец.

— Накъде се насочват сега? — попита първата прислужница с интерес.

— Не мога да ти кажа още — отвърна втората. — Нищо не виждам... Коминът на бирената фабрика ми пречи. Аха... сега ги виждам... Ех, че работа, ех, че работа!

— Какво, какво по-точно виждаш? — запитва първата, отново пламнала от любопитство.

— Все пак тръгнаха по Житарската улица! Гърбом са един към друг!

— Как?... Две ли са фигурите?

— Да. Двете кукли са качени на магаре, гърбом една към друга, и ръцете им са вързани за лактите. Тя е с лице към главата на магарето, а той гледа към опашката му.

— Той изобразява ли по-специално някого?

— Не знам... възможно е. Мъжът е със синя дреха и кашмирени гети; с черни бакенбарди и червендалесто лице. Чучелото е натъпкано

с нещо и лицето му е замаскирано.

Врявата се усили още повече, сетне позатихна.

— Ех... пък аз изобщо няма да зърна нищичко! — възкликна огорчена първата прислужница.

— Завиха по една странична улица... това е всичко — каза онази, която заемаше удобната позиция на тавана. — Аха, сега ги виждам пак добре, само че в гръб!

— А жената на кого прилича? Опиши ми как изглежда и аз веднага ще ти кажа дали е същата, която мисля, че ще издокарат.

— Ох... как да ти река... облечена е досущ както нашата оная вечер, помниш ли, когато артистите даваха представление в общината и тя седеше на първата редица!

Лусета скочи от мястото си и почти в същия миг вратата на гостната бързо и безшумно се отвори. Светлината на камината показва, че това е Елизабет-Джейн.

— Дойдох да ви навестя — изрече тя задъхана. — Извинявайте... не почуках! Но забелязах, че капациите са разтворени и прозорецът е откренат...

Без да дочака отговора, Елизабет-Джейн бързо доближи прозореца и затвори едното крило на капациите... Лусета неусетно се примъкна до нея.

— Остави... шшт! — властно изрече тя с глух глас и като хвана Елизабет-Джейн за ръката, вдигна предупредително пръст.

Те разговаряха толкова тихо, че не пропуснаха нито една дума от диалога на прислужниците.

— Вратът ѝ е разголен — продължи втората, — косата ѝ е с панделки, а на тила ѝ има гребен; роклята е копринена, червено-кафява, пантофките са в същия цвят, а чорапите — бели.

Елизабет-Джейн отново се опита да затвори прозореца, но Лусета възпря ръката ѝ.

— Това съм аз! — прошепна тя, бледа като смъртник. — Шествие... скандал... чучелата изобразяват мен и него!

Лицето на Елизабет-Джейн подсказваше, че тя знае всичко.

— Не бива да гледате, да затворим капациите! — увещаваеше Елизабет-Джейн приятелката си, забелязала, че колкото повече приближават шумът и несдържаните смехове, толкова по лицето на Лусета се засилва изразът на безумен страх.

— Всичко е свършено! — изпищя Лусета. — Той ще го види, нали? Доналд ще го види! Той ей сега ще си дойде в къщи... и това ще покрусн сърцето му... Ще ме разлюби... и ох, то ще ме убие... ще ме убие!

Сега и Елизабет-Джейн изпадна в паника.

— О, не може ли да се попречи на това! — извика тя. — Няма ли кой да се намеси... да го спре!

Тя пусна ръцете на Лусета и се втурна към вратата. А Лусета, като повтаряше отчаяно: „Искам да гледам!“, се хвърли към балконската врата, отвори я и излезе вън. Елизабет се впусна след нея и я прихвана през кръста, опитвайки се да я въведе в стаята. Лусета беше втренчила очи в развилнялото се шествие, което сега бързо приближаваше. Двете чучела бяха така ярко осветени от отблясъците на многобройните фенери, че беше невъзможно да не разпознаеш в тях кои са жертвите на шумната забава.

— Да се прибираме, да се прибираме! — молеше я Елизабет-Джейн. — Позволете ми да затворя прозореца.

— Това съм аз... цяла-целеничка... дори чадърчето е същото... зеленото! — извика Лусета, разсмя се като безумна и влезе в стаята. Една секунда тя остана неподвижна, а след това се свлече тежко на пода.

Едва ли не в същия този миг дивата музика изведнъж замлъкна. Гръмките, подигравателни смехове постепенно спряха, заглъхна и тропането с крака, което напомняше бучене на силен вятър. Елизабет само смътно възприе това; позвънила със звънчето, тя се наведе над Лусета, която се беше сгърчила на килима в епилептичен пристъп. Елизабет позвъни още много пъти, но напразно — вероятно цялата прислуга бе изтичала навън, за да види по-добре сатанинското беснееие на улицата.

Най-после се върна домашният прислужник на Фарфри, стоял на най-горното стъпало със зяпнала уста, а след него дойде готвачката. Капаците, притворени набързо от Елизабет, сега бяха здраво затворени, запалиха светлината, отнесоха Лусета в стаята ѝ, а слугата изпратиха за доктор. Елизабет се залови да разсъблича Лусета и тя дойде на себе си, но когато си припомни всичко, отново изпадна в безсъзнание.

Докторът пристигна по-рано, отколкото можеше да се очаква, защото той, както и всички останали, бе се изправил на входа на дома

си, учуден какво ли може да означава тази шумотевица. Като прегледа клетата жена, той рече в отговор на немия въпрос на Елизабет:

— Случаят е сериозен.

— Тя припадна — обясни Елизабет.

— Да. Но при сегашното ѝ състояние този припадък е опасен. Веднага пратете да повикат мистър Фарфри. Къде е той?

— Заминал е извън града, сър! — отговори камериерката. — За някакво село по пътя за Бъдмът. Навярно скоро ще си дойде.

— Не може да се чака, налага се да го извикате веднага, защото сигурно не бърза да се прибере.

Лекарят се върна при леглото на болната. Наредено бе на прислужника да тръгне да търси Фарфри и скоро в задния двор отекнаха копитата на коня, с който той потегляше.

В същото време мистър Бенджамин Гроуър, този виден гражданин, за когото вече сме говорили, както си седеше в своя дом на Главната улица, чу звъна и тракането на месарски ножове, дилафи, тамбурини, ведра, подигравателно гукане, дрънкане на разстроени цигулки, звуци на серпант^[1], овнешки рогове и други старинни музикални инструменти, и като си сложи шапката, излезе да разбере каква е причината за всичко това. Доближи ъгъла на улицата, недалеч от дома на Фарфри, и скоро се досети каква е работата: роден в Кастърбридж, той неведнъж бе свидетел на груби постъпки от този род. И естествено първата му грижа бе да потърси полицаите; те бяха само двама в града, при това грохнали старци, които той най-сетне откри да се спотайват в една тясна уличка с още по-изнемощял вид поради напълно оправданото им безпокойство, че може и те да си изпатят, ако ги открие развилнялата се тълпа.

— Какво можем ние, двама стари клетници, да сторим против таз безчислена тълпа? Къде ти! — оправдаваше се Стъбърд в отговор на строгия упрек на мистър Гроуър. — Все едно да ги подтикнем да сторят престъпление, да ни утрепят, а то ще донесе на виновниците смърт, пък ние никак не сме съгласни да бъдем причина за смъртта на ближния, никак!

— Тогава повикайте други на помощ! Да вървим, аз сам ще тръгна с вас. Ще видим как ще действуват само няколко думички от едно лице, облечено във власт. Хайде, по-живо! Палките у вас ли са?

— Ползата от нас е малка, сър, затуй не ни се искаше народът да види в наше лице сега пазители на закона, та напъхахме палките си в ей тоз улук.

— По-скоро ги измъквайте оттам и да вървим, за бога!... А, ето го и мистър Блоубоди! Провървя ни.

От тримата мирови съдии в града Блоубоди беше третият.

— Какви са тези безредици в Кастърбридж? — порита Блоубоди. — Знаете ли имената на виновниците... а?

— Не, не зная. Сега — заповяда Гроуър на един от полицаите — ти ще заобиколиш с мистър Блоубоди по Старата алея и ще дойдете пак по тази улица, а ние със Стъбърд ще тръгнем право напред. Така ще ги хванем в клещи... Вземете имената им; не ги нападайте и не се опитвайте да им пречите.

Така те се разделиха, поели в две посоки. Но когато Стъбърд и мистър Гроуър излязоха на Житарската улица, отдето се бе зачул шумът, двамата откриха с изненада, че от процесията няма и следа. Отминали дома на Фарфри, те стигнаха до края на улицата. Мигаха пламъците на фенерите, шумоляха дърветата по алеята, двама-трима безделници се бяха изправили тук-там, пъхнали ръце в джобове. Всичко си беше както обикновено.

— Да сте видели къде се дяна сбирщината, която безчинствуваше тук? — попита властно Гроуър, обърнал се към един от субектите с кадифено сако и кожени наколенки, който пушеше къса лула.

— Извинете, сър... какво рекохте? — вежливо попита субектът. Това бе Чарл от „Пръстът на Питър“.

Мистър Гроуър повтори въпроса си. Чарл поклати глава, изобразил на лицето си детска невинност.

— Не, нищо не сме видели, нали Джо? Защото ти дойде тука преди мене.

Джоузеф се оправда със също тъй пълно незнание.

— Хм... странно — отбеляза мистър Гроуър. — А... ето идва един уважаван човек, познавам го по лице. Не видяхте ли — обърна се той към приближаващия Джоу, — не видяхте ли групата хулигани, която вдигаше адски шум?... Бяха устроили тук зрелище с чучела или нещо подобно.

— Не... нищо такова не съм забелязвал, сър — отвърна Джоу с физиономия, която изразяваше, че чува такава странна новина за първи

път. — Впрочем тази вечер не съм ходил надалеч, та може би...

— Но то стана тук, точно на това място — каза съдията.

— Знаете ли какво, сър, сега си спомних, че тази вечер дърветата по алеята шумоляха някак особено поетично, по-силно от друг път. Може да сте взели това за шум на тълпа — предположи Джоп и раздвижи ръката си в джоба на палтото (той ловко крепеше една кухненска машина и един рог, които беше натикал под жилетката си).

— О, не, не... какво говорите, за смахнат ли ме взимате? Полицай, да вървим натам. Те сигурно са кривнали по тази пресечка.

Обаче нито по нея, нито по Житарската улица можаха да открият нарушителите на обществения ред, а и Блоубоди с другия полицай, приближили ги в този миг, съобщиха, че и те не са открили никого. Чучелата, магарето, фенерите, музикалните инструменти — всичко бе изчезнало като свитата на ком^[2].

— Тогава ни остава само едно — каза мистър Гроуър. — Вземете си по пет-шестима помощници и да вървим всички на Торовата улица, в „Пръстът на Питър“. Най-вероятно там ще попаднем на следите на тези безобразници.

Двамата престарели пазители на реда побързаха да си намерят помощници и целият отряд закрачи към тази прочута улица. Не беше така лесно да се добереш дотам нощем: нито фенери, нито никакви други източници на светлина озаряваха пътя им, ако не смятаме мъждивите ивички, които прозираха тук-там иззад някоя прозоречна завеска или открехната врата, която не биваше да се затваря, понеже вътре огнището пушеше. Най-сетне отрядът смело нахълта в кръчмата през главния ѝ вход — макар да беше заключен, той им бе отворен, след като пазителите на реда дълго чукаха по вратата със сила, съответстваща на важната им мисия.

В салона, по пейките, както винаги завързани за тавана, с цел да бъдат по-устойчиви, седяха невъзмутимо като статуи, пиеха и пушеха, вечните посетители на заведението. Стопанката приветливо посрещна неканените гости и почтително изрече:

— Добър вечер, господа; има място и за вас. Надявам се, нищо лошо не ви води тук, нали?

Новодошлите огледаха салона.

— Чуй — обърна се Стъбърд към един от посетителите, — не те ли видях аз преди малко на Житарската улица?... Нали с тебе говори

мистър Гроуър.

Запитаният — това бе Чарл — поклати отрицателно глава с разсеян вид.

— Има най-малко час, откак съм тука. Тъй ли е, Нане? — обърна се той към съседката си, която замислено отпиваше бира от чашата си.

— Истина е, право казва. Аз дойдох спокойничко да си изпия четвъртинката след вечеря, а ти седеше вече тука, и всичките останали.

Другият полицаи, застанал пред стенния часовник, забеляза как върху стъклото на кутията му се отрази едно бързо движение на стопанката. Като се обърна мигом, той видя, че тя затваря вратата на печката.

— С тая фурна май че нещо не е в ред, мадам — отбеляза полицаият, доближи печката, и като отвори вратата ѝ, измъкна оттам една тамбурина.

— А, туй ли... — обясни стопанката. — Държим я тука за в случай, че някои гости поискат тихичко да потанцуват. Защото на тамбурина не ѝ понася влага, разваля се от нея, та я прибирам там, на сухо.

Полицаият кимна с разбиращ вид, макар че нищо не разбра. Едва ли можеше да се изтръгне нещо от това няма и безобидно сборище. Няколко минути по-късно разследващите си излязоха и заедно с помощниците, останали да ги чакат вън, се отправиха към друго място.

---

[1] Серпантът (серпентът) е духов инструмент във форма на змия, с чашковиден наустник. — Б.пр. ↑

[2] Тук авторът греши: комус (ст.гр.) означава пир, веселие; не е име на бог. — Б.пр. ↑

XL

Дълго преди да се случи всичко това, Хенчард, сломен от размислите си на моста, се отправи за града. Когато достигна края на улицата, пред очите му изведнъж се разкри процесията, свърнала тук от най-близката странична уличка. Фенерите, звуците на роговете, многобройната тълпа го зашеметиха. Той видя чучелата, качени на магарето, и разбра какво означава това.

Шествието пресече улицата, зави по друга улица и се изгуби от очи. Хенчард се отдръпна настрана и потъна отново в своите мрачни мисли; сетне се упъти за в къщи по тъмната лъкатушна пътечка край брега. Но не го свърташе у дома му и тръгна към квартирата на доведената си дъщеря, където му казаха, че Елизабет-Джейн отишла у мисис Фарфри. Смътно предчувствие за нещо лошо го накара като омагьосан да тръгне за там с надеждата да срещне Елизабет-Джейн, защото безчинстващите по това време вече бяха изчезнали. Но той не я срещна и съвсем предпазливо дръпна ръчката на звънеца на входната врата на Фарфри; тогава най-подробно му разказаха за случилото се, като прибавиха, че докторът категорично е настоял Фарфри да се върне у дома си и че вече са изпратили човек да го пресрещне по пътя за Бъдмът.

— Но той тръгна за Мелсток и Уедърбъри! — възкликна Хенчард, неизразимо огорчен. — Съвсем не е в Бъдмът.

За съжаление обаче той вече бе изгубил доброто си име. Не му повярваха, сметнаха думите му за празни дрънканици. Животът на Лусета зависеше от завръщането на мъжа ѝ (тя бе получила нервно разстройство при мисълта, че той ще научи чистата истина за предишните ѝ отношения с Хенчард), но в Уедърбъри не изпратиха никого. Хенчард, много разтревожен и разкаян, реши да тръгне сам да търси Фарфри.

Забързан, той излезе от града и след това се втурна по източния път през дърноувърското блато, изкачи един хълм и продължи да тича в здрача на пролетната нощ, докато не достигна втори хълм, а после

пред него се възправи и трети, отдалечен на около три мили от града. Тук, в долината Йолбъри Ботъм, той спря в подножието на хълма и се послуша. Отпърво чу само биенето на сърцето си и шума на ветреца в еловите и широколистни дървета на йолбърийската гора, която растеше по височините отдясно и отляво; но скоро се зачу тракане на леки колела, които триеха шини о острите камъни на подновената туктам настилка на пътя и в далечината се показаха две светлинки.

Хенчард разбра, че от хълма слиза кабриолетът на Фарфри, позна го по характерния звук, който издаваше, защото този кабриолет по-рано беше негов и шотландецът го купи при разпродажбата на имуществото му. Хенчард тръгна натам и двуколката се изравни с него между две горички, където Фарфри задържаше коня с юздите.

Тук от шосето се отбиваше пътят за Мелсток. Хенчард съобрази, че ако Фарфри отбие към Мелсток, както бе възнамерявал, щеше да се прибере у дома си около два часа по-късно. А той явно смяташе да направи тъкмо това: светлинките се люшнаха към Куку Лейн, гореспоменатия страничен път. Десният фенер на кабриолета на Фарфри внезапно освети лицето на Хенчард, Фарфри позна неотдавнашният си противник.

— Фарфри... мистър Фарфри! — едва поемайки си дъх, извика Хенчард и вдигна ръка.

Фарфри спря коня едва след като той навлезе няколко крачки в пътя за Мелсток. Опъна юздите и изрече през рамо: „Какво има?“ — с такъв тон, с какъвто се обръщаме към най-върлите си врагове.

— Веднага се върни в Кастърбридж! — отвърна Хенчард. — В дома ти се случи нещастие... трябва веднага да се прибереш. Дотук съм тичал, да те предупредя.

Фарфри мълчеше и от това мълчание Хенчард се обезкуражи. Защо по-рано не помисли какво щеше да се случи? Преди четири часа той принуди Фарфри да се бие с него на живот и смърт, а сега стои сред мрака на нощта, в късен час, на този безлюден път и уговаря същия човек да потегли натам, където той, Хенчард, сигурно има съучастници, а не в посоката, където иска да върви самият Доналд и където по-лесно би се защитил от нападение. Хенчард почти усещаше как тези мисли напират в главата на Фарфри.

— Трябва да отида в Мелсток — изрече Фарфри хладно и отпусна юздите.

— Но това е по-важно, отколкото работата ти в Мелсток — молеше го Хенчард. — Защото... жена ти е зле! Разболя се. Подробно ще ти разкажа всичко по пътя.

Вълнението на Хенчард и нестройната му реч засилиха подозренията на Фарфри, които реши, че всичко това е някаква хитрост и Хенчард се опитва да го подмами към близката гора, където може съвсем удобно да завърши двубоя си с него — нещо, което не бе успял да стори преди това днес, ръководейки се от някакви особени съображения, или защото не му е достигнала смелост. И Фарфри шибна коня с камшика.

— Зная какво си мислиш — извика Хенчард и се втурна след него в пълно отчаяние от това, че бившият му приятел го смята за такъв безскрупулен злодей. — Но не съм такъв, за какъвто ме мислиш! — извика той прегракнало. — Повярвай, Фарфри, дойдох дотук само заради теб и твоята жена. Тя е в опасност. Не зная нищо друго за състоянието ѝ, но теб те викат в къщи. Слугата ти замина по друг път от чисто недоразумение. О, Фарфри! Не ме подозирай... Аз съм пропаднал човек, но още съм ти предан!

При тези думи Фарфри съвсем не му повярва. Той знаеше, че жена му е бременна, но наскоро преди това я бе оставил напълно здрава и по-лесно би повярвал в коварните замисли на Хенчард, отколкото на думите му. На времето бе слушал от същите уста жестоки насмешки; може би Хенчард и сега му се присмива. Фарфри пусна коня в бърз ход и скоро изкачи платото между мястото на срещата си с Хенчард и Мелсток, убеден, че щом Хенчард така упорито го преследва, наистина е намислил нещо лошо.

Кабриолетът и пътникът се سماляваха все повече пред погледа, но ясно личаха на фона на небето; старанията на Майкъл да уведоми Фарфри за негово добро останаха напразни. Този път небесата не ликуваха от разкаянието на грешника. Хенчард се проклинаше, както би се проклинал един не особено добросъвестен Йов и както се проклина силният човек, когато губи уважение към себе си — последната душевна опора в угнетяващата бедност. При това той дойде дотук, минал през толкова гъст душевен мрак, с който не можеше да се мери дори тъмнината на близката гора. Скоро Хенчард закрочи обратно по същия път, по който бе дотичал. Знаеше, че Фарфри, след като го срещна тук, няма да се бави ненужно дълго по обратния път.

Достигнал Кастърбридж, Хенчард отново се насочи към дома на Фарфри да разбере какво става там. Веднага щом вратата се отвори, хора с разтревожени лица изникнаха на стълбите, в хола и на площадката, и всички те, измамани в своите очаквания, скръбно отрониха: „О... това не е той!“ Изпратеният за Фарфри прислужник бе се завърнал отдавна, защото бе разбрал, че е отишъл не там, където е трябвало, и всички се надяваха единствено на Хенчард.

— Нима не го срещна? — попита докторът.

— Срещнах го... но полза никаква! — отговори Хенчард и се отпусна на стола до вратата. — Ще пристигне в къщи най-малко след два часа.

— Хм — изсумтя лекарят и отново се върна на горния етаж.

— Как е тя? — попита Хенчард Елизабет, застанала сред другите.

— В голяма опасност е, татко. Така копнее да види мъжа си, че непрестанно се мята ужасно развълнувана. Клетата жена... Боя се, че онези я убиха!

Хенчард няколко мига гледа девойката, покъртен от дълбоко състрадание, сякаш изведнъж я бе видял в нова светлина, а после, без да каже нито дума, излезе и се упъти към уединената къщурка, където живееше сега. Ето резултатът от съперничеството между двама мъже, мислеше си той. Смъртта ще вземе за себе си мидата, а ще остави за Фарфри и за него черупките. Но Елизабет-Джейн... В обгърналия го мрак тя му изглеждаше като светла звезда. Хареса му лицето ѝ, когато му отвърщаше от стълбите. Това бе любящо лице, а той от все сърце желаше да го обича някое добро и чисто същество. Тя не му беше кръвно близка, но той сега за пръв път започна смътно да мечтае как ще я обикне като истинска дъщеря... стига тя да продължи да го обича.

Джоп се готвеше да си ляга, когато Хенчард се върна в къщи. Забелязал влизания Хенчард, Джоп каза:

— Лоша работа с тая болест на мисис Фарфри.

— Да — отвърна кратко Хенчард, без да подозира участието на Джоп в нощната арлекинада; като вдигна очи, той забеляза само, че лицето на Джоп е угрижено.

— Един човек идва да те търси — продължи Джоп, когато Хенчард вече се качваше горе, решил да се оттегли в стаята си. —

Приличаше на пътешественик, на морски капитан или нещо такова.

— О? Кой би могъл да бъде?

— Имаше вид на заможен... побелял и широколик; името си не ми каза и нищо не помоли да предам.

— Тогава да върви по дяволите! — отвърна Хенчард и затвори вратата след себе си.

Както предположи Хенчард, отиването до Мелсток забави завръщането на Фарфри почти с два часа. Освен другите сериозни причини, присъствието му беше необходимо и за това, че той единствен имаше право да повика втори лекар от Бъдмът; когато Фарфри най-сетне се върна, той едва не обезумя от мъка, че си бе позволил да се усъмни в намеренията на Хенчард.

Въпреки късния час изпратиха човек за Бъдмът; нощта изтече и на разсъмване пристигна и другият лекар. Лусета стана много по-спокойна след завръщането на Доналд; той почти не се отделяше от леглото ѝ. Веднага след идването му тя се опита с неразбираем шепот да му разкрие тайната, която толкова силно я потискаше, но той спря тихите и излияния, защото бе опасно да говори, и я увери, че по-късно тя ще има достатъчно време да му разкаже всичко.

Фарфри още не знаеше нищо за шествието с чучелата. Скоро из града се пръсна слух за опасното заболяване на мисис Фарфри и че тя е пометнала; инициаторите на гаврата с нея, досецайки се с тревога за причината на тези тъжни вести, пазеха пълно мълчание за разюзданото си забавление, а хората, които бяха край Лусета, не се решаваха да засилят отчаянието на мъжа ѝ, като му разкажат всичко.

Какво по-точно и колко подробно разказа най-сетне на Доналд жена му за предишните си сложни отношения с Хенчард, когато съпрузите останаха сами в уединението на тази печална нощ, няма да споменаваме. Че тя му бе разкрила истината за близостта си с някогашния житар, бе ясно от думите на самия Фарфри. Но дали му бе споменала и за по-сетнешното си поведение: как се бе преселила в Кастърбридж, с цел да се омъжи за Хенчард; как му бе отказала под претекст, че има основание да се бои от него (макар че всъщност главна причина за отказа ѝ бе нейното непостоянство — любовта от пръв поглед към друг мъж); как се бе опитвала да примири съвестта си, като се венчае за втория любим, въпреки че донякъде бе обвързана с първия, е известно единствено на Фарфри.

Освен нощния страж, който известяваше всеки час на Кастърбридж колко е часът и какво е времето, по Житарската улица също тъй често минаваше и друг човек. Това бе Хенчард, който, опитал се да заспи, разбра веднага, че няма да успее; той се скиташе из улиците на града, като от време на време се отбиваше у Фарфри да се осведоми за състоянието на болната. Отбиваше се там не само заради Лусета, но и заради Фарфри, а главно заради Елизабет-Джейн. Всичко, което го свързваше с живота, бе отпадало едно след друго и сега интересите му ме съсредоточиха върху доведената му дъщеря, чието присъствие съвсем доскоро му бе непоносимо. Всеки път, когато идваше да попита как е Лусета и видеше Елизабет, за него това бе утеха.

Отиде там за последен път към четири часа, когато светлината беше вече стоманеносива, предутринна. Над дърноувърското блато зорницата бледнееше в сиянието на настъпващия ден, врабчетата се ровеха в сметта по улицата, кокошките се обаждаха напевно от курниците. На няколко ярда от дома на Фарфри той забеляза как вратата леко се отвори и една прислужница протегна ръка и свали парчето плат от чукчето на вратата, с който то бе обвито, за да се притъпят ударите му. Хенчард мина на другата страна и врабчетата пред краката му едва-едва подхвъркнаха встрани — в този ранен час те почти не се страхуваха от хората.

— Защо го махате? — попита Хенчард прислужницата.

Прислужницата се обърна, учудена от неочакваната му поява, и забави отговора си. Познала Хенчард, тя каза:

— Сега вече нека всеки чука както иска; болната няма да чуе нищо.

XLI

Хенчард се прибра в къщи. Утрото вече бе настъпило; той запали огъня в камината и седна замислен до нея. Скоро се зачуха леки стъпки, които приближаваха малката къща; някой влезе в коридора и тихичко почука на вратата. Лицето на Хенчард просветна, когато се досети, че това е Елизабет. Тя влезе в стаята бледа и печална.

— Научи ли? — попита тя. — Мисис Фарфри!... Тя... почина. Да, да... преди около час!

— Зная — отвърна Хенчард. — Току-що се прибрах оттам. Колко си добра, Елизабет, че идваш да ми кажеш. Ти, изглежда, си съвсем отпаднала след безсънната нощ. Остани при мен. Иди да си полегнеш в другата стая; когато закуската бъде готова, ще те повикам.

Девојката се съгласи, за да му достави удоволствие, а и на самата нея ѝ бе приятно — беше толкова самотна, че неочакваната му нежност предизвика в нея удивление и благодарност; и тя отиде да си полегне на одъра, който Хенчард бе стъкмил от една пейка. Чуваше как той се движи из съседната стая, приготвяйки закуската, но мислеше главно за Лусета, починала в момент, когато бе така изпълнена с живот и стоплена от радостното очакване на майчинството, че тази смърт изглеждаше на девојката още по-ужасяващо неочаквана. Скоро Елизабет заспа.

През това време в предната стая вторият ѝ баща вече бе приготвил закуската, но като видя, че тя спи, не я събуди; той чакаше, загледан в огъня, и с такава грижовност на добър домакин подгръваше постоянно чайника, сякаш Елизабет-Джейн му правеше голяма чест, като се съгласи да остане при него. Той наистина много се беше променил към нея; вече започна да мечтае за бъдещето, озарено от нейното присъствие в дома му, сякаш единствено това присъствие би му дарило щастие.

Тези размишления на Хенчард бяха прекъснати от ново почукване на вратата; той стана и я отвори, недоволен, че някой го безпокои сега, когато не искаше да вижда никого. На прага стоеше

едър здравеняк, в чиято външност и поведение имаше нещо чуждо, неприсъщо за кастърбриджци; явно бе човек, живял в далечни страни, пристигнал от някоя колония. Това беше същият мъж, който разпитваше за пътя край кръчмата „Пръстът на Питър“. Хенчард го поздрави с кимване и го изгледа въпросително.

— Добрутро, добрутро — каза непознатият с жизнерадостна приветливост. — Вие сте мистър Хенчард, тъй ли?

— Същият.

— Значи, сварих ви в къщи... чудесно. Работата трябва да се върши сутрин — тъй мисля аз. Може ли да разменим няколко думички?

— Разбира се — отговори Хенчард и го покани с ръка да влезе.

— Може би ме помните — каза гостът, като седнаше.

Хенчард равнодушно го погледна и поклати отрицателно глава.

— А може и да не си спомняте за мен... Казвам се Нюсън.

Лицето и очите на Хенчард помръкнаха. Събеседникът му обаче не забеляза това.

— Името ми е добре познато — изрече накрая Хенчард, загледан в пода.

— Не се съмнявам. Знаете ли, търсих ви цели две седмици, докато ви открия. Слязох на сушата в Хейвънпул и минах през Кастърбридж на път за Фалмът, но когато пристигнах там, ми рекоха, че вече няколко години живеете в Кастърбридж. Върнах се обратно и бавно-бавно се дотърсих тук с пощенската карета само преди десет минути. Рекоха ми: „Той живее до воденицата“. И ето ме при вас. А сега... да поговорим за сделката, която склучихме с вас преди около двайсет години — тъкмо по този повод ида. Любопитна история излезе тая. Тогава бях млад и май че колкото по-малко приказваме за туй нещо, толкова по-добре.

— Любопитна ли, рекохте? — По-лошо от любопитна. Даже не мога да кажа, че съм същият онзи човек, когото срещнахте тогава. Не бях с ума си, а умът на човека — това е самият той.

— Лекомислени и млади бяхме — отвърна Нюсън. — Но аз съм дошъл тука не да спорим, а да оправим работата. Бедната Сузан... каква странна участ я сполетя.

— Да.

— Тя беше добродушна, простичка жена. Не беше надарена, както се вика, нито с остър ум, нито с хитрина... иначе животът ѝ щеше да е по-свестен.

— Вярно.

— Както сигурно ви е известно, тя беше толкова наивна, че се смяташе обвързана от тая продажба. И имаше толкоз вина за случилото се, колкото и някой от светците на небето.

— Зная, зная. Още тогава се убедих — отговори Хенчард, като продължаваше да гледа встрани. — Точно това ме мъчи и мене. Ако тя знаеше малко повече от живота, никога нямаше да се раздели с мен. Никога! Но откъде би могла да знае? Какво образование беше получила? Никакво. Знаеше само да се подписва — нищо повече.

— Да, а когато белята вече стана, не ми стигна смелост да ѝ обясня всичко, както си е — рече бившият моряк. — Надявах се — и може би с основание, — че с мене тя ще бъде по-щастлива. И наистина беше достатъчно щастлива, затуй реших да не разпръсвам заблудението ѝ до последния ѝ дъх. Вашето момиченце умря; Сузан роди друго и всичко вървеше добре. Но настана час (туй бе наскоро, след като тя, аз и дъщеря ни се върнахме от Америка), когато някой, комуто тя разказала историята си, ѝ обяснил, че претенциите ми към нея са смешни и я подиграл, задето вярва в моите права. От тоя миг насетне тя вече не можеше да бъде щастлива с мен. Все крееше и съхнеше, въздишаше и беше тъжна. Рече ми, че трябва да се разделим, и тогава възникна въпросът за дъщеря ни. Един човек ме посъветва какво да сторя и аз изпълних съвета му, разбрах, че тъй ще бъде най-добре. Разделихме се с нея във Фалмат и отплавах по море. Когато приближавахме вече отвъдния бряг на Атлантика, изви се буря и после се разнесе слух, че почти целият екипаж, и аз в това число, сме били отнесени от вълна в морето и загинали. Но аз достигнах Нюфаундланд и там започнах да обмислям как да постъпя. „Щом съм тука, тука трябва и да си остана — реших аз. — Тя сега е настроена против мене и, значи, трябва да ѝ сторя туй добро, като я накарам да повярва, че съм загинал — ей тъй си мислех аз тогава. — Докато ме смята жив, ще е нещастна, а убеди ли се, че съм умрял, тя ще се върне при мъжа си и детето ще си има свой дом.“ В Англия се върнах едва преди месец и тука научих, че Сузан наистина дошла при вас с дъщеря ми. Във

Фалмът ми казаха, че Сузан била умряла. А моята Елизабет-Джейн... къде е тя?

— Също почина — изрече Хенчард твърдо. — Нима не чухте за това?

Морякът скочи и закрачи нервно из стаята.

— Починала! — възкликна тихо той. — За какво ми са сега парите?

Хенчард не отвърна нищо и поклати глава, сякаш отговорът на този въпрос не трябваше да се очаква от него, а от самия Нюсън.

— Къде я погребяха? — попита новодошлият.

— До майка ѝ — отговори Хенчард със същия категоричен тон.

— Кога умря?

— Преди повече от година — отвърна Хенчард без запъване.

Морякът стоеше мълчалив. Хенчард не откъсваше очи от пода.

Накрая Нюсън каза:

— Излиза, че напразно съм бил път дотука. Най-добре ще е веднага да си тръгна! Тъй ми се пада. Е, няма повече да ви безпокоя.

Хенчард чу отдалечаващите се стъпки на Нюсън по посипания с пясък под, чу как той машинално повдигна резето, бавно отвори и затвори вратата като човек, измамен в очакванията си или обзет от дълбока покруса, но не обърна глава натам. Сянката на Нюсън се мярна отвън покрай прозореца. И той се изгуби от очи.

Тогава Хенчард, за когото това преживяване бе почти сън наяве, стана, поразен от постъпката си. Той я бе извършил съвсем неволно, бе действувал импулсивно. Зародилото се напоследък в него уважение към Елизабет-Джейн, новите надежди, че ще забрави досегашната си самота и ще ѝ се радва като на истинска своя дъщеря — за каквато тя се смяташе, — всичко това, стимулирано от неочакваната поява на Нюсън, го подтикна несъзнателно да направи опит да я запази единствено за себе си; неочаквано изникналата опасност да я изгуби го накара глупаво, детински да излъже, без да мисли за последствията. Той се бе надявал, че ще бъде обсипан от въпроси, които след пет минути ще го принудят да признае истината; но такива въпроси не последваха. От тях обаче едва ли щеше да се отърве. Нюсън си беше отишъл, но щеше да почне да разпитва из града и да научи всичко, а после да се върне, да прокълне него, Хенчард, и да му отнеме последното съкровище!

Хенчард бързо сложи шапката си и пое след Нюсън. Скоро гърбът на Нюсън се показва на пътя — тъкмо прекосяваше площада с Говеждия стълб. Хенчард продължи след него; видя как морякът се спря до „Кралският герб“, където сутрешният дилижанс, с който бе дошъл, имаше половин час престой, тъй като правеше среща с друга кола, минаваща през Кастърбридж. Дилижансът на Нюсън вече се готвеше да потегли. Нюсън седна в него, прибраха багажа му и след няколко минути колата се изгуби от очи.

Морякът дори не се обърна. Той простодушно бе повярвал на Хенчард и в доверието му имаше нещо почти възвишено. Младият моряк, който преди повече от двадесет години използва моментната му слабост и отведе Сузан Хенчард, погледнал съвсем бегло лицето ѝ, все още живееше и действуваше в личността на този беловлас пътешественик, който отведнъж повярва в думите на Хенчард — повярва така сляпо, че Хенчард се засрами от самия себе си.

Нима тази внезапно хрумнала му дръзка измислица ще му помогне Елизабет-Джейн да остане при него? „Може би не за дълго“ — каза си Хенчард. Нюсън сигурно ще влезе в разговор със спътниците си, а сред тях навярно ще има кастърбриджци и измамата веднага ще бъде открита.

Тази застрашителна възможност накара Хенчард да вземе отбранителна позиция и вместо да помисли как най-добре да поправи извършеното и по-скоро да разкрие истината на бащата на Елизабет, той започна да крои планове как би могъл да запази случайно полученото предимство. Обичта му към момичето ставаше все по-силна и по-ревнива с всяка нова опасност, която я заплашваше.

Майкъл не откъсваше поглед от губещото се в далечината шосе, очаквайки, че Нюсън, като научи истината, току-виж се върнал и пеша, обзет от възмущение, и ще поиска дъщеря си. Но никой не се появяваше. Възможно бе и да не се е разговорил с никого в дилижанса; погребал е безмълвно скръбта дълбоко в сърцето си.

Неговата скръб!... Какво е тя в сравнение с онова, което ще изпита той, Хенчард, ако изгуби момичето! Нима може да се сравни охладнялата от многогодишната раздяла обич на Нюсън с обичта на този, който постоянно е до нея? С такива благовидни аргументи се опитваше ревността му да го оправдае, задето раздели бащата и дъщерята.

Върна се в къщи почти уверен, че Елизабет вече си е отишла. Но тя беше там, тъкмо излизаше от вътрешната стая, освежила се и с още подпухнали от съня клепачи.

— О, ти ли си, татко? — изрече тя с усмивка. — Веднага, щом полегнах, съм заспала, макар че исках само да си отпочина. Чудно защо не видях в съня си клетата мисис Фарфри — толкова много мислих за нея и въпреки тава не я сънувах. Колко странно е, че твърде рядко виждаме насън скорошните случки, макар че те ни занимават живо.

— Радвам се, че си успяла да поспиш — каза той и в желанието си да утвърди правата си над нея, взе ръката ѝ в своята, което приятно я изненада.

Седнаха да закусват и Елизабет-Джейн отново се замисли за Лусета. Скръбта придаваше особено очарование на нейното лице, което винаги се разхубавяваше в миговете на спокоен унес.

— Татко — каза тя, откъснала се от мислите си и забелязала храната, поставена пред нея, — колко мило, че сам си ми приготвил такава хубава закуска, докато аз, лентяйката, съм спала.

— Аз всеки ден си я приготвям сам — отвърна той. — Ти ме напусна; всички ме напуснаха; затова ми се налага сам да върша всичко.

— Чувствуваш се много самотен, нали?

— Да, дете мое... толкова самотен, колкото не можеш и да си представиш! Но вината е моя. Седмици наред никой не ме е посещавал, ти си първата. А и ти едва ли ще дойдеш повторно.

— Защо говориш така? Ще дойда, разбира се, стига да искаш да ме видиш пак.

Хенчард се усъмни в думите ѝ. Напоследък се бе надявал, че Елизабет-Джейн може би отново ще заживее при него като дъщеря, но сега не му се искаше да я помоли за това. Нюсън може да се върне всеки миг и какво ще си помисли Елизабет за втория си баща, като узнае за измамата му? По-добре да преживее този срам далеч от нея.

Закусиха, но доведената му дъщеря все още не бързаше да си отива. Настъпи времето, когато Хенчард обикновено тръгваше за работа. Тогавя тя стана и като го увери, че пак ще дойде, си тръгна: той я видя как изкачва хълма, озарена от утринното слънце.

„Сега сърцето ѝ я тегли към мен, както и моето към нея; една-едничка дума стигаше да ѝ кажа и тя щеше да се съгласи да живее при мен в тази бедна къщурка! Но привечер той сигурно отново ще довтаса и тя ще ме презре!“

Целият ден Хенчард си повтаря тези думи и мислите за това не го напускаха, където и да тръгнеше. Вече не се чувствуваше бунтовен, язвителен, безгрижен злополучник, а притиснат от оловна тежест, като човек, изгубил всичко, което прави живота му интересен или поне търпим. Никой не ще остане при него, с когото би могъл да се гордее, който би могъл да окрили духа му — защото Елизабет-Джейн скоро ще стане чужда за него, дори по-зле от чужда. Сузан, Фарфри, Лусета, Елизабет — всички те го изоставиха и за това отчасти бе виновен той самият, отчасти бе виновна и злата му орис.

Той нямаше интереси, любими занимания, нямаше желаниа, които да му заместят тези хора. Ако би могъл да призове на помощ музиката, животът му дори сега щеше да е по-поносим, защото музиката му въздействуваше с мощна сила. Един-единствен звук на меден духов инструмент или на орган бе достатъчен, за да го развълнува, а прекрасните мелодии го превръщаха в друг човек. Но злата съдба отреди в годината на неговите върховни изпитания да е безсилен да прибегне до божествения дух в себе си.

Напред Майкъл виждаше само непроницаем мрак; бъдещето нищо не му обещаваше; той не чакаше нищо от живота. А навярно му бе съдено да влачи жалко съществуване още тридесет-четиридесет години и всички щяха да му се присмиват, в най-добрия случай да го съжбяляват.

Така си мислеше Хенчард и тези мисли бяха непоносими.

На изток от Кастърбридж се простираха блата и ливади, които изобилствуваха с течащи води. Пътникът, спрял тук за малко в тиха нощ, понякога дочуваше необикновена симфония, звучаща от някакъв скрит в мрака оркестър — симфонията на водите — и всеки инструмент изпълняваше своята партия от близки и далечни краища на блатото. В една от дупките на порутен яз ехтеше речитатив; там, където рекичка — приток минаваше над каменна преграда, весело звънтяха трели; под един свод се ронеха звуци на цимбал, а от дърноувърския вир долиташе свистене. Най-внушителната музика

идваше от онова място, което се наричаше Десетте савака и където в разгара на пролетното пълноводие гърмеше цяла фуга.

Тук реката бе дълбока и мощна през всички годишни времена: саваците на бента се вдигаха и спускаха със зъбци и чекрък. От втория мост, този на шосето (за него доста често сме говорили дотук), към бента водеше пътека и недалеч от първия савак достигаше брега. През реката бе прехвърлено тясно дървено мостче. Нощем хората идваха рядко насам, защото пътеката свършваше до дълбоко място, наречено Черната вода, а минаването по мостчето бе опасно.

Но Хенчард, излязъл от града по източния път, мина по втория, каменния мост, после зави по тази безлюдна крайбрежна пътека и вървя по нея, докато тъмните очертания на Десетте савака не заслониха отразената в реката бледа вечерна заря, още не угаснала на запад. Само след една-две секунди той достигна вира — най-дълбокото място в реката. Огледа се напред-назад, но никой не се виждаше. Тогава свали палтото и цилиндъра си и застана до самия бряг със скръстени ръце.

Устремил очи надолу към водата, Хенчард скоро забеляза някакъв предмет, който плаваше в кръглото заливче, образувало се постепенно в продължение на векове — заливчето, което той избра за свое смъртно ложе. Не можа веднага да разбере какво е забелязал, защото брегът хвърляше сянка, но ето че предметът изплува от сянката и доби очертанията на човешки труп, полегнал неподвижно във водата.

Тук течението вървеше в кръг; трупът се понесе напред, мина покрай Хенчард и последният откри с ужас, че това е самият той. Не просто някой друг, сходен с него, а цял-целеничък Хенчард, неговият двойник, заплувал като мъртвец във вира Десетте савака.

В този нещастник живееше вярата в свръхестественото и той отвърна лице, сякаш бе видял някакво ужасяващо чудо. Закри очи с ръка и обори глава. Без да гледа към реката, нахлузи палтото, сложи си цилиндъра и бавно тръгна назад.

Скоро се намери до вратата на дома си. За негова изненада тук стоеше Елизабет-Джейн. Тя пристъпи към него, заговори и го нарече „татко“ както досега. Значи, Нюсън още не се бе върнал.

— Тази сутрин ти ми се стори много тъжен — промълви тя. — И ето че отново идвам да те видя. На мен също ми е много тъжно. Но

всичко и всички са настроени враждебно към теб и зная, че това ти причинява мъка.

Как умееше Елизабет да отгатва неговите настроения! Но все пак не можеше да предполага крайността, която той си позволи.

Хенчард ѝ каза:

— Как мислиш, Елизабет? В наше време още ли се случват чудеса? Аз не съм начетен. Образованието и до днес ми липсва. Цял живот съм се стремил към четене и знания, но колкото повече съм се опитвал да науча, толкова по-малко зная.

— Според мен сега чудеса не стават — отвърна тя.

— А не се ли случва, да речем, човек да дръзне да извърши нещо отчаяно и изведнъж да се натъкне на препятствие? Не непременно препятствие в прекия смисъл на думата. Не непременно... Впрочем ела с мен да ти покажа нещо и ще ти обясня какво имам пред вид с думите си.

Тя се съгласи охотно и той я поведе по шосето, а после по глухата пътека към Десетте савака. Вървеше неспокойно, сякаш нечия невидима за нея, но преследваща го сянка, се мяркаше пред неговите очи и му пречеше да вижда. Девојката желаше да говори за Лусета, но не смееше да попречи на размислите му. Когато доближиха бента, той спря и помоли Елизабет-Джейн да мине напред и да надникне във вира, а после да му каже какво е видяла там.

Тя отиде и се върна скоро.

— Нищо не видях — рече тя.

— Иди още веднъж — каза Хенчард — и се вгледай по-добре.

Елизабет-Джейн отново тръгна към брега. Този път се забави повече и като се върна, заяви, че е видяла нещо да кръжи във водата, но не могла да различи какво е. Сторило ѝ се, че са някакви парцали.

— Приличаха ли на моите дрехи? — попита Хенчард.

— Да... приличаха. Господи... нима... Татко, да се махаме оттук!

— Иди и разгледай онова още веднъж. А после ще си вървим в къщи.

Тя отиде пак и той видя как се наведе толкова ниско, че главата ѝ почти докосна водата. После девојката подскочи от уплаха и бързо се върна.

— Е, сега какво ще кажеш? — попита Хенчард.

— Да си вървим в къщи.

— Но кажи ми... кажи... какво плува там?

— Чучело — бързо отвърна тя. — Изглежда, са го хвърлили в реката по-горе по течението, някъде из върбалака край Черната вода; искали са да се отърват от него, когато са се уплашили да не го открият у тях съдиите. И то е доплувало дотук.

— Да... тъй, тъй... моето изображение! А къде е другото? Защо само едното е тук?... Гаврата им я погуби, а запази моя живот!

Елизабет-Джейн дълбоко се замисли над думите „запази моя живот“, докато вървяха бавно към града, и накрая отгатна значението им.

— Татко!... Не ми се иска да те оставям сам в такова състояние! — възкликна тя. — Мога ли да живея при теб и да се грижа за тебе както преди? Няма никакво значение, че сега си беден. Готова бях да дойда още тази сутрин, но ти не ми предложи.

— Да дойдеш да живееш при мен? — извика той разчувствуван. — Елизабет, не ми се подигравай! О, ако би се върнала при мен!

— Ще се върна — каза тя.

— Но можеш ли да ми простиш, задето по-рано бях толкова груб с тебе? Не можеш!

— Отдавна го забравих. Да не говорим за това.

Тя успокои Хенчард и уговориха подробностите на нейното преселване; накрая се разделиха и всеки пое към дома си. Като се прибра, Хенчард се обръсна — за пръв път от много дни, — облече чисти долни дрехи, среса се и заприлича на човек, възкръснал за нов живот.

На сутринта всичко се обясни така, както беше предположила Елизабет-Джейн; един говедар намери чучелото на баща ѝ, а другото, изобразяващо Лусета, бе открито малко по-нагоре по течението. Но за това никой нищичко не каза и тихомълком унищожиха двете чучела.

И така, загадъчната случка получи по-естествено обяснение; но Хенчард продължи да вярва, че куклата с неговия образ се е появила във вира неслучайно, а в резултат на нечия намеса. Елизабет-Джейн го чу да си говори:

„Няма от мене по-голям грешник! Но излиза, че даже аз съм в Божиите ръце!“

XLII

Но дълбокото убеждение на Хенчард, че и той е в Божиите ръце, лека-полека отслабваше, защото времето бавно отместваше назад събитието, породило това негово убеждение. Заплахата, да не би да се завърне Нюсън не му даваше покой. „Той непременно ще се върне“ — мислеше си Хенчард.

Ала Нюсън не идваше. Понесоха Лусета към гроба ѝ. Кастърбридж ѝ отдели внимание за последен път, а после отново се зае с ежедневния си труд, сякаш изобщо тя не беше съществувала. Но Елизабет както преди вярваше в кръвното си родство с Хенчард и се премести да живее при него. Може би Нюсън си бе отишъл завинаги.

Сломеният от скръб Фарфри научи след известно време каква бе причината, поне последната, за заболяването и смъртта на Лусета и първият му порив бе да отмъсти в името на закона на извършителите на престъпното дело. Реши да не предприема нищо до погребението. А след това премисли. Разюзданата тълпа, устроила тази подигравателна процесия, разбира се, не бе очаквала и не беше искала такива гибелни последици. Съблазнителната перспектива да бъдат осмислени местните величия — най-висшата и най-силна наслада за хората, които се гърчат под ботуша им — само това е вдъхновявало тълпата, както предполагаше Фарфри, защото не му бе известно подстрекателството на Джоу. Фарфри имаше и други съображения. Преди смъртта си Лусета му призна всичко и не бе разумно да се вдига шум около миналото ѝ както заради доброто ѝ име, така и заради интересите на Хенчард и собствените му интереси. Фарфри реши да приеме печалното събитие като нещастен случай, с оправданието, че това е най-добрият начин за изразяване на уважение към паметта на покойната и най-мъдрият изход от положението.

Той и Хенчард съзнателно избягваха да се срещат. Заради Елизабет Хенчард смири гордостта си и се съгласи да приеме магазинчето за семена и корени, което членовете на градския съвет, начело с Фарфри, купиха за него, за да му помогнат отново да се

изправи на крака. Ако беше сам, Хенчард непременно щеше да откаже помощта, щом тя, макар и косвено, изхождаше от човека, когото бе така яростно нападнал преди известно време. Ала симпатиите на Елизабет към него бяха необходими за самото му съществуване и заради това гордостта му надяна одеждите на кротко смирение.

Преселиха се над магазинчето и Хенчард, който бе нащрек, посрещаше всяко желание на Елизабет с бащинско внимание, изострено от парещата, ревнива болка на съперничеството. Впрочем едва ли можеше да се очаква, че Нюсън ще се върне един ден в Кастърбридж да предяви правата си над нея. Скиталец, почти чужд за своето отечество, той няколко години не беше виждал дъщеря си; любовта му към Елизабет-Джейн естествено не можеше да бъде силна; другите му интереси щяха скоро да изличат спомена за нея, да му попречат отново да се рови в миналото и да узнае, че тя все още принадлежи на живота. Стараейки се някак да заглуши упреците на съвестта, Хенчард твърдеше пред самия себе си, че неволно е изрекъл лъжливите слова, с чиято помощ успя да запази толкова желаното съкровище, че те са се изтръгнали от него, без да иска, като последна и отчаяна проява на безизходица, а щом си изпаднал в такава безизходица, не държиш сметка за последствията. Убеждаваше себе си и в това, че Нюсън не може да обича Елизабет така, както я обича той, Хенчард, и не би пожертвувал за нея всичко, както самият той би направил с радост.

Те си живееха над магазинчето срещу гробището и до края на годината не им се случи нищо по-забележително. Рядко напускаха дома си, а в пазарен ден изобщо не излизаха, затова виждаха рядко Доналд Фарфри, и то обикновено само отдалеч, когато минаваше по улицата. А той както преди се занимаваше с работата си, машинално се усмихваше на колегите си търговци и спореше при сключване на сделките — държеше се така, както обикновено постъпват хората, когато поизбледнее в паметта им понесената тежка загуба.

Времето „с присъщия му тъжен стил“ помогна на Фарфри да прецени трезво отношенията си с Лусета и му разкри всичко, което е имало и което е липсвало в тях. Някои хора докрай остават верни на случайно пратения им от съдбата човек или дейност, дори след като са разбрали, че обектът на верността им съвсем не е толкова рядко явление, а по-скоро обратното; те без този човек или това дело

чувствуват живота си непълноценен. Ала Фарфри не беше от тях. Прозорливостта, жизнерадостта и стремителността, така характерни за него, неизбежно трябваше да го измъкнат от онази мъртва празнота, в която го въвляче загубата на Лусета. Той ясно разбираше, че смъртта на жена му го е избавила от заплахата на тежки усложнения за в бъдеще и ги е заменило с най-обикновена скръб. След като Лусета му разкри миналото си — а то рано или късно не можеше да не се изясни, — трудно можеше да се повярва, че по-нататъшният живот с нея би могъл да му носи щастие.

И въпреки всичко споменът за Лусета все още беше жив в него и Фарфри осъждаше слабостите ѝ твърде снизходително, а страданията ѝ смекчаваха гнева, породен от премълчаването; този гняв намираше изблик съвсем рядко и угасваше бързо като припламнала за миг искра.

Към края на годината магазинчето на Хенчард за продажба на дребно на семена и зърно — а то беше малко по-голямо от кухненски долап — вече започна да печели клиента и бащата и доведената му дъщеря заживяха по-приятно и осигурено в уютното си слънчево кътче. През този период Елизабет-Джейн се държеше с външното спокойствие на човек, който кипи от вътрешен живот. Два-три пъти в седмицата тя излизаше на дълги разходки извън града, най-често по шосето за Бъдмът. Понякога на Хенчард му се струваше, че като седи до него вечер след тези ободрителни разходки, тя е по-скоро любезна, отколкото нежна; той изпадаше в смут и към многото изпитани горчиви съжаления се прибавяше и това, че със суровата си възискателност е охладил скъпоценната ѝ нежност още по времето, когато тя му бе дарена от съдбата за пръв път.

Сега Елизабет винаги постъпваше както желае. Станеше ли дума да излезе някъде или да се прибере в къщи, или пък за някоя покупка или продажба, волята ѝ бе закон.

— Ти имаш нов маншон, Елизабет — кротко ѝ каза Хенчард веднъж.

— Да, купих си го — отговори тя.

Той отново погледна маншона, положен на съседната маса. Кожата му беше кафява и лъскава и Хенчард, макар да не разбираше от такива предмети, си помисли, че такъв маншон не е в съответствие с паричните възможности на дъщеря му.

— Навярно струва много скъпо, мила? — осмели се да попита той.

— Е, може би е малко скъпичък за мене — спокойно отвърна девойката. — Но не е чак толкова луксозен.

— О, не, разбира се — съгласи се вързаният лъв, боейки се да не предизвика в нея дори най-малко раздразнение.

Наскоро след този разговор, когато дойде отново пролет, Хенчард мина веднъж край стаята на Елизабет-Джейн, когато тя отсъствуваше, и спря пред нейната врата. Спомни си деня, в който девойката напусна голямата му красива къща на Житарската улица, неизтърпяла грубостта и ненавистта му, и също както тогава, пак надникна в стаята ѝ. Сегашната ѝ стая бе доста по-скромна, но той остана поразен от изобилието от книги, разпръснати навсякъде. Те бяха толкова много и до една тъй скъпи, че бедните мебели, сред които се намираха, съвсем не им подходяха. Някои книги, дори повечето от тях, бяха купени наскоро и макар Хенчард винаги да поощряваше девойката да прави разумни покупки, съвсем не подозираше, че тя така несдържано проявява вродената си страст въпреки оскъдните им средства. За пръв път се почувствува малко засегнат от разточителността ѝ и реши да поговори с нея за това. Но преди да дръзне да започне този разговор, се случи едно събитие, което отвлече мислите му в друга посока.

Сезонът на оживената търговия със семената приключи и спокойните седмици преди сенокоса наложиха присъщия си отпечатък върху живота на Кастърбридж: пазарът се наводни от дървени гребла, нови каруци — жълти, зелени и червени, — огромни коси и вили с толкова дълги зъби, че може да вдигнеш с тях и двама-трима души. Една събота Хенчард обратно на навика си тръгна към пазара, подтикнат от странното желание да прекара няколко минути на сцената на някогашните си победи. Фарфри, когото той продължаваше да отбягва, стоеше на няколко крачки от него, до входа на Житарската борса, както винаги по това време; но сега той, изглежда, бе погълнат от мисли за някой, който се намираше наблизо.

Като погледна нататък, Хенчард забеляза, че погледът на Фарфри е устремен не към някой фермер с образци зърно, а към неговата доведена дъщеря, която току-що бе излязла от отсрещното магазинче. А тя съвсем не подозираше какъв интерес е събудила в него — в това

отношение бе по-слабо надарена от онези млади жени, перцата на които като паунова опашка гледат със зорките очи на Аргус^[1], щом наблизко се покаже някой обожател.

Хенчард отмина, решил, че всъщност погледът на Фарфри, устремен в Елизабет-Джейн, за сега не означава нищо особено. Обаче той не можеше да забрави факта, че шотландецът някога бе проявил интерес към нея, макар за кратко. И тук бързо изплува на повърхността вродената идиосинкразия^[2] на Хенчард, която имаше най-голям дял в пропадането му. Вместо да се зарадва на сближението на обожаваната от него доведена дъщеря с енергичния, преуспяващ Доналд не само заради самата нея, а и за своя полза, той не понасяше дори мисълта за такава възможност.

Бе време, когато инстинктивното му противене неизбежно се превръщаше в действие. Но сега Хенчард беше съвсем различен от преди. И си налагаше да се подчинява на волята на Елизабет както в това отношение, така и във всичко останало, като на нещо абсолютно и неоспоримо. Боеше се, че ако ѝ противоречи, ще изгуби уважението, което тя сега отново изпитваше към него, оценила предаността му, и смяташе, че е по-добре да запази това уважение, дори и да се раздели с нея, отколкото да породи у момичето омраза, когато то живее в неговия дом.

Но самата мисъл за раздяла с Елизабет-Джейн го ужасяваше и една вечер той каза на девойката престорено спокойно:

— Ти днес видя ли мистър Фарфри, Елизабет?

При този въпрос Елизабет-Джейн трепна и леко смутена, отговори:

— Не.

— А... добре, добре... Срегнах го на онази улица, по която минаваше и ти, затова те питам.

Забелязал смущението ѝ, той се запита дали това смущение не потвърждава зародилото се в него подозрение, че дългите разходки, които тя правеше напоследък, и новите книги, които така го смаяха, имат някаква връзка с Фарфри. Елизабет не даде отговор на недоуменията му и опасявайки се да не би мълчанието да я наведе на мисли, неблагоприятни за сегашните им приятелски отношения, той заговори на друга тема.

Независимо дали Хенчард вършеше нещо добро или лошо, неговата природа му налагаше да не действа никога потайно. Обаче този *sollicitus timor* — тревожният страх, обгърнал обичта му, голямата зависимост от вниманието на доведената му дъщеря, до която зависимост той се беше принизил (или, по-точно казано, до която се беше възвисил) — измени природата му. Често той по цели часове недоумяваше и размишляваше какво означават определени нейни постъпки или думи, а по-преди веднага щеше да зададе въпроса и всичко да се разясни. И сега, обезпокоен от мисълта за предполагаемата ѝ любов към Фарфри — любов, която неизбежно щеше да затъмни привързаността ѝ към втория баща, — той започна по-внимателно да я следи кога излиза и кога се прибира в къщи.

Елизабет-Джейн нищо не вършеше тайно, макар че природната ѝ сдържаност би я подтикнала към такова поведение; но трябва веднага да признаем, че тя понякога разговаряше с Доналд, ако се срещнеха случайно, което бе вина в известен смисъл. Каквито и подбуди да имаха разходките ѝ по пътя за Бъдмът, на връщане тя често срещаше Фарфри, който за двадесетина минути напускаше Житарската улица, за да се освежи по доста ветровитото шосе и както той сам се изразяваше, „да отвее от себе си семената и люспите“, преди да седне на масата за чай. Хенчард откри това, упътил се веднъж към Арената, откъдето, под прикритието на стените на амфитеатъра, следеше пътя; видя как Елизабет и Доналд се срещнаха. На лицето му се изписа тежка болка.

— И нея иска да ми отнеме! — прошепна той. — Но смятам, че има право. Няма да се меся.

Срещата на младите имаше наистина съвсем невинен характер и поне за сега отношенията им не бяха отишли толкова далеч, колкото предполагаше ревнивият и страдащ Хенчард. Ако можеше да чуе разговора им, щеше да научи следното:

Той. Вие обичате да се разхождате насам, нали, мис Хенчард? — Това бе изречено с галантна нежност и съпроводено с одобрителен и замислен поглед, устремен към нея.

Тя. О, да! Отскоро избрах този път за своите разходки. Особени причини нямам.

Той. Но то може да стане причина и други да си харесат този път.

Тя. (изчервявайки се). Не зная. Идвам насам просто защото ми се иска всеки ден да виждам морето поне за малко.

Той. Защо? Или това е тайна?

Тя. (неохотно). Да.

Той. (с патоса, характерен за родните му балади). Ах, струва ми се, че тайните не ни довеждат до нищо хубаво! Една такава тайна хвърли тъмна сянка върху живота ми. И вие добре знаете каква е тази сянка.

Елизабет отговори утвърдително, но не разкри защо я привлича морето. Тя сама не знаеше докрай причината, понеже не ѝ бе известна друга тайна: с морето я свързваше не само детството — в жилите ѝ течеше кръвта на моряк.

— Благодаря ви за новите книги, мистър Фарфри — добави тя стеснително. — Не зная добре ли постъпвам, като приемам от вас толкова книги!

— Защо не? С такова удоволствие ви ги намирам, а вие не искате да ги приемете!

— Не бива!

Те продължиха заедно, докато достигнаха града, където пътищата им се разделяха.

Хенчард се закле, че ще им разрешава да постъпват както искат и няма да поставя никакви прегради пред тях, каквото и да намислят да правят. Ако му е писано да я загуби, нека я изгуби!

И без това не вижда *locus standi*^[3] в бъдещия им съпружески живот. Фарфри само ще се престори, че го признава за свой тъст — основната причина е бедността му и поведението му към Фарфри в миналото. Тогава Елизабет ще се отчужди от него и животът му ще свърши в самота, без никакви приятели.

— Опазил ме бог от такова нещо! Защо продължава да ме навестява сатаната, след като се опитвам така отчаяно да го държа далеч от себе си!

---

[1] Според древногръцката митология Аргус е син на Зевс и Ниоба; той имал сто очи, които Хермес омагьосал винаги да спят и после го убил, след което поставил очите му в опашните пера на пауна. Оттук фигуративно „Аргус“ означава бдителен, наблюдателен човек. — Б.пр. ↑

- [2] Болезнена склонност или нетърпимост към нещо. — Б.пр. ↑
- [3] Тук: място за себе си (лат.). — Б.пр. ↑

XLIII

Всичко, което Хенчард узна така рано, стана известно и на останалите, само че малко по-късно. В града започна да се шушука, че мистър Фарфри „се разхожда с доведената дъщеря на фалирاليا Хенчард, представете си!“ (по тези места „разхождам се“ означава и „ухажвам“), и деветнадесетте девойки от отбраното кастърбриджко общество, всяка от които се бе смятала за единствената способна да ощастливи този търговец и член на градския съвет, възмутени, престанаха да посещават черквата, където ходеше и Фарфри, престанаха да кокетничат, престанаха да го споменават във вечерната си молитва сред имената на кръвните си роднини — с една дума, върнаха се към предишния си начин на живот.

От всички жители на града изборът на шотландеца достави истинско удоволствие може би единствено на членовете на онази група философи, в чийто състав влизаха Лонгуйс, Кристофър Коуни, Били Уилс, мистър Бъзфорд и подобните на тях. Преди няколко години те бяха свидетели в „Тримата моряци“ на първата скромна проява на този младеж и тази девойка на сцената на Кастърбридж, затова сега показваха доброжелателен интерес към съдбата им, а навярно и защото в главите им витаеше надеждата някога да погуляят за сметка на влюбените. Една вечер мисис Станидж се дотърколи до големия салон и изрази недоумението си, че човек като мистър Фарфри, един вид „опората на града“, който има пълната възможност да се сроди с достойни хора или почтени собственици и да си избере, която иска от техните дъщери, е могъл толкова да се принизи; но Коуни дръзна да не се съгласи с нея.

— Не, мадам, няма нищо за учудване. Тя се принизи до него — туй е моето мнение. Вдовец, който съвсем не може да се гордее с първата си жена, нима може да бъде подходяща партия за едно толкова умно и сериозно младо момиче, което само на себе си е господарка и всички го харесват! Но този брак, тъй да се каже, ще изглади някои раздори, затуй го и одобрявам. Щом един човек постави паметник от

най-добрия мрамор на гроба на другата — а той направи тъкмо туй, — наплаче се, помисли си добре след туй за всичко, и после си рече: „Оная ме подмами; а тая аз познавах по-преди; тя ще ми бъде разумна спътница в живота, а в днешно време в богатите семейства няма да намериш вярна жена!“, тогаз защо да не си я вземе, стига тя да не е против?

Така говореха в „Моряците“. Но ние ще се въздържим да отсечем категорично, както обикновено се греша в такива случаи, че предстоящото събитие предизвика огромна сензация, че за него бърбеха езиците на всички интриганти и прочие неща, ще се предпазим от такова увлечение, макар че то би придало eclat^[1] на живота на бедната ни героиня. Ако не смятаме ревностните разпространители на слухове, хората обикновено проявяват само временен и повърхностен интерес към всичко онова, което не ги засяга пряко. По-правилно ще бъде да се каже, че Кастърбридж (като изключим споменатите деветнадесет девойки), научил тази новина, за миг насочи към нея своето внимание, а после продължи да работи и се храни, да отглежда деца и погребва мъртъвци, без да покаже особен интерес към брачните планове на Фарфри.

Нито Елизабет, нито Фарфри изрекоха дума пред втория баща на девойката за отношенията си. Като помисли върху причината за тяхното мълчание, Хенчард реши, че изхождайки от поведението му в миналото, плахата девойка се бои да заговори на такава тема и вижда в него само едно досадно препятствие, което с радост би отстранила от пътя си. Огорчен от всички, Хенчард се настройваше все по-мрачно и по-мрачно; накрая необходимостта от ежедневно общуване с хората и особено с Елизабет-Джейн стана за него почти непоносима. Здравето му се разклати; обхвана го болезнена чувствителност. Идеше му да избяга от тези, на които не беше нужен, и да се потули някъде.

Ами ако се лъже и съвсем не е необходимо да се раздели с Елизабет, когато тя се омъжи?

Опита се да си представи картината на живота си в семейството на бъдещите съпрузи: той, лъвът с изпадали зъби, обитава задните стаи на дома, в който се разпорежда доведената му дъщеря; той се е превърнал в безобиден старец и Елизабет нежно му се усмихва, а мъжът ѝ добродушно понася присъствието му. Гордостта му жестоко страдаше при мисълта за такова падение и все пак заради Елизабет

беше готов да понесе всичко, дори от Фарфри, дори пренебрежение и обиден господарски тон. Щастieto да живее в дома ѝ навярно би надвило горчивината от подобно унижение.

Впрочем това бе въпрос на бъдеще, а за сега ухажванията на Фарфри, в които Хенчард вече не се съмняваше, поглъщаха цялото му внимание.

Както споменахме, Елизабет често се разхождаше по Бъдмънтското шосе, а Фарфри също толкова често се срещаше там с нея уж случайно. На четвърт миля от шосето и на две мили от града се намираше предисторическата крепост Май Дън, с огромни размери и много валове, така че човек, застанал на един от тези валове или отвъд него, изглеждаше от пътя като едва забележимо петънце. Хенчард често идваше тук с далекоглед, насочваше го към неоградената от живи плетове Via^[2] — пътят бе прокаран от легионите на Римската империя — и оглеждаше шосето на разстояние от две-три мили в стремежа си да разбере как вървят нещата между Фарфри и очаровалата го девойка.

Веднъж, когато Хенчард стоеше отново тук, на пътя се появи фигура на мъж — той идваше от Бъдмът и спря. Хенчард долепи око до далекогледа, очаквайки както винаги да види Фарфри. Но сега лещите разкриха, че това не е възлюбеният на Елизабет-Джейн, а друг човек.

Той бе облечен като капитан от търговския флот и оглеждайки пътя, се обърна с лице към Хенчард. Щом го зърна, Хенчард сякаш в един-единствен миг преживя целия си живот. Това бе лицето на Нюсън.

Той изпусна далекогледа и няколко секунди стоя като гръмнат. Нюсън чакаше и Хенчард чакаше, ако вцепенението може да се нарече очакване. Но Елизабет-Джейн не дойде. По някаква причина тя днес не бе излязла на обичайната си разходка. Може би те с Фарфри си бяха избрали за разнообразие друг път. Но не е ли все едно? Тя сигурно ще дойде тук утре и ако Нюсън е решил да се срещне с дъщеря си насаме и да ѝ разкрие истината, скоро ще получи тази възможност.

И тогава тя не само ще узнае, че Нюсън е нейният баща, но и за хитростта, с която Хенчард го отстрани на времето. Правдива към себе си и другите, Елизабет ще се изпълни с презрение към втория си баща,

ще го изличи от паметта си като долен измамник, а вместо него в сърцето ѝ ще възтържествува Нюсън.

Но през онази сутрин Нюсън не я среща. Постоял малко, той се върна обратно и Хенчард се почувствува като осъден на смърт, комуто са отложили изпълнението на присъдата с няколко часа. Прибрал се в къщи, той видя Елизабет-Джейн.

— О, татко! — възкликна тя протодушно. — Получих едно писмо... твърде странно... без подпис. Някакъв човек ме моли да се срещна с него днес по обед на пътя за Бъдмът или довечера у мистър Фарфри. Пише, че вече е идвал тук веднъж, за да ме види, но му изиграли някаква шега и не успял в намерението си. Нищо не разбирам; между нас казано обаче, струва ми се, че Доналд е посветен в загадката: изглежда е пристигнал някакъв негов роднина, който иска да се запознае с мен, за да изкаже мнението си за неговия избор. Не исках да се срещна с него, преди да съм говорила с теб. Да отида ли?

Хенчард отговори неохотно:

— Да. Върви.

Появата на Нюсън окончателно реши въпроса дали той, Хенчард ще остане в Кастърбридж. Майкъл не беше от тези, които чакат неизбежната присъда над тях, когато се касае за нещо, което имат присърце. Отдавна свикнал да понася мълчаливо страданията в горда самота, той реши да не издава намеренията си, но незабавно да вземе мерки за осъществяването им.

И изуми девойката, в която бе целият смисъл на живота му, като ѝ рече с такъв тон, сякаш вече не я обичаше:

— Смятам да напусна Кастърбридж, Елизабет-Джейн.

— Да напуснеш Кастърбридж! — възкликна тя. — И да се разделиш... с мен!

— Да. Защото ти ще се справиш и сама с магазинчето не по-зле, отколкото се справяхме двамата; а на мен не ми трябват нито магазинчета, нито улици, нито хора... по-добре да се преселя някъде в полето, сам, далеч от хорските очи, и да поема свой собствен път, а теб да те оставя да вървиш по твоя.

Елизабет-Джейн наведе очи и тихо заплака. Помисли си, че това решение е взел заради любовта ѝ към Фарфри и предстоящото обвързване с него. Но тя все пак доказва предаността си към Фарфри — овладя се и заговори откровено.

— Мъчно ми е, че си решил така — изрече тя, опитвайки се да придаде твърдост на гласа си. — Аз навярно... възможно е..., скоро да се омъжа за мистър Фарфри, но не знаех, че не одобряваш това!

— Одобрявам всичко, което ти желаеш, — отвърна Хенчард развълнувано. — Пък и да не го одобрявах, какво значение има? Искам да се махна оттук. Присъствието ми в Кастърбридж може да усложни положението ти за в бъдеще; с една реч, най-добре да напусна града.

Както и да се стара да го склони да се откаже от взетото решение (защото Елизабет обичаше Хенчард), тя не успя — не можа да го убеди в това, което още сама не знаеше: че ще си наложи да не го презира, като установи, че той ѝ е само втори баща, и ще си наложи да не го намрази, като узнае по какъв начин е скрил от нея истината. А той бе сигурен, че тя неизбежно ще го презре и намрази, затова не допусна чрез никакви думи или факти да бъде разубеден.

— Щом е така — каза Елизабет-Джейн накрая — ти няма да можеш да присъствуваш на сватбата ми, а това не е редно.

— Не искам да присъствувам на нея... не искам! — възкликна той и добави вече по-меко: — А ти си спомняй понякога за мене, когато започнеш новия живот; ще си спомняш, нали, Изи? Спомняй си за мен, когато станеш жена на най-богатия, най-видния човек в града, и нека моите грехове, когато ги узнаеш до един, не те накарат да забравиш, че макар да те обикнах късно, съм те обичал много силно.

— Всичко е заради Доналд! — промълви тя, ридаейки.

— Не ти забранявам да се омъжиш за него — каза Хенчард. — Обещай ми само да не ме забравиш, когато... — Той искаше да каже: когато дойде Нюсън.

Развълнувана, тя машинално му обеща това и още същата вечер, по здрач, Хенчард напусна града, за чийто разцвет бе спомагал толкова години. През деня си купи нов кош за инструменти, почисти стария си нож за орязване на сено и затегачката, сложи си новите гети, наколенници, и кадифени панталони — с една дума, наново се облече в работническите одежди от младостта си, завинаги отказал се от скъпия, но износен костюм и поръждавения цилиндър, които след западането му го отличаваха по улиците на Кастърбридж като човек, видял и по-добри дни.

Отиде си потайно и сам, и никой от многобройните му познати не подозираше изчезването му. Елизабет-Джейн го изпрати до втория

мост, този на шосето — още не бе настъпил часът на срещата ѝ с непознатия гост на Фарфри; тя се сбогува с него опечалена и съвсем недоумяваща, и го задържа една-две минути, преди да го освободи. Но най-сетне се разделиха и тя загледа как той, смалявайки се бавно, се отдалечаваше през блатото и жълтият тръстиков кош на гърба му подскачаше нагоре-надолу при всяка негова крачка, а гънките на панталоните под коленете ту се набръчкваха, ту отново се изглаждаха... Накрая се изгуби от очи. Елизабет-Джейн не знаеше, че в тази минута Хенчард изглежда почти така, както през онзи ден, когато за пръв път дойде в Кастърбридж, преди около четвърт век, ако не смятаме това, че многото години оттогава се бяха отразили на пъргавината на походката му, а безнадеждността го обезсили и прегърби раменете му, натоварени с коша.

Така той стигна до първия километражен камък, забит в крайпътния банкет, — по средата на стръмното изкачване до превала на един хълм. Опря коша на камъка, доближи лакти до товара си и конвулсивно потрепери: тази конвулсия беше по-страшна от ридание — горчива и без сълзи.

— Да беше поне и тя с мене... с мене! — изрече той. — Нямахше да ме уплаши никаква работа, дори най-тежката. Но съдбата не е отредила това. Аз, Каин, си отивам сам и така ми се пада на мене — скитника, беглеца. Но наказанието ми не може да бъде по-тежко от онова, което бих могъл да понеса!

Той твърдо потисна скръбта си, нарами коша и закрачи напред.

А в същото време Елизабет, като отрони тежка въздишка за него, си възвърна душевното спокойствие и пое обратно към Кастърбридж. Едва успя да стигне първата къща на края на града и срещна Доналд Фарфри. Те очевидно не се срещаха днес за първи път, защото веднага се хванаха за ръце и Фарфри попита с тревога.

— Той отиде ли си?... А ти каза ли му?... Не за нас, а... за онова, другото?

— Отиде си и му предадох всичко, което знаех за познатия ти. Кой е той, Доналд?

— Почакай, миличка, скоро ще научиш. И мистър Хенчард ще узнае за него, ако не отиде по-далеч.

— Ще отиде... твърдо е решил така да се скрие, че и следа да не остави!

Тя вървеше до своя любим и като стигнаха Кръстопътя, или Лъка, не си тръгна към къщи, а заедно с Фарфри зави по Житарската улица. Спряха пред дома на Фарфри и влязоха.

Фарфри разтвори вратата на гостната на първия етаж и каза:

— Ето го. Той те чака.

Елизабет влезе. В креслото седеше широколикият жизнерадостен мъж, който дойде у Хенчард в онази паметна сутрин преди повече от година, а после пред очите му седна в дилижанса и замина половин час след като бе пристигнал. Това беше Ричард Нюсън. Едва ли е необходимо да описваме подробно срещата на Елизабет-Джейн с веселия ѝ баща, когото тя от пет-шест години смяташе за мъртъв. Това бе вълнуваща среща и не само защото Елизабет разбра сега кой е баща ѝ. Оттеглянето на Хенчард бързо получи обяснение. Когато девойката научи истината за миналото си, вече не ѝ беше така трудно отново да повярва в кръвното си родство с Нюсън, защото поведението на Хенчард потвърждаваше тази истина. Освен това Елизабет бе израснала под бащинските грижи на Нюсън и даже Хенчард да ѝ беше кръвният баща, този другият, при когото бе живяла като малка, навярно щеше да измести Хенчард в сърцето ѝ, щом поизбледнееше впечатлението от раздялата с него.

Нюсън просто не можеше да изрази колко се гордее с порасналата си дъщеря. Той непрестанно я целуваше.

— Спестих ти неудобството да идваш чак на пътя, ха-ха! — изрече той. — Защото мистър Фарфри ми каза: „Останете в дома ми ден-два, капитан Нюсън, и аз ще ви я доведа“. „Чудесно, отвърнах аз, приемам“. И ей ме тук.

— Хенчард си е отишъл — започна Фарфри, като затвори вратата. — Отишъл си е по своя воля и доколкото зная от думите на Елизабет, много добре се е отнасял с нея. Вече бях започнал да се безпокоя, но всичко приключи благоприятно и повече няма да имаме никакви затруднения.

— И аз мисля тъй — съгласи се Нюсън и премести поглед от Фарфри върху дъщеря си. — Казвах си аз, сто пъти съм си казвал, колчем успееш да я зърна скришом, така, че тя да не ме забележи: „Честно слово, трябва за някой и друг ден да се тая и да не предприемам нищо, докато не се случи някое събитие, което да обърне

всичко към по-добро“. Сега знам, че вие сте човек добър, а мога ли да искам повече?

— Е, капитан Нюсън, ще се радвам да ви виждам тук всеки ден, щом това вече не може никому да навреди — рече Фарфри. — И си мисля дали да не направим сватбата у дома: къщата ми е голяма, а вие живеете под наем в една-единствена стая... Ако направим сватбата тук, това ще ви избави от излишни притеснения и разходи, нали така? А и за младоженците е по-удобно, когато не се налага да пътуват много надалеч, за да се върнат в къщи!

— От цялата си душа съм съгласен с вас — отговори капитан Нюсън. — Както сам рекохте, сега туй никому не ще навреди, щом клетият Хенчард си е отишъл, макар че ако бе останал тука, щях да постъпя по-иначе и нямаше да му се изпреча на пътя: без друго веднъж съм се вмъквал в семейството му и работата отиде тъй далеко, че и най-вежливият човек нямаше да го понесе. Но какво ще каже младата госпожица? Елизабет, дете мое, ела по-близо, чуй за какво говорим; няма защо да гледаш през прозореца и да се правиш, че не чуваш нищо.

— Решавайте вие двамата с Доналд — тихо промълви Елизабет, без да откъсва съсредоточения си поглед от някакъв дребен предмет на улицата.

— Чудесно — продължи Нюсън, като наново се обърна към Фарфри и показа с целия си вид, че е решил да обсъди въпроса всестранно, — тъй и ще сторим. И още нещо, мистър Фарфри: щом поемате върху себе си тъй много — осигурявате и помещение и прочее, — аз ще внеса своя дял в напитките: ще доставя ром и холандски джин... май че дузина кани ще стигнат, понеже сред гостите ще има много дами, пък те навярно не обичат толкоз да пият, тъй че едва ли си струва да влизаме в големи харчове. Впрочем вие по-добре знаете. Своите приятели — моряци съм черпил неведнъж и дважд, и въобще мъже, но съм невежа като младенец, ако ме питате колко чаши грог би могла да пресуши на таквиз увеселения жена, ако не е свикнала да си попийва.

— О, не се безпокойте... алкохол ще ни трябва малко... съвсем малко! — каза Фарфри, клатейки глава смутено и дълбокомислено. — Оставете това на мене.

Като поговори още на тази тема, Нюсън се облегна в креслото и загледан в тавана, изрече със замислена усмивка:

— Не съм ви разказвал, нали, мистър Фарфри, как Хенчард ме отби тоя път от вярната следа?

Фарфри отговори, че не му е ясно за какво намеква капитанът.

— Аха; тъй и предполагам, че не съм ви го разказвал. Помня, бях решил да пощадя доброто му име. Но щом той вече си е отишъл, аз мога да ви кажа всичко. И тъй, дойдох в Кастърбридж десетина месеца преди идването ми тука миналата неделя, когато се запознахме с вас. Два пъти съм бил тука по-преди. Отпърво минах през града на път за запад и не знаех, че Елизабет живее в Кастърбридж. После, като научих нейде — забравих къде бе туй, — че някой си Хенчард бил тука кмет, пак дойдох в тоя град и го потърсих сутринта в къщата му. Ех, че шегобиец! Рече ми, че Елизабет-Джейн отдавна била умряла.

Сега Елизабет вече слушаше внимателно разказа му.

— И хич не ми дойде наум, че тоз човек ме праща за зелен хайвер — продължи Нюсън. — И няма да повярвате: така ми стана жално, че тутакси поех обратно, седнах пак в същата кола, с която бях пристигнал, и продължих нататък, без да съм бил в града ви и половин час. Ха-ха!... Бива си я таз шега, пък и той добре ми я скрои, бравос на него!

Елизабет-Джейн остана поразена.

— Шега? О, не! — възкликна тя. — Значи той през всичките тези месеци ме е държал далеч от теб, а ти си могъл да живееш тук, татко!

Бащата призна, че тя има право.

— Не е трябвало да постъпва така! — каза Фарфри.

Елизабет въздъхна.

— Обещах му, че никога няма да го забравя. Но не! Струва ми се, че сега съм длъжна да го забравя!

Нюсън, както много други скиталци и вечни пътници, попадали на много чужденци и запознати с чужд морал и етика, не можеше да разбере защо престъплението на Хенчард е толкова голямо, макар че той пострада най-много от това. Забелязал, че отсъстващият виновник е подложен на яростни нападки, капитанът застана на негова страна.

— Е, всъщност Хенчард не изрече даже десет думи — опитваше се да го оправдае Нюсън. — И могъл ли е да предполага, че съм

дотолокз прост, та да повярвам в туй, което казва? Вината му не е по-голяма от моята, бедният човек!

— Не! — отсече твърдо Елизабет-Джейн, вече преживяла вътрешния си прелом. — Той е отгатнал какъв си ти, винаги си бил крайно доверчив, татко — майка сто пъти го е повтаряла, — и нарочно го е сторил, за да ти направи зло. След като цели пет години ме е държал далеч от тебе, твърдейки, че е мой баща, не е трябвало да постъпва по този начин.

Те разговаряха в този дух и нямаше кой да разубеди Елизабет и поне отчасти да омаловажи вината на отсъстващия. Но и да бе сред тях, самият Хенчард едва ли би започнал да се оправдава — толкова малко ценеше себе си и доброто си име.

— Е, е... нищо... всичко е вече минало-заминало — прибави Нюсън добродушно. — Да поговорим по-добре за сватбата.

---

[1] Блясък; великолепиe (фр.). — Б.пр. ↑

[2] Път (лат.). — Б.пр. ↑

XLIV

В същото време човекът, за когото те говореха, продължаваше самотния си път на изток, докато умората не го обори; тогава той започна да се оглежда за място, където да си почине. Сърцето му бе така измъчено от раздялата с Елизабет, че не можеше и да помисли да ношува в някое селско ханче или дори в най-бедната къщурка, затова отби към една нива и легна под една купа с пшеничени кръстци. Не изпитваше глад, а тежестта, налегнала душата му, го накара да заспи дълбоко.

На другия ден лъчите на яркото есенно слънце, проникнали през стърнището, го събудиха рано. Той отхлупи коша и закуси с храната, която си носеше от къщи за вечеря, после огледа грижливо вещите си. Бе принуден да поеме на гърба си всичко, което взе със себе си, и въпреки това потули при инструментите нещичко и от имуществото на Елизабет-Джейн — вече й бе ненужно: ръкавици, обувки, изписано от нея листче и други дреболии, а в джоба си имаше къдрица от нейната коса. Огледа всичко, затвори коша и продължи пътя си.

Пет дни тръстиковият кош на Хенчард пътешествува на раменете му по шосето между живите плетове; ярко жълтият му цвят понякога привличаше окото на някой земеделски труженик и той, надникнал иззад синора от храсти, се вглеждаше в шапката и главата на непознатия и в наведеното му лице, по което сенките на клоните се движеха в безкрайна върволица. Скоро пролича, че пътникът се е насочил към Уейдън Прайърс, където пристигна следобед на шестия ден...

Известният хълм, на който всяка година бе уреждан панаир, запомнен от много поколения, сега пустееше: там нямаше нито хора, нито изобщо нещо друго по-забележително. Наблизо пасяха няколко овци, но те се разбягаха, когато Хенчард спря на билото. Той остави коша на тревата и се огледа със скръбно любопитство; скоро позна пътя, по който преди двадесет и пет години се изкачи с жена си на това възвишение, толкова паметно за двамата.

— Да, от тази страна се изкачихме — реши той след огледа. — Тя носеше детето, а аз четях листа с баладата. Отбихме през поляната тук някъде... Сузан беше толкова печална и уморена, а аз съвсем не разговарях с нея заради проклетата си гордост и огорчението ми от бедността. Тогава зърнахме палатката; тя като че беше от тази страна... — Хенчард мина на друго място; всъщност палатката не бе стояла тук, но му се струваше, че е била на това място. — Ей тука влязохме вътре, тука седнахме. Аз седях с лице натам. После се напих и извърших престъплението си. Изглежда, Сузан, е прекрачила онзи „омагьосан кръг“^[1], когато за последен път се обърна към мен, преди да тръгне с моряка; думите ѝ и сега звънят в ушите ми, както и риданията ѝ. „О, Майк! Живяхме две години и видях от тебе само лошо! Отсега нататък не съм вече твоя... ще си опитам щастието другаде.“

Той изпитваше не само огорчението на човека, който, оглеждайки честолюбивото си минало, вижда, че чувствата, които са били принесени в жертва на това честолюбие, са стрували не по-малко от придобитите от него материални блага; изпитваше още по-силно огорчение при мисълта, че и разкаянието не му донесе нищо. За извършеното в палатката той бе съжалил отдавна, но опитите му да замени честолюбието с любов претърпяха същия крах, както и честолюбивите му замисли. Оскърбената му жена провали тези негови опити, измами го с такава великолепна наивност, че измамата ѝ му се струваше почти добродетелна. Колко странно: нарушенията на законите на обществото бяха създали такова цвете на природата като Елизабет. Стремехът на Хенчард да си измие ръцете, да се откаже от живота, отчасти се обясняваше с това, че бе разбрал цялата противоречива непоследователност на битието — лекомислената готовност на природата да поддържа еретическите социални принципи.

Идването му тук беше акт на покаяние и той реши да се махне далеч от Уейдън-Прайърс, в друга част на страната. Но не можеше да не мисли за Елизабет и за онзи край, където живее тя. По тази причина на центробежната сила на отегчението му от живота противодействуваше центростремителната сила на любовта му към доведената дъщеря. Ето защо той не тръгна по права линия — все по-далеч и по-далеч от Кастърбридж, — а постепенно, почти несъзнателно се отклоняваше от избраната посока и неговият път,

също като този на канадски горски обитател, лека-полека очерта окръжност, чийто център беше Кастърбридж. Когато изкачваше някой хълм, Хенчард се ориентираше, доколкото можеше, по слънцето, луната и звездите, опитвайки се да си изясни в каква посока от това място са Кастърбридж и Елизабет-Джейн. Той се надсмиваше над самия себе си за тази своя слабост, но всеки час, дори на всеки няколко минути, се мъчеше да си представи какво върши тя в момента, как седи и става, как излиза от дома си и се връща, докато мисълта за враждебно настроените към него Нюсън и Фарфри не заличаваше образа на момичето, както поривът на студен вятър унищожава отражението във водата. И Майкъл тогава си казваше:

„Глупак си ти, глупак! Всичко заради дъщерята, която изобщо не ти е дъщеря!“

Най-сетне си намери подходяща работа, защото през есента се търсеха работници за балирането на сеното. Постъпи в една ферма край стария западен път, който свързваше новите търговски центрове с глухите селища на Уесекс. Искаше да се установи някъде по-близо до пътя с надеждата, че тук, на петдесет мили от тази, която му беше толкова скъпа, ще се намира по-близо до нея, отколкото на място, отстоящо на два пъти по-късо разстояние от Кастърбридж, но разположено далеч от главен път.

Така Хенчард се върна към предишното си състояние — онова, в което се бе намирал преди двадесет и пет години. Погледнато отстрани, нищо не му пречеше да започне нов подем и като използва придобития опит, да постигне сега повече, отколкото можеше да постигне на времето едва пробудилата се негова душа. Но за това пречеше онзи хитър механизъм, който боговете са създали, за да сведат до минимум човешките възможности за по-добър живот — механизмът, който устройва всичко така, че умението да действуваш идва *pari passu*^[2] спрямо отслабналата воля за действие. Той нямаше никакво желание повторно да превърне в арена света, който за него сега представляваше бедна сцена с грозно боядисани декори.

Като орязваше с ножа стъблата на ароматните треви, Майкъл често си мислеше за съдбата на човечеството и си казваше: „И тук, и навсякъде хората умират преждевременно, като листа, попарени от ранна слана, макар да са нужни на семействата си, на отечеството, на

света, а аз, изгнаникът, бreme за земята, никому не съм потребен и презиран от всички, живея пряко воля!“

Често той се заслушваше в разговорите по пътя и вършеше това, разбира се, не от обикновено любопитство, а с надеждата, че някой пътник, който идва от Кастърбридж за Лондон или се връща в Кастърбридж оттам, рано или късно ще заговори за града, който той напусна. Кастърбридж беше толкова далеч, че желанието на Хенчард едва ли би се осъществило, и все пак стремежът му бе възнаграден: най-сетне от пътя долетя към него думата „Кастърбридж“, изречена от един човек, който караше каруца с чергило. Хенчард се втурна през нивата, на която работеше, към вратичката в живия плет и извика на каруцаря, непознат за него.

— Да... оттам идвам — отвърна на въпроса на Хенчард запитаният. — Аз, таквозинка, се занимавам с превозване натам и насам, ама в днешно време, когато хората вече могат и без коне, на работата ми скоро ще й дойде краят.

— А какво ново има там в града, а?

— Всичко си е както преди.

— Чух, че мистър Фарфри, бившият кмет, се готви да се жени. Истина ли е това?

— Право да си кажа, хич не знам. Не, като че ли не.

— Какво приказваш, Джон... забрави ли? — обади се някаква жена, седнала по-навътре в каруцата. — А пакетите, дето ги карахме в началото на тая седмица? И хората приказваха, че скоро ще се вдига сватба... в деня на свети Мартин.^[3]

Мъжът отговори, че не си спомня такова нещо, и каруцата, дрънчейки, пое по хълма.

Хенчард бе сигурен, че паметта на тази жена не я лъже. Твърде е възможно сватбата да е определена за деня на свети Мартин — защото нито младоженецът, нито булката имаха причини да я отлагат. Хенчард би могъл, разбира се, да пише на Елизабет и да я запита, но го възпираше инстинктивното опасение, че по този начин ще наруши уединението си. А, от друга страна, Елизабет, като се сбогуваше с него, каза, че ще й бъде неприятно, ако той не дойде на сватбата ѝ.

Сега Хенчард постоянно си припомняше, че го пропъдиха не Елизабет и Фарфри, а неговото накърнено честолубие, подсказало му, че не е желан. Той повярва в завръщането на Нюсън, без да има

убедителни доказателства, че капитанът наистина възнамерява да се завърне, а още по-малко — че Елизабет-Джейн ще го посрещне радостно, и абсолютно никакви доказателства, че ако Нюсън се завърне, ще остане. Ами ако е сгрешил? Ако всички тези неблагоприятни обстоятелства съвсем не са налагали вечната му раздяла с Елизабет, която той обича? Защо да не опита още веднъж да поживее край нея; да се завърне, да я види, да се оправдае пред нея, да измоли прошка за измамата, с всички сили да се постарее да запази нейната обич — заради това си струва да тръгне и се озове при нея, дори с риск да получи отказ и може би рискувайки самия си живот.

Но как да се откаже от решенията си, без да даде повод на съпрузите да го презират за неговата непоследователност — този въпрос изглеждаше на Хенчард страшен и не му даваше покой.

Продължи още два дни да реже и балира сено, после колебанията му внезапно свършиха с отчаяно решение да върви на сватбеното празненство. От него не очакват поздравления — нито писмени, нито устни. Елизабет бе огорчена от решението му да не присъствува на сватбата ѝ; неочакваната му поява навярно ще запълни мъничката празнина, която се е образувала в справедливата ѝ душа от този негов отказ.

В стремежа си колкото може по-малко да се натрапи в деня на радостното събитие, с което неговата особа никак не хармонираше, той реши да пристигне на сватбата не по-рано от вечерта, когато компанията вече ще се е развеселила и в сърцата на присъстващите ще възникне кроткото желание да забравят миналото.

Тръгна пеш два дни преди празника на свети Мартин, надявайки се да изминава по шестнадесет мили през всеки от трите дни, включително и деня на сватбата. На пътя му се намираха само два по-значителни града — Мелчестър и Шотсфорд; той отседна в Шотсфорд на втората вечер не само за почивка, а и за да се подготви за вечерта на следващия ден.

Не разполагаше с други дрехи, освен работното облекло на гърба си, вече цялото в петна и обезформено след двумесечна постоянна употреба; а не искаше да помрачава сватбения празник дори и само с външния си вид, затова се отби в един магазин и направи някои покупки. Купи си сако и шапка — скромни, но прилични, — нова риза и кърпа за врата, както и някои други, по-незначителни неща; решил,

че сега външността му вече няма да оскърби Елизабет, се зае с друго, по-интересно нещо — избирането на подарък за нея.

Какво да ѝ подари? Той бродеше напред-назад по улицата, поглеждайки със съмнение витрините, угнетен от мисълта, че нещата, които би желал да ѝ купи, не отговарят на възможностите на бедняшкия му джоб. Накрая погледът му се спря на една клетка с щиглец. Клетката беше проста, малка, магазинчето — скромно, и като попита за цената, Хенчард реши, че може да си позволи този малък разход. Завиха теления затвор на птичката с един лист от вестник и с клетката в ръка Хенчард тръгна да търси място за нощуване.

На другия ден той започна последния етап от пътя си и скоро доближи онази местност, която някога бе средище на търговската му дейност. Помоли един колар да го качи и част от пътя пътува, седнал в дъното на фургона, в най-тъмния му ъгъл; другите пътници, предимно жени, които се качваха за кратко разстояние, сядаха по-отпред във фургона и оживено коментираха местните новини, не на последно място сватбата в града, към който приближаваха. Според тях вечерта в деня на сватбата щяла да свири градската духова музика, но опасявайки се да не би склонността към пийване и хапване, присъща на този състав, да вземе връх над професионалното му майсторство, били решили да извикат и бъдмънтския оркестър, за да разполагат с резерв от изпълнители, ако потрябва.

Хенчард не научи почти нищо, което да не бе знаел до този момент, но много се развълнува, когато тихият звън на кастърбриджките камбани достигна до пътниците — фургонът бе спрял на билото на хълма Йолбъри, за да се спуснат запъвачките на колелата, тъй като предстоеше стръмно слизане. Това бе малко след дванадесет часа.

Звънът вещаеше, че всичко се развива добре, че нищо непредвидено не се е случило, че Елизабет-Джейн и Доналд Фарфри са станали съпрузи.

Когато Хенчард чу камбаните, не му се искаше да продължава с бързивите си спътнички. Звънът на камбаните го трогна до сълзи и изпълнявайки решението си да не се мярка по улиците на Кастърбридж до вечерта, за да не смути Фарфри и младата му жена, той още на хълма слезе от каруцата, като пое вързопчето си и клетката с щиглеца, и скоро остана сам на широкия бял път.

Намираше се на същия хълм, край който преди две години бе чакал Фарфри, за да му съобщи за опасната болест на жена му Лусета. Тук нищо не бе се променило: листата на дърветата шумоляха пак като въздишка, само Фарфри имаше друга жена и Хенчард бе дълбоко убеден, че тази жена е по-добра от първата. Той се надяваше, че сега Елизабет-Джейн ще има по-уютен дом от този, в който живееше по-рано.

Прекара останалата част от следобеда в странна напрегнатост, мислейки непрекъснато за срещата си с нея, и както остриганият Самсон горчиво се надсмиваше над себе си заради своето вълнение. Трудно можеше да се очаква, че младоженците ще нарушат обичаите на Кастърбридж с нещо ново — да заминат на сватбено пътешествие веднага след венчавката; но дори и да заминеха, Хенчард щеше да дочака завръщането им. Все пак той искаше да знае със сигурност дали новобрачните са си у дома и приближавайки града, попита един човек, който идваше от пазара, дали са заминали, или не; отвърнаха му, че не са и доколкото било известно, къщата им на Житарската улица била пълна с гости.

Хенчард изтри праха от обувките си, изми ръцете си в реката и закричи из града на мъждивата светлина на фенерите. Не бе необходимо да се осведомява предварително за каквото и да е, защото като приближаваше дома на Фарфри, и най-ненаблюдателният човек би разбрал, че в този дом празнуват шумно и сам Доналд участва във веселбата: на улицата се чуваше съвсем добре как той пее с голямо чувство една народна песен за милия си бащин край, който толкова обичаше, че нито веднъж не намери време да го посети. На тротоара пред къщата се бяха изправили зяпачи и Хенчард, като не искаше да привлече вниманието им, бързо приближи към вратата.

Тя бе разтворена широко; в ярко осветения вестибюл хора се изкачваха и слизаха по стълбите. Хенчард се обезсърчи: ако влезе с мръсните си обувки, с вързопчето в ръка, с бедните си дрехи, ненужно ще оскърби тази, която обича, и може би ще получи отказ от съпруга ѝ да го приеме в дома им. Затова отново излезе на улицата, сви зад ъгъла към задния двор, който му бе така добре познат, мина през градината и безшумно влезе в кухнята, временно оставил клетката с птичката под един храст на двора, за да не направи лошо впечатление, като се яви с такъв подарък в ръка.

Самотата и скръбта така бяха отслабили характера му, че той сега се боеше от всичко, което би пренебрегнал по-преди, и вече започна да съжалява, задето дръзна да се яви тук в такъв ден. Но неочаквано му помогна една възрастна жена, която стоеше сама в кухнята — изпълняваше временно задълженията на икономка през периода на голяма суматоха, възцарил се в домакинството на Фарфри. Тя бе от хората, които нищо не може да учуди, и все пак за нея — външно лице в този дом — молбата му можеше да изглежда чудновата; жената обаче с готовност се съгласи да се качи на горния етаж и да предаде на стопанина и стопанката, че е дошъл „един от скромните им стари приятели“.

Впрочем, като размисли, тя добави, че по-добре той да не остава в кухнята, а да мине в малката задна гостна, където сега нямало никой. Въведе го там и се отдалечи. Но веднага щом жената отмина площадката на стълбите и доближи вратата на главната гостна, музиката подхвана нова мелодия и тя се върна да обясни, че ще почака, докато танцът свърши, защото мистър и мисис Фарфри също станали да танцуват.

Вратата на гостната, за да има повече простор, бе свалена, а вратата на стаята, където беше Хенчард — отворена: всеки път, когато танцуващите, като се въртяха, я доближаваха, пред него се мяркаха поли и развяващи се къдрици, а в дъното се виждаше почти цялата музика, подскачащата сянка на лакътя на цигуларя и края на лъка на виолончелиста.

Това веселие подразни Хенчард — наистина Фарфри бе млад и бързо се запалваше от танците и песните, и все пак Хенчард не разбираше как може един съвсем солиден човек, вдовец, преживял тежки изпитания, да прави такава шумна веселба. Още повече недоумяваше как тихата Елизабет, която имаше влечение към по-скромния живот и която знаеше въпреки моминството си, че бракът е нещо доста по-различно от танците, на драго сърце участвуваше в това шумно веселие. Впрочем, заключи той, младите не могат да приличат на старите, а силата на обичая е непреодолима.

Танцът продължи и когато танцуващите се развихриха из цялата стая, Хенчард за пръв път видя дъщерята, която някога не бе обичал, и която после го бе смирила, а сега сърцето му тъгуваше за нея. Тя беше с бяла копринена или атлазена рокля — Хенчард седеше толкова далеч,

че не можеше да определи точно от каква материя е роклята ѝ, — не беше с нюанс на кремаво нито с млечен оттенък, а снежнобяла, — и лицето на младоженката изразяваше по-скоро приятна нервна възбуда, отколкото веселие. Скоро се показа и Фарфри, който, като танцуваше, привличаше вниманието с шотландския си темперамент. Брачната двойка не танцуваше заедно, но Хенчард забеляза, че при всяка промяна на фигурата, когато те за малко трябваше да танцуват един с друг, лицата им се озаряваха от много по-нежни чувства, отколкото до този момент.

Лека-полека Хенчард откри танцъора, който играеше с такъв жар, че дори Фарфри не можеше да се мери с него. Това му се видя странно, а още по-странно бе обстоятелството, че този танцър, затъмнил всички останали, бе кавалер на Елизабет-Джейн. За пръв път Хенчард го забеляза, когато той леко кръжеше из стаята, гърбом към вратата, снишил глава и кръстосал краката си така, че те образуваха нещо подобно на буквата „X“. Но ето че той се завъртя в другата посока: гърдите с бялата жилетка са изпъчени, а главата отдръпната назад; и най-отпред се мяркат подскачащите му крака. Това щастливо лице... то вещаеше гибел за последните надежди на Хенчард. Това бе лицето на Нюсън. Значи, той все пак е тук и го е изместил.

Хенчард приближи стола си до вратата и няколко секунди остана неподвижен. После се възправи като тъмна развалина, помрачена „от сянката на своята отрицателна душа“.

Вече не можеше да понася твърдо ударите на съдбата. Много се вълнуваше и му се щеше да си тръгне, но не успя, защото танцът свърши, икономката съобщи на домакинята за очаквания я непознат и Елизабет веднага влезе в стаята.

— О, това... това сте вие, мистър Хенчард! — изрече тя и се отдръпна.

— Как? Елизабет? — възкликна той и сграбчи ръката ѝ. — Как каза? Мистър Хенчард? Не бива, не бива така да ме оскърбяваш! Наричай ме негодният стар Хенчард... както искаш... само не така студено! О, мило мое момиче... виждам, че си ме заменила с друг... истинския си баща. Значи, ти е известно всичко; и все пак не му отдавай цялото си сърце! Остави едно малко местенце и за мен!

Тя се изчерви и лекичко освободи ръката си.

— Бих могла да ви обичам винаги... и с радост бих го сторила — изрече тя. — Но възможно ли е това, след като зная, че така сте ме измамили... така жестоко сте ме измамили! Уверихте ме, че моят баща не ми е баща... години наред криехте от мен истината, а после, когато обичащият ме мой истински баща дошъл да ме потърси, вие жестоко сте го отблъснали с коварната измислица за смъртта ми, което така дълбоко го е покрусило. Мога ли да продължавам да обичам човека, постъпил така с нас!

Хенчард отвори уста да каже нещо, да ѝ обясни. Ала отново стисна устни и не отрони нито звук. Можеше ли той за миг да я разубеди, да изтъкне обстоятелствата, смекчаващи вината за тежките му прегрешения!... Можеше ли да изтъкне, че отначало сам е бил измамен и не е подозирал, че тя е чужда дъщеря, преди да научи от писмото на майка ѝ, че неговата дъщеря е мъртва?... Можеше ли в отговор на второто ѝ обвинение да обясни, че лъжата му е била последната карта на страстния играч, за когото нейната обич е поскъпа от собствената чест? Много неща му пречеха да се оправдае, особено това, че недостатъчно ценеше себе си, за да опита да облекчи страданията си с гореща молба или убедителни доводи.

Отказа се от правото си на самозащита, за да спести тази тревога на Елизабет.

— Не се разстройвай заради мен — каза Хенчард с тон на горделиво превъзходство. — Никак не желая такова нещо... особено в ден като този. Напразно съм дошъл при тебе... виждам, че съм сгрешил. Но това е за последен път и трябва да ме извиниш. Няма да те безпокоя повече, Елизабет-Джейн... няма — до последния си дъх! Лека нощ. И сбогом!

Преди Елизабет да вникне в смисъла на думите му, той си тръгна и излезе през задния вход — откъдето беше влязъл. Тя повече не го видя.

---

[1] В народните поверия под „омагьосан кръг“ се разбира кръгът по поляните, ограден от гъби. Такива кръгове или „пръстени“ имат в тези поверия магическа сила: всеки, стъпил в този „кръг“ заболява или ослепява. — Б.пр. ↑

[2] В същата степен или темпо (лат.). — Б.пр. ↑

[3] Чествува се на 11 ноември. — Б.пр. ↑

XLV

Измина около месец от деня, в който завърши предишната глава. Елизабет-Джейн вече свикна с новото си положение, а новото в живота на Доналд бе единствено това, че като изпълнеше задълженията си за деня, повече от всякога преди бързаше да се прибере в къщи.

Нюсън (както можеше да се очаква, той спомогна за веселието на сватбата много повече, отколкото самата брачна двойка) остана в Кастърбридж още три дни след бракосъчетанието, при което мало и голямо не сваляше очи от него и му оказваше почит като на всеки пореден Робинзон, завърнал се в отечеството си. Но трудно бе да развълнуваш Кастърбридж с трогателни завръщания и изчезвания: вече няколко века съдът заседаваше и извън града, така че сензационните оттегляния от света, отсъствията за някъде далеч-далеч и тям подобни ставаха тук по два пъти в годината; затова гражданите не изгубиха спокойствието си заради Нюсън. На четвъртата сутрин хората видяха как той с печален вид изкачва един хълм, обхванат от жаждата поне за миг да зърне оттам морето. Близостта до солената вода се оказа така необходима за съществуването му, че Нюсън реши да се засели в Бъдмът, въпреки че дъщеря му живееше в Кастърбридж. Замина за Бъдмът и там си нае квартира в една малка къща със зелени капаци на прозорците и с еркерна стая, която дотолкова бе издадена напред, че веднага щом отвориш прозореца и подадеш глава навън, можеш да се любиш до насита на отвесната ивица синьо море, която се съзираше между високите сгради на тясната уличка.

Елизабет-Джейн се бе изправила сред гостната на горния етаж и навела глава на една страна, критично наблюдаваше подредените по неин вкус мебели, когато ненадейно влезе прислужницата и каза:

— Позволете да ви съобщя, мадам, че току-що научихме как е попаднала тука клетката с птичката.

Като оглеждаше новите си владения през първата седмица от пребиваването си в този дом, или изследваше с критично задоволство ту тази, ту онази приветлива стая, като влизаше предпазливо в тъмни

мазета и се измъкваше оттам с леки стъпки към градината, осеяна с листа, обрулени от есенния вятър — с една дума, преценявайки като умен фелдмаршал възможностите на бойното поле, където щеше да разгърне битката си за образцово домакинство, — мисис Фарфри откри в едно потайно кътче нова птича клетка, загърната с вестник, а на дъното ѝ — пухкава топчица — мъртвото телце на Щиглеца. Никой не можа да ѝ обясни как е попаднала там клетката, но беше ясно, че горкият дребничък певец е умрял от глад. Тази случка много натъжи Елизабет. Тя не можа да я забрави с дни въпреки нежната и добродушна шеговитост на Фарфри по този повод; и сега, когато вече бе почти забравила за нея, напомняха ѝ я отново.

— Позволете да ви съобщя, мадам, че вече знаем как е попаднала тука клетката с птичката. Донесъл я е онзи ратай от фермата, който дойде вечерта в деня на сватбата... видели го как вървял по улицата с клетката в ръка и, изглежда, я е оставил тука, за да влезе и ви предаде поздравление от някого, а после е забравил къде я е оставил и си е тръгнал без нея.

Това бе достатъчно да накара Елизабет да се замисли и както мислеше, тя изведнъж — така се случва с жените — се сети, че птичката в клетката е донесена от Хенчард за сватбен подарък и в знак на разкаяние. Той не се покая гласно за извършеното, не помоли да го извинят, но по природа не обичаше да крие вината си и бе един от най-суровите си обвинители. Елизабет-Джейн излезе да види клетката, погребва умрялото от глад пойно птиче и от този час сърцето ѝ се смекчи към доброволния изгнаник.

Когато мъжът ѝ се прибра, тя му разказа как е успяла да открие тайната на птичката клетка и помоли Доналд да ѝ помогне по-скоро да научи къде се е отлъчил Хенчард, за да се помири с него, да се опита да облекчи положението му и да направи така, че той вече да не се чувства никому ненужен и животът му да стане по-поносим. Фарфри никога не бе обичал Хенчард така горещо, както Хенчард го бе обичал преди, но и не можеше да мрази Хенчард с такава сила, с каквата го мразеше бившият му приятел, затова охотно се съгласи да помогне на жена си в осъществяването на похвалното ѝ намерение.

Но не беше лесно да се открие местопребиваването на Хенчард. Напускайки дома на мистър и мисис Фарфри, той като че бе потънал

вдън земя. Елизабет-Джейн си спомни какво се готвеше да направи той със себе си по едно време и потрепери.

Защото тя не знаеше, че Хенчард сега е друг човек — ако можем да си послужим с толкова силен израз, когато става дума за промяна в областта на чувствата, — и следователно не знаеше, че няма от какво да се бои. Фарфри разпита тук-там и след няколко дни узна, че един негов познат е видял как Хенчард в деня на сватбата, към полунощ върви на изток по шосето за Мелчестър — сиреч, връщал се натам, откъдето бил дошъл.

Това бе достатъчно и още на следното утро Фарфри потегли с кабриолета си от Кастърбридж в указаното направление; Елизабет-Джейн седеше до него, загърнала се в плътната си кожена наметка: същата, която носеше в деня на срещата ѝ с Фарфри при хамбара, и руменината ѝ сега бе малко по-силна, отколкото преди, а лицето, както подобава на омъжена жена, вече бе придобило по-солиден израз; то много хармонираше на ясните очи — същинска Минерва — и дори „движенията ѝ излъчваха интелигентност“. Самата тя достигна обетованата земя, оставяйки назад, ако не всичко, то поне най-обикновените си грижи, и сега искаше и Хенчард да заживее също тъй спокойно, докато още не е слязъл до самото дъно — защото в момента го заплашваше такава опасност.

Като изминаха няколко мили, те отново почнаха да разпитват местни хора и един работник, който поправяше шосето вече няколко седмици, им съобщи, че е видял човека, за когото питат: недалеч от Уедърбъри той свърнал от мелчестърското шосе към друго, което вървяло покрай Егдънската пустош от север. Отбиха коня по този път и скоро кабриолетът им се понесе по древната земя, която никой — ако не смятаме драскащите я с ноктите си зайци — никога не бе разравял и на един пръст дълбочина от времето, когато са бродили из нея първобитните племена. Гробните могили, останали от тези племена, сиво-кафяви и обрасли с пирен, изпъкваха със заоблените си била над платото като едрите гърди на Многогърдата Диана.

Съпрузите обходиха целия Егдън, но не откриха Хенчард. Фарфри се насочи още по-далеч и след пладне достигна онази издадена част от пустошта северно от Ангърбъри, забележителна с това, че на върха на хълма, в подножието на който те скоро преминаха, растеше излиняла елова горичка. До този миг бяха убедени, че следват

пътя, по който е вървял Хенчард, но сега оттук започнаха да се отделят други пътища и Фарфри и Елизабет можеха само да гадаят накъде да продължат, затова Доналд посъветва жена си да преустановят издирването и да се опитат да разузнаят за втория ѝ баща по друг начин. Сега те се намират на повече от двадесет мили от дома си, но като оставят коня да си почине час-два в селото, през което бяха минали наскоро, ще могат да се върнат в Кастърбридж същия ден; продължат ли напред, ще им се наложи да нощуват вън от къщи, „а това ще похаби жълтицата“ — каза Фарфри. Елизабет-Джейн помисли и се съгласи с него.

Доналд опъна юздите, но преди да обърне кабриолета, изчака за миг и разсеяно огледа просторната равнина, която се откриваше от това възвишение. От горичката излезе един човек и тръгна да пресича пътя пред тях. Той очевидно бе работник в някоя ферма; вървеше, тътрейки крака и взрян право пред себе си, сякаш имаше наочници; в ръцете си носеше няколко вършини. Като премина пътя, той се спусна в една долчинка и влезе в намиращата се там къщичка.

— Да не бяхме толкова далеч от Кастърбридж, бих казал, че това е бедният Уитъл. Човекът, когото видяхме току-що, просто кожата му е одрал — забеляза Елизабет-Джейн.

— А може и наистина да е той. Вече три седмици не се е мяркал в стопанския ми двор — изчезна, без да каже никому ни дума; аз му дължа пари за два дни работа и не зная на кого да ги предам за него.

Решиха да слязат от кабриолета и попитат. Фарфри върза юздите за кола на градинската вратичка и съпрузите пристъпиха към къщичката — най-бедното жилище, което бяха виждали. Стените ѝ бяха от кал, някога изравнявани с мистрия, но години наред дъждът ги бе размивал и сега сивата, неравна, набраздена и осеяна с дупки мазилка се бе изронила на едри късове, а празнините бяха тук-там запълнени с гъстолист бръшлян, който естествено не можеше да укрепя разнебитените стени. Гредите се бяха изкривили, а в сламения покрив зееха дупки. Листата, които вятърът бе изтръгнал от живия плет, се бяха натрупали в ъгъла на вратата. Тази врата бе отворена широко; Фарфри почука и се оказа, че не са сгрешили: пред тях застана Уитъл.

Лицето му изразяваше дълбока скръб, блуждаещите му очи бяха устремени в посетителите, а в ръцете си все още държеше вършините,

за които бе ходил в горичката. Щом ги позна, той трепна.

— Ейбъл Уитъл, ти ли си това? — възкликна Фарфри.

— Е, да, сър! Знаете ли, той помагаше на майка ми, когато тя живееше тука доле, макар че с мене се държеше грубо.

— За кого говориш?

— О, сър... за мистър Хенчът! Мигар не знаете? Вече го няма... Спомина се преди около полвин час, по слънцето го знам — защото часовник аз си нямам.

— Нима той... умря? — изрече Елизабет-Джейн сподавено.

— Да, господарке, умря! Помагаше на майка ми, когато тя живееше тука доле, изпращаше ѝ от най-хубавите параходни въглища — те почти не дават пепел — и картофи, и друго, от което тя имаше нужда. Видях го като вървеше по улицата в оная нощ, когато се венчавахте, вий, ваша милост, с госпожата, дете сега стои до вас, и ми се стори, че му е зле и че залита. Тогаз аз тръгнах подире му по моста на Грей, а той се извърна, видя ме и вика: „Ей, ти, разкарай се!“ Ама аз продължих да вървя подире му и той пак се извърна и ми вика: „Чуваш ли, бе? Махай се!“ Ама като го виждах, че му е зле, все си вървах подире му. И сетне той ми рече: „Уитъл, защо вървиш подире ми? Колко пъти трябва да ти го кажа?“ Пък аз му викам: „Вървя, сър, защото виждам, че работата с вас е лошава, а вий помагахте на майка ми, макар че с мене се държахте грубо, затуй и на мене ми се ще да ви помогна.“ Тогаз той си продължи напред, аз — пак подире му, ама вече той не ме пропъди. Тъй вървахме цяла нощ, а на разсъмване, едва-що просветля небето, аз се взрях напреде и що да видя: той се люшка и се влачи със сетня сила. Тъкмо отминавахме туй място и аз, като надзърнах към къщурката, видях, че е празна, та го накарах да се върне, смъкнах дъските, с които бяха заковани прозорците, и му помогнах да влезе: „Ех, ти, Уитъл, — вика ми той, — защо ти трябва, беден жалостив глупако, да се грижиш за такъв нещастник като мене?“ Тогаз аз продължих напреде и едни дървари, добри чиянци, ми дадоха един креват и стол и по някоя и друга дреболийка и донесоха всичко туй в тая къщичка, та да му е по-удобно на горкия чияк. Ама силите му не се възвърнаха, защото, видите ли, господарке, той не можеше вече да яде... да, да, никакъв ищах нямаше да кусне нещо... съвсем заслабна и днеска се спомина. Един добър чияк отиде да намери някой си, та да му вземе мярка за ковчега.

— О, господи, какъв ужасен край! — изрече Фарфри.

Елизабет не отрони нито дума.

— Над предния край на кревата си той закачи парче хартия и на него пише нещо — продължи Ейбъл Уитъл. — Ама нали съм си неук, не мога да го разбера! Тъй че хич не ми е ясно какво е туй, дето го е писал. Мога да ви го донеса да го видите.

Съпрузите стояха мълчаливи, а Ейбъл изтича в къщурката и се върна след малко с едно омачкано листче в ръка. На листчето пишеше с молив:

ЗАВЕЩАНИЕ НА МАЙКЪЛ ХЕНЧАРД

Да не се известява на Елизабет-Джейн Фарфри за смъртта ми, за да не тъгува за мен.

И да не ме погребват на свято място.

И клисарят да не бие камбаната за мен.

И никой да не бди над мъртвото ми тяло.

И изпращачи да не вървят след мен на погребението ми.

И да не садят цветя на гроба ми.

И никой да не си спомня за мен.

За достоверност слагам подписа си.

Майкъл Хенчард

— Какво ще правим в такъв случай? — попита Доналд, подавайки листчето на Елизабет-Джейн.

Тя изрече нещо неразбираемо.

— О, Доналд! — възкликна тя през сълзи, като се посъвзе. — Колко тъжно е това! Ах, нямаше сега да ми е така тежко, ако бях се държала по-любезно, когато се видяхме за последен път!... Но това не може да се промени... така ще си остане.

Всичко, което бе поискал Хенчард в мъчителния си предсмъртен час, Елизабет-Джейн изпълни, доколкото ѝ бе възможно, но не защото смяташе последните му думи за свети, а защото знаеше, че този, който ги е писал, ги е писал искрено. Тя разбираше, че неговото завещание е

късче от онази материя, от която е изтъкан целият му живот, и че то не бива да се пренебрегва, за да доставиш мрачно удоволствие на себе си или да създадеш на мъжа си славата на великодушна личност.

И така, всичко отмина във вечността, дори съжаленията на Елизабет-Джейн заради начина, по който се отнесе с него, когато за последен път я посети, и задето не беше тръгнала по-рано да го търси, макар че дълбоко и силно съжالياва за това доста време. Оттук нататък целият живот на Елизабет-Джейн остана в пределите на тихо и спокойно време, което във всички случаи е хубаво и благодатно, а за нея бе двойно по-хубаво и благодатно след онзи Капернаум^[1], в който бе прекарала последните години. Когато живите и ярки чувства от ранния период на брака ѝ улегнаха и станаха спокойно ведри, всичко, което носеше белега на нравствена възвишеност в душата на Елизабет, я подтикна да разкрива на хората, живеещи в оскъдица, уменията да се справяш с ограничените си възможности (тя го знаеше от личен опит); това според нея се постигаше, като увеличим изкуствено (както при микроскопа) онези минимални радости, които може всеки да си позволи, ако не изпитва тежко страдание в момента — защото такива радости влияят също така вдъхновяващо върху живота, както и пошироките, но не завладели ни дълбоко интереси.

Проповедите ѝ се отразиха и върху самата нея и тя разбра, че да спечелиш уважението на бедните в Кастърбридж е почти равностойно на слава, спечелена във висшите кръгове на обществото. И наистина положението ѝ бе завидно в много отношения; както казваме, за него тя трябваше да бъде благодарна на съдбата. Не бе виновна, че не проявяваше благодарността си явно. За добро или за зло, животът ѝ показва, че съмнителната чест да извършиш краткотраен преход по скръбния ни свят едва ли изисква експанзивни излияния, дори ако пътят ти изведнъж се озари по средата си с такива ярки слънчеви лъчи, каквито озариха нейния жизнен път. Но въпреки твърдото си убеждение в това, че и тя, и всеки друг човек заслужава повече, отколкото получава, тя не си затваряше очите за факта, че някои получават много по-малко, отколкото заслужават. И като признаваше сполуката си, тя не преставаше да се учудва защо в живота толкова често се случват непредвидени неща — забравяше, че трайното спокойствие в нейната зряла възраст ѝ бе дарено от младостта, която я

научи, че щастието е само случаен епизод от драмата на всеобщото страдание и болка.

---

[1] Древен град в Галилея, на брега на Галилейското езеро, който според евангелското повествование (Матей, гл. VIII, 5 — 13; Марк, гл. II, ст. 1 — 12) е пряко свързан с чудодейно лечение на болни от Исус Христос. — Б.пр. ↑

Издание:

Томас Харди

Кметът на Кастърбридж (Животът и смъртта на един волеви човек)

Роман

Първо издание

Преводач: Христо Кънев

Стиховете в романа са превод на Евгения Начева.

Художник: Божидар Икономов

Коректор: Виолета Славчева

Излязла от печат март 1984 г.

Издателство на Отечествения фронт

София, 1984

ДП „Д. Найденов“ — В. Търново

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.